

Ioan Slavici

**Coperta și prezentarea artistică:
VICTOR MAȘEK**

Artistul de astăzi e om al lumii noi, element partinic, și are a vorbi în sfera lui de o lume în transformare; se adresează poporului muncitor ieșit din revoluție, care construiește socialismul. Legea artei lui astăzi rămîne tot legea vieții; oamenii n-au încetat de a fi oameni în înțelesul obișnuit al cuvîntului. Problemele creației nu-i pot înlătura pe acești oameni de pe primul plan, nici substitui cu mașini și roboți. Dar e de la sine înțeles că arta de astăzi trebuie să fie strîns legată de transformările evului nou al umanității și în atitudinea lui scriitorul trebuie să fie într-o măsură mai mare sau mai mică altul decît înaintașii lui realiști de odinioară, fără îndoială mai conștient și mai atent în munca lui artistică.

Mihail Sorocanu

859.0.09
M30

MANUSCRIPTUM

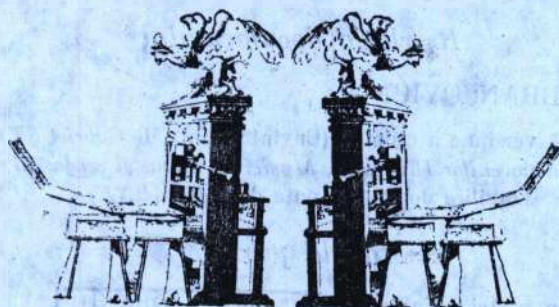
4/1987 (69) ANUL XVIII

REVISTĂ TRIMESTRIALĂ EDITATĂ DE MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR FONDATOR:
D. PANAITESCU-PERPESSICIUS

280834

24

Biblioteca Județeană

Hunedoara-Deva

Documentele, însoțite de fotocopii, se primesc pe adresa redacției,
str. Fundației nr. 4, sectorul I, București, telefon 50 20 96, cod 71116

Cititorii din străinătate se pot abona prin ROMPRESFILATELIA, Presă P.O. 12-201, telex 10376
psfir București, Calea Griviței nr. 64-66, Sectorul Export-Import

All rights reserved
Toate drepturile rezervate

Tiparul — Întreprinderea Poligrafică „13 Decembrie 1918”

280.834

5—6 **Literatura Republicii — editorial („MANUSCRIPTUM“)**

40 — Republica — 40

Nichita STĂNESCU

7—9 Structură și ideal (Prezentare de Al. CONDEESCU)
9—10 [*Vers*], *Ronul*, *Impuls sabiei*, *Reconstituire*, *Peisaj*, *Sunet* — poeme

Mihail SADOVEANU

11—13 În permanent contact cu viața (Preambul de Rodica MARIAN)
12—14 « *Lumea nouă e... lumea dreptății* » — cuvântări
 « *...eternii noștri păzitori ai solului veșnic...* »

M. EMINESCU

Pagini germane
15—20 *Despre psihologia popoarelor* — XI (Transliterare și prefață de D. VATAMA-
 NIUC; traducere de G. PINTEA)

T. MAIORESCU

21—33 « *...chiar în această vreme de război!* » — file de jurnal (îngrijite și adnotate de
 Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU)

Revelația documentului

Gheorghe BRANCOVICI

34—37 O nouă versiune a cronicii (Cuvânt înainte de Gabriel ȘTREMPEL)
38—41 *Cronica slovenilor Iliricului, Mysiei cei de sus și cei jos Mysie...* — (Prezentare,
 stabilire de text și note de Ileana ENE)

Măștile prozei

42 Un gen proteic (Tabletă de Nicolae CIOBANU)

Ioan SLAVICI

43 O personalitate complexă (Prezentare de D. VATAMANIUC)
44—45 *Peștera Ialomiței; Milionul* — pagini de proză (Notă și stabilire de text de Violeta
 POPOVICI)
46—60 « *Nota caracteristică a vieții noastre... simțimintul de unitate națională* » — dialog
 epistolar cu memorandistul Nicolae CRISTEA (Prezentare și adnotări
 de Anca SĂRGHIE)
60—61 « *...rodul îndelungatei... mele lucrări* » — petiție către ministrul culturii (Notă
 de Mircea COLOȘENCO)
61—62 Model pedagogic de urmat — scrisori către Ana CONTA-KERNBACH (comen-
 tate de I. ENE)

Mihail SADOVEANU

- 63—67 «Orice hotărîre ai lua, rămînem prieteni» — corespondență cu Petre LOCUS-
TEANU (Cuvînt înainte de Aureliu GOCI)

Cezar PETRESCU

- 68—70 Pasiunea adolescentului (Preambul de Ion APETROAIE)
69—78 Vinovatul; Ceas rău; Cadoul lui Ionel — schițe, [Pagini de jurnal].

M. BLECHER

- 79—80 «...mîna aceasta cu cinci degete lîngă foaia de hîrtie» (Cuvînt înainte de Nicolae
SCURTU)
79—83 Febră, Mă, Dragoste — proze

Sorin TITEL

- 84—91 Melancolie — fragment de roman (Notă de **Nicolae CIOBANU**)

Grădina lui Akademos

Laurențiu FULGA

- 92—103 Evocat de Ștefan Aug. DOINAȘ, Ion HOREA, Radu THEODORU, Romulus
VULPESCU, Nicolae CIOBANU (Transcriere de pe banda magnetică
de Elena FLUERAȘU)

Idei, oameni, fapte

Nicolae IORGA

- 104—106 Drame simple pentru oameni modești (Cuvînt introductiv de Claudia DIMIU)
107—111 Cea mai bună — comedie, actul II
112—118 «...protecția pe care o acorzi unor tineri săraci și cuminți» — scrisori de la
Tudor ARGHEZI, Lucian BLAGA, Otilia CAZIMIR, Al. DAVILA,
Mihail DRAGOMIRESCU, Mircea ELIADE, Mihail SADOVEANU
(Adnotări de Petre TURLEA)

Restituiri

Timotei CIPARIU

- 119—121 Apărător al latinității și continuității poporului român (Comentariu de Mircea
POPA)
122—130 Istoria literaturii românești — fragment

Epistolar

Al. ODOBESCU

- 131—144 «... poate mi-ar trebui multe calități pe care nu le am...» — scrisori de familie
(Stabilire de text, traducere și prezentare de Rodica BICHIS și Florența MIHAI)

Liviu REBREANU

- 145—150 «Nu știu dacă ați citit ceva din ce am scris» — corespondență cu Octavian GOGA
și G. BOGDAN-DUICĂ (Introducere de Stancu ILIN)

File de album

Șerban CIOCULESCU — Dan SIMONESCU

- hors
texte (Tablete de Marin SORESCU și Gabriel ȘTREMPEL)

Pasiunea eseului

Mircea ELIADE

- 151—153 Orientalist (Cuvânt înainte de Mircea HANDOCA)
154—164 *Cosmical Homology and Yoga* — eseu (Stabilirea textelor în limba engleză și
note de Amita BHOSE)

Consemnări

- 165—168 *Ediții critice*: Ioan SLAVICI, *Opere*, vol. XIV (George GANĂ)
169—170 *Repere*: Tranziția ca spectacol și auroră (Paul CORNEA)

Meridiane

- 171—173 O călătorie a lui Eugène MONTFORT în România (comentată de N. SCURTU)

Scriitori români în arhive străine

C. DOBROGEANU-GHEREA

- 174—175 În dialog cu V. G. KOROLENKO (Cuvânt înainte de Bucur CHIRIAC)
175—177 «Din nou s-a început mișcarea muncitorească» — scrisori

Scriitori străini în arhive românești

C. G. JUNG

- 178—181 În corespondență cu Mircea ELIADE (Prezentare și traduceri de Mircea
HANDOCA)

182—186

Fișier bibliografic

- 187 Premiul „Perpessicius” al revistei „Manuscriptum” pe anul 1986.
188—191 *Sumar* (în limbile engleză, franceză, germană, rusă)
192 *Agenda* Muzeului Literaturii Române (1 iulie — 30 septembrie 1987)

**«Este necesar să se realizeze mai multe
și mai bune romane, poezii,
piese de teatru,
lucrări care să redea, în forme diferite,
uriașa activitate creatoare a poporului nostru,
să constituie o puternică forță de dinamizare
a activității întregii națiuni.»**

Nicolae CEAUȘESCU

*Din Raportul prezentat la Conferința Națională
a Partidului Comunist Român
(14 decembrie 1987)*

LITERATURA REPUBLICII

Literatura română contemporană a înregistrat în ultimii 40 de ani mari valori, cu structuri bine diversificate, unele deja intrate în patrimoniul culturii noastre, ceea ce face greu de realizat o sinteză absolută.

Cîteva repere sînt, totuși, edificatoare.

A fost, mai întîi, generația unor notorii scriitori interbelici care, supraviețuind actului de Proclamare a Republicii, au continuat să scrie și, după unele sincope datorate dogmatismului, au început să publice, fiind reintegrați noii culturi socialiste: Tudor Arghezi, George Bacovia, Camil Petrescu, Cezar Petrescu, Ion Marin Sadoveanu, Mihail Sorbul, G. Călinescu, Tudor Vianu, Mihai Ralea, Perpessicius; mai apoi — Lucian Blaga, V. Voiculescu, Ion Vineanu, Oscar Walter Cisek, Alfred Margul Sperber, Erwin Wittstock, Franyo Zoltan etc. Exemplul cel mai strălucit îl reprezintă, desigur, Mihail Sadoveanu. După cîteva zeci de pagini mai puțin izbutite, în care încearcă să-și găsească noii parametri ai creației, paralel cu o prodigioasă activitate pe tărîm civic, social-politic (vezi în acest sens și fragmentele din cuprinsul numărului de față al revistei noastre), marele scriitor Mihail Sadoveanu oferă o nouă sinteză între proza sa din perioada interbelică — mai ales cea de inspirație istorică — și noile mijloace de percepere a realității și istoriei, scriind romanul *Nicoară Potcoavă* (1952). O temă veche, obsedantă, un subiect romantic, fascinant pentru scriitor încă din adolescență (*Frații Potcoavă* — 1901), concretizate într-un prim volum din cele patru ale debutului editorial din 1904 (*Șoimii*), au fost reluate pe un plan incomparabil mai înalt filosofic și mai realizat artistic în acest roman de senectute. Marea creație o reprezintă în această carte — cum avea să afirme G. Călinescu — tocmai limba — o limbă română prelucrată îndelung la strungul marelui scriitor.

Mai dramatic, mai frământat, dar și mai spectaculos — cum, dealtfel, se prezintă nașă creația poetului — este « cazul » lui Tudor Arghezi. După o reclusiune de tristă amintire ce a urmat volumului *Una sută poeme* (1947), marele meșter al cuvîntului revine viguros în actualitate, publicînd în ultimii săi 12 ani aproape tot atîtea volume (1907. *Peisaje* — 1955; *Cîntare omului* — 1956; *Stihuri pestrice* — 1957; *Tablete de cronicar* — 1960; *Cu bastonul prin București și Frunze* — 1962; *Poeme noi* — 1963; *Cadențe și Silabe* — 1965; *Ritmuri și Răzlețe* — 1966; *Noaptea și Litaniile* — 1967 etc.) În 1957, poetului i se acordă Premiul de Stat; este ales membru al Academiei și activitatea sa patriotică multiplă va fi încununată cu alte numeroase premii și distincții, printre care Steaua Republicii Socialiste România (1965).

Iată, deci, două nume exemplare. În apropierea lor s-au situat Zaharia Stancu — afirmat, și el, ca poet reprezentativ în perioada interbelică, dar cu un destin scriitoricesc, mai ales ca prozator, rotunjit plenar în cele două decenii dintre romanul *Descult* (1948) și romanele *Șatra* și *Ce mult te-am iubit* (1968) — sau Miron Radu Paraschivescu, Virgil Teodorescu, Virgil Carianopol ș.a.

Nu mai puțin importantă pentru istoria literaturii române contemporane a fost generația imediat următoare, cu reprezentanți de talia unor Marin Preda, Laurențiu Fulga, Nicolae Velea, A. E. Baconsky, Al. Ivasiuc, Romulus Guga, Nichita Stănescu...

Generația lui Nicolae Labiș, și cele ce i-au urmat, după 1965, au realizat o veritabilă resurrecție a lirismului din perioadele de glorie ale literaturii române (perioada junimistă, perioada interbelică). Nu mai puține succese s-au înregistrat în domeniul dramaturgiei (unde, de pildă, Horia Lovinescu devine prin piesele sale — gen *Cîntecul sfîrșit* sau *Petru Rareș* — un simbol al eroismului tragic) sau în domeniul criticii și istoriei literare, al eseisticii, al scrierilor memorialistice.

Cît privește vastul proces de valorificare a moștenirii literare, ne rezumăm doar la a invoca masivele ediții de *Opere* — în curs de desfășurare ori chiar de încheiere din creația lui Eminescu, Bălcescu, Odobescu, Caragiale, Alecsandri, Maiorescu, Delavrancea, Rebreanu, Sadoveanu etc.

Dar poate că cel mai spectaculos proces care are loc după cel de-al IX-lea Congres al Partidului este saltul (sau... asaltul!) prozei. Al romanului — îndeosebi.

Indemnurile și sugestiile Secretarului general al Partidului — tovarășul Nicolae Ceaușescu — s-au concretizat în deschiderea unor șantiere de creație, pe cît de vaste, pe atît de variate. S-au scris — și s-au publicat — în ultimii 20 de ani atîtea cărți valoroase, încît este imposibil a le înregistra aici. Dacă, în 1927, Mihai Ralea se întreba, într-un eseu, « de ce nu avem roman? », acum critica și istoriografia literară meditează fecund asupra formelor și modalităților de expresie ale romanului și prozei românești.

Romanul clasic și romanul contemporan își dau întîlnire într-o imprescriptibilă multitudine de filiații și continuități. De la Slavici și Agârbiceanu, la Marin Preda, de la autorul *Moromeșilor*, la cel al *Păsărilor* și, de la acesta, la Sorin Titel ori Romulus Guga, istoria literaturii române s-a îmbogățit cu nenumărate pagini memorabile. Unele din acestea au rămas încă inedite. Tocmai de aceea, cu prilejul Conferinței Naționale a Partidului și pentru celebrarea celor 40 de ani de la Proclamarea Republicii, revista noastră și-a concentrat atenția, în acest număr al ei, asupra domeniului prozei.

Venind din trecut, cu vajnice tradiții realist-revoluționare, proza românească scrisă de contemporani poate sta acum alături de cele mai de seamă valori din întreaga lume. Considerăm aceasta o consecință firească, în plan artistic, a dialogului politic și social, întru pace, dreptate și frăție, pe care România, Partidul Comunist Român — personal tovarășul Nicolae Ceaușescu — îl dezvoltă, permanent, pe toate meridianele, cu toate țările și popoarele lumii.

„MANUSCRIPTUM“

Nichita STĂNESCU

Structură și ideal

FORMAT ÎN ANII DE NELINIȘTE ȘI SPERANȚĂ, premergători și care au urmat proclamării Republicii, ajuns la deplină exprimare de sine în perioada de largă deschidere ideologică începută la noi odată cu al șaptelea deceniu al veacului, Nichita Stănescu a fost în chip esențial o conștiință dureroasă și visătoare a vremii sale: «Cinstea vieții mele și idealul vieții mele sunt acelea de a fi așternutul pe care la nesomn să se poată odihni oricând sufletul țării». Oricât de abstractă ar părea poezia sa, ea aparține unei ființe lirice care simte etic și reacționează moral la marile încercări atât ale destinului său individual, cât și ale celui colectiv al nației. Mai mult decât o structură estetică, Nichita Stănescu a avut și un ideal etic. Cinstea, dragostea de patrie, angajarea civică fac parte dintr-un sistem de virtuți revelate aspirației spre demnitate și puritate morală, nu predeterminate de stricte condiționări ale insului: «Cinstea nu este o vocație, cinstea este o opțiune»; «A fi cetățean român este o dragoste și o opțiune, iar nu o stare singeroasă a eprubetei». Există la Nichita Stănescu un ethos consubstanțial viziunii, dător de patos structurii sale artistice, un substrat moral al creației din care și trag sevele ramura politică și cea patriotică ale poeziei sale. Poet de o mare inteligență artistică, capabil să-și modeleze cu luciditate nu numai viziunea lirică, ci însuși destinul poetic, Nichita Stănescu optează fundamental pentru o tablă de valori estetice și etice, unde, ca la antici, frumusețea este reflexul exterior al virtuții intrinsece. Aparținând unei conștiințe primordial estetică — «estetica este expresia de vîrf a con-

*«O, patrie — / Tu/săgeată/cu care trag
în inima infinitului»*

Nichita STĂNESCU

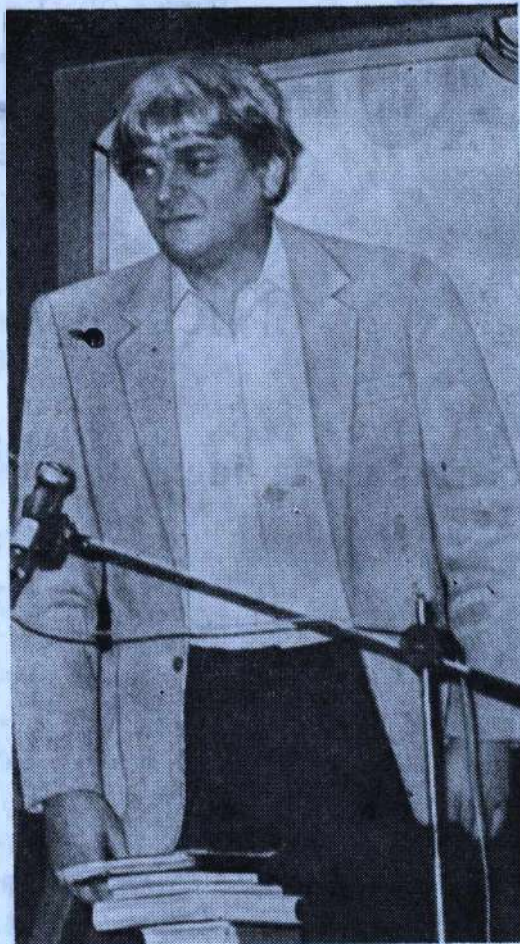
Nichita Stănescu și
D. R. Popescu vorbind
la Casa „Petăți”.

științei», scria poetul — virtuțile artistice promovate de tabla sa de valori sînt forme superioare ale eticului, manifestări ale clasicului «suflet frumos», îmbinînd armonios sentimentul patriotic al «matricei lumii din care provin», idealul civic, crezul politic, dorința de

perfecționare morală, într-un univers liric propriu al cărui centru etic suprem este chipul sublim al patriei, adevărată *axis mundi*: «Panta Rhei, se înfioară/ tot ce curge, numai/ tu/ în mijloc de vieți stai, țară/ purure atunci și-acu ».

Nichita Stănescu nu s-a ferit să coboare în piața publică a cetății, practicînd poezia ocazională, istoria trecută prin conștiință estetică. A scris poezie patriotică, a publicat volume de versuri politice, a tipărit articole de publicistică angajată încă de la primele apariții. În chiar anul debutului absolut, 1957, cînd se împlineau zece ani de la proclamarea Republicii, i se tipărește în „Gazeta literară” poemul aniversar *Deceniu republican*, prima poezie propriu-zis politică a lui Nichita Stănescu, care, alături de versurile de debut dedicate Răscoalei din 1907, atestă la tînărul poet germenii unei reale conștiințe istorice raportînd «conjunctura» la un timp istoric superior ei: «Arta autentică nu ține niciodată de conjunctură. Niciodată un scriitor nu se va adresa prezentului imediat. Poezia ocazională are valoare numai atunci cînd are în vedere o arie superioară de implicații, cînd are în vedere un destin istoric». Pentru o conștiință istorică formată «aici» și «acum» a avea în vederea un destin istoric înseamnă cu precădere a opta pentru un anume tip de viitor al poporului său: «Țară, tu orbită de os/ alcătuită din trupurile vii ale acelora/ care și-au împlinit destinul/ pe plaiurile tale/ Tu, orbită de os/ a unui ochi privind viitorul ».

De la primul său volum din 1960, *Sensul iubirii*, tipul de viitor istoric ales fără șovăire de poet a fost cel al erei comuniste, opțiune consolidată în *Roșu vertical* (1967). Dar dacă într-un poem din a doua lui carte, *O viziune a sentimentelor* (1964), poetul își imagina încă «un viitor pe care-l poți atinge cu geana», înalta sa evlavie abstractă l-a făcut să-și înalțe cu timpul idealul în sfera de vis a absolutului speranței de mai bine a omenirii, năzbind spre nobila himeră a marilor vizitatori dintotdeauna, vîrsta de aur a umanității. Reveria etică a timpului ce va veni are pentru artist, cum însuși mărturisește în eseu despre Bolintineanu din 1971, consecințe estetice din cele mai directe: «cu cît tipul de ideal este-mai materializabil, cu atît entitatea poeziei care-l transportă devine mai perisabilă». Perenul, accesul la generalitate, dreptul la universalitate

le obține, însă, numai artistul care poartă în inima sa, inima curată a patriei sale, «cel care știe să-și iubească obîrșia, cel care are libertatea de a-și iubi propria lui țară». Alături de axa inefabilă a limbii române în care a scris, timpul și spațiul românesc în care a trăit poetul formează sistemul de referință activ al întregii opere: «Nu există nici o operă fundamentală atemporală. Generalul uman nu capătă relief decît filtrat printr-o epocă istorică. Putem vorbi despre apariția generalului uman în opera de artă, abia atunci cînd el este fixat într-un timp istoric precis. Conștiința istorică a omului de artă se exprimă prin reevaluarea generalului uman într-o epocă dată». Reevaluarea generalului uman dintr-o perspectivă etico-filosofică a timpului său va atinge zenitul creației stănesciene în ciclul *Elegiilor* încheiat cu suprema invocație axiologică a întoarcerii la matricea sacră a ființei: «A te

[Vers]

Trîntit pe spate fără relief,
de orizontul mării și de-al cerului, —
un pescăruș netrecător
fusesse martor ierului
fusesse martor mîinului
și mîinilor ce zboară
trîntit pe spate, fără relief, —
un pescăruș din primăvară, —
întia oară

încă o oară, —
a doua oară
încă o oară...

NICHITA' 81

Ronul

Să îngropi un ochi într-o piatră
Să îngropi un copil mirosind gălbui de moarte
Într-un cultur
Ce șapte șapte la zaruri, doamne!
Fără de nici un rîu pe care trebuie să-l treci
Cît despre oameni îți scriu
că am o părere bună despre ei
Atît de bună doamne că-mi vine să mă sînzur
Iar despre zaruri încă o dată
La libera aruncare.

Impuls sabiei

Nici un fel de alb și nici un fel de negru
Nici un fel de zi și nici un fel de noapte
Nici un fel de da și nici un fel de nu
Nici un fel de eu și nici un fel de tu
Nici un fel de orizont
Și nici un fel de punct

sprijini de propria ta țară/ cînd, omule, ești singur, cînd ești blîtit de neîubire ».

În cei peste 25 de ani de activitate literară, Nichita Stănescu a scris consecvent poezii, eseuri și articole de angajare civică, unele adunate în volumele *Roșu vertical*, *Un pămînt numit România*, *Carte de recitare și Respirări*, altele în ediția selectivă a operelor sale, multe rămase în reviste sau inedite, toate avînd drept coordonate profundul sentiment al iubirii de țară și menirea socială a artistului. « În intenția mea — se confesa într-un interviu poetul — *Roșu vertical*, pe lîngă sensul de adeziune la contemporaneitatea țării, urma să aibă și un sens polemic. Poate n-am reușit pe deplin. Sensul polemic al cărții este strict estetic. Am urmărit să fac o autentică poezie de dragoste de țară, opusă poemelor patriotarde care au izbutit uneori să ridiculizeze nobila noțiune. Acum sunt conștient în ce constau defecțiunile cărții și sper să fi izbutit mai bine în *Un pămînt numit România*, din care culoarea roz este exclusă, pentru ca să poată apărea în autentică ei valoare culoarea roșie ». « *Roșu vertical* este o carte de dragoste și cine are timp să o înțeleagă va vedea că în ea există măcar un vers atît de cinstit, încît superficialitatea celorlalte este spontan anulată ». În cazul artistului autentic, angajarea etică, adeziunea politică nu stingheresc libertatea interioară a creației, conferind nu o dată unor poeme de esență lirică ontologică forța patosului vizionar: « Cîntea în opera de artă e de natură intuitivă. Ea nu ține de adevăr, ci de o anume tensiune constantă față de ideea de frumos. De fapt, nu există operă de artă cinstită sau necinstită față de criteriul ei intern. Cîntea sau necîntea obiectului de artă decurge din plasarea acestuia în relația externă cu ideea de bine și cu ideea de frumos ». Existențial, însă, cum am văzut, binele și frumosul sînt determinate întotdeauna la Nichita Stănescu de opțiunea sa fundamentală pentru ideea de patrie ca osie a lumii poetice: « Frumosul și ideea de frumos în cultura română sunt înțelese ca o perpetuă devenire, ca o perpetuă exprimare a destinului țării ».

Viziunea sublimă a lui Nichita Stănescu asupra poeziei ca structură și ideal repune în discuție, în termeni moderni, formula umanismului grec, *kaloskagathos* (frumos și bun), integrînd creația artistică în procesul de desăvîrșire a ordinii morale a lumii.

Alexandru CONDEESCU

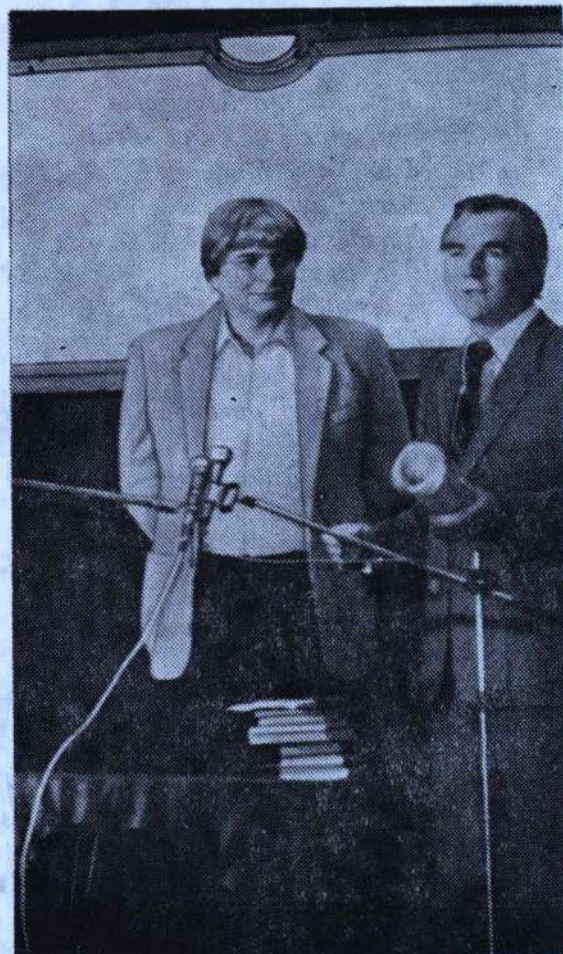
*Nici un fel de viu
 Nici un fel de mort
 Dă-mi sabia te rog
 Dă-mi sabia mea, mamă
 Eu am gînd de plecare în mine, mamă
 Nici un fel de gînd de plecare
 Nici un fel de gînd de plecare
 Nici un fel de gînd de stare
 Am gînd de rețezare în mine, mamă
 Dă-mi sabia, am gînd de rețezare !*

Reconstituire

*Ah, ce sete mi-este să beau piatră moale
 Cum mi-e sete chiar de steaua a domniei tale
 De lumina ce prin raze se străluce
 Ce mă vede și o văd și apoi se duce
 Ah, ce dor și sete-mi este să beau piatră moale
 De din timpul cel stelos domniei tale
 Și ce sete mi-e și cîtă sete !
 Cînd al treilea de strigăt el îl dă cocoșul, Petre !*

Peisaj

*Ca să vezi și tu cum sare iarba din pămînt
 Azvîrlînd cu verde peste ceruri
 Merele să vezi și tu cum cad tăcînd
 Prelăsîndu-le pe raiuri înspre ieruri
 Ca să vezi și tu ce umbră lași pe după tine
 Cînd răsare soarele golaș în înălțime
 Dacă ar fi cuvîntul ca să fie
 Doamne ce împărăție
 Și de-ar fi să aibe chiar cuvîntul înțeles
 Doamne cîtă umbră cu eres
 Dacă ar fi să fiu, să fiu,
 Însumi mie mi-aș fi fiu
 Iară ție un zadarnic
 Iară mării un amarnic*

Sunet

*Ce greu devine sufletul meu
 Atunci cînd sunt cu tine fără de tine
 Ce orbi pot să devie ochii mei
 Atuncea cînd privesc o turmă de miei
 Ce eu și cît de cu pot să devin eu
 Cînd tu fulguindu-mă te albești
 E primul der fără de ferești
 Prin care mai mă uit cu tot ce este
 Atunci cînd ești
 Ce poartă singuratică și-nchisă
 Fără de ziduri ai putut să-mi fii
 Ce poartă singuratică și-închisă.*

Mihail Sadoveanu

În permanent contact cu viața

« Am văzut și am cunoscut destule... Doresc din inimă să se realizeze visul unei țări nouă... »

M. SADOVEANU

PERSONALITATEA LUI MIHAIL SADOVEANU a fost, fără îndoială, copleșitoare și continuă a fi considerată astfel și în prezent, din perspective a căror obiectivitate este sporită în mod firesc. Ea complexează prin proporțiile și substanța unei opere nepereche, precum și prin particularitățile omului creator cu o viață trăită intens, dar puțin deschisă în exterior, lăsând impresia unei taine impenetrabile.

Este autorul care și-a legitimat exemplar statutul de scriitor, debutând, caz fără precedent, prin cele patru volume, apărute toate în 1904, și continuând cu o activitate literară și socială prolifică ce a demonstrat convingerea lui nedezmintită asupra misiunii pe care și-o asumase dintru început: « Cred în două poezii ale vieții: în poezia scrisului și în poezia muncii. Și mai cred că scriitorul trebuie să fie într-un permanent contact cu viața, cu durerile ei, cu bucuriile, cu înfringerile ei »¹. Privită în ansamblu, creația sadoveniană reprezintă o identificare cu Patria, cu vatra strămoșilor noștri, cu obiceiurile vieții noastre, trecute și prezente, cu frumusețile peisajului ei natural, cu tipurile umane ale acestui pământ.

Există puțini scriitori români care să fie într-atît ai patriei sale ca M. Sadoveanu.

Marele prozator mărturisea însuși: « Siretul, Moldova, regiunea dealurilor, spațiul destul de restrîns, au alcătuit cadrul școalei mele. Cu vremea, am străbătut tainele unor bălți renumite, la confluența Jijiei cu Prutul, lângă Iași,

cunoașterile mele s-au întins în tainica și măreața deltă a Dunării, apoi am suit la munte. După războiul cel dintîi mondial, am trecut în locuri mai depărtate, în țara Ardealului. Astfel am văzut cum trăiesc oamenii din toată Dacia veche; am fost atent la felul lor de a vorbi; am înțeles că moldovenii sînt strănepoți păstorilor ardeleni; m-am pătruns tot mai mult

¹ Sadoveanu Mihail, *În ce cred în „Adevărul literar și artistic”*, nr. 574, 6 dec, 1931 p. 3.

«Lumea nouă e... lumea dreptății»

[cuvîntări]

[M.L.R., mes. 18805/248]

Am văzut și am cunoscut destule... Doresc din inimă să se realizeze visul unei țări nouă și a unei populații rurale înstărite; am făcut eu însumi observația că aceste imagini se vor răsfrînge în ochii copiilor nepoților noștri. Toate se vor răsfrînge în ochii acelor urmași dacă noi cei de azi vom intra, în sfîrșit, pe calea faptelor, lăsînd în părăsire moara vorbelor; dacă măcar simbolic toți cei care vor răspunde de trebile țării vor ingenuchia la mormintele celor care au înfăptuit întregirea, la mormintele sutelor de mii de jertfe, dînd seama de ce săvîrșesc acum.

[M.L.R., mes. 18805/121]

Se întîmplă că chiar acum, în toamna aceasta, țara e frămîntată de mari pregătiri în vederea construirii socialismului. Vechea împărțire administrativă a fost schimbată și așezată potrivit intereselor firești locale ale oamenilor muncii, și la începutul lui decembrie viitor se fac alegerile de deputați ai Sfatului popular. Campania electorală e în toiul ei și alegătorii își caută reprezentanții cei mai vrednici.

Oamenii de știință ai Academiei își dau tributul lor pentru izbînda marilor lucrări planificate ce încep. Hidrocentralele electrice, industrializarea, irigațiile și transformarea deplină a agriculturii chiamă pe toți oamenii muncii la o nouă și energică sforțare pentru realizarea socialismului în R.P.R.

Astfel din tot complexul de muncă și preocupări din țara noastră se creează în viața actuală a poporului o poziție morală care face din fiecare luptător al socialismului un partizan activ al păcii pe pămînt.

de adevărul că strămoșii noștri sînt autohtoni dintr-o vechime mai adîncă decît expediția de cucerire a împăratului Traian. Trecutul și suferințele poporului muncitor mi-au apărut limpezi: le ceteam în fapte și cunoașteri... »².

Ispita aservirii, căreia îi cad uneori victime și mari inteligențe, nu l-a pîndit niciodată pe Sadoveanu. Independența sa spirituală se datoră cunoașterii istorice, nu atît în formulele unui exigent erudit, cît ale unui moralist ce tîndea să așeze lucrurile pe temelii solide. Adîncimea gîndirii sale s-a reflectat, cu nerv, și în gazetărie. Sadoveanu — publicistul — incriminează destinul unui «popor al durerii», pledînd pentru rațiune, pentru un «mîine mai bun decît ieri» (*Melancolie*).

Actele reprobabile, sălbătice ale grupurilor de dreapta, care-i ard cărțile în piețe publice, sînt reacția violentă, premeditată împotriva celui ce-și cucerise faima unui cunoscut umanist.

Prezența lui Mihail Sadoveanu, după 1947, în rîndurile demnitarilor de stat ai noii Republici nu este surprinzătoare. Ea îl așază pe artistul cetățean, care și-a concentrat energia intelectuală în scopul durării unei mari opere, la locul pe care atitudinea lui sobră și justifiă o impunea.

Viața lui proprie, pe care și-o ascunsese, în manifestările ei cotidiene, cu o suverană stăpînire de sine, devine, în mare parte, publică.

S-au păstrat numeroase articole, cuvîntări, intervenții ale lui M. Sadoveanu din această perioadă, extrem de variate sub raportul problematicei abordate, parte din ele inedite încă. Din rîndul acestora am compus, demonstrativ, un grupaj. Așa cum în gazetărie stilul autorului de literatură, vibrînd în multicolore lumini și umbre impresioniste, rezultantă a unei excepționale sinteze între documentare și fabulație, era înlocuit cu aspre și geometrice tușe de alb-negru, tot astfel, omul politic de după al doilea război, purtător oficial de cuvînt al hotărîrilor de stat, ori mesager la congrese

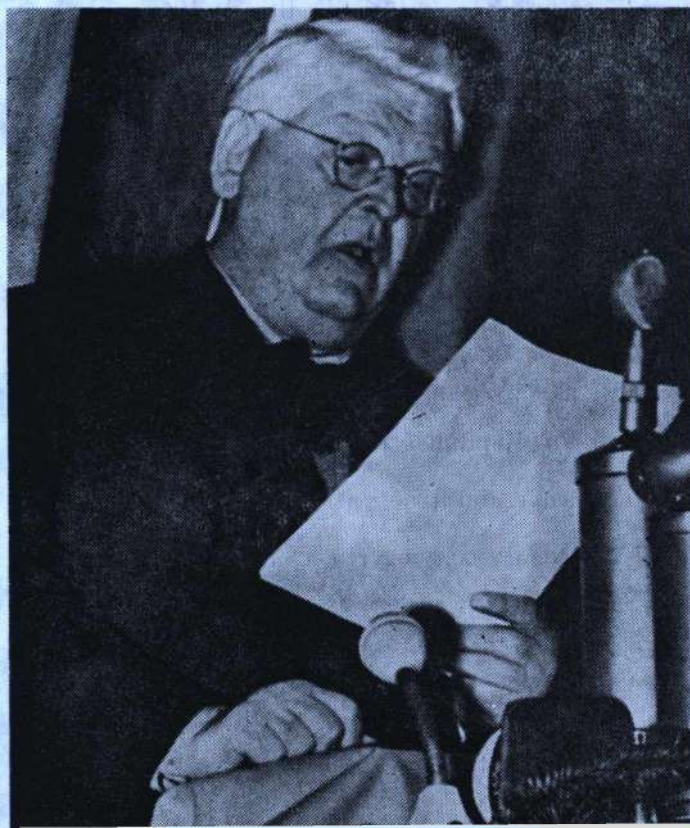
² Sadoveanu, Mihail, *Cuvînt înainte la culegerea Raiul*, București, 1955.

Ziua de 1 mai a anului acestuia 1953 o sărbătorim noi, muncitorii R.P.R., cu nădejdea unei recolte îmbelșugate, în întreceri socialiste, în muncă încordată pe șantiere. Sărbătorim al nouălea întâi Mai de la eliberarea poporului nostru muncitor. În acest răstimp, an cu an, țara noastră s-a ridicat din întunericul și mizeria trecutului, progresând în toate sectoarele de activitate. Agricultură e călăuzită spre agrotehnică și spre gospodăriile colective; muncitorii plugari au lichidat analfabetismul, bucurându-se de câmine culturale, colective artistice care pun în valoare depozitul poeziei și cântecului popular... Alianța muncitorimii intelectuale cu țărănimea muncitoare asigură R.P.R. tăria de nezdruccinat în construirea socialismului.

[M.L.R., mss. 13505/178]

Datorită grijii Partidului și silințelor guvernului nostru democrat, în nouă ani țara noastră a făcut progrese deosebit de însemnate în toate sectoarele vieții sociale și economice. În toate aceste sectoare femeia a dobândit un rol tot mai întins; și aria de influență a muncii femeilor din Republica noastră urmează a crește în măsura în care poporul nostru muncitor se ridică din punct de vedere material și cultural. Femeile și-au găsit întrebuintare firească nu numai în domeniile care le revin lor de drept în legătură cu sensibilitatea și delicatetea firii lor; ci și în domenii care se părea că aparțin exclusiv bărbaților. Am văzut de curând la Congresul evidențiatilor din gospodăriile colective și recunoașterea femeii conducătoare energice și destoinice de gospodării colective. Și rolul femeilor noastre democrate devine tot mai important în sfaturile populare, unde, întrebuintarea lor e tot mai dorită.

În lupta lor pentru pace, care se desfășoară la noi 48% din membrii comitetelor păcii sînt femei. Partea de muncă a femeilor în această operă de primă importanță pentru pacificarea lumii și pentru aducerea bunei înțelegeri în omenire n-ar putea fi îndeplinită mai bine și mai cu succes de către bărbați. Femeile democrate din toate țările progresiste de astăzi își iau misiunea sacră de a dovedi numele orfanilor războaielor ce mai bîntuiesc încă și ai copiilor asupriți ai unor alcătuiți sociale nedrepte.

mondiale, «taciturnul — dator „celor de azi și celor de mine“ — devine un *homo loquens* la care cuvîntul nu e numai *iscusită zăbavă*»². Cel cărui condeiul, identificabil de departe, îi curgea într-un neîntreșut și natural șuvoi metaforic, este, în astfel de documente, concret, cenzurat și cîntărit pînă la auster, urmare a responsabilității pe care reprezentantul noii orînduiri o purta.

Conștiința lui Sadoveanu, aceea a unui martor peren, este de fapt contemporană cu întreaga existență națională.

Prin scrisul său, el pornește de la nivelul „zero“ pentru a forța în sufletul Patriei; de la semnele vechi ale comunității geto-dacice pînă la Vitoria Lipan, și, de la ea, la vremurile actuale, care ne-au impus universalității.

Rodica MARIAN

² Ciopraga, Constantin, *Studiu introductiv* la vol. I. M. Sadoveanu — *Opere complete*, București, Editura „Minerva“, 1981, p. IX.

Artistul de astăzi e om al lumii noi, element partinic, și are a vorbi în sfera lui de o lume în transformare; se adresează poporului muncitor ieșit din revoluție, care construiește socialismul. Legea artei lui astăzi rămâne tot legea vieții; oamenii n-au încetat de a fi oameni în înțelesul obișnuit al cuvintului. Problemele creației nu-i pot înlătura pe acești oameni de pe primul plan, nici substitui cu mașini și roboți. Dar e de la sine înțeles că arta de astăzi trebuie să fie strins legată de transformările evului nou al umanității și în atitudinea lui scriitorul trebuie să fie într-o măsură mai mare sau mai mică altul decât înaintașii lui realiști de odinioară, fără îndoială mai conștient și mai atent în munca lui artistică.

[M.L.R., mss. 13805/175—1977]

Am datoria să comunic Congresului⁴ cuvîntul de ordine al poporului R.P.R.:
« Oameni ai păcii din toate țările, uniți-vă! »

Da, să ne unim nu numai în speranță, ci mai ales în voință spre a da liniște lumii nouă, clădită pe ruinele ultimului război.

Lumea nouă e lumea muncii, lumea dreptății, e sfîrșitul exploatării vieții și suferințelor noastre de către marile capitaluri. Numai marii seniori ai finanței au înțeles să menție ura între popoare și războiul în omenire. Războiul constituie pentru ei — se pare — plasamentul cel mai profitabil. De asemeni războiul ar putea să-i protejeze în privilegiile lor economice și sociale, pe care dinșii pretind să le prelungească. Dar dinșii au contra lor voința nestrămutată a oamenilor muncii din toată lumea și legile inexorabile ale istoriei.

Dînd urmare sugestiilor Partidului Muncitoresc Român, guvernul, reprezentînd voința întregului popor, în climatul de pace pentru care militează cu putere a realizat o serie de reforme politice și sociale care conduc țara noastră pe calea progresului...

Aș vrea să vă vorbesc numai cîteva clipe despre ce s-a înfăptuit la noi în vremea din urmă în domeniul cultural...

Guvernul democratic s-a silit să lichideze analfabetismul. În cîteva ani s-a produs o schimbare neașteptată, poporul întreg s-a redresat ca prin farmec. Căminele culturale ale țărănimii s-au înmulțit atîngînd cifra de 6000. Operele literare, care, înainte de 1944 nu cunoșteau decît tiraje foarte restrînse, se difuzează astăzi în ediții de 10 și de 20 de ori mai mari decît înainte.

Academia nouă a republicii devine un factor activ pentru redresarea țării și pentru construirea socialismului. Bibliotecile publice, sporite la București, nu pot cuprinde mulțimea tinerilor cititori dornici să se instruiască. Anul trecut la Teatrul Național din București s-a reprezentat *Romeo și Julieta* de Shakespeare de o sută de ori, cu săli arhipline... Trebuie să adaug că minoritățile naționale conlocuitoare cu românii în Republică își au școlile lor, pînă la Universitate, au teatrele lor și asociațiile lor artistice...

La Congresul intelectualilor români ce s-a ținut la București în ultimele trei zile ale lunii martie, am primit adeziunea a 7.000.000 bărbați și femei. Congresul se adunase pentru a discuta aceleași lucruri grave pe care le discutăm acum la Paris. Milioanele acestea de bărbați și femei le reprezentăm noi în acest congres. E un contingent serios și leal al unui popor care, vreme de veacuri, a suferit oroarea și agonia acestui flagel barbar.

E lesne, deci, de înțeles pentru ce întregul popor din Republica noastră populară se ridică astăzi pentru pace.

Pacea înseamnă independența noastră economică, suveranitatea noastră, intrarea noastră în noua civilizație.

Luptînd pentru interesele sale vitale, poporul român are convingerea că luptă și pentru interesele întregii umanități.

⁴ Congresul Internațional al Păcii de la Paris, 1949.

«...ETERNII NOȘTRI PĂZITORI AI SOLULUI VEȘNIC...»

M. Eminescu

PAGINI GERMANE

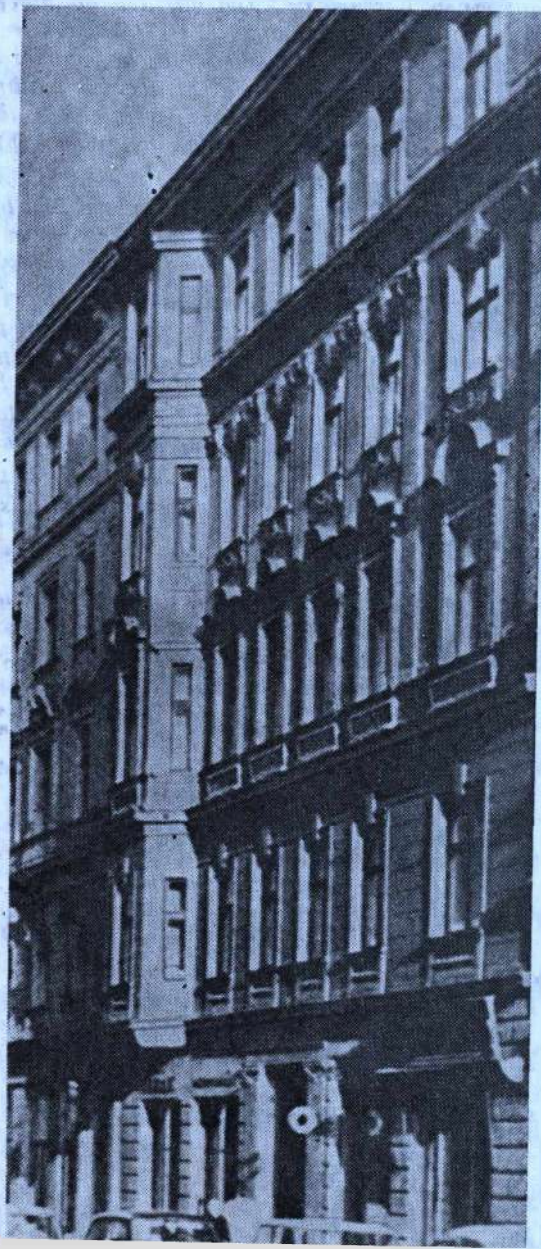
M. LAZARUS ȘI H. STEINTHAL PUBLICĂ studiul programatic *Einleitende Gedanken über Völkerpsychologie, als Einladung zur einer Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft* în fruntea primului număr al revistei lor, „*Zeitschrift für Völkerpsychologie und Sprachwissenschaft*“, care începe să apară în 1860

Fondatorii psihologiei popoarelor, ca nouă disciplină științifică, pun în discuție în fragmentul de față problema progresului în viața popoarelor. Merită să rețină atenția teza lor după care în istoria popoarelor nu există regres, ci numai momente de decădere, în cadrul cărora se ivesc formele noii dezvoltări. Învățații germani insistă și asupra interdependenței dintre civilizație și cultură și formarea stilului modern.

Eminescu arată într-o scrisoare către Maiorescu, din 5 februarie 1874, că la Viena stă «sub influența nefastă a filozofiei lui Herbart» (I. E. Torouțiu, *Studii și documente literare IV*, „Junimea“, București, 1933, p. 103). Atitudinea lui Eminescu față de filosofia lui Herbart pare să explice faptul că poetul omite în transcrierea sa textul în care cei doi învățați germani consideră filosofia compatriotului lor, cu unele rezerve, firește, ca foarte importantă în contextul noii discipline științifice. Am transcris din revista germană acest text, omis de poet, și l-am integrat la locul respectiv, așa cum apare în studiul programatic.

Cu fragmentul de față se încheie tipărirea integrală a studiului lui M. Lazarus și H. Steinthal începută în „*Manuscriptum*“ în 1984.

D. VATAMANIUC

Locuință a poetului în
Viena—Gärtnergasse 5.

EINLEITENDE GEDANKEN ÜBER VÖLKERPSYCHOLOGIE

[XI]

Wir glauben genug gesagt zu haben, um so verstanden werden zu können, dass nun jeder aufmerksame Leser nicht nur weiss, was wir unter Völkerpsychologie uns denken, sondern auch gemäss solcher Ansicht sich selbst die Aufgaben bilden kann, durch deren Lösung er die zu erbauende Wissenschaft fordern mag.

Oder sollte uns unsere Hoffnung auf ein Zusammenwirken der Philosophen miteinander, und der Historischer und Empiriker mit ihnen für jetzt noch täuschen? Sollte man dieses Ideal aller Zeiten für die wissenschaftliche Wirksamkeit auch heute noch, und auch für diese unsere Angelegenheit noch, in weite Ferne gerückt halten? Es käme auf einen Versuch an, und auf den muthigen Glauben, die ersehnte Zeit sei gekommen. Wir geben zu bedenken:

Erstlich ist die Psychologie überhaupt oder an sich nicht nothwendig eine philosophische Wissenschaft; sie ist es nicht als die Naturwissenschaft. Sie hat ihr empirisches oder historisches Gebiet; und in so weit als es sich nur um die Feststellung und sorgfältige Darstellung von Thatsachen handelt, mag recht wohl aller bloss theoretische Zwist schweigen.

Was nun aber zweitens das rationale Wesen der Psychologie betrifft, so können wir auch hier noch die eigentlich metaphysischen Fragen über das Wesen der Seele völlig unberührt lassen. So wenig der Physiker sich in das metaphysische Problem der Bewegung, der Kraft, zu vertiefen nöthig hat: so wenig braucht es der Psycholog.

Allerdings bedarf die rationale Psychologie gewisser Voraussetzungen. Wir empfehlen die Herbartischen. Man hat gemeint, man dürfe oder brauche sich nicht auf Herbart's Psychologie einzulassen, so lange die Einwendungen gegen seine Metaphysik nicht beseitigt wären — ganz grundlos. Man kann, wie Herbart selbst es empfohlen hat, seine psychologischen Grundsätze, abgelöst von aller Metaphysik, als Hypothesen ansehen, deren wissenschaftlicher Werth sich durch die Anwendung offenbaren mag.

Aber auch als Hypothesen betrachtet, hat man ihre Berechtigung und ihre Brauchbarkeit bestritten. Wir selbst sind ebenfalls keine genauen Anhänger derselben. Wir meinen nur folgendes: ||

- 44 Worauf es in der Psychologie ankommt, das ist wesentlich dasselbe, wonach auch die Naturwissenschaften streben, und was ihnen so gut gelingt, nämlich die Dinge und die Eigenschaften aufzulösen in Verhältnisse. So löst die Naturwissenschaft. Feuer u[nd] Leben, Wasser u[nd] Brot, Licht u[nd] Schall, Tag u[nd] Jahr, Sonn - u[nd] Mondfinsterniss in Verhältnisse auf und befreit uns dadurch von eigenbildeten Dingen, Substanzen, Kräften. Der ganze Sinn u[nd] das ausserordentliche Verdienst der Herbartischen Bemühungen um die Psychologie scheint uns nun eben darin zu liegen, dass er die Seelenvermögen aufzulösen und auf Vorstellungs Verhältnisse zurückzuführen gesucht hat. Wie weit ihm dies geglückt ist, ist eine andere Frage. Nur dasselbe Streben haben auch wir inne zu halten u[nd] fortzusetzen. So, scheint uns nun, müssen sämmtliche psychologische Epitheten, mit denen man einzelne Personen u[nd] ganze Völker zu charakterisiren sucht: geistreich, gutmüthig, scharffinnig, tief, gemüthlich, einfach, edel u.s.w. auf Verhältnisse des Vorstellens, Fühlens, Strebens u[nd] dieser unter einander zurückgeführt werden. Erst so wird es auch möglich sein, uns ein psychologisches Bild einer Person, eines Volkes zu entwerfen, während es jetzt unmöglich ist, die mannigfachen Prädicate, die einem Einzelnen oder einer Gemeinschaft gegeben werden, zur Einheit zusammen zu fassen. Die Fragen, auf welche zuletzt alles ankommt, sind: wie bewegen sich die Elemente des Bewusstseins gegeneinander? mit welcher Kraft verbinden, || stützen

DESPRE PSIHOLOGIA POPOARELOR

[XI]

¹ Textul ce urmează pînă la: *Noi ne gîndim numai la următoarele*, este omis de Eminescu.

Credem ¹ să fi spus suficient pentru a putea fi înțeles așa încît acum orice cititor atent nu numai că știe ce înțelegem prin psihologia popoarelor, ci, de asemenea, potrivit acestei păreri, își poate stabili singur sarcinile, prin soluționarea cărora poate promova știința ce urmează a fi structurată.

Sau s-ar putea să amăgească speranța noastră într-o cooperare a filosofilor între ei și a istoricilor și empiricilor cu ei? Ar putea oare ca acest ideal al tuturor vremilor în legătură cu activitatea științifică să se amîne pentru mai tîrziu și astăzi încă? chiar și pentru această chestiune a noastră? E vorba de o încercare și de credința curajoasă că a sosit vremea de mult dorită. Iată ce supunem meditației:

În primul rînd, în general, psihologia nu este în sine o știință filosofică; ea nu este ca știința naturii. Ea își are domeniul său empiric sau istoric; și în măsura în care e vorba doar de constatarea și expunerea îngrijită a faptelor poate trece sub tăcere foarte bine tot ce dezbînă teoretic. Cît privește însă, în al doilea rînd, esența rațională a psihologiei, putem lăsa complet neatinsă și aci problemele metafizice propriu-zis-referitoare la esența psihicului. Psihiatrul are tot atît de puțină nevoie să aprofundeze problema metafizică a mișcării, a forței, cît și psihologul.

În orice caz, psihologia rațională are nevoie de anumite premise. Noi le recomandăm pe acele ale lui Herbart. S-a crezut fără nici un temei că nu se poate sau nu e nevoie să se oprească la psihologia lui Herbart atîta timp cît nu vor fi fost înlăturate obiecțiunile împotriva metafizicii sale. Așa cum a recomandat Herbart însuși, principiile sale psihologice, desprinse de orice metafizică, pot fi considerate ca ipoteze a căror valoare științifică se poate revela prin aplicare.

Dar considerate chiar și ca ipoteze, s-a contestat îndreptățirea și utilizabilitatea lor. Noi însă ne încă nu sîntem partizanii propriu-ziși ai acesteia. Dar considerăm următoarele:

Ceea ce contează în psihologie este, în esență, ceea ce urmăresc și științele naturii și ce le reușește atît de bine acestora și anume să descompună lucrurile și proprietățile în relații. Astfel, știința naturii disociază focul și viața, apa și uscatul, lumina și sunetul, ziua și anul, eclipsa de soare de cea de lună. Se diferențiază în spiritul popular și prin aceasta ne eliberează de lucrurile, substanțele, forțele propriu-zise. Întregul sens și meritul extraordinar al străduințelor lui Herbart pentru psihologie mi se pare că constau tocmai în faptul că el caută să descompună capacitatea psihică și s-o reducă la relațiile între reprezentări. În ce măsură i-a reușit e o altă chestiune. Noi trebuie să reținem numai această preocupare a lui și s-o continuăm. Așa, mi se pare acum, toate epitetele psihologice cu care încearcă să caracterizeze diferitele persoane și popoare întregi, spirituale, binevoitoare, pregnante, profunde, plăcute, simple sau nobile etc. sînt reduse la relații ale reprezentării, simțirii, năzuinței și ale acestora între ele. Numai așa va fi posibil să ne proiectăm o imagine psihologică despre o persoană, despre un popor, în timp ce acum este imposibil să se coroboreze epitetele variate ce se dau unui individ sau unei comunități. Problemele care contează în cele din urmă sînt: cum se mișcă elementele conștiinței între ele? Cu ce forță se combină, se sprijină; unde, dimpotrivă, își dispută conștiința? Care element le domină pe celelalte și ce direcție indică? Cît de puternică este această dominație? Care element o exclude? Ce rezistență trebuie să reprime? etc.

SALA
DE
LECTURĂ

280.834

sie sich, wo im Gegentheil machen sie sich das Bewusstsein streitig? welches Element beherrscht die anderen, u[nd] welche Richtung zeichnet es vor? wie mächtig ist diese Herrschaft? welche Elemente schliesst sie aus? welchen Widerstand hat sie niederzuhalten? u.s.w.

So abstract u[nd] allgemein gehalten ist der Boden, den wir vorzeichnen, u[nd] den zu betreten nicht das geringste Verfängliche haben kann, da es Jedem überlassen bleibt, nach seiner besonderen Ansicht sich diesen Boden schärfer¹ zu bestimmen. Rechtswohl wissend, dass feste und zugleich ausreichende psychologische Principien erst noch zu schaffen sind, wünschen wir, dass auch diese durch das Zusammenarbeiten Vieler erstehen mögen. Wir rathen indessen, diese Grundfragen für's erste noch nicht zu Gegenständen besonderer Prüfung zu machen. Es habe jeder seine Principien und suche sie für sich selbst u[nd] die Anderen nur dadurch zu empfehlen, dass er an specielleren Aufgaben ihre Brauchbarkeit zeigt. Wenigstens bitten wir, niemals anders Principien zu erörtern, als sogleich mit Anwendung auf den besonderen Fall. Auf diesem Wege, hoffen wir, wird sich nicht nur die allgemeine Verständigung, sondern auch die wahre Begründung der Psychologie viel leichter erzielen lassen. Man suche das Allgemeine aus dem Besondern sich gleichsam von selbst erheben zu lassen; man halte den Blick fest auf die wirklichen Erscheinungen gerichtet, stelle sie sorgfältig dar, versuche die Analyse, so weit wie möglich, und lasse sich selbst von den letzten Ergebnissen überraschen. ||

45 So wird unnützer Streit vermieden, und die Sache wahrhaft gefördert werden.

Auch sage man nicht, dass die Völkerpsychologie nicht eher in Angriff genommen werden könne, bevor nicht die individuelle besser begründet u[nd] weiter durchgearbeitet ist; sondern man bedenke, ob wohl diese letztere gedeihen könne, wenn ihr nicht die Völkerpsychologie zur Seite steht. Sollen wir an Plato erinnern, der die Natur des Menschen im Wesen des Staates sucht, weil sie hier in grösseren, erkennbareren Zügen gezeichnet ist?

Jede nur einigermaßen schwierige Aufgabe wird nicht mit dem ersten Angriffe zu lösen sein. Die Analyse wird bald ins Stocken gerathen; die bisherigen Beobachtungen werden sich als ungenau, ungenügend erweisen, man wird mehr und bessere Thatssachen wünschen. Wir verlangen für unsere Blätter keine vollendeten, durchaus reifen Arbeiten. Verschieden von anderen Zeitschriften für eine specielle Wissenschaft, kann die unsrige nicht die Früchte der Arbeit pflücken, sondern nur den Samen streuen wollen. Nicht den Ausbau sondern allererst den Anbau dieser Disciplin haben wir zu bewirken. Wir wünschen dabei das Ineinandergreifen der verschiedenen Forscher. Jeder Theile, mit, was ihm gelungen ist; der Andere möge aus seinen Mitteln hinzufügen, fortsetzen. Eine Hand voll Körner reicht oft nicht zu, ein Brod zu backen; aber man streue sie als Samen in einen fruchtbaren Boden, u[nd] sie werden hunderfältig aufgehen u[nd] eine reiche

45v Nahrung bieten; || und wie oft hat Jemand solche geistige Samenkörner gefunden, die erst auf dem Boden eines anderen Geistes zu ihrer vollen Bedeutung herauswachsen müssen; ja auch dem eigenen Geiste tritt ein öffentlich kundgegebener Gedanke zuweilen anreizender und befruchtender entgegen. Wir werden zu diesem Behufe bestimmte² Rubriken anlegen, unter denen wir, skizzenhaft, Thatssachen u[nd] Reflexionen mittheilen werden, wie sie uns zugehen, oder wie wir selbst sie geben können. — Auch noch mit Vermeidung aller principiellen Discussionen werden sich manche Gelegenheiten zu widersprechenden Ansichten darbieten; [wir werden gern Jedes Ansicht aufnehmen und unsere Blätter mögen correspondirende Verhandlungen darbieten,] den mündlichen Verkehr ersetzend. Sie mögen ein lebendiges psychologisches Parlament sein.

Wer mit uns im Rückblick auf die hier gezeichneten Grundlinien die ganze Breite u[nd] Tiefe der Aufgaben übersicht, welche dieser neue Zweig der Wissenschaft darbietet, möchte leicht die Schwierigkeit derselben für eine unüberwindliche halten; aber die Grösse der Aufgabe muss eher dazu dienen, den Muth zu stärken und zu spornen, als ihn erschaffen zu lassen und abzuspannen.

Auch hat dieselbe Betrachtung uns gezeigt, wie reich u[nd] mannigfaltig die Quellen der Erkenntniss von allen Seiten her für diese Wissenschaft fliessen.

¹ Scris deasupra.

² Scris deasupra.

Terenul pe care-l indicăm, oricât l-am menține de abstract și de general, și pe care nu trebuie să ezităm să-l călcăm, deoarece el e lăsat pe seama fiecăruia să definească mai precis după părerea sa specială. Bine știind desigur că rămân să se creeze de acum principii psihologice ferme și totodată suficiente, noi dorim ca și acestea să apară prin cooperarea mai multora. Sfătuim însă ca aceste probleme fundamentale să nu fie făcute de la început obiecte ale unei examinări speciale. Fiecare își are principiile sale și să le caute pentru el însuși, recomandându-le celorlalți numai prin aceea că indică utilizabilitatea lor în sarcini mai speciale. Cel puțin rugăm să nu se discute principii niciodată altfel decât prin aplicarea la cazul special. Pe această cale, sperăm noi, se va putea obține mult mai ușor, nu numai o înțelegere generală, ci și fundamentarea reală a psihologiei. Să se caute generalul din special, relevându-l ca de la sine; să se țină privirea fix îndreptată asupra fenomenelor reale, să se expună cu îngrijire, să se încerce analiza, cât mai mult posibil, și să se lase surprins el însuși de rezultatele ultime. Așa se va evita o dispută inutilă, iar cauza va fi cu adevărat promovată.

De asemenea, să nu ne spună că nu poate fi atacată psihologia popoarelor înainte de a se fi fundamentat mai bine și să fi fost prelucrată în continuare cea individuală; ci să se gândească dacă aceasta din urmă se poate dezvolta fără a-i sta alături și psihologia popoarelor. Să ne amintim de Plato, care caută natura omului în esența statului, pentru că aci ea este conturată în trăsături mai mari, mai recunoscutibile?

Orice problemă dificilă în oarecare măsură nu va putea fi soluționată la prima abordare. Analiza va ajunge curînd în impas; observațiile de pînă acum se vor dovedi insuficiente, neprecise, se vor dori fapte mai multe și mai bune. Noi nu pretindem pentru revista noastră lucrări desăvîrșite, absolut mature. Diferită de alte reviste, consacrate unei științe speciale, revista noastră nu poate culege fructele muncii, ci doar să semene semințele. Noi trebuie să determinăm nu dezvoltarea, ci, în primul rînd, inițierea acestei discipline. Noi dorim în această privință cooperarea reciprocă a diferiților cercetători. Să comunice fiecare ceea ce îi reușise; celălalt să adauge din mijloacele sale, să continue. O mină de boabe adesea nu este suficientă pentru a coace o plină; dar să fie răspîndite boabele ca semințe pe un sol fertil și vor răsări însutit, oferind o hrană bogată; și de cîte ori a găsit cineva astfel de semințe spirituale, care trebuie să crească mai întîi în solul unui alt spirit, pentru a ajunge la semnificația sa deplină; ba chiar și spiritului propriu îi vine în întîmpinare o idee publicată, uneori stimulînd în chip fecund. În acest scop vom organiza anumite rubrici în care vom comunica, schițat, fapte și reflecții, așa cum ne parvin, sau cum le dăm noi înșine. — Chiar și prin evitarea tuturor discuțiilor principiale, se vor oferi unele ocazii de păreri contradictorii; vom prelua cu plăcere orice părere și revista noastră va oferi prilej de discuții prin corespondență, înlocuind comunicația orală. Urăm să devină un parlament psihologic plin de viață.

Cine contemplă la fel cu noi liniile fundamentale schițate aci, întreaga largime și profunzime a sarcinilor, oferite de această nouă ramură a științei, poate considera ușor ca fiind de nedepășit dificultatea lor; dar mărimea sarcinii trebuie să servească mai degrabă la întărirea curajului și să împinteneze, decât s-o lase să adoarmă și să demobilizeze.

Aceste considerații ne-au arătat cît de bogate și variate sînt resursele cunoașterii din toate părțile pentru această știință.

Locuință a lui Mihai Eminescu din Viena — Forzellengasse 9.

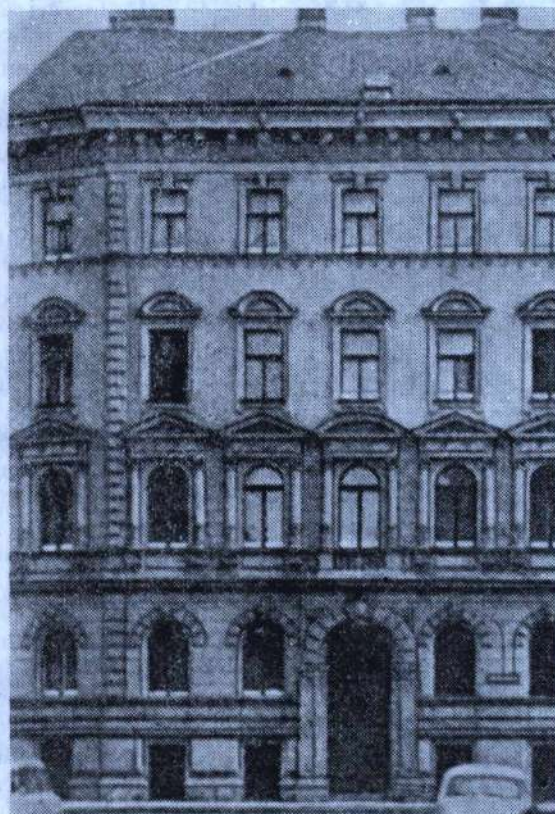
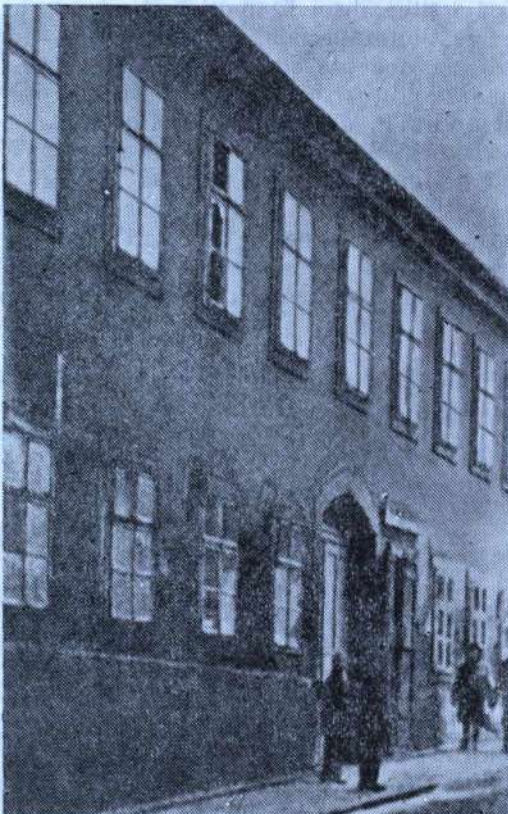
Das Ziel aber, welchem sie entgegen geht: dass der menschheitliche Geist [sich selber zur klareren Erkenntniss komme, dass in den Geist] der Nationen, der vergangenen wie 46 der gegenwärtigen, dergestalt || eingedrungen werde, dass wir das Gesetz ihres Wirkens und die Gründe ihrer Erhebung begreifen, und dadurch lernen, diese auf rechtem Wege zu fördern — dieses Ziel ist ein so erhabenes, dass hoffen, es werden alle sittlich strebenden Kräfte aller Wissenschaften mit ihrem Antheil sich demselben zuwenden. So wollen u[nd] dürfen wir, in der Zuversicht, dass der menschliche Geist, die Aufgaben, die er klar erkannt hat, auch zu lösen vermöge, erwarten, dass unsere Hoffnung zur Wahrheit werde. (M.L.H.S.)¹

(Transliterare: D. VATAMANIUC)

¹ Anagrama lui M. Lazarus și H. Steintal.

Ținta însă, spre care se îndreaptă ea, este ca spiritul uman, ajuns la cunoașterea clară a lui însuși, ca spiritul națiunilor, al celor din trecut, ca și al celor actuale, să se pătrundă așa fel încît să înțelegem legea acțiunii lor și temeiurile ridicării lor, iar prin aceasta să învățăm să le promovăm pe calea cea dreaptă — această țintă este atît de măreață, încît, sperăm că toate forțele cu năzuință morală ale tuturor științelor o vor susține dîndu-și contribuția. Astfel voim și putem să așteptăm, cu încredere, ca spiritul uman să poată soluționa sarcinile pe care le-a recunoscut clar, că speranța noastră va deveni adevăr.

(Traducere de G. PINTEA)

Alte locuințe din Viena: Schaumburgergasse, nr. 5 și Kollerhaus, nr. 3. (Fotografii comunicate de Constantin Liviu Rusu).

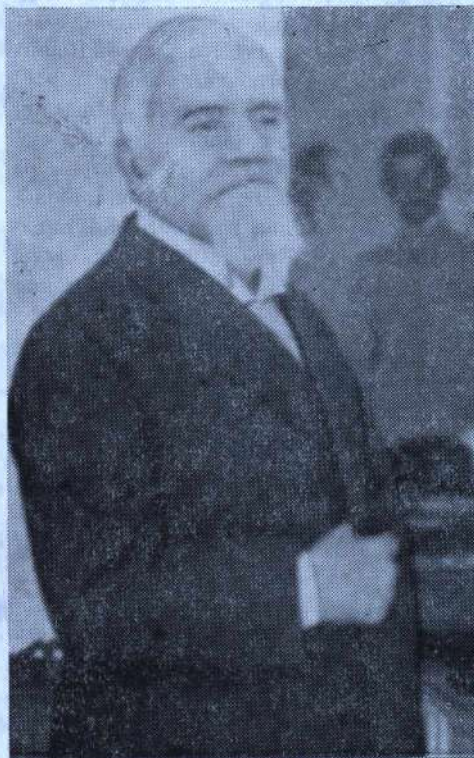
T. Maiorescu

Ultima călătorie în străinătate

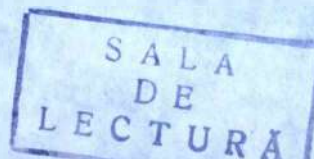
ÎN PAGINILE CE URMEAZĂ PREZENTĂM încă un episod important din viața lui Titu Maiorescu, așa cum se reflectă el în însemnările zilnice ale criticului (ms. BCS nr. 11400 — Jurnal no. 40 — ff. 15 r. — 30 r.).

După cum se știe, în toamna anului 1914, o boală necruțătoare (cancer) îi răpise soția. Cu inima împietrită de durere, bătrînul de 74 de ani știa că-și pierduse nu numai tovarășa de viață, ci și cel mai bun prieten și sfătuitor, cel mai apropiat și devotat colaborator, sprijin în toate. În cea de-a doua căsnicie cunoscuse cu adevărat fericirea, armonia mult visată încă din copilărie. Acum totul se spulberase. Nu mai avea în preajmă pe nimeni apropiat. Sora sa, Emilia, se afla departe, suferindă, într-un sanatoriu de lângă Viena. Departe se afla și fiica sa, Livia, stabilită cu familia, în acel timp, la Petrograd. Conflictul armat care diviza bătrînul continent în tabere vrăjmașe făcea distanțele aproape de netrecut.

Întors în țară după ce petrecuse, zdrobit de jale, alături de soția sa muribundă, ultimele clipe ale acesteia (Ana Maiorescu s-a stins într-un sanatoriu din Heidelberg, unde a și fost înmormintată), el n-a mai putut înfrunta tristețea singurătății în casa unde fusese atît de fericit alături de aceea a cărei prezență se simțea încă în toate ungherele cuibului pe care-l părăsise. A vîndut casa din strada Mercur nr. 1, de care-l legau atîtea amintiri și s-a mutat — poate chiar la dorința soției sale — în casa lui Nicolae Racotă, căsătorit cu o nepoată de soră a Anei Maiorescu. Aici, Maiorescu era înconjurat de toată afecțiunea și căldura mai ales a strănepoatelor și nepoatelor

soției sale, care alcătuiau acum cercul obișnuit de auditori ai lecturilor pe care el le continua. În aparență, felul său de viață nu se schimbase prea mult, era încă foarte activ, scria, făcea lecturi cu „public“, primea și făcea vizite. Prietenii politici îl vizitau foarte des, dar în Maiorescu se produsese o schimbare profundă, parcă se desprinsese nu numai de casa în care trăise atîția ani, ci de toate. Politica nu-l mai interesa decît în măsura în care privea, în acele vremuri nestatornice, soarta țării. Nu mai avea nici energia de altădată. Prefera să se ocupe de politica din trecut, redactînd cel de-al șaselea volum al discursurilor sale parlamentare. După o vreme, angajează o secretară, care devine curînd însoțitoarea sa permanentă. Aceasta, inteligentă și instruită, completează cercul de lectură, mutîndu-se chiar în aceeași casă Racotă,

ocupându-se de «exceleŃa sa» — cum i se adresa — cu un respect și un devotament ieșit din comun, pînă în ultimele clipe: ea se va afla alături de el cînd se va stînge.

În această perioadă, boala de inimă de care suferea Maiorescu (angină pectorală — «stenocardie», cum îi spunea el) se agravase, crizele dureroase erau din ce în ce mai dese, i se umflau picioarele, se mișca cu greutate. Deși în plin război și cu perspectiva intrării României în conflict, în primăvara anului 1916, Maiorescu se decide totuși să plece în străinătate, însoțit de secretara Olga Neumann, pentru a-și îngriji sănătatea. Această ultimă călătorie pe care o întreprinde peste hotare capătă totodată caracterul unui pelerinaj la locuri ce-i rămăsese dragi, dîndu-i și prilejul de a-și mai revădea, pentru ultima dată, sora, de care a rămas legat printr-o caldă afecțiune pînă la moarte.

Chiar în dimineața plecării are un «atac de stenocardie, cam lung», care nu-l determină însă să renunțe la călătorie.

A doua zi, după ce poposește o noapte la Sinaia, simte nevoia să noteze în jurnal, potrivit obiceiului său, starea timpului: «În odaie 14° R, afară luptă între soare și nori. Mare vînt». «Este într-asta — observa I. Rădulescu-Pogoneanu, în *Introducerea* la cel de-al doilea volum al *Insemnărilor zilnice* maioresciene (p. XLV) — la dînsul, ca o nevoie sufletească de a lua în fiecare dimineață contact cu natura, de a se simți una cu ea. Se bucură de o zi senină, de un răsărit de soare, de un joc de lumină, de un apus frumos, de o noapte cu lună, de întiele flori ale primăverii; se întristează de o zi posomorită». Notează apoi amănunțit înlesnirea călătoriei din partea legăției austriece, fără al cărei concurs, poate, nici n-ar fi putut pleca în acele împrejurări. Nu omite să consemneze hotelurile, numărul camerelor în care este găzduit, confortul, calitatea mîncării, prețurile. La Viena, atît de familiară lui, cerul e senin, ca și propria-i dispoziție: «Sînt mulțumit să mă văd în civilizație, cu mobile și cadruri frumoase, baie, apă curgătoare» — nu se poate el reține să compare gradul de civilizație occidentală cu stările de lucruri, în această privință, de la noi.

Ajuns în capitala Austriei, prima lui grijă este să-și viziteze sora, la sanatoriul din Hitzing, apoi pe fostul său coleg de la Theresianum, baronul Hans Kutschera, de care trecerea anilor nu-l înstrăinase, cu toate că legătura dintre

ei era susținută mai mult printr-o corespondență sporadică decît de cele cîteva revederi fugare de-a lungul a șase decenii. Aici se duce, ca pe vremuri, și la teatru. După o săptămînă pornea spre sanatoriul Lahmann de la Weisser Hirsch, lîngă Dresda. În jurnal găsim, desigur, obișnuitele însemnări despre controlul bagajelor, mîncarea la vagonul restaurant, despre timp («foarte cald, apoi ploaie, grindină»), camerele de la hotel, prețuri, prezența sau lipsa durerilor în acest interval, despre somnul bun sau rău. Nu sînt neglijate nici mersul cu tramvaiul («cu tram în 40' la Weisser Hirsch»), odăile la vila unde este găzduit, recomandările medicale, programul curei (foarte încărcat!), dieta. Este satisfăcut de toate: «Îmi place la Weisser Hirsch și mă aflu bine» — notează la 19 mai 1 iunie 1916. În aceeași zi se duce cu «tram» să revadă celebra galerie de pictură de la Dresda, încîntat să poată admira încă o dată *Sixtina*, pe care o găsește «mai ștearsă», «*Sfînta Agnes* a lui Ribera, Rembrandt, Claude Lorrain» etc. În zilele următoare se plimbă prin Dresda, desigur plin de încîntare. O «ploaie rece» îl împiedică să-și facă în întreaga cura. Astfel, baia de aer nu mai e posibilă, cu toate acestea scrie în jurnal: «Mă aflu bine, mă plimb fără dureri». E bucuros că, deși «afară ploaie», «ieri și azi caloriferul pus în plăcută jumătate-funcție» (la 22 mai/4 iunie!). Face și primește vizite: este invitat acasă la medicul șef prof. dr. Kraft, apoi la «d. și d-na dr. Kleffel», care o îngrijea pe secretară; primește vizita «frumoasei și inteligentei Frau Dr. Fanny Schlesinger din Berlin-Zehlendorf, născută Zoller, din România», iar la sfîrșitul curei, la Dresda, primește vizita Gertei și a d-nei «de Bardeleben, născută Ravene», rude din partea cumnatei sale Mite Kremnitz (născută Bardeleben). Împreună cu acestea vizitează încă o dată, primește parcă presimțind că nu va mai avea acest prilej, galeria de pictură din Dresda, «numai pentru *Sixtina*, *Madona* lui Holbein» etc.

La 26 iunie/9 iulie era din nou la Viena. Din lipsă de activitate și de somn, citește mult noaptea, revede Praterul, Volksgarten. Vremea e proastă, «fulgere și tunete», provocîndu-i, în drum, «un acces de stenocardie». Emilia fiind plecată la Teplitz, a treia zi, la 29 iunie/12 iulie părăsește Viena, îndreptîndu-se spre Gmunden, stațiune situată în inima munților Austriei, cu împrejurimi pline de farmec, bine

«chiar în această vreme de război»

[file de jurnal]

Marți 3/16 mai [1916]. Buc[urești]. Zilele trecute aceeași monotonă ședere în casă, bandajat de 2 ori pe zi de O[lga] N[eumann]. Tot mai e ceva coaje neagră și ceva scurgere la narina dreaptă, azi a 9-a zi de bandajare. Ieri dimi[n]eață Mehedinți și Barbu Catargi la mine, apoi și baronul Dumreicher de la legațiunea austro-maghiară, care mi-a adus pașapoartele și «laisser-passer» rectificate.

Azi dimi[n]eață I. Filitti la mine (voia să fie ales membru al Academiei) și Paul Greceanu, O.N. îmi face bandajul de plecare. După amiazi 3—4 1/2 cu Zozo cele 3 foarte importante jurnale ale ei cu adincile impresii ale naturei. De la 5—7 Pogonenii la mine cu traducerea.

Mercuri 4/17 mai. Buc[urești]. Sculat la 6 ore tot încă legat la cap, dar la 9 ore coaja căzută. Dimi[n]eață Mehedinți la mine, apoi foarte amabil iar atașatul de legațiune Hans Freiherr von Dumreicher, tot fără răspuns de la Sleeping Brașov, dar cu un nou «laisser-passer» militar pentru maiorul Wild la Brașov.

Tel[egramă]

«HOTEL CARAIMAN

Sinaia

Rog opriți mline seara două odăi în comunicare.

MAIORESCU. »

Joi 5/18 mai. Bucur[ești]. Sculat la 6 ore după 1 1/4 pastilă Adalin. După cafea atac de stenocardie, cam lung, dar nu tare.

Dimineața în trăsură la Socec, 4 romane Engelhorn de cetit pe drum și 3 vizite p.p.c. [?] la Czernin, Bussche și Dumreicher. După amiazi 2 ore plecat în automobilul lui Racottă, luat de la strada Romană 147 (unde văzut și pe Kofler cu soția sa Raluca) pe d-ra Olga Neumann la Gara Nord. La 3^h10' *plecat pe ploaie (în cupeu rezervat), sosit cu întârziere la 8 ore seara (tot pe ploaie) la Sinaia, hotel Caraiman, odăile 12 și 14 în et. I (așa numite «ale Eforiei»). De la 1 apr. nu mai e Ungarth aici, ci Iordache. Bine cinat.

Vineri 6/19 mai. Sinaia. Sculat la 5 ore, în odaie 14° R., afară luptă între soare și nori. Mare vînt. O oră pe jos prin bulev. Ghica și strada Carol, unde pension Voss

cunoscută dinainte lui Maiorescu. Din cauza războiului însă, Gmunden nu mai era cea de altădată: «firește, nu mai e *fließendes Wasser*, bar etc.» — notează el sec, fără alte comentarii, dar, desigur, nemulțumit de schimbări.

Ajuns aici, războiul, de care nu mai amintise deloc la Weisser Hirsch, revine în însemnări, ca o realitate de care nu mai putea face abstracție: «Marele război e de vro 20 zile la un moment de criză: ofensiva comună a anglo-francezilor la West, a rușilor la Ost și a italienilor la sud. Germanii rezistă bine, austriacii au pierdut iar Cernăuții». În aceste rînduri, deși

Maiorescu n-o declară răspicat, ghicim o satisfacție față de cursul evenimentelor, și mai ales față de pierderile austrieilor.

La Gmunden, el își petrece timpul făcînd plimbări în stațiune și în împrejurimi, ascultă muzică pe Esplanadă sau în Sala Kurhaus, cînd plouă, concertul de orgă al lui Labor, «foarte plianticos». Altminteri se simte excelent: «Toate zilele aceste bine, și ieri la plimbarea în sus peste Kalvarienberg. Bunul efect al curei Lahmann?» — se întreabă el. Dar sîmbătă 9/22 iulie notează oarecum agasat: «Tot plouă și iar plouă». Lipsa de activitate

*În mss., orele erau marcate cu *

și locuința Czernin, în trăsura la Pelișor, fosta villa Mimi. După amiazi în trăsura la dr. Mamulea la spital.

Sîmbătă 7/20 mai. Sinaia. Sculat la 7 ore după un hap Adalin luat la 2 ore. Plecăm la 11^h 40' din Sinaia și sîntem în Predeal la 12^h 40' cu ceva întîrziere. Mi-a înlesnit șeful de gară toate și am găsit și cupeu rezervat (de la Legația austriacă din București) aici, la Brașov, și chiar la Pesta. La Predeal acces de stenocardie. Apoi bine. Destul de bine dormit în compartim[ent] de 6 locuri, dar era foarte frig, la Predeal ploua cu fulgi de zăpadă. Prinziat și cinat cu sandwich de la Sinaia.

Duminică 8/21 mai. La Pesta sosit cu ceva întîrziere pe la 7^h 45', plecat (prin conducerea «interpretului») peste 2 trenuri la trenul Viena la 7^h 50' (bagajul cel mare va veni cu trenul următor sau mîine), sosit bine la Viena, după ce luasem cafeaua îndată în vagon-restaurant, la 12^h 40', în landau la Hotel Astoria, unde odaia cu 2 paturi și cu odaie de baie no. 10, alături eleganta odaie-salon no. 9 cu 1 pat, în mezzanin, cu balcoane spre Kärntnerstr., amîndouă 35 *Krone* pe zi. Pentru vremea asta de război, foarte bun *dîner* à 6 *Krone* și bună piine neagră. La 4 ore p.m. afară 16 1/2° R. la umbră, e senin. Sînt mulțumit să mă văd iar în civilizație, cu mobile și cadruri frumoase, baie, apă curgătoare.

Luni 9/22 mai 1916. Viena. Sculat la 5 ore, elastic. La gară, luat geamantanele. Început astăzi decada Sajodin.

Tel[egramă]

«RACOTTĂ,

strada Lustrului 7, Bukarest

Gut Wien angekommen, Hôtel Astoria, für sechs Tage. ¹

MAJORESCU. »

La glezne picioarele umflate — efectul relei circulații în urma stenocardiei? Până acum nu mă supără.

Vineri 13/26 mai. Viena. Ieri între 4 1/2 și 6 1/2 la Emilia în Parkhotel Schönbrunn în Hitzing; pe la 5 1/4 consultare cu dr. Martin, la umflătura mea să pui ziua *Umwickelungstreifen* ² la amîndouă picioarele, o zi pe săptămîină fără carne, fără sare, *Milchmehlspeisen*, *Gemüse*, *Keusch Suppen*, ³ apoi 3 zile cîte 2 pastile *Digipuratum* 1 oră după mîncare, și 6 zile cîte o pastilie 1 oră după cină. La inimă obiectiv mai bine.

Văzut în sfîrșit azi pe fostul meu coleg teresianist baronul Hans Kutschera (Favoritenstrasse 25) și pe nevastă-sa Clementa, născută contesă Attems. A fost și el între

¹ Sosit bine la Viena, hotel Astoria, pentru șase zile.

² Bandaj.

³ Aluaturi (prăjituri) cu lapte, legume, supe fără carne.

nu-i prieste: «De alaltăieri reînceput dictarea traducerii din *Siltala* — ultima treime» — anunță în jurnal reluarea tîlmăcirii romanului suedez al lui H. S. Geeth, lucrare care, după cum se știe, n-a fost încă regăsită, poate să se fi pierdut definitiv. Se duce la teatru, face plimbări cu vaporul sau cu *Motorboot* pe lac. Nu mai are răbdare, pare neliniștit. Această neliniște nu era lipsită de motivare, căci la 13/26 iulie este înștiințat că trebuie să se întoarcă în țară, de aceea așteptarea temătoare din jurnal. Sosise ceasul mării hotărîri, care putea avea consecințe din cele mai grele pentru țară. Datoria lui era să se întoarcă acasă. Era

îngrijorat, într-adevăr, dar încă mai credea că România putea evita intrarea în război, menținându-se în neutralitate. O anunță pe Emilia că nu se mai poate duce la Teplitz, așa cum plănuise, liniștind-o că nu este nici un motiv de îngrijorare în legătură cu întoarcerea lui precipitată în țară. Mai rămîne la Gmunden pînă la 20 iulie/2 august 1916, petrecîndu și timpul în plăcute excursii în împrejurimi, cu vaporul și pe jos, așteptînd o nouă veste de la București. În această zi primește scrisoarea lui Marghiloman, care îl rechemă urgent acasă. Chiar a doua zi pleacă din Gmunden, iar în ziua următoare are o întrevvedere cu ambasadorul german. Cînd

4—5 ore p.m. la mine la hotel Astoria. Mi-a dat o scrisoare de 36 pagini cu notițe bibliografice despre el și eu i-am dat Hanslick, *Aus meinem Leben*.⁴

Mi-a spus că o damă histerică a prorocit sfârșitul războiului la 27 iulie a.c.

Seara la Theater an der Wien de la 7 1/2—10 1/4 opereta de Nedbal *Die Winzerbraut*.⁵

Simb[ăta] 14/27 mai 1916. Viena. Sculat la 6 1/2 ore. Termom[etru]l afară acum 12° R., în odaie 17°. Peste zi e foarte cald, prea cald. La 11 ore a.m. 20° R. În umbră. La 5 1/2 ore p.m. la Emilia în Hitzing. Mai nainte plimbare.

Duminică 15/28 mai. Din Viena plecăm cu Nwb. la 8^h40'. Dar eu n-am dormit decît 4 ore azi-noapte, cu toată pastila de Adalin luată la miezul nopții. Lăsăm mare căldură la Viena, azi la 5 ore dim[iineața] afară 14° R., în odaie 18° ! — O.N. a primit scrisoare din Berlin, unde a sosit bine și cu granița, *Rosa Kirmaier*, căreia îi dasem acum 5 zile la Viena un flacon *Lavande ambrée*. A fost la Berlin la *Frau Dr. Fanny Schlesinger*, în Zehlendorf.

Bun vagon-restaurant între Viena și Tetschen, și apoi îndată între Tetschen—Dresda—Berlin. La graniță la Tetschen ușor, fără cercetarea bagajelor după prezentarea lui «laisser-passer». Foarte cald, apoi ploaie, grindină. Sosit la Dresda la 7^h 10', în autob[us] la Hôtel Bellevue, unde în et. II marea odaie no. 219 cu 2 paturi și baie, alături mica no. 218 cu un pat, împreună 26 *Mark*. Copios prinz à 5 *Mark*, dar eu numai pește, legume și clătite à la carte.

Și ieri și azi fără dureri.

Luni 16/29 mai. Dresda. Puține dureri stenocardice dimineața, noapte mediocră, oboseală. Peste zi bine. Cu tram în 40' la Weisser Hirsch, unde găsit două odăi parterre în Villa Urvasi, aproape de Sanatoriul Lahmann, de care depinde. Cu tram înapoi, plimbare pe Brühl'sche Terrasse. Cald.

Mărti 17/30 mai. Din Dresda plecăm în tram la 11 1/4 ore. Bagajul îl ia mai tirziu comisionarul sanatoriului Lahmann (mi l-a și adus la 2 ore p.m.). Sosim în bunele odăi 283 (eu) și 282 (O.N.), parterre, Villa Urvasi, pe zi de persoană 20 mărci cu mîncare și cură, la început însă plus 20 Mk examinare și 10 Mk *Kurtaxe*⁶ de persoană. La 4 ore mă examinează «Chefarzt⁷ Prof. Dr. Kraft» vro 3/4 oră și apoi îmi prescrie toate zilele dimin[uea] temperatur[at] *Rückenguss*⁸, apoi *Korncaffee* mit *Pflaum[en]compott*⁹, de 3 ori pe săptăm[ină] *ganz Massage*¹⁰, de 3 ori pe săptăm[ină] *Leib-*

⁴ Din viața mea.

⁵ Mireasa de la culesul viei.

⁶ Taxă de cură.

⁷ Medicul șef.

⁸ Duș dorsal.

⁹ Surogat de cafea (făcut din secară) cu compot de prune.

¹⁰ Masaj complet.

acesta îi spune că «Rom[ânia] va fi cu furie atacată și nimicită dacă va ataca pe austrieci», refuză invitația la dejun pe care i-o face, ca un protest față de îngimfarea și lipsa de tact a acelei declarații. La 24 iulie/6 august pleca din Viena, pe care n-o va mai revedea niciodată și unde, acum, «în cele 2 zile și 3 nopți», nu avusese «nici o suferință stenocardică». La 26 iulie/8 august era la București.

Deși intrarea României în război avea să fie declarată oficial abia peste trei săptămîni, cînd se întrunea Consiliul de Coroană (duminică 14/27 august 1916), Maiorescu află chiar a doua zi după întoarcerea sa, «printr-un zefar de la M[on]itorul O[fi]cial», că «se tipărește în secret proclamarea guvernului către țară cu mobilizarea și realizarea idealului național» (ms. BCS 11400, f. 31 r). Peste cîteva zile (la 30 iulie/12 august), avea audiență la

rege, care nu-i divulgă încă hotărîrea sa, astfel că fostul prim-ministru al țării le putea spune ministrului german și consilierului de legăție austriac, veniți în grabă să afle de la el veștile cele mai noi: «după impresia mea de la rege nu e de temut o acțiune hotărîtoare în zilele aceste» (ibidem, f. 33 v). Maiorescu încă mai credea că neutralitatea țării va fi menținută, dar la 13/26 august nu mai putea avea nici o îndoială în această privință. Între orele 6—7 1/4, în acea zi de sîmbătă, are o nouă audiență la rege, în care acesta îi face cunoscută hotărîrea sa de a se alătura Antantei, împotriva Puterilor Centrale. În ciuda temerilor lui Maiorescu, această hotărîre s-a dovedit a fi cea mai bună pentru țară.

Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU

massage¹¹, de 3 ori *Bürstenbad*¹², de 3 ori *Sitzbad*¹³, zilnic 5—10' *Luftbad*¹⁴, 12—1 *Liegekur*¹⁵, ora 1 prînz (*Normaltisch*¹⁶, fără pline și fără beutură). Cina seara la 6 1/2 idem.

Mercuri 18/31 mai. Weisser Hirsch, Villa Urvasi din Lahmann's Sanatorium. Dormit cu fereastra deschisă. În odaie 15 1/2° R. Trezit la 4 ore, sculat la 5 1/2. Cetit *Henriette Herz* în mediocra monografie a lui Hans Landsberg. La 7 ore *Herrenbad*¹⁷ «*Rückenguss*» temperat de vro 6 secunde, apoi *Kornkaffee* cu unt și pline și *purée* de prune. La 9 ore *Leibmassage* (abdominal) de 5 minute. La 10 ore *Bürstenbad* de 3 minute, dar aici dureri stenocardice, voi propune doctorului să n-o mai fac; la 11 1/2 *Luftbad* în pielea goală, printre copaci, cu papuci și un *Netz*¹⁸ la mijloc vro 10 minute, timp cald, bine; de la 12—1 *Liegekur* învălit, fără cetire, fără vorbire, cu vedere în copaci frumos mișcați de ceva vînt. La ora 1 masa ca ieri, însă acum la mesciară separată. La 5 ore p.m. 3' *laues Sitzbad*.¹⁹

Tel[egramă] 1)

* Frau Humpel

Parkhôtel Schönbrunn — Wien Hitzing

Adresse Lachmann Sanatorium Weisser Hirsch bei Dresden.²⁰

MAJORESCU.*

Tel[egramă] 2)

* Frau Racotta

Strada Lustrului 7 — Bukarest

Adresse für drei Wochen Sanatorium Lachmann Weisser Hirsch bei Dresden.²¹

MAJORESCU.*

Joi 19 mai/1 iunie. Weisser Hirsch. Dormit până la 6 1/2 ore, după un hap Adalin luat la 3 ore. Îmi place la Weisser Hirsch și mă aflu bine. De la 10 3/4 la 12 3/4 cu tram la Dresda, galeria de pictură, revăzut Sixtina, Sfînta Agnes a lui Ribera, Rembrandt, Claude Lorrain, Magdalena lui Battoni și frumoasa Madonă (deși copie) a lui Hans Holbein junior, vie în colorii, pe cînd Sixtina mai ștearsă. Între 7 și 8 ore plimbare în trăsura prin Weisser Hirsch și Ober-Loschurst.

Vineri 20 mai/2 iunie 1916. Weisser Hirsch. Trezit la 4 1/2, sculat la 5 1/2. Prea puțin somn, dar azi dimineața picioarele dezumflate mult. Cura prescrisă, afară de *Bürstbad*, pe care mi-a suprimat-o Dr. Kraft la vizita de azi 11 ore. Atunci mi s-a prezentat și doctoreasa lui O.N., Frau Dr. Kleffel v. Westernhagen. Eu de la 4 la 6 ore în tram la Dresda și înapoi, plimbare Schlossstrasse până la Altmarkt și Seestrasse.

Sîmbătă 21 mai/3 iunie. Weisser Hirsch. Dormit până la 6 1/2 după un hap Adalin luat la 4 ore. Ploaie, rece. Nu m-a lăsat să iau *Luftbad*, dar masaj întreg de 15' și *Sitzbad* de 3', o oră *Liegekur* și la 7 ore dimineața] 3 secunde temperat *Rückenguss*. Mă aflu bine, mă plimb fără dureri. Doctorul mi-a zis să mănînc orele fructe, dar nu înghețată. Curioasă, dar cu vremea plăcută e toată mîncarea numită normală (*Gewöhnlicher Kurtisch*)²². Dimineața de la 7—8 1/2 ore *Kornkaffee* cu lapte, pline, unt, *purée* de prune, compot de fragi — puțin zaharisite. Apă, vin, bere nu se bea deloc. Se

¹¹ Masaj abdominal.

¹² Baie cu perii (pentru masaj).

¹³ Baie de șezut.

¹⁴ Baie de aer.

¹⁵ Cură de odihnă.

¹⁶ Masă normală.

¹⁷ Baie pentru bărbați.

¹⁸ Plasă.

¹⁹ Baie de șezut caldută.

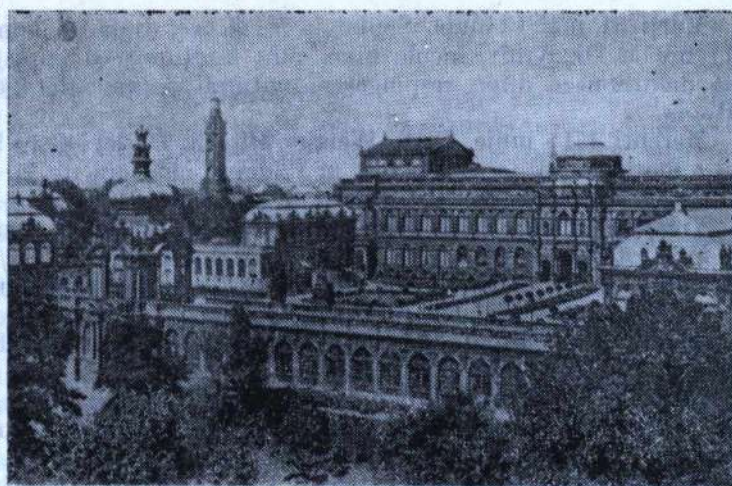
²⁰ Adresa sanatoriului Lahmann Weisser Hirsch lângă Dresda.

²¹ Adresa pentru trei săptămîni Sanatoriul Lahmann Weisser Hirsch lângă Dresda.

²² Masa obișnuită pentru cură.

Dresda. Vedere panoramică și galeriile de artă.

poate lua și cacao sau numai lapte. (Se mai dă între 10 și 11 și între 4 și 5 cite ceva, fructe, p.e.: mere.) La prînz, ora 1, nu se dă pîine deloc. Ciorbă, de vro 2 ori pe săptămînă, pește, de 4 ori carne, legume, totdeauna salată verde cu lămîie zaharisită, gelee. La cină, 6 1/2 ore, se dă pîine, *Quark*²³, iar salată, legume, fructe (căpșune mari) și un pahar mare de lapte dulce sau acru bătut. Nu mai ai sete deloc după ziua dintîi. La masă nu e sare deloc, și bucatele nesărate, dar se dă seara adeseori foarte puțin săratul *Quark* și o dată pe săptămînă brînză ca de Hollanda.

Duminecă 22 mai/4 iunie. Weisser Hirsch. Sculat la 5 1/2 ore după bun somn normal. Afară ploaie, dar și ieri și azi caloriferul pus în plăcută jumătate-funcție. De la 11—1 ore în tram cu O.N. la Dresda *Grünes Gewölbe*²⁴. Ce mulțime de *Nippchen*²⁵ de prisos!

La culcare 10 ore seara, ceva dureri.

Luni 23 mai/5 iunie 1916. Weisser Hirsch. Sculat la 5 1/2 ore, după 1 1/2 hap Adalin luat la ora 1. Acum dimineața picioarele cu totul dezumflate și eu mă aflu mai elastic. Afară plouă întruna și e frig. 9° R.

Joi 26 mai/8 iunie. Weisser Hirsch. După un hap Adalin sculat la 5 1/2 ore. Somnul e prea puțin noaptea, în parte din pricina multei eliminări. *Baldrianthee*²⁶, luat de 2 seri rece, nu pare a avea efect la mine.

Ieri seara 8 1/4—10 ore la Prof. dr. Kraft (Marienstrasse, 4), unde nevastă-sa (vorbește bine franțuzește), o vară a ei cu 2 domnișoare Lahmann, la care e ea *dame de compagnie*, *Excellenz Bode* (directorul muzeelor din Berlin) cu nevasta, d. și d-na dr. Kleffel v. Westernhagen. Îndată la masă, unde o plăcută *Ananasbowle*²⁷ cu *Morelwein*²⁸ și ceva felii subțiri de un fel de cozonac, eu luat numai un păhăruț, ceilalți cite 3 la 4 pahare. Conversație animată. Dar și la dus și la întors dureri stenocardice slabe, pe care nu le mai avusesem deloc de vro 4 zile.

Luni 30 mai/12 iunie 1916. Weisser Hirsch. A doua zi de Rusalii. Îmi merge bine cu dieta lui Lahmann. Eliminările ușurate, durerile stenocardice mult mai puține.

²³ Brînză de vacă.

²⁴ Bolta verde.

²⁵ Nimicuri, bibelouri.

²⁶ Ceai de odoleană.

²⁷ Punș cu ananas.

²⁸ Un fel de vișină.

Marți 31 mai/13 iunie. Sculat la 5 1/2 ore, după un hap Adalin luat la 2 ore. La 11 ore la Dr. Kraft, încolo bine. Sint mulțumit că ministerul Salandra a fost silit să demisioneze după respingerea motiunii de încredere din partea Camerei de la Roma.

Mercuri 1/14 iunie 1916. Weissner Hirsch. De la 4 1/2—5 3/4, la d-na Kraft, unde și o mătușă a ei, la care a fost în Weimar, când era de 20 ani; acum e de 37.

Joi 2/15 iunie. Weissner Hirsch. Plouă întruna.

Vineri 3/16 iunie 1916. Weissner Hirsch. Sculat după somn normal la 5 3/4 ore. Afară tot plouă. La 7, la *Rückenguss* de 3 secunde. La 7 1/4 la cafea. Până aici bine de tot. La întoarcere de la cafea dureri stenocardice; idem la 9 ore la ducere la cele 5 minute masaj abdominal. Însă eliminările cu totul înlesnite. La 8 1/2 ore seara frumoasa și inteligenta *Frau Dr. Fanny Schlesinger* din Berlin-Zehlendorf, născută Zoller, din România.

Duminecă 5/18 iunie. În sfârșit, azi senin. Ieri și azi, fără dureri stenocardice, plimbat singur în *Grosser Garten* și în *Zoolog. Garten*; O.N. ocupată cu *Frau Dr. Schlesinger*.

Marți 7/20 iunie. Weissner Hirsch. La 10 1/2 ore dim[ineata] m-a cîntărit iar Dr. Kraft; am acum, spre mulțumirea mea, numai 83,2 k., adică după 3 săptăm[ini] de cură — cu 2,6 k. Și azi fără dureri.

Mercuri 8/21 iunie. Scris astăzi Gertei Bardeleben la Kissingen, Villa Kaiser. Cu mare interes citesc Eduard Hanslick *Aus meinem Leben* și Schopenhauer *Nachlass* ²⁹ în ediția lui Grisebach (Reclam).

Vineri 10/23 iunie 1916. Weissner Hirsch. În sfârșit, zi cu soare. Azi noapte, după 3 ore, un hap Adalin, cu care am mai putut dormi de la 5 la 6 1/2 ore.

Vorbit azi 11 1/4 ore a.m. cu prof. dr. Kraft.

La sfârșitul curei de aici o lună fără medicină; apoi 10 zile Sajodin, 10 pauză, numai 5 zile theobrom sau Diuretin, 10 pauză etc. La cite 3 luni 1 tub Digi-puratum (?). Puțin ouă, 2 ori pește, 2 ori carne, brînză (Schwizer, Gervais, olandeză), smochine, curmale, turtă dulce, prăjituri, ptine, legume.

Sîmb[ătă] 11/23 iunie. Weissner Hirsch. Sculat la 6 1/2 ore după un hap Adalin, luat și azi-noapte. Azi am încetat cu operațiile curative. Numai *Luftbad* îl mai fac, acum de-abia e aerul iar cald, și poate încă un *Rückenguss* și un *Sitzbad* în săptăm[ina] viitoare.

Excesiv de cald; bun efect.

Luni 13/26 iun[ie]. Sculat la 6 1/2, iar după un hap Adalin. Azi, de încercare, iau două hapuri Digi-puratum, mlîne și poim[ine] idem. Ieri O.N. la ultima reprezentare a operei *Parsifal* (de la 6—11 ore).

Marți 14/27 iunie 1916. Weissner Hirsch. Sculat la 6 ore. Iar plouă, după de-abia două zile *Luftbad*. Eu însă la Körnermuseum (multe lucruri de la și despre Schiller, famil[ia] Körner, Goethe: autografe etc.) și prin grădina de la Japanisches Palais. După masă la fosta Körnerhaus în Loschwitz, și apoi sus la Schillerhaus (în Schillerstrasse), unde a fost scris *Don Carlos*.

Mercuri 15/28 iunie. Weissner Hirsch. Azi a zecea vizită la Dr. Kraft. De 2 zile cu guturai. La 9 1/2 ore seara cel mai frumos apus de soare.

Joi 16/29 iunie. Weissner Hirsch. Plouă, a plouat toată noaptea, de pe la 11 ore înainte. Eu la miezul nopții un hap Adalin. Tot cu guturai.

Vineri 17/30 iunie. Weissner Hirsch. Cu gutur[aiul] ceva mai bine. Seara 8 1/4—10 la d. și d-na dr. Kleffel, care ne-a dat căpșune cu zahăr.

Sîmb[ătă] 18 iun[ie]/1 iulie. Weissner Hirsch. Sculat la 7 ore după 1 hap Adalin. La 11 ore eu la prof. dr. Kraft, ultima vizită, i-am dat 100 *Mark*, idem O.N. la *Frau Dr. Kleffel* v. Westernhagen, dat 50 Mk.

²⁹ Moștenirea.

Duminică 19 iunie/2 iulie. Weisser Hirsch. Și azi după cafea ceva dureri stenocardice. Timp frumos astăzi și cald.

Luni 20 iunie/3 iulie 1916. Din Weisser Hirsch plecăm azi după amiază pe la 4 ore. 5 săptămîni sanatoriu, cu plata a 2 doctori și cu toate bacșișurile pentru două persoane au costat 1768 de *Mark*. Prin Loschwitz-Schillerstrasse și tram 18, sosit la 4 1/2 ore la Hot[el] Bellevue.

Marti 21 iunie/4 iulie. Dresda. Hotel Bellevue, tot no. 219 și 218. Foarte cald. Frum[oașă] plimbare în trăsura pe la Kreuzschule, Bürgerwiese, Parkstrasse, Grosser Garten.

Mercuri 22 iunie/5 iulie. Dresda. Plouat tare peste noapte. Marțea și vinerea nu se dă carne, dar pește, din contră — unt se dă numai marțea și vinerea. Vînt rece afară și cer întunecat. La 4^h 57' p.m. la gara principală luăm în automobil la otelul nostru pe Gerta și pe d-na de Bardeleben, născută Ravene, care vin din Kissingen (Gerta *Herzerzitterung*, *Atemnot*)³⁰ să ne vadă, șed pînă poimîine.

Zi fără durere.

Joi 23 iunie/6 iulie. Dresda. Sculat la 7 ore, îmbrăcat fără durere. Afară soare, dar vînt. Cu damele la *Gemälde-Galerie*³¹ numai pentru Sixtina, Madona lui Holbein. Noaptea lui Correggio și [indescifrabil] lui Tizian. Apoi la Grünes Gewölbe, apoi 5' la *Brühl'sche Terrasse*. După masă numai cu d-na de Bardel[eben]. (Gertei și O.N. le-a venit rău după masă) la Weisser Hirsch, *Zahnradbahn*³² și cu electrică³³ No. 18 la otel înapoi, pe la 7 1/4—8 3/4 cu ea și cu Gerta în trăsura prin *Grosser Garten*.

Vineri 24 iunie/7 iulie. Dresda. Sculat tîrziu după un hap Adalin. Afară soare cald. De la 10 1/2 cu ele în trăsura la *Japanisches Palais*, prin grădina la Körner-Museum. După prînz, conduse la gară de O.N., au plecat cu trenul de la 2^h 12', cu care sosesc la Berlin la 5^h 3'. Spre seară, după cetire, cu O.N. în *Grosser Garten*, cinat la simplul restaurant „Carolasee“ cu ceai și legume.

Sîmb[ătă] 25 iunie/8 iulie. Dresda. Sculat la 4 1/2 ore după somn normal de 6 ore. Îmbrăcat fără dureri. După cura Lahmann mă simt mai bine cu stenocardia. Pe la 6 ore p.m. electrica la Loschwitz sau pe *Schwebebahn*³⁴, ceai, pește; prea mult soare. La întoarcere acasă pe la 9 ore seara ceva dureri stenocardice.

Duminică 26 iunie/9 iulie. Din Dresda. Sculat la 5 1/2 ore, după două haturi Adalin luate la miezul nopții. E foarte cald; dar pe drum e cer acoperit; plecăm la 11^h 30' și, trecînd la Tetschen granița fără greutate în urma scrisorilor de la cele 2 legațiuni din București, sosim la 10^h seara la Viena și cu 2 *Einspanner*³⁵ la Hôtel Astoria, unde No. 8 (cam mic, cu baia) și 9 în mezzanin. În odaie 20° R. Ne culcăm pe la miezul nopții.

Luni 27 iunie/10 iulie. Viena. Sculat la 6 ore. Afară 15 1/2° R. Pe la ora 1 noaptea [indescifrabil]. Cetesc *Elisa von der Recke* de prof. Rachel, 2 mari volume, cam anoste, și alături Körner.

Marti 28 iun./11 iul. Viena. La 5 1/2 ore dim[ineata] în odaie 20° R., afară 17°. Spre seară, cu un *Fiaker*³⁶ în Prater, 1 1/2 ore (26 *Krone* ! !) și în Volksgarten³⁷, cină cu pește și legume. La întoarcere pe jos spre hotel iar fulgere și tunete, eu cu un acces de stenocardie, dar tot am putut ajunge destul de suportabil la hotel.

Mercuri 29 iunie/12 iulie. Din Viena, pe ploaie (după o noapte cu un hap Adalin luat la 3 1/4 ore) plecăm de la Westbahn³⁸ la 9^h 5' dimîn., în ultimul moment, din cauza

³⁰ Palpitații, insuficiență respiratorie.

³¹ Galerie de pictură, pinacotecă.

³² Tren cu roți dințate.

³³ *Elektrischer* — tramvai.

³⁴ Calea ferată suspendată.

³⁵ Trăsura cu un cal.

³⁶ Birjă.

³⁷ Grădina publică.

³⁸ *Westbahnhof* = Gara de Vest.

greutății de a găsi automobil sau trăsură de la hotel. Rea mîncare pe tableta adusă în wagon la Amstetten (mai bine la Linz), trenul arhiplin. La 3 1/2 (cu 1/2 oră întîrziere), sosim la Gmunden, luăm 2 trăsură de la gară; pe ceva vînt, dar fără ploaie, sosim la Hôtel Austria (celelalte două bune, Sanatorium și Bellevue sînt prefăcute în spitale), unde avem marea odaie 80 (2 paturi) cu o tindă și balcon, de unde se vede la dreapta un colț al lacului, alături mica 78 cu 1 pat, spre răsărit, ferestre mari, tavanuri înalte. Firește, nu mai e *fließendes Wasser*³⁹, bar etc.

Joi 30 iunie/13 iulie. Gmunden. Zi fără dureri stenocardice.

1916

Vineri 1/14 iulie. Gmunden. Sculat la 5 1/2 ore. Două nopți cu somn normal, de cînd sînt aici. Marele război e de vro 20 zile la un moment de criză: ofensiva comună a anglo-francezilor la West, a rușilor la Ost și a italienilor la sud. Germanii rezistă bine, austriecii au pierdut iar Cernăuții.

După amiazi ne-am mutat în mai frumoasele odăi, cea mare cu 2 paturi, No. 58 și cea mică (1 pat) No. 59, amîndouă cu balcon și plină vedere spre lac, *Südseite*⁴⁰, 30 Krone pe zi.

Telegrafiat Emiliei la Teplitz (Elisabethbad) și lui Racottă la București « Adresse für einen Monat: Gmunden, Hotel Austria »⁴¹.

La muzică (eu cu o înghețată, O.N. cu șocolată, pe Esplanadă de la 5—6 1/2 ore (cînd plouă, în sala Kurhaus, imediat lîngă Hôtel Austria). Mai e muzica și de la 11 1/2—12 ore a.m. zilnic.

Sîmbătă 2/15 iulie. Gmunden. Sculat la 6 1/2 ore după somn întrerupt, dar normal și mai bun de cînd sînt la Gmunden. Afară plouă de aseară întruna.

Duminică 3/16 iulie 1916. Gmunden. După amiazi frum[osă] plimbare în trăsură la Alt-Münster, cafele cu lapte la Pension Ascard.

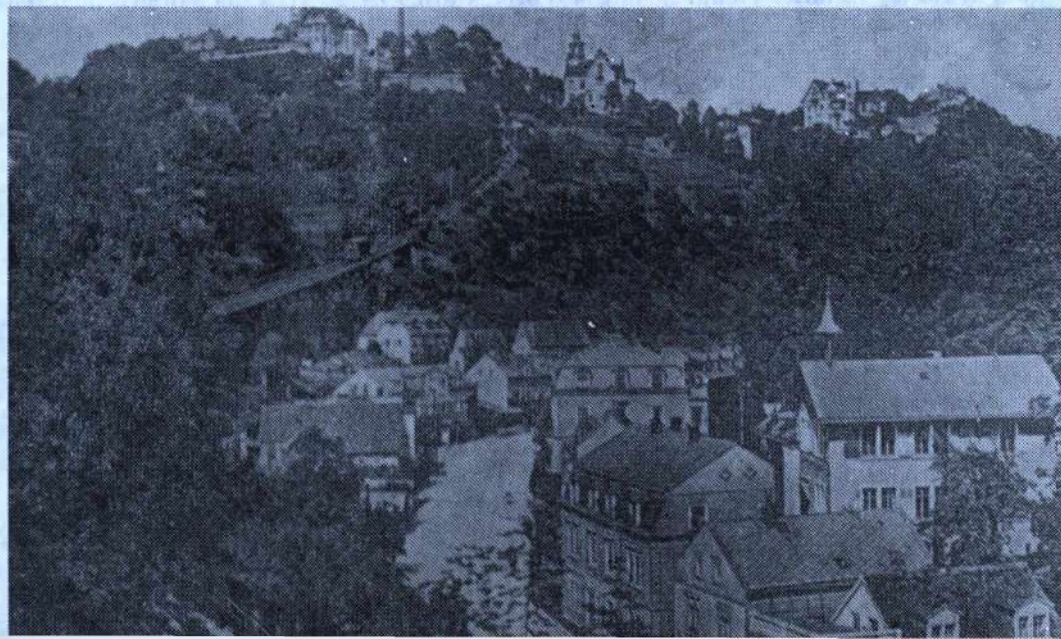
Luni 4/17 iulie. Gmunden. Ploaie. De la 5 1/2—7 ore p.m. la biserica protestantă (peste pod la Traundorf), concert de orgă, dat de Labor, *Hofpianist weil. Sr. Maj. des Königs Georg V. v. Hannover*⁴². Foarte pliticos; erau și Cumberlandii față în banca dinții.

³⁹ Apă curentă.

⁴⁰ Latura sudică

⁴¹ Adresa pentru o lună Gmunden, hotel Austria.

⁴² Pianist la curtea fostei sale maiestăți regale Georg V de Hanovra.

Welser Hirsch.

Mercuri 6/19 iulie. Gmunden. Ieri de la 4—6^h 40' p.m. cu vaporul la Ebensee și înapoi. Azi sculat la 5 3/4 ore după somn totdeauna normal de când sint în Gmunden. Azi după masă la 4 ore cu vaporul, dar numai până la pitorescul Traunkirchen. Cafele la Hotel Post. Și azi zi fără dureri.

Joi 7/20 iulie. Gmunden. Sculat la 6 ore după somn normal. Îmbrăcat fără nici o greutate la inimă. Toate zilele aceste bine, și ieri la plimbarea în sus peste Kalvarienberg. Bunul efect al curei Lahmann?

Sîmbătă 9/22 iulie. Gmunden. Tot plouă și iar plouă. De alaltăieri (reînceput dictarea traducerii din *Siltala* — ultima treime. Ieri plimb[are] în trăsură pe la palatul Cumberland, prin parc până la *Gasthaus an der Marienbrücke*, acolo cafele, pe jos pe malul stîng al Traunei în 1 oră acasă.

Dar azi după amiazi cel mai frumos și cald soare. La 4 ore cu vaporul în 1/2 oră la Hoysen, cafea cu lapte pe frum[oașă] terasă, pe jos 20' la Steinmann, cu vaporul înapoi la 6^h 40'. Ceai în odaie.

Duminică 10/23 iulie. Gmunden. Zi caldă, fără nor. Seara la teatru opereta din viața și cu melodiile lui Schubert *Das Dreimäderlhaus*⁴³. Eu m-am dus după actul al doilea, O.N. a mai rămas și la actul al treilea. Într-o loje, nu departe de a noastră, prințesa Alexandrina Știrbei, care șade tot la hotel Austria.

Mărti 12/25 iulie. Gmunden. Ieri dimi[neață] plimbat la Ort (Seeschloss) și înapoi, 1 1/2 oră, fără dureri și fără oboseală. 4—6 1/4 cu vaporul la Hoysen, cu *Motorboot*⁴⁴ înapoi. Dar alaltăieri noapte, după teatru, neputînd readormi, am luat un hap Adalin, după 12 zile. 4 ore la Ebensee cu vaporul, sosit cu ploaie, înapoiat cu C.F.

Mercuri 13/26 iulie. Gmunden. Azi-noapte iar un hap Adalin. Nu puteam adormi după o baie de picioare.

Azi din nou cerul acoperit.

De la 3 la 4 ore N. Eidinger la mine, venit anume cu însărcinarea contelui Czernin și o carte de introducere a lui Marghiloman, ca să mă cheme la București. Posibilul moment al unui minister de coaliție, după părerea lui Czernin, cu folos teritorial pentru România. Eidinger se mai întoarce la București pentru a spune lui Czernin întrebarea mea despre dispoziția regelui F[erdinand] și apoi vine iar la Viena, de unde îmi va telegrafia și unde e vorba să mă întîlnesc cu ambasadorul german von Tschirschky u. Bögendorf.

[Telegramă] 1

« Frau Humpel
Elisabethbad, Teplitz-Schönau

Bitte letztem Brief mit Zimmerbestellung Herrenhaus keine Folge geben. Muss wahrscheinlich in nächsten Woche nach Hause reisen. Brief folgt morgen. Kein Grund Unruhe.⁴⁵

MAJORESCU. *

[Telegramă] 2

« Herrenhaus Teplitz-Schönau
meine Zimmer

Bitte Bestellung annulliert betrachten. Unerwartete Abhaltung.⁴⁶

MAJORESCU. *

⁴³ Casa cu trei fete.

⁴⁴ Barcă cu motor, șalupă.

⁴⁵ Rog nu da curs ultimei scrisori cu rezervarea camere castel. După toate probabilitățile săptămîna viitoare trebuie să plec acasă. Urmează scrisoare a mîine. Nici un motiv de îngrijorare.

⁴⁶ Castelul Teplitz-Schönau — camerele mele.

Rog considerați rezervarea anulată. Reținere neașteptată.

Dar azi după prinz iar ceva dureri stenocardice, după vreo 12 zile pauză.

Joi 14/27 iulie. Gmunden. Dimineața 11^h 10'—12 un „Trip“⁴⁷ cu *Motorboot* la Ebenzweier și înapoi. După prinz la 2 1/2 ore cu idem la *Stein im Winkel*, cel mai frumos loc p[entru] cafea; noi lapte rece. De acolo pe jos, pe frum[oasa] șosea. În 20' la Traunkirchen, dar eu în 40' cu atac de stenocardie de vro 20' umblînd. De la Traunk[ir]chen] cu vaporul înapoi.

Vineri 15/28 iulie. Gmunden. Vreme frum[oasă]. La 4 ore cu vaporul la Traunkirchen, apoi pe jos, încet (astăzi fără dureri) la *Gasthof*⁴⁸ „*Stein im Winkel*“, unde cafea cu lapte, miere și piine *mai albă*, fără a mi se cere *Brotkarte*⁴⁹. Și noi în Hotel Austria am mîncat pui la prinz și se oferea și alte cîrnuri pe lista bucatelor, deși era a 3-a zi după noua *strengere Verordnung*⁵⁰. La Gmunden nu se ține seamă de ordinele de la centru chiar în această vreme de război!

La 6^h 17' ne-am întors de la Steinwinkel cu *Motorboot* înapoi. La 10^h seara cetire.

Sîmb[ătă] 16/29 iulie. Gmunden. Sculat la 5 1/4 ore cu bine. Afară senin. La 3 1/2 ore cu *Motorboot* la Gasthof am Stein. Traunkirchen (Am Winkl). Steinwinkel, cel mai plăcut loc de pe țărmurile lui Traunsee.

Duminecă 17/30 iulie. Gmunden. Sculat la 5 3/4 ore destul de bine. Azi reîncep (după 35 zile de la încetarea curei Lahmann) seria Sajodin. La 3 1/2 ore cu o frum[oasă] „Victoria“ cu 2 cai în 1 1/4 ore la Traunfall (15 km.), unde jos bun restaurant. La 8 ore înapoi.

Luni 18/31 iulie 1916. Gmunden. Sculat la 5 1/2 ore, după somn normal. Bun aer cald la Gmunden, și totdeauna la nevoie răcoare pe vapor sau *Motorboot*, cu numeroasele lor curse. De la 4—7 1/4 ore cu vaporul la Traunkirchen, pe jos la Winkl-hotel „Am Stein“, cu *Motorboot* înapoi. Foarte cald; la 3 ore în umbră 21° R., în odaie 18 peste noapte.

Marți 19 iulie/1 august. Gmunden. Tot senin și cald. După amiazi pe Südort. Cu trăsura la restaurantul Marienbrücke apoi o oră pe jos pe țărmul sting al rîului Traun acasă.

Miercuri 20 iulie/2 aug. Gmunden. La 10 ore iar Eidinger la mine, venit din nou azi-noapte din București—Viena cu o scrisoare de la Marghiloman, care mă cheamă în țară, să mă întîlnesc vineri sau sîmbătă la Viena cu ambasadorul german von Tschirschky. Prințul Hohenlohe, cumnatul împăratului Wilhelm II, are să meargă în misiune la Constantinopol și nu se abate pe la București decît dacă mă întorc în țară. Aceasta mai ales mă hotărăște. Plecăm mîine joi 3 ore p.m. la Viena, sîntem acolo la 8 1/2 seara, plecăm din Viena duminică la 2 ore p.m. și sosim la București luni în 25 iulie spre 10 ore seara la București.

3 1/2—7 1/4 ore cu *Motorboot* la Winkel și înapoi. Foarte cald.

Joi 21 iulie/3 aug. Dormit mediocru, cu tot hapul Adalin luat la 4 ore dim[ineața].

Tel[egramă] 1

«Racotta,
strada Lustrului 7, Bukarest

Bin Montag Abend Bukarest.⁵¹

MAJORESCU. »

Tel[egramă] 2

«Frau Coralie Sideri,
aleea Suter 17, Bukarest

⁴⁷ Excursie.

⁴⁸ Han.

⁴⁹ Cartelă de pline.

⁵⁰ Ordonanță mai severă.

⁵¹ Luni seara sînt București.

Luat ziua bună de la prințesa Alexandrina Știrbei, plecat din Gmunden la 3 ore p.m., sosit în compartiment separat (șeful stației mi-a spus «*bestellt vom Kriegs-Ministerium und vom Ministerium des Äusseren*»⁵³, la 8^h 20' seara la Viena, unde la hotel Astoria bună odaie cu baie și două paturi No. 10 și alături odaia — salon cu un pat No. 9, în mezzanin.

Vineri 22 iulie/4 aug. Viena. Sculat la 6 ore după somn mult întrerupt cu cetire (Rosegger W. Raabe), deși luat 2 hapiuri Adalin la 11 ore. E foarte cald; la ora asta matinală afară 18° R., în odaie 19° R. La 10 ore a.m. Eidinger la mine, la 11—12 ore eu la ambasadorul v. Tschirschky (Metternichgasse). M-a invitat la dejun, dar am refuzat. Că Rom[ânia] va fi cu furie atacată și nimicită, dacă va ataca pe austrieci și că acum «*hat alles gut zu machen*»⁵⁴, prin fapte, nu prin vorbe; va trebui p.e. luată armata din Carpați și trimisă la Siret pentru a apăra neutralitatea contra unei treceri a armatei rusești.

Duminecă 24 iul./6 aug. Din Viena plecăm la 2^h 10' p.m. În cele 2 zile și 3 nopți la Viena n-am avut nici o suferință stenocardică. Am plecat în compartiment rezervat de 6 locuri, sosit la Pesta la 6^h 50', dar la hotel Bristol afară (mediocru, *Brotkarte*, pline neagră, mai bine coaptă ca la Viena, dar neagră); la 2^h 35' am plecat din Pesta tot în compartim[ent] rezervat de 6 locuri și chiar așternut deasupra, dar tot cu întirzieri; de la Cluj, vagon-restaurant, dar pline tot neagră și puțin unt la cafea, va să zică mai mare jenă la hrană decît în luna mai. Sosit la Brașov luni după 4 ore, cu 3 ore mai tîrziu. Nici nu mai pleca tren spre Predeal. Un căpitan m-a condus la o trăsură, la Hôtel Krone, od[ăile] 4 și 3, mari, dar fără ușe de comunicare (mai mare, mai bună No. 7), în et. I, lift. În trăs[ură] la biserica Sf. Nicolae și înapoi la hotel. Aici avocatul Lengher și apoi Sextil Pușcariu *Oberleutnant Dr. S.P., o.ö. Universitätsprofessor*⁵⁵. Bună cină în restaurantul hotelului, bună pîine albă, lapte, unt cît voiai. Aici nu se aplică restricțiunile de hrană de la Viena, Pesta? Ce neregulă în administrația austro-maghiară!

Mărti 26 iulie/8 aug. Brașov. Trezit la 4 ore, sculat la 5, îmbrăcat, toată vremea asta fără stenocardie. Din Brașov plecat la 11 ore a.m., la 12 1/4 la Predeal, prînz, la 2^h 45' în compartiment rezervat din Predeal, la 7 1/2 ore seara la București. D-ra Neumann telefonase din Predeal la Racotă București; și așa am avut la gară automobilul lui, am dus cu el pe d-ra O[lga] N[eumann] la strada Romană 147 cu cele 3 geamantane și *Handtasche*⁵⁶ ale ei, și eu am sosit la 8 ore în strada Lustrului 7, unde Mimi (obosită cu căutarea tată-său Bengescu aproape orb de eczemă la ochi de 7 săptămîni) și pe Racotă. Zozo la Simionești la Vădeni.

⁵² Luni seara sînt București. Rog spune strada Lustrului.

⁵³ Rezervat de Ministerul de Război și de Ministerul de Externe.

⁵⁴ Poate repara totul.

⁵⁵ Locotenent dr. S[extil] Pușcariu, profesor universitar în A[ustria] o[rientală].

⁵⁶ Geantă de voiaj.

REVELAȚIA DOCUMENTULUI

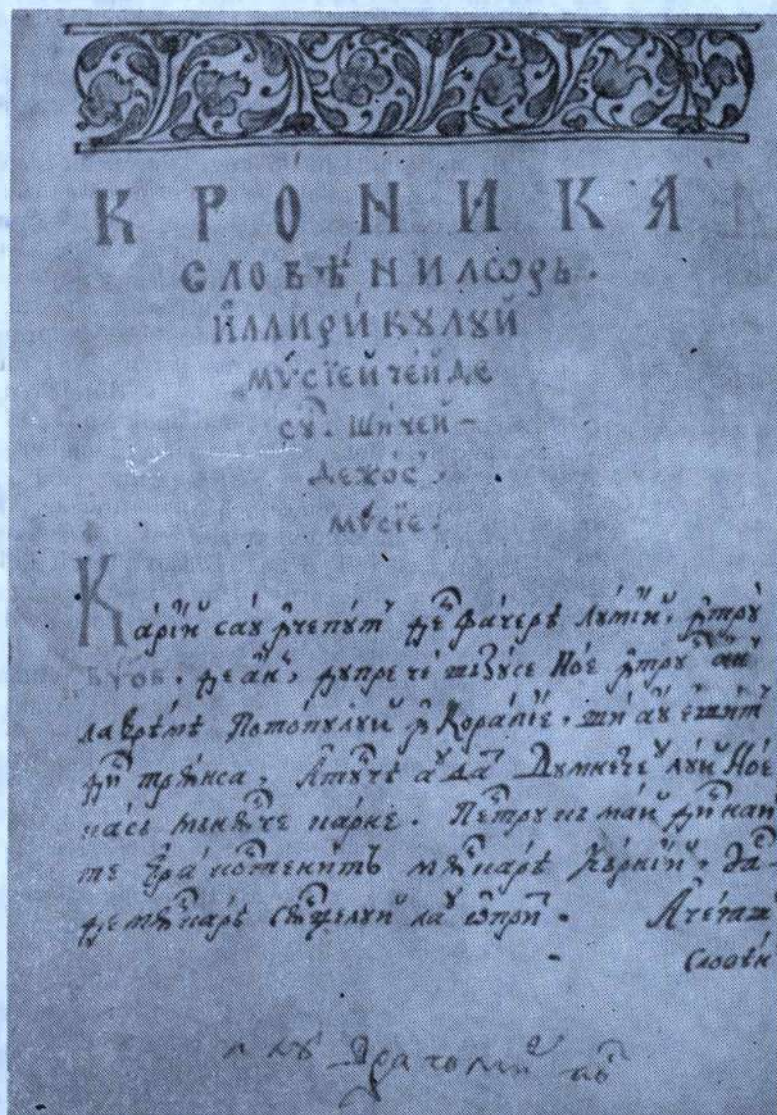
Gheorghe BRANCOVICI

O nouă versiune a cronicii

ÎN VASTA BIBLIOTECĂ A CLASICISTULUI și folcloristului G. Dem. Teodorescu, împrăștiată în patru vinturi de urmași — cum se întâmplă adesea — se păstrau numeroase manuscrise vechi, unele de certă valoare, fie sub raportul vechimii (o copie din *Varlaam și Ioasaf* coboară pînă la 1675), fie sub acela al conținutului. Mai multe manuscrise și-au găsit odihna în rafturile Bibliotecii Academiei și au fost de mult cercetate și repertorizate. Unul dintre codice, care face obiectul observațiilor de mai jos, a intrat în colecțiile Muzeului Literaturii Române și se păstrează la fondul *Documente* sub numărul 6056. Este vorba de un miscelaneu nedatat, de 198 file (dimensiuni 20,5×15,5 cm), scris în Țara Românească la intervale sensibile de timp, între începutul și mijlocul veacului al XVIII-lea.

Prima și cea mai mare parte a manuscrisului (filele 1—156^v) este ocupată de un lexicon slavo-român, prelucrare după cel al lui Staicu gramaticul (ms. Academiei 312) ¹ realizată, după opinia noastră, în primul deceniu al secolului al XVIII-lea. Îi lipsește, după toate aparențele, o filă de început cu titlul și cu cele dintii glose, primul cuvînt fiind *avva* (părinte). Textul, redat pe patru coloane, omite unele cuvinte ale lui Staicu, este o versiune oarecum prescurtată, dar traducerea în românește a expresiilor slavonești este — din cît am putut observa — întru totul dependentă de valorile lexicale stabilite de Staicu. Pentru a exemplifica redăm cîteva glose luate la întîmplare:

¹ Pentru preocupările lexicografice din veacurile vechi a se vedea: Diomid Strungaru, *Începuturile lexicografiei române*, în „*Romanoslavica*”, XIII (1966), p.p 141—157 (și extras), unde este folosită o amplă bibliografie.

«Acriți iaste o iarbă în pustile Iordanului, a căria rădăcină trage dulceața altor erbi de pe împrejur și la mincare iaste dulce și ține sațiu iar floari ei iaste asemeni lăcustei...»

(ms. 812). «Iaste o iarbă în pustia Iordanului, a căria rădăcină trage smacul [sau dulceața] altor burueni de pe împrejurul ei, care mai nainte, pînă la gustarea ei, aduce sațlu. Aceasta să zice și prufie... [adece] lăcuste...» (ms. M.L.).

«Amethist. Aceasta iaste piatră scumpă și cine o poartă la sine nu-l prinde vinul niciodată» (ms. 812). «Aceasta iaste piatră scumpă și cine o poartă cu sine nu-l prinde vinul nicicum.» (ms. M.L.).

«Lihoimstvuiu. Apuc eu nedireptate. Stringu. Lăcomie» (ms. 812). «Apuc eu nedreptate. Strimb [sic!] Lăcomie» (ms. M.L.).

Nu vom stărui mai mult asupra acestei prime părți a manuscrisului. Aceasta va face, cu siguranță, obiectul unor studii de lexicografie, pentru că vechimea manuscrisului și relativa raritate a vocabulelor slavo-române din această vreme o impun.

A doua parte a codicelui (filele 158—198^v) cuprinde *Cronica slovenilor Iliricului, Mysiei cei de Sus și cei de jos Mysiei carii s-au început den facerea lumii într-un an 2772 de ani după ce găzuse Noe într-un an la vremea Potopului în corabie și au eșit dintr-însa...*, alcătuită de nefericitul ce s-a vrut despot sîrb și pe care istoria noastră îl cunoaște sub numele de Gheorghe Brancovici. Personaj aproape cu totul uitat astăzi, Gheorghe Brancovici s-a bucurat pînă în preajma celui de-al doilea război mondial de studii semnate de figuri reprezentative ale istoriografiei românești și sîrbești,² iar N. Cartoian îi consacră două pagini dense în a sa de neînlocuit *Istorie a literaturii vechi românești*, utilizînd o concludentă bibliografie³. Pe baza acestor date vom reaminti și noi cititorilor că Gheorghe Brancovici s-a născut,

probabil, la Inău, lângă Arad, pe la 1645, dintr-o familie cu întinse proprietăți și cu pretenții la o ascendență princiară sîrbească, ce pot explica îndeajuns geneza cronicii închinată slavilor din sud. Era frate mai mic al lui Sava, ridicat la 1656 în scaunul Mitropoliei Ardealului și apărător pînă la moarte al dreptei credințe. Prin grija fratelui său a primit o instrucție aleasă și a putut intra de tînăr — n-avea încă douăzeci de ani — în slujba principelui Transilvaniei, Mihail Apafi. Acesta l-a folosit cu misiuni la Constantinopol și, mai apoi, drept capichehaiaua sa mai bine de șase ani. Dar opresiunea lui Apafi și pericolul ce amenința ortodoxia l-au împins să îmbrățișeze cauza unor conspiratori unguri, refugiați la Constantinopol și vrăjmași ai principelui. Prins și arestat, Gheorghe Brancovici izbuteste să se refugieze în Țara Românească, la curtea lui Șerban Cantacuzino. Împărtaşind ideile imperiale ale domnului muntean și nădăjduind pentru sine un tron, ca pretins (sau poate autentic!) urmaș al despoților sîrbi, Gheorghe Brancovici a trăit în Țara Românească nouă ani. Aici a alcătuit în limba română și această curioasă cronică slovenească, sub forma unui cronograf prescurtat, din care nu lipsesc, bineînțeles, știrile cu privire la Țările Române. Sîrșitul lui Gheorghe Brancovici a fost trist. Reîntors în 1688 în Transilvania, făcut conte al Imperiului Habsburgic, arestat un an mai tîrziu și dus la Viena a fost condamnat la închisoare pe viață. Și-a sîrșit zilele în anul 1711, după 22 de ani de detențiune petrecuți între zidurile cetății Egger din Boemia. În timpul șederii în închisoare a dezvoltat subiectul *Cronicii slovenilor* într-o vastă cronică scrisă în sîrbește, pentru poporul peste care s-ar fi crezut îndreptățit să domnească.

Revenind însă la manuscrisul de față, *Cronica slovenilor*, vom menționa particularitatea de cronograf, de operă prescurtată, în care întreaga istorie a slovenilor, începînd nu de la Adam ci de la... Noe și sîrșindu-se cu evenimente contemporane lui Gheorghe Brancovici, în speță anul 1686, nu ocupă decît 60 de file, de dimensiunile amintite, ale variantelor care au textul întreg. Căci, anticipînd, manuscrisului de care ne ocupăm îi lipsesc aproximativ patru file de la sîrșit, precum și textul unui adaos cu privire la jalea turcilor de după Asediul Vienei și sîrșitul lui Cara Mustafa așezat în variantele complete la început (apro-

² Cea mai completă rămîne pînă astăzi monografia sîrbească a lui Iovan Radonici: *Contele Gheorghe Brancovici și vremea sa*. Beograd, 1911, 766 p. Pe baza datelor din cartea lui Radonici și a propriilor cercetări, Silviu Dragomir întocmește o introducere, cu multe elemente biografice, publicînd fragmentele cu viața lui Sava Brancovici din *Cronica sîrbească* în „*Anuarul Institutului de Istorie Națională*” (Universitatea din Cluj), II (1923), pp. 3—8. Un studiu mai larg și complet ne-a lăsat P. P. Panaitescu în *Istoria slavilor în românește în secolul al XVIII-lea* (cronică lui Gheorghe Brancovici și Sinopsisul de la Kiev), publicat în „*Revista Istorică Română*” X (1940—, pp. 80—129).

³ N. Cartoian, *Istoria literaturii române vechi*, III, București, 1945, pp. 260—261, capitolul *Un scriitor sîrb-român la curtea lui Șerban Cantacuzino și a lui Brancoveanu: Gheorghe Brancovici*.

ximativ cinci file) și omise cu bună știință de copist, sau lipsă din manuscrisul după care a copiat.

Textul cronicii din manuscrisul G. Dem. Teodorescu nu este contemporan cu cel al *Lexiconului*. Nici hirtia nu este aceeași. Cronică a fost copiată, după toate particularitățile, pe la 1760, de când datează și legătura. Avem de a face deci nu cu un miscelaneu în accepțiunea codicologică a cuvîntului, care presupune o suită de opere scrise într-un interval relativ scurt de timp și, adesea, de același copist, ci cu două manuscrise diferite, scrise la mare interval, de mîini diferite, necunoscute, pe hirtie cu filigrane total deosebite și legate arbitrar între două scoarțe de carton și piele.

Frecvența *Cronicii slovenilor* în vechea noastră literatură, fără să se poată compara, bineînțeles, cu manuscrisele cronicarilor noștri, este totuși de reținut.⁴ În colecțiile Bibliotecii Academiei se păstrează cinci variante. Sperăm că cel puțin încă trei se vor fi păstrînd în alte depozite. Cel mai vechi text cunoscut nouă și cel mai complet rămîne manuscrisul 156 de la Academie, copiat la 1727 pentru biblioteca lui Nicolae Mavrocordat de către cunoscutul logofetel de divan Radu Lupescu. Acest manuscris a fost utilizat și de noi pentru comparații și la el am raportat lipsurile din exemplarul Muzeului Literaturii. N-am putea pretinde că ms. 156 a slujit drept model copistului nostru anonim, deși, cum vom exemplifica mai jos, diferențierile dintre ele sînt mai mult de ordinul fonemelor. Oricum, textul variantei G. Dem. Teodorescu se situează, ca vechime, imediat după copia lui Radu Lupescu. Probabil că între ele va fi existat un intermediar, pierdut astăzi, sau inaccesibil deocamdată nouă, așa cum se întîmplă, atît de des, cînd încearcă textologii să stabilească filiațiunea manuscriselor.

Redăm mai jos, pentru comparație, un scurt fragment din manuscrisul Academiei 156 și din cel al Muzeului Literaturii:

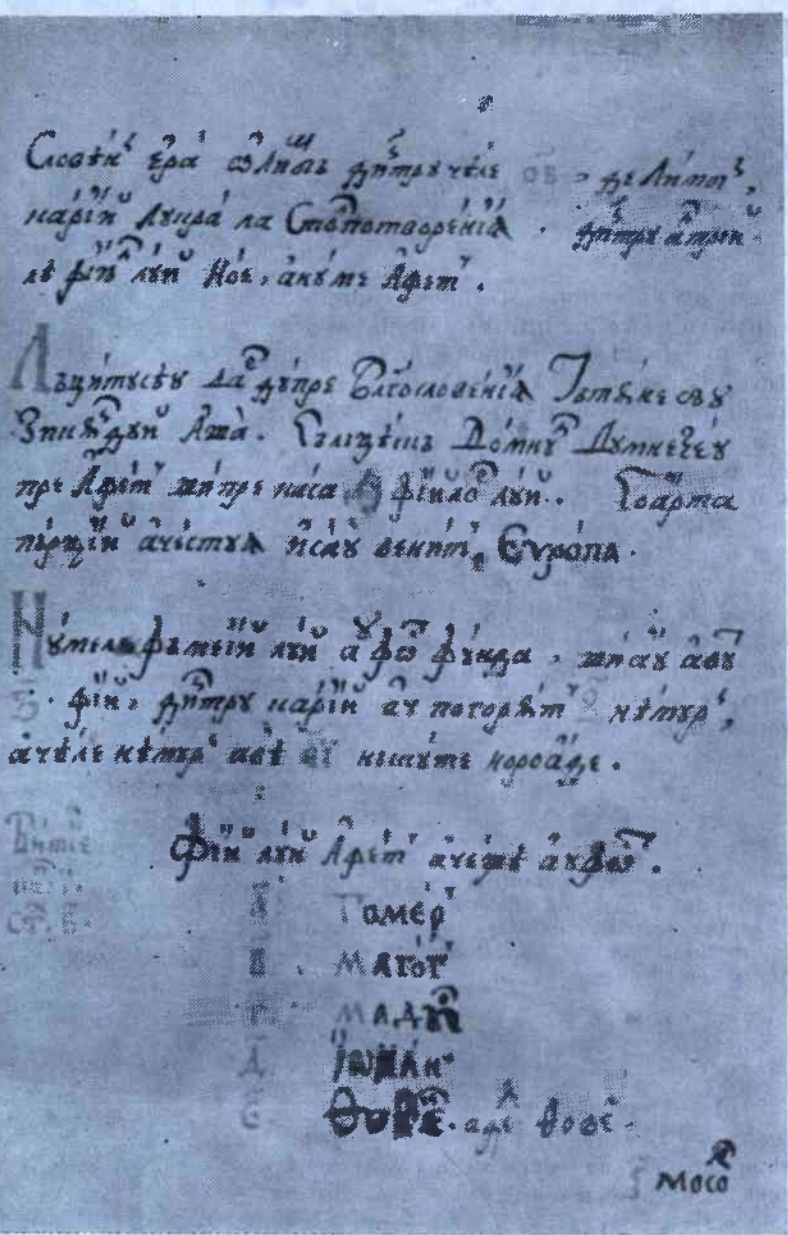
«Războiul de la Cosova. 6897 [1389]. Murat, împăratul turcescu, au mersu cu mare putere asupra lui Lazar, marelui despot. Și în vremea ce au fostu ca să se lovească oștile, dintru oastea lui Lazar despotul aflîndu-să un viteazu, anume

Milos Cobillei, s-au făcut a fugi din oastea lui Despot, la turci. Iară agarénii păgînii, știindu-i vîstea vitejiei lui mai de nainte vrîme și văzîndu-l le-au părut foarte bine. Și îndată i-au făcut cale de s-au dus pînă la Murat. Iară viteazul Milos, dacă au văzut pe împăratul Murat, s-au răpezit la dinsul cu un cuțit și făcîndu-se că va să i închine, cu cuțitul i l-au infiptu în inimă. Acéia văzîndu cetalalți păgîni l-au impresuratu și așa viteazul, pentru neamul patriei lui, viața ș-au pus la mijloc. Iară Lazar despot abătîndu asupra vrăjmașilor lui, milostivul Dumnezeu l-au datu izbîndă pentru că să spălmîntase turcii și de moartea împăratului lor, văzîndu pe cum i s-au întimplatu stingerea» (ms. 156, ff. 39^v — 40).

«Războiul de la Cosova. 6897 [= 1389]. Murat, împăratul turcelor, au mersu cu mare putere asupra lui Lazăr, marelui despot. Și în vremea ce au fost să se lovească cu oștile, dintru oastea lui Lazăr despot aflîndu-se un viteaz, anume Miloș Cobilla, s-au făcut a fugi din oastea lui Despot, la turci. Iar agarénii păgînii, știindu vîstea vitejiei lui mai den nainte vrîme și văzîndu-l, le-au părut foarte bine. Și îndată i-au făgăduit cale de s-au dus pînă la Murat. Iar viteazul Miloș, dacă au văzut pre împăratul Murat, s-au răpezit cu un cuțit și făcîndu-i-se că va să i să închine, cuțitul i l-au infipt în inimă. Acéia văzîndu ceialalți păgîni l-au impresurat și așa viteazul, pentru neamul patriei lui viața ș-au pus la mijloc. Iar Lazăr despot, abătîndu-se asupra vrăjmașilor lui, milostivul Dumnezeu l-au dat izbîndă, pentru că se spălmîntase turcii și de moartea împăratului lor, văzîndu precum i s-au întimplat stingere» (ms. M.L. ff. 183. r—v).

Cronica slovenilor a fost publicată mai întîi, după un manuscris incomplet, de către Aron Densusianu în „*Revista Critică Literară*”, Iași, I (1893), pp. 366—396, sub titlul *Cronica lui Gheorghe Brancovici*, precedată la pp. 97—103 de considerațiuni istorico-literare intitulate *O nouă cronică românească*. În timpul primului război, în refugiul de la Iași, N. Iorga a publicat din nou textul, după un manuscris al lui C. Bobulescu, pe care marele istoric îl socotea ca fiind scris în secolul al XVII-lea, dar despre care P. P. Panaitescu, cercetîndu-l, precizează că aparținea începutului de secol următor. Publicarea a fost făcută în „*Revista Istorică*”, III, (1917), pp. 85—117. Din succinta compa-

⁴ P. P. Panaitescu, în lucrarea amintită, face o descriere amănunțită a manuscriselor cunoscute. Vezi pp. 82—94.

rație făcută între manuscrisul Bobulescu, publicat de N. Iorga, și manuscrisul de care ne ocupăm nu rezultă nici o dependență directă între ele.

Începutul cronicii (care are și o numerație separată de la 1 la 81, făcută cu cerneală, de aceeași mână, poate a lui G. Dem. Teodorescu) este împodobit de un frontispiciu floral (11×2 cm) cu lujeri, colorat în verde, galben și albastru, lucrat cu vădită îndemnare. Iniția-

lele și cifrele sînt scrise cu roșu. Ultimele trei file (196–198) au fost rupte în lungul părții inferioare, deteriorînd ușor textul. Ruperea a fost făcută pentru a îndepărta, probabil, un *ex libris* sau o însemnare ce n-a convenit posesorului de mai tîrziu.

Însemnările din manuscris sînt puține și nesemnificative. Cea mai veche dintre ele, din interiorul primei scoarțe, datează din anul 1741 și este o simplă semnătură a lui « Misail, ierodiacon ot Mitropolia Bucureștilor, 7249. Alături, de aceeași mînă: «Am fost om și iar voi fi». Li se alătură cîteva încercări de condei, cum găsim, de altfel și în interiorul ultimei coperteți.

La f.f 158 și 186^v, *ex librisul* lui Dragomir postelnicul. Nici o mențiune despre persoana sa, ori locul și anul în care se afla.

La ff. 131 – 132 textul grecesc și traducerea românească: «Omul neînvățat, ca lemnul necioplit».

La f. 156^v scurt fragment de tropar la Înviere.

La f. 157 scurt fragment din Acatistul Maicii Domnului, semnat de Grigore sin popa Dumitru și datat 19 decembrie 1801. Alături, de altă mînă: «Grigorie sin popa Dumitru. Vasile sin popa Nedelcu».

La f. 157^v un cititor a recopiat un fragment din pagina următoare, cu începutul cronicii.

Nici una din însemnări nu aduce, așadar, vreun element care să ajute la precizarea vechimii manuscrisului sau circulației lui. Este un tom fără istorie cunoscută. Dar aceasta nu-i diminuează valoarea, care rămîne deosebită, după cum am văzut din datele comunicate mai sus. Un cuvînt despre legătură, sau mai exact, despre cum a fost legătura originală, destul de grav deteriorată astăzi. Copertile, din carton acoperit cu piele sînt specifice epocii 1750–1780. Au chenare imprimate și ornamente florale, dispuse în cele patru colțuri ale fiecărei scoarțe. În mijlocul celei dintîi este imprimat în medalion, simbolul Sf. Troițe (Hristos și cei doi îngeri de sub stejarul Mamvri). Mijlocul ultimei coperteți este ocupat de portretul împăratului David, cîntînd la harpă. Cotorul, rupt, este desprins de manuscris. Restaurarea volumului se impune.

Socotim achiziția Muzeului Literaturii Române o piesă de certă valoare filologică și istorică, iar preocupările pentru înzestrarea instituției și cu veche literatură, legitime.

Gabriel ȘTREMPEL

CRONICA SLOVENILOR ILLIRICULUI

*Mysiei cei de sus
și cei de jos Mysie,
Carii s-au început den Facerea Lumii întru 2772 de ani*

[Fragmente]

[...] Dupre aceia în zilele împăratului Traian, au venit de la Italia și Rumânii, carii după orașul Roma s-au numit Rumâni, pentru că cei ce întâu în Roma le era numele Rumâni. Și s-au așezat Rumânii între Slovenii cei după lingă Dunăre luind pre sine și botezul pravoslavnicesc, așa și Vulturul, după sfântul botez, cu sfânta cruce în gură luată, ca să le fie semnul țării lor, închipuind Vulturul cel mare al Romei, pentru ca să se știe că de la Roma au venit Rumânii cu semnul împărăției.

Iar Slovenii, cari pre unde cum s-au așezat, așa s-au și numit: unii după obaze mari, alții după ape, alții după grosimea pădurilor și a munților, alții după câmpuri, precum și zioa de astăzi unora zică Poléki, altora zică Leși, adică «pădurenii, câmpenii», altora într-alt chip, precum și Sirbilor zică Sirbi după craiul Serbie-Tulié¹, carele au fost al șaselea craiul Romanilor. [...]

6838 (1330). — Carol, craiul unguresc, pre cînd de la nașterea lui Hristos au fost 1330, cu oastea cea cu cruce a Papii² de la Roma au mers în Țara Muntenescă înpro-tiva Domnului Basarab Voevod și au fost luat³ Severinul fără de nici o pricină. Și, pentru că nici o treabă n-avea⁴ cu dînsul să-i calce țara, Dumnezeu au fost într-aju-toriul lui Basarab Voevod și au bătut pre craiul Carol.⁵

¹ [Servius Tullius n.n.]

² La Aron Densușianu e tipărit: «Papei»

³ La Aron Densușianu e tipărit: «au luat»

⁴ La Aron Densușianu e tipărit: «nu are»

⁵ Antonius Bonfinius, *Dec. II*, lib. IX, pag. 228—229; și: *Cronica* lui Constantin Căpitanul, „*Magazin istoric pentru Dacia*“, tom. I, pag. 91. [În care se relatează că: «În zilele acelea, leat 6838, scrie un istoric că au venit Carol, craiul unguresc, asupra Țării rumânești și au luat Severinul fără nici o vină, iar Domnul Mihail Vodă, în nădejdea lui Dumnezeu, stringînd oaste și făcînd război cu craiul unguresc, l-au biruit și s-au întors [Carol] cu rușine» n.n.].

ÎN „REVISTA CRITICĂ-LITERARĂ“ DIN Iași, nr. 3, pe martie 1893, sub titlul de *O nouă cronică românească*, Aron Densușianu a publicat un articol în care expunea următoarele: «În anii din urmă mi-a succedat a descoperi o cronică românească transilvană, cu totul necunoscută pînă acum. Într-un vechi manuscris ce-l posedăm, scris pe la finele secolului al 17-lea, între alte scrieri se află și o cronică scrisă cu cirile mărunte și dese pe treisprezece foi mari. Originar mîntre a constat din patru-sprezece foi; cea dintîi însă s-a pierdut. Deși lipsește începutul, din celălalt cuprins al cronicii se vede că ea începea de la facerea lumii; în starea de acum însă manuscrisul începe cu textul fragmentar despre Nimrod» etc.

După ce reproduce părțile mai interesante pentru noi românii, trece la cercetarea asupra autorului, care nu numai că nu și-a semnat numele, dar niciăieri n-a pus locul unde și data cînd a scris.

În nr. 8—9 pe august—septembrie 1893 al aceleiași reviste, reproduce textul, intitulîndu-l *Cronica lui Gheorghe Brancovici*, iar la sfîrșit, printre alte însemnări, adaugă:

«Manuscrisul, după care publicăm textul de sus al cronicei lui Gheorghe Brancovici, nu este originalul autorului, ci numai o copie, după cum se vede aceasta din diverse greșeli, care le poate face numai un copiator. Copia însă este veche, căci în codicele în care se află, între diverse însemnări făcute de către cei ce

Întru acea vreme au șezut Tătarii în Ardeal; în doi ani dupre aceia i-au scos din țară⁶ afară.

6860 (1342)

Întru acea vreme Rumânii din Mara-Moroș⁷ au descălecat în Moldova, pentru că o pustiise Tătarii și nimeni⁸ nu cuteza să șeadă într-însa pînă ce o au descălecat meroșanii⁹ Rumânii¹⁰ [...]

6901 (1393) — Jicmond craiul, vrînd să se bată cu Baiazit¹¹, împăratul turcescu¹², și descălecîndu sub marele Nicopoe¹³, s-au înșelat în fala trufiei (care¹⁴ lui Dumnezeu ieste urît), pentru că în vreme ce s-au rînduit oștile ca să se lovească cu Turcii și uitîndu-se la mulțimea oștilor lui, au zis că (cu) cît de multă oaste are nu numai pre Turci ar putea bate, ci¹⁵ de s-ar rumpe ceriul să cază, încă¹⁶ l-ar putea sprijini ca să-l ție în sulite. Iar Turcii făcîndu-și stolurile oștilor lor¹⁷ în trei părți¹⁸ și o parte¹⁹ arătîndu-se întîiu rotită, craiul Jicmond a și chîemat la sfat pre capete[le] oștilor și-i ruga ca să dea loc de războiu Ungurilor să se lovească întîiu.

Iar Franțozii, fiindu veniți într-ajutoriu, mai tare se ruga ca să aibă întîiu ei loc de războiu.

⁶ La Aron Densușianu e tipărit: «i-au din țară».

⁷ La Aron Densușianu e tipărit: «Maramurăși».

⁸ La Aron Densușianu e tipărit: «nime».

⁹ La Aron Densușianu e tipărit: «moroșanii Rumâni».

¹⁰ Antonius Bonfinius, *Dec. II*, lib. X, pag. 251, și *Cronica* lui Constantin Căpitanul, „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, p. 93. În care găsim descrisă descălecarea lui Dragoș Vodă: «În vremile acestui Domn (Alecsandru Vodă), după trei ani ai domniei lui, leat 6866, au venit Dragoș Vodă de la Maramureș în țara Moldovei, de au descălecat Țara Moldovei, care unii zic că este din păstori, alții zic că din niște vînători, ce aveau o coteică anume Molda și, gonind un bour s-au fost inecat coteica într-o apă și după apă au numit pe Moldoveni » n.n.j.

¹¹ La Aron Densușianu e tipărit: «Baiazit».

¹² La Aron Densușianu e tipărit: «Turciloru».

¹³ Cronicarul, ca și în celelalte relatări, apelează la sursele știute: Antonius Bonfinius, *Dec. III*, lib. II, p. 270—271, pe care îl rezumă foarte succint.

¹⁴ La Aron Densușianu e tipărit: «care».

¹⁵ La Aron Densușianu e tipărit: «ce».

¹⁶ La Aron Densușianu e tipărit: fără «încă».

¹⁷ La Aron Densușianu e tipărit: «lor».

¹⁸ La Aron Densușianu e tipărit: «colțuri».

¹⁹ La Aron Densușianu e tipărit: «o parte numai».

l-au posedat după timpuri sau l-au citit, există trei însemnări și anume: una din 20 septembrie 1718 și alte două din 1 Octombrie din același an. Este foarte posibil că copia s-a făcut de-a dreptul de pe original».

La sfîrșitul lui 1895, între alte cărți rare pe care le cumpără Gh. Dem. Teodorescu de la anticarul Solomon Zwiebel de la Crucea-de-piatră, se găsește și un prețios manuscris de 196 foi, pe hîrtie groasă (din textile), striată și lustruită, despre care scrie în „Revista literară” din București, în nr. 3 din 20 februarie 1896.

Intenția lui Gh. Dem. Teodorescu a fost de a publica acest manuscris complet, așa cum reiese și din notele scrise rămase alături de

transcrierea textului și care acum sînt în posesia Muzeului Literaturii Române, din care noi publicăm o selecție.

Cunoscutul folclorist a fost și un filolog deosebit de scrupulos în cercetările sale, dar multe planuri editoriale, cum ar fi o istorie a limbii și literaturii române, o bibliografie românească veche, împărțită pe secole au rămas necunoscute din cauza morții neașteptate a eminentului om, care s-a stins la vîrsta împlinirilor, la numai 51 de ani, în urma unei septicemii. Manuscrisele au rămas în arhiva familiei multă vreme, fără a putea fi consultate nici de Nicolae Iorga, nici de P. P. Panaitescu, nici de Nicolae Carțoian, Emil Turdeanu sau alți slavisti sau specialiști în literatura română veche. Din

Și într-acea neuniciune, văzînd franțozii numai colțul cel d'întîiu rotit al Turcilor mai și fără orînduială, abat Franțozii în Turci și așa de destoinicește au silit cit și vrăjmașii dosul încă și-au dat. Atuncea sosind și altă parte a oștilor turcești rotită, Franțozii, duple obiceiul lor, au descălecat duple cai și au dat pedestri²⁰ în Turci, și, pre cîndu se făcea războiu²¹ tare despre amîndoa părțile, oștile creștinești încă dentru rînduiala lor nu-și luase toate stolurile poruncă de bătaie²². Văzînd Ungurii că caii Franțozilor, de spaima războiului, fug înapoi către tabăra craiului, le părea că Franțozii sunt istoviți de puterea vrăjmașilor. Și ei, dînd dosul, au început a fugi și s-au făcut mare vărsare de sînge, unii fiind tăiați și alții mulți robiți. Încă și Jicmond, ceta carele²³ cu cevași mai nainte rumperea cerului nimic în seamă nu o băgase, în miinile vrăjmașilor ar fi ajuns, de n-ar fi scăpat într-o mică luntre pre Dunăre în jos. Înfricoșat fiind și de groaza oștilor lui, ca să nu abată într-insul, căci și-au purtat triaba așa de rău, craiul au fugit la Țarigrad și de acolo la Rodos, duple aceea la Țara Dălmățească și la Țara Horvățească. Și, pînă a intra în țara lui, au făcut zăbavă pînă în 18 luni.

6903 (1395) Domnul Mircea, Voevodul Țării Muntenesti, au bătut pre împăratul Baiazit²⁴ la Rovine. Atuncea au perit Marco Cralevici, Costandin²⁵, Drăgaș²⁶.

²⁰ La Aron Densușianu e tipărit: «pedrestii».

²¹ La Aron Densușianu e tipărit: «războiul».

²² La Aron Densușianu e tipărit: «stolurile lor» toate după porunca de bătaie».

²³ La Aron Densușianu e tipărit: «care».

²⁴ La Aron Densușianu e tipărit: «Baiazit».

²⁵ La Aron Densușianu e tipărit: «Costantin».

²⁶ Constantin Căpitanulu, „Magazin istoric pentru Dacia”, tom. I, pag. 95, [scrie: «Altu istoric scrie că un războiu, ce au avut Mircea-Vodă, au fost la Rovine. (Unde vor fi Rovinele nu le spune.) Și au avut ajutoriu Mircea-Vodă pre Marco Cralevici, și pre Costandin, și pre Drăgaș, oameni de neam mare Sîrbi, cu oști sub mîna lor. Și au bătut Mircea-Vodă pre împăratul Baiazit la acest războiu, iar Marco și Drăgaș, și Constantin au perit în războiu» — n.n.]

această cauză, textul (în cauză) nu e consemnat nici în *Catalogul manuscriselor* editat de Ion Bianu, nici în cel editat de G. Ștrempel, dar prin descoperirea fiului folcloristului de către Dumitru Panaitescu-Perpessicius, fondul arhivei Gh. Dem. Teodorescu a ajuns la Muzeul Literaturii Române pentru valorificare.

Comparînd cele două manuscrise, al lui Aron Densușianu fiind de un format întreit mai mare decît cel al Muzeului Literaturii Române (fost al lui Gh. Dem. Teodorescu), textele cronicii se completează unul pe altul. Cel din Iași nu are începutul, dar a păstrat sfîrșitul, pe cînd cel din București are titlul și începutul, nu însă și sfîrșitul. Textul lui Aron Densușianu se termină înainte de anul 1456 (1686), pe cînd al Muzeului Literaturii Române începe de la potopul lui Noe și continuă pînă aproape de 1682. Calculînd după aceste considerente, reiese că varianta noastră are lipsă 6 pagini manuscrise sau 2 1/2 de tipar, iar varianta ieșeană are lipsă 13 pagini manuscrise sau 5 1/4 de tipar.

După investigații laborioase, Aron Densușianu a ajuns la concluzia că paternitatea cronicii găsite de el, nu poate fi atribuită decît lui

Gheorghe Brancovici (caterisit de unguri la 1680, închis și chinuit pînă la moarte), de aceea în lipsa titlului cronicii sale, era firesc să-i dea titlul *Cronica lui Gheorghe Brancovici*. Exemplarul nostru ne oferă titlul în întregime: *Cronica slovenilor Iliricului, Mysiei cei de sus și cei de jos Mysie, Carii s-au început den Facerea Lumii întru 2772 de ani*. Trebuie precizat de la început, că autorul cronicii înțelege prin Iliric vastul teritoriu care se limita la vest cu Marea Adriatică, la nord cu Dunărea, la sud și est cu munții Balcani și cu Marea Neagră. El era compus din provincia numită de romani «Moesia», despărțită în superior și inferior. Moesia de sus cuprindea Dobrogea, actuala Bulgarie și Serbia, iar cea de jos: Macedonia, Rumelia, parte din Muntenegru, Herțegovina și Boemia. Deci cronica are pretenția de a îmbrățișa evenimente întimplute la toți slavii din sudul Europei.

În realitate, cronicarul se interesează în special de Serbia, căreia îi aparține prin naționalitate, și cu deosebire de genealogia familiei Brancovici. Gheorghe era fratele mitropolitului Sava Brancovici, care a fost adus pe scaunul din Alba-Iulia (Bălgrad) în ziua de 28 decembrie

1656. Hirotonisit mitropolitul românilor ortodocși în Transilvania — drept care datează din 948 avându-și originea în actul creștinării maghiarilor, sprijinit atât prin prerogativele domnilor munteni, ca stăpînitori ai Amlașului și Făgărașului, cît și prin titlul de mitropolit al Ungro-Vlahiei, Sava Brancovici a fost confirmat și de mitropolitul Ștefan I la Tirgoviste, reședința lui Constantin Șerban Basarab (zis Cîrnul). Despre faptele lui bune, Gheorghe Șincai în *Cronica Românilor* ne relatează că a întreprins călătorii prin Moldova și Rusia pentru a aduna milostenii cu gîndul de a restaura mănăstirea și reședința din Alba-Iulia, devastată și arse la 1658 de turci și de tătari, în unire cu soldați ai lui Radu Mihnea și George Ghica¹. De la Acaciu Barciai, ban al Caransebeșului și Cai. macam al Ardealului², preoții români începînd cu 1658 erau scutiți de a plăti dările asemenea iobagilor, dar la 1663, Mihail I Apafi, dușman al ortodoxiei, fanatic calvinist, i-a pus gînd rău lui Sava. După 23 de ani de păstorie, Sava Brancovici a fost victima furiei calviniste ce s-a dezlănțuit asupra-i³, de aici și suferințele fratelui său, Gheorghe. Istoriograful maghiar Mihail Cerei, care trăia chiar în acei ani la curtea lui Mihail Apafi, declara⁴ că numai răutatea și invidia au inspirat hotărîrea mai marei sale de a-l înlătura din scaunul Mitropoliei. Despre Sava, istoriograful are numai cuvinte de laudă: «Acesta fiind om învățat și procopsit, prințul de multe ori l-au trimis sol la Muscali și la doi Domni româneschi ai Valachiei și Moldovei, pentru care lucru l-au pismuit domniile cei din Ardeal, și pe Sichel Laslo, carele era rudenie de aproape cu Sava, l-au învins rivna vlădicului și, neputînd altmintrelea încăpea la dînsii, s-au înțeles cu Ștefan Nalafi asupra lui (în care conjurație n-au fost amestecat Mihail Telechi) și — neputîndu-l într-alt chip aduce în dizgrația prințului — pre un preot românesc de la Vinții de Jos cu multe daruri la aceia l-au adus ca să pîrască pe vlădicul cel românesc înaintea prințului... Drept

¹ Acta et fragmenta historico-ecclesiastica de Tim. Cipariu, Blaj, (1855, pag. XV): *Cronica Românilor la anul 1677*. Gh. Șincai.

² Acta et fragmenta, ed. cit. pp. 206 — 207 și *Cronica Românilor sub anul 1660*, de Gh. Șincai.

³ Samuel Klein de Szad în *Manuser. Historia Valachiae* tom IV, pag. 190 și seg. citat de Gh. Șincai.

⁴ Cerei Mihaly — *Az Erdelyi Historiaban*, ad annum 1699, apud Tim. Cipariu, Acta et fragmenta ..., ed. cit., p. 270,

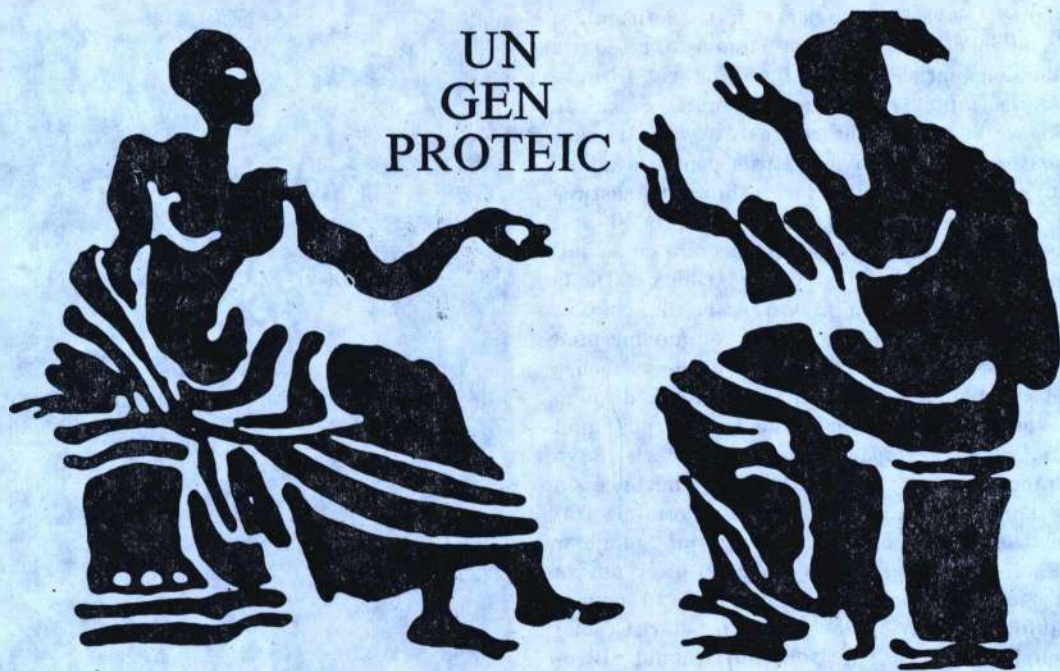
aceia au prins pe vlădicul și i-au prădat toate averile.» Gheorghe Brancovici, fratele și apărătorul mitropolitului, a mai scris și o *Istorie a strbilor din Ungaria* cît și o *Genealogie a familiei Brancovici*, cunoscînd bine relațiile Transilvaniei și Ungariei. Gheorghe Brancovici ne aduce dovezi pe care nici o altă cronică nu le pomenește despre așezarea în timp a celor două naționalități, în plus, ne dovedește că posedă destul de bine limba română.

În ceea ce privește istoria limbii noastre literare, cronică lui Brancovici este un document extrem de prețios și de bine venit pentru exemplificarea evoluției fonetice a cuvintelor de origine latină în limba română, a transliterării cuvintelor slave în limba română, cuvinte des folosite în epocă. Presupunem că acest manuscris este originalul cronicii lui Gheorghe Brancovici, sau, eventual, prima copie după original executată chiar în anul 1687, an în care își redactează cronicarul această istorie.

Ileana ENE

MĂȘTILE PROZEI

UN GEN PROTEIC

Desene de
Mircea
DUMITRESCU

ESTE BINE CUNOSCUTĂ INSOLITA ASERȚIUNE A LUI R. M. ALBÉRÈS (HISTOIRE DU ROMAN modern) vizînd totală «impudoare» ce definește romanul modern («Istoria romanului modern este o istorie a impudorii»), o «impudoare» ce-și relevă valențele, de o potrivă, în plan exterior și interior («romanul a evoluat constant spre o materie din ce în ce mai bogată, dar și din ce în ce mai intimă»). Totuși, o asemenea aserțiune care, în ultimă instanță, tinde, pe drept, să confere acestei specii narative statutul privilegiat de «supragen» sau, cum s-a spus adesea, de «gen proteic» se cuvine a fi raportată nu numai la eclectismul ei de structură în ordine acumulativă și ... cumulativă, ci și la datele ce se circumscriu în sfera a ceea ce am numi modul de ființare ingenuu-originară a prozei în general. Luarea în considerare a acestei perspective de interpretare a faptelor este de natură să indice rădăcinile intime ale fenomenului, ca expresie inalienabilă a nelstovitului și fundamentalului «joc» (sub)conștient ce constă în «transferarea» subiectivității în obiectiv, cea dintîi devenind, astfel, materie prozastică mai mult sau mai puțin aleasă suficientă. Vrem să spunem, cu alte cuvinte, că orice impuls spre autocomunicare și intercomunicare în sfera cunoașterii, virtual, aparține cîmpului prozei, un cîmp susceptibil oricînd de a fi valorizat ca atare, adică să fie povestit, să devină «text» narativ. Avem, deci, de-a face cu explicația, dacă putem zice așa, intrinsec verticală a fenomenului de «impudoare» disociat de R. M. Albérès — ciudat — doar în cazul romanului. Cum anume se petrec faptele concret, în acest sens, nu încapem îndoielă că dovezi dintre cele mai concludente depun acele categorii de texte aflătoare în arhivele de scriitori care, dincolo de gen și specie, grație naturaleții lor inelabile, dau impresia, devenită repede certitudine, că infinitatea ipotezelor în care filîțează însăși «proza vîlîșii» se află la originea autenticei inspirații narative. Cum îi place cuiva să spună, «măștile prozei», atît de diverse, aici își au sorgintea. Îndeajuns de consistente și variatele eșantioane de proză inedită inserate în cuprinsul prezentului tom al revistei noastre se cer înțelese și ca un argument peremptoriu într-o atare ordine de fidel.

Nicolae CIOBANU

Ioan SLAVICI

O personalitate complexă

IOAN SLAVICI ESTE, FĂRĂ ÎNDOIALĂ, una din figurile de primă mărime ale mișcării noastre culturale din secolul trecut și din primele decenii ale secolului nostru. Cunoscut mai ales ca nuvelist și romancier, domenii în care dă câteva din capodoperele literaturii noastre, Slavici este și autorul unor studii de istorie națională și universală, al unei monografii, în germană, despre românii de sub stăpânirea austro-ungară, lucrări susținute pe o bogată informație, ce își păstrează și astăzi actualitatea. Desfășoară, pe de altă parte, o activitate bogată pe tărîmul învățămîntului prin numeroase contribuții teoretice și prin practica la catedră și conducerea unor instituții. Activitatea sa la Institutul „Ioan Otteteleșanu” din Măgurele se înscrie printre cele mai importante inițiative din secolul trecut în organizarea unui învățămînt practic pentru fete. Slavici este și un ziarist cu o bogată activitate publicistică. Conducător al „*Tribunei*” sibiene, aduce o contribuție decisivă în pregătirea mișcării memorandiste, prin care revendicările românilor transilvăneni se înscriu ca parte a luptei popoarelor din această parte a Europei împotriva asupririi naționale și sociale.

Corespondența lui Slavici, bogată și ea, este partea mai puțin cunoscută din activitatea sa. Prozatorul pune în discuție în cele două scrisori către Nicolae Cristea, redactorul „*Telegrafului român*”, probleme care se impune să rețină atenția în mod deosebit. Articolul lui T. Maiorescu *Zur politischen Lage Rumäniens* se publică în „*Deutsche Revue*” în primul număr pe ianuarie 1881, care apare însă în decembrie 1880. Eminescu îl traduce cu titlul *Despre situația politică a României* și-i face loc în coloanele „*Timbului*” în ultimul număr din 1880. Maiorescu pleda pentru apropierea României pe

Imperiul austro-ungar și trecea peste situația grea a românilor transilvăneni de sub stăpânirea dualistă. Articolul face o rea impresie în cercurile intelectuale transilvănene și Slavici explică importanța și semnificația poziției lui Maiorescu. Prozatorul împărtășește, de fapt, opinia lui Eminescu potrivit căreia Maiorescu vorbea de situații ipotetice și propunea și soluții ipotetice. Desfășurarea evenimentelor istorice va confirma această previziune a poetului și a prozatorului.

Slavici ia în deridere trimiterea în judecată a miniștrilor din guvernarea conservatoare. Maiorescu ne-a lăsat în *Istoria contemporană a României* pagini memorabile asupra desfășurării cercetărilor (p.p 86—103).

Negocierile dintre liberali și conservatori, la care se referă Slavici, priveau adeziunea celor din urmă la proclamarea regatului. Înțelegerea nu se realizează și proclamarea regatului o fac liberalii, însă conservatorii subscriu la acest act politic.

Poziția lui Slavici față de Miron Romanul, mitropolitul românilor transilvăneni, se vede și în aceste scrisori a fi cea dinainte de stabilirea în România. Prozatorul va fi un adversar al său și în epoca „*Tribunei*” pentru orientarea politică față de guvernele de la Budapesta.

Mai notăm, în sfârșit, că Slavici caracterizează oamenii politici din România în spiritul publicisticii lui Eminescu, cu care lucra în redacția „*Timbului*”, cotidianul bucureștean.

Problemele la care ne-am oprit demonstrează că Slavici este și în corespondența sa comentator pătrunzător al vieții politice și însuflețit, ca în întreaga sa operă, de idealul înfăptuirii unității naționale a poporului nostru.

D. VATAMANIUC

⁴ Peștera Ialomiței, manuscris fondul Ioan Slavici, Muzeul Literaturii Române, cota 13163/1, pp. 1-2.

ademenească. «Chiar, — zicea, — dacă m-ar duce în peșteră, tot aş ieşi iar afară!» Asta era o vorbă cutezată; bătrînii clătinau din cap, dădeau din umeri şi [...] «Ah!, strigă ea —, chiar nici la loc sfînt nu mă laşi în pace! — A! Dacă-ş fi un nor!»

În clipa aceea bolta bisericii se prefăcu în boltă cerească, iar ea legăna ca nour prin înălţimi înfiorătoare; dar următorul ei se prefăcu într-un vînt şi o goni de la miazăzi la miazănoapte, de la răsărit la apus, jur împrejurul pămîntului. «Aş fi mai bucuros un fir de nisip!» zise în cele din urmă micul nor. — Deodată ea căzu la pămînt şi se cufundă în Riul Doamnei ca fir de nisip de aur. Dar Bucur «era» <se prefăcu> se făcu un ţăran, care trecu desculţ prin pîrîu, ca să caute aur şi scoase nisipul de aur, din fund. Nisipul <căzu> lunecă însă iute <din mîinile> printre degetele lui şi se prefăcu într-o căprioară, care fugi — spre desişul pădurii. Dar înainte de a fi atins marginea pădurii adăpostitoare, Bucur se prefăcu în Vultur şi se repezi din înălţime asupra ei şi o duse în ghearele sale spre Bucegi[,] în cuibul său. Dar abia-i dete drumul şi ea căzu ca picătura de rouă, pe un busuiocel. Iar el se prefăcu în rază de soare şi-o atinse ca să o soarbă; ea fugi ca capră neagră, fără ca să-şi dea seamă, drept <în> spre peștera lui. El grăbi, ca vîntător, viind după dînsa şi zise printre dinţi: «Acum te-am prins!»

MILIONUL

Se zice c-ar fi circulînd prin ţară nişte liste de contribuţie spre a-i aduna d[omnu]lui I. C. Brătianu drept recompensă naţională un milion de lei.

Trecînd cu vederea întrebarea, dacă este ori nu adevărat ceea ce se zice, rămîne adevărat, că origicine poate s-o zică fără a se teme, ca va fi pedepsit, şi acest adevăr e un simptom caracteristic al stării, în care se află societatea noastră.

Vieţuirea împreună a oamenilor nu e cu putinţă fără de abnegaţie personală, şi legea, fie pozitivă, fie morală, nu e decît hotărîrea părţii de abnegaţie ce societatea cere de la fiştecarea individ. De aceea, certîndu-se mereu între dînşii, oamenii [,] încetul cu încetul [,] îşi fac legi, se organizează şi devin o societate.

Organizaţia poate să fie intelectuală ori politică, dar ceea ce face din oameni o societate e numai organizaţia intelectuală, şi aceasta ne lipseşte nouă, dacă este adevărat, că are cineva obrazul de a afirma, că D[omnu]l I. Brătianu permite să i se adune bani din ţară.

După căderea imperiului roman de la apus societatea europeană [,] încetul cu încetul [,] se dizolvă. Ceea ce făcuse din romani [...]

tere ce ne amintesc de locuitorii acestor vechi sate montane. Urmărind apoi descrierile de natură observăm că ele sînt asemănătoare celor întîlnite şi în romanul *Din bătrîni*⁶. S-ar părea că *Peștera Ialomiței* reprezintă tocmai proiectul unui început de capitol al romanului amintit. Prima pagină conține, într-o grafie îngrijită, începutul povestirii, iar cea de-a doua, scrisă mai neglijent, sfîrșitul acesteia.⁶

⁶ Ioan Slavici *Din bătrîni* (Luca), Ed. Minerva, București, 1900 și *Din bătrîni* (Manea), Ed. Socec, București, 1905.

⁷ *Milionul*, manuscris, fondul Ioan Slavici, Muzeul Literaturii Române, cota 13163/2, p. 1.

Pe același tip de hîrtie și tot cu cerneală neagră, se păstrează la Muzeul Literaturii Române un alt manuscris aparținînd condeiiului lui Slavici, intitulat *Milionul*⁷. Este prima pagină dintr-un articol cu caracter politico-moralizator, și acesta însă nedatat.

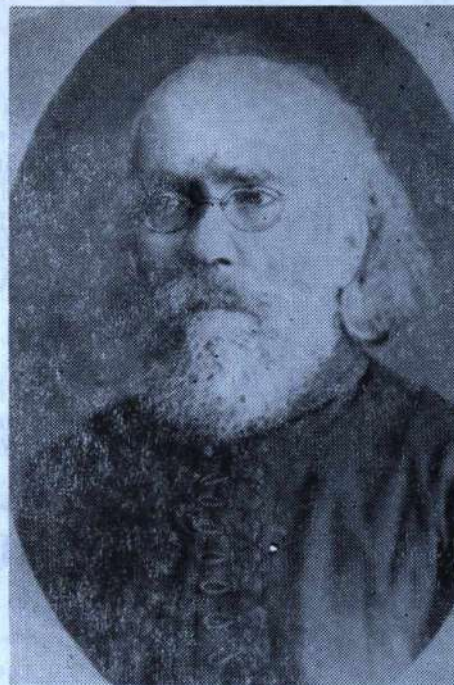
Deși cele două manuscrise nu sînt complete și nici nu atîng înalta cotă valorică a artei sale scriitoricești, ele vin să se constituie ca noi dovezi despre preocupările literare, culturale și sociale ale prozatorului ardelean,

Violeta POPOVICI

⁸ Textul este scris cu cerneală neagră, pe hîrtie format 21×17 cm.

Ioan
SLAVICI
în dialog
cu
memo-
randistul
Nicolae
CRISTEA

DIALOGUL EPISTOLAR DINTRE REDACTORUL sibian al „*Telegrafului român*“, în perioada 1865—1883, Nicolae Cristea, fruntaș al mișcării politice naționale de la finele secolului trecut, cunoscut ca temerar memorandist, și Ioan Slavici, mai tânăr publicist, venit din 1876 în redacția ziarului bucureștean „*Timpu*“, atestă indubitabil existența unei fructuoase dezbateri de opinii între cei doi transilvăneni, care prin statutul social și prin convingeri își aveau conexate preocupările la evenimentele politice și culturale românești de pe ambele versante ale Carpaților. Tonul de liminară sinceritate al scrisorilor lui Ioan Slavici, intrate în colecția de manuscrise prețioase a bibliotecii sibiene „*Astra*“ cu 45 ani în urmă, prin grija lui Adrian Cristea, fiul publicistului memorandist, ca și cel al epistolelor-răspuns pe care biblioteca Academiei Române le păstrează¹, nu constituie singura dovadă a legăturii temeinice și — pre-

cum reiese din ineditale acestea — nu mai puțin durabile în timp dintre cei doi ziariști. Ceea ce îi apropiase era formația lor larg umanistă, valorificată frecvent aici, cit și în corespondența trimisă familiei de memorandistul Cristea în perioada detenției de la Vacz² ori în opera sa antumă și postumă³.

Referindu-se la chiar această perioadă din biografia lui Ioan Slavici, G. Călinescu ținea să completească datele stricte cu precizarea orientării scriitorului, devenit înflăcărat junimist, când nota: «Atunci luă redacția ziarului „*Timpu*“, apărut la 15 martie 1876, și neglijat de Grindea. În acești ani trăia tot prin preajma lui Maiorescu și în mediul lui germanic, luând parte la reuniuni și la plimbările în împrejurimile orașului»⁴.

Colaborarea dintre cei doi publiciști se va concretiza în acel răstimp și prin apariția în paginile „*Telegrafului român*“ a unor studii politice ale lui Ioan Slavici, finalizându-se, astfel,

¹ În fondul Slavici aflat la cabinetul de manuscrise S. (1) XXXII din Biblioteca Academiei se păstrează două scrisori adresate de N. Cristea autorului *Marei*: una dintre ele, cea datată 28 martie 1881, a fost publicată într-un volum xeroxat (șapirografiat) cu o circulație, așadar, restrinsă, anume în *Studii și documente privind activitatea lui Ioan Slavici*, vol. II, Universitatea populară Arad, 1976, pp. 4—8, editat de către E. Gluck, G. Neamțu, D. Vatamaniuc.

² Vezi: N. Cristea, *Scrisorile memorandistului*. Studiu introductiv de Anca Sârghie, în „*Manuscriptum*“, an XVII, nr. 1(62) 1986, pp. 152—161.

³ N. Cristea, (*Jurnal*): conține 269 file dactilografiate și păstrate în fondul I. Matei al Arhivelor Bibliotecii Arhiepiscopiei Ortodoxe Române, Sibiu.

⁴ G. Călinescu, *Istoria literaturii române de la origini pînă în prezent*. Fundația europeană Drăgan, Ed. Madrid—Paris—Roma—Pelham N.Y. 1980, p. 448.

În presa epocii o mai îndelungată preocupare, familiară și lui A. D. Xenopol. Acesta, aflat la Berlin, îi scria lui I. Negruzzi, vrednicul și inimosul secretar «perpetuu» al „Junimii”, redactorul celebrei reviste „Convorbiri literare”: «Mi se pare că Slavici e acel ce ți-a promis articole asupra unguirilor»⁶. Cu viu interes revenea același istoric, la 14 iunie 1871, așteptând să descopere tratată tema anunțată în „Convorbiri literare”, drept care se arăta nerăbdător, scriindu-i inimosului secretar al revistei ieșene: «Nu-mi spui nimic de articolul lui Slavici asupra unguirilor»⁷. Proiectul pe care autorul îl anunțase epistolar lui Iacob Negruzzi părea pe cît de ambițios («Afară de cele două părți cari le-ai primit de la fratele Eminescu, mai sunt patru: *Individualitatea magyară, Cultura magyară, Guvernul magyar și Noi și magyarii*. Din acestea, partea din urmă nu e gata»⁸), pe atît de dificil de înlăptuit, nu numai din cauza unei documentări lacunare, ci și din lipsa răgazului necesar cizelării stilistice și structurării optime a materialului folosit. De aceea, în primăvara anului următor, Ioan Slavici făcea dovada unei admirabile tenacități, umbrite, însă, de o dezamăgire ce nu mai putea fi ascunsă, cînd preciza: «Studiile asupra maghiarilor le voi trimite... Nu-mi plac, însă. Le scriu acum a treia oară»⁹. Preocuparea aceasta fusese cu certitudine încurajată de Mihai Eminescu, de la a cărui propunere pornise. Contribuția studentului-poet nu se rezumase doar la o încurajare verbală, ci Mihai Eminescu intervenise modelator, cu o autoritate pe care Ioan Slavici, proaspătul prieten transilvănean, nu ezită să i-o recunoască atunci cînd, după nedorite ami-

nări, scria, ezitant, lui Iacob Negruzzi: «Dacă totuși se va publica studiul despre magyari vă rog, nu ștergeți, nu coregeți — ci chiar și adăugați. Nu pentru mine, ci pentru „Convorbiri”». Una mă liniștește: studiul a trecut prin mînele destilatorie a[le] lui Eminescu. Aș merita însă ca să fiu aspru pedepsit pentru cutezarea mea: mi-am promis-o însă, cum că nu voi mai lucra nimica înainte de a avea timp»¹⁰.

Aflată în prelungirea unei corespondențe deja cert temeinicite, epistola pe care la 2 ianuarie 1877 o trimitea Ioan Slavici din București lui Nicolae Cristea adeverește atenția cu care semnatarul studiului politic *Maghiari și maghiarism* îi urmărea apariția în numerele „Telegrafului român” din 1876.¹¹

Exprimată cu o detașare pigmentată ironic, opinia publicistului despre Miron Romanul, ca nedemn urmaș al mitropolitului Andrei Șaguna, acel om «politic din creștet pînă în tălpi» — din aprecierea lui Mihai Eminescu¹² — se baza pe exigenta apreciere a rolului ce se cerea jucat în sprijinirea intereselor politice ale românilor din Austro-Ungaria. Portretul în tușă neagră făcut aceluiasi personaj al vieții politice transilvănene de Nicolae Cristea nu va fi pierit odată cu dispariția acelei scrisori la care Ioan Slavici face aluzie în răspunsul său din 13/25 martie 1881¹³, atît timp cît în jurnalul încă netipărit al publicistului memorandist se revine în numeroase pagini asupra personalității lui Miron Romanul. Savuros în întregul său este dialogul altercației provocate de dorința lui Nicolae Cristea de a participa la Congresul naționalităților, desfășurat și cu contribuția entuziastă a fruntașilor Partidului Național Român din Transilvania, alături de alte organizații politice din Imperiul Austro-Ungar, în august 1895, la Budapesta; reprodușă în jurnal, disputa aceasta consemna nu numai obstrucția la care Miron Romanul îi supunea pe memorandistul recent eliberat din închisoarea de la Vacz («Nu-ți dau concediu pentru politică.»), ci și riposta demnă și curajoasă a celui ce își

⁶ A. D. Xenopol către Iacob Negruzzi, Berlin, f.d., în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *Studii și documente literare*, București, 1932, Institutul de arte grafice „Bucovina”, vol. III, p. 103.

⁷ A. D. Xenopol către Iacob Negruzzi, Berlin, 14 iunie 1871, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. II, p. 112.

⁸ Ioan Slavici către Iacob Negruzzi, Viena, 7 iunie 1871, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. III, p. 183.

⁹ Ioan Slavici către Iacob Negruzzi, Viena, 25/2 aprilie, 1872, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. II, p. 190. Vez și Ioan Slavici către Iacob Negruzzi, 30/18 martie 1872, Viena, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. II, p. 184; Ioan Slavici către Iacob Negruzzi, 4 august, 1872, Șiria, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. II, p. 194. Studiile lui asupra maghiarilor apăreau în „Convorbiri literare”: 1871, V; 153, 178, 196, 210, 227, 239, 265, 292, 299, 323, 339, și în 1872, V: 358, 387, 387.

¹⁰ Ioan Slavici către Iacob Negruzzi, Viena, 27 aprilie, 1871, în I. E. Torouțiu, Gh. Cardas, *op. cit.*, vol. II, p. 181.

¹¹ I. Slavici, *Maghiari și maghiarism*, în „Telegraful român”, nr. 101, Sibiu, 19/31 decembrie, 1876, pp. 395—396 și în nr. 102, Sibiu, 23 decembrie 1876/4 ianuarie 1877, pp. 399—402.

¹² M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. I (1870—1877), București, Institutul de arte grafice, Ed. „Minerva”, 1905, p. 196.

¹³ Scrisoare publicată parțial.

vedea numele pus pe nedrept sub stigmatul „trădării“, pentru că, de fapt, făcea parte din gruparea „neliberală“, șagunistă și, deci, adversă. Semnalat și în epistolele de față, răspunsul dirizului memorandist («Eu nu mă știu trădător dacă am alte vederi.»¹⁰) viza oportunismul lui Miron Romanul, devenit în 1884 conducătorul Partidului Moderat Român, la inițiativa forurilor guvernamentale budapestane. Puternic supusă controverselor, personalitatea lui Miron Romanul a fost așezată într-o lumină mai dreaptă de Antonie Plămădeală în recentul său studiu consacrat, cu probitate cărturărească și discernământ științific, luptei purtate în perioada 1874—1898 împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania.¹¹

Desigur că întirzierea publicării jurnalului lui N. Cristea — bogat document de epocă — sporește indirect valoarea unor mărturisiri cum este, spre exemplu, cea din scrisoarea datată incomplet «Sibiu 19 April», aparținând — dacă luăm în considerație referirea la întemnițarea redactorului sibian al „Telegrafului român“ la Vacz — perioadei de după 1895, dovadă ineluctabilă a adevărului, neștiut, că schimbul epistolar dintre cei doi transilvăneni s-a întins pe o perioadă de cel puțin două decenii.

Devenite «prea particulare și în parte învechite», în acei ani grei de frământare politică transilvăneană de la finele secolului trecut, unele momente dramatice, precum cel provocat de «știutul articol», ce era «să se termine cu o lege specială bisericească-politică de presă pentru „Telegraful român“», păstrează în conștiința sexagenarului publicist întreaga tensiune a unei responsabilități lucid asumate. De aici și ironia amară cu care supune probei timpului consecințele publicării articolului *Răsplata*?. Dinamitardă în cei 18 ani de conducere a „Telegrafului român“, în care scrisese articolele editoriale cele mai avintat patriotice, prezența inițiatorului acelei cunoscute campanii ziaristice împotriva guvernului tiranic al lui Koloman Tisza «zdrobitorul naționalităților», avea să-și piardă apoi tot mai mult vigoarea. Momentul când el a părăsit conducerea „Telegrafului român“ ziarul considerat de Mihai Eminescu «foaia cea

mai modernă de peste Carpați»¹² — pentru ca Ioan Slavici să aprecieze aceeași publicație sibiană drept «foaie politică»¹³ —, a avut irizările unui eroism, pe care trecerea timpului nu-l poate umbri. O scurtă rememorare a evenimentului își vadește oportunitatea, spre înțelegerea tonului de descumpănită, amară ironie cu care sînt scrutate peste timp astfel de «produse» și situația «bietului mitropolit», pe care îl vedea «căzut între liberalii», adică între acei oameni pervertiți ce «se închină toți la un idol, la ciolan», cum cu tuș gros de pamfletar comenta memorialistul, avertizându-l pe Ioan Slavici cu o expresie latinească «*Risum teneatis!!!*».

Într-adevăr, în anul 1883 o nouă lege a învățămîntului secundar stîrnise ofensiva „Telegrafului român“, acea «pușcă cu ac», cum avea s-o numească Ioan Slavici însuși în *Amintiri*¹⁴, ofensivă soldată cu amenințările iritatului Tisza; avertizat, Miron Romanul nu va lua măsuri, întrucît gazeta era supravegheată de o comisie specială, constituită de Andrei Șaguna. La apropiata serbare a orașului Seghedin, refăcut după inundații, între delegațiile ce l-au întâmpinat pe împărat se aflau și cei 16 demnitari reprezentînd biserica ortodoxă transilvăneană. Miron Romanul a rostit discursul românesc și împăratul, la sugestia primului-ministru Tisza, a răspuns în limba maghiară, cerînd pe ton dojenitor respectarea legilor și slujirea patriotică a statului. Era o vădită jignire pentru români. În „Telegraful român“, chiar în zilele ce au urmat, apărea editorialul intitulat în mod semnificativ *Răsplata*?, în care se ataca virulent politica de deznaționalizare întreprinsă de maghiari. Devotamentul românilor, atît de mult lăudat în epoca absolutismului, este ignorat acum cînd conducătorii politici lovesc în «românii austro-ungari ca să simtă și românii din regatul vecin, să se înstrăineze de monarhia noastră și să se paralizzeze ALIANȚA eventuală dintre regat și imperiu». Nutrite din același trunchi de convingeri ce stăteau și la baza corespondenței aici cercetate, judecățile comentatorului au și de data aceasta viziune prelungiri de perspectivă. În finalul, încărcat de o muștrătoare ironie, al articolului se afirmă că

¹⁰ N. Cristea, *(Jurnalul)*, 8 august, 1895, p. 31.

¹¹ A. Plămădeală, *Lupta împotriva deznaționalizării românilor din Transilvania în timpul dualismului austro-ungar în vremea lui Miron Romanul (1874—1898)* după acte, documente și corespondențe, Sibiu, 1987, p. 23.

¹² M. Eminescu, *Scrieri politice și literare*, vol. I, 1870—1877, București, Institutul de arte grafice, Ed. „Minerva“, 1905 p. 158.

¹³ I. Slavici, *Amintiri*, E.P.L., 1967, p. 258.

¹⁴ *Ibidem*, p. 498.

«maghiarii își închipuie că sînt niște atlanți, în stare să poarte globul pămîntesc în spatele lor. Să nu cumva să facă d-l Tisza și ceilalți șoviniști experiența proverbului german: *Sumefia se arată înainte de cădere*»¹⁸. Ca și în epistolele de față, maniera alcătuirii frazei, în care ideea se punctează plastic prin cite un dicton, era caracteristică mai ales lui N. Cristea, considerat probabil în acel moment autorul articolului *Răsplată?*, pentru publicarea căruia avea să fie destituit din postul de redactor-șef al ziarului „*Telegraful român*“, în pofida înscrisului testamentar al lui Andrei Șaguna¹⁹ prin care era investit pe viață cu misiunea aceasta de o majoră importanță politică și națională. Este adevărat că 50 de ani mai târziu articolul și-l va atribui Ioan Slavici, în mod repetat, dar explicînd, cu nuanțări diferite, cauza destituirii lui Nicolae Cristea²⁰; referirea făcută în epistola inedită, unde este menționat «cunoscutul articol», din păcate, nu elucidează nici ea problema, dar reliefează ecoul avut în epocă de atitudinea dîră a publiciștilor români, într-o perioadă cînd presa se dovedea a fi cea mai eficientă armă de luptă politică. Mai important decît paternitatea în sine a unui articol considerăm, însă, că este sensul major general pe care îl dovedeau destituirea și apoi lungul șir de privațiuni la care avea să fie supus viitorul memorandumist. Deși rămîne puțin cunoscut, Nicolae Cristea îndreptățește într-adevăr prețuirea lui Vasile Netea, care-l aprecia drept «cea mai înaltă figură de gazetar ardelean din secolul al XIX-lea, adevărată pildă de onestitate, de abnegație și eroism profesional»²¹. Cert

¹⁸ „*Telegraful român*“, din 6/18 octombrie, 1883, pp. 463—464.

¹⁹ Vezi: Testamentul marelui arhiepiscop mitropolit Andrei, baron de Șaguna, Sibiu, Arhiepiscopia, 1915, p. 9.

²⁰ Despre articolul *Răsplată?*, apărut în „*Telegraful român*“, nr. 6, din 6/18 octombrie, 1883, pp. 463—464, I. Slavici afirma în *Lumea prin care-am trecut*: «În urma UNUI ARTICOL PUBLICAT DE MINE, fusese Nicolae Cristea nevoit a se retrage de la „*Telegraful român*“, [s.n.] în Amintiri, E.P.L., 1967, p. 267, pentru ca la un alt loc, în același tom, să menționeze: «În urma UNOR ARTICOLE SCRISE DE MINE ȘI PUBLICATE ÎN „*TELEGRAFUL ROMÂN*“, N. Cristea a fost nevoit să se retragă din redacțiune și astfel soala aceasta încetase a mai fi organ al mișcării [s.n.], în op. cit., p. 498.

²¹ V. Netea, *Discuții asupra ziarelor și ziaristilor ardeleni, în Pentru Transilvania. (Pămîntul și oamenii)*, f.a., p. 213.

este că în urma unui *ultimatum* al contelei Tisza, mitropolitul Miron îndepărtează pe redactorul-șef de la conducerea ziarului, tocmai atunci cînd în rubrica acestuia, intitulată *Revista politică*, se comentau evenimentele de la Seghedin. În numărul din 8 oct. 1883, pe o întreagă pagină, semnează «Miron», acolo apărînd scrisoarea de adio a lui Nicolae Cristea și cea de acreditare a noului redactor, Matei Voileanu. Numele lui Cristea, omul de doctrină combativ și tenace al publicisticii transilvănene, «dascăl în cele politice»²², flutura pe buzele multor români, nemulțumiți că postulatul testamentar șagunian al menținerii ca redactor-șef al „*Telegrafului român*“, alt «cît va voi», nu fusese respectat. Faptul că presa consemna evenimentul este și el o certificare a semnificației politice avute de o asemenea abuzivă decizie, spre care se reîntoarce publicistul cu întreaga amărăciune a gândului nu numai în filele jurnalului, ci și în epistolele de față; în trei numere consecutive din „*Observatorul*“ lui Gh. Bariț, în toamna anului 1883, era laudat «laboriosul și meritatul redactor Nicolae Cristea». Reproducîndu-se articolul *Răsplată?*, se explica demisia dată pe baza unui «firman» emis de Tisza. De pretutindeni soseau scrisori de adeziune și simpatie, telegrame. Reproducem aici un asemenea document probînd modul cum s-au solidarizat, spre a marca în sens patriotic evenimentul, nu numai intelectualii Sibiului — «cel mai bine înțelegat centru de propagandă culturală în timpul de atunci»²³ în considerația lui Ioan Slavici — ci și cărturarilor localităților din împrejurimi. Iată, de pildă, scrisoarea lui Ioachim Munteanu, cunoscut organizator al colectelor făcute în Săliștea Sibiului și la Gura Riului pentru ostașii români ce luptau la 1877 în Războiul de Independență:

Preaonorate D-le Protopresbiter!

Mănecind de la acel principiu, că popoarele ca și indivizii, numai atunci pot pretinde să fie respectate de alții, dacă și ei însuși [sic!] știu să se respecte, mi-permit a emite părerea, că convingeri manifestate cu bărbăție de particulari în folosul națiunii, trebuiesc afirmate și susținute cu tărie de întreaga națiune.

Revenind la obiectul scrierii de față, cred a nu greși, dacă mi-exprim modesta opinie,

²² I. Beju, Redactorii „*Telegrafului român*“, în „*Telegraful român*“, nr. 1—4, 1973, p. 11.

²³ I. Slavici, op. cit., p. 133.

susținută și de alții, ca din incidentul repășirii involuntare a Rev. Domn Nicolae Cristea de la redactarea „Telegrafului român“, inteligența din jur să aranjeze o demonstrațiune, fie prin conduită de faclă, fie prin o colecție sau prin alt act memorativ, prin care să-și arate pe de o parte consimțământul la modul cum s-a redi-jat numitul ziar, iar pe de alta regretul pentru că domnul redactor a fost silit a se retrage de pe arena de luptă ca publicist. Binevoști deci a medita asupra acestui obiect și punându-vă în contact cu hărbații pe care-i veți afla apoi spre a conferi cu ei, să ne comunicați în grabă, spre orientare cele ce veți decide.

Cu profund respect

Ioachim MUNTEANU

Gura Rtului, 12.X.'83

Într-adevăr, cea mai emoționantă dovadă de prețuire îi va fi oferită fostului redactor zilele următoare la Sibiu, prin organizarea unui conduit cu torțe și cîntece, luat imediat la cunoștință de mitropolit, care privea demonstrația din fereastra locuinței sale. Bun orator, Nicolae Cristea a ținut un «discurs înălțător», punind în evidență credința patriotică ce îl făcu «să poarte nepătat stindardul primit din mîinile celui mai mare român al secolului nostru, mitropolitul Andrei Șaguna». Într-un reportaj din „Telegraful român“ consemnarea evenimentului era însoțită de fixarea stării de spirit încordate a momentului: «Motivul fu luat din retragerea lui Cristea de la redacțiune, ceea ce mult a supărat pe toți, cari erau și sint prea mulțumiți cu activitatea dînsului de 18 ani de carieră spinoasă de redactor»²⁴. Elev pe atunci în clasele gimnaziale inferioare la Sibiu, viitorul publicist Valeriu Braniște rememora acea «retragere cu torțe» organizată de avocatul I. Popa («Calicul») și soldată cu spargerea ferestrelor Mitropoliei, la acel ceas tîrziu de noapte. În cartea sa, *Amintiri din închisoare*, memorialistul preciza în continuare și faptul că aceasta fusese cea dintîi «demonstrație politică»²⁵ la care participase. Așa cum, în epistola sa către Ioan Slavici, Nicolae Cristea își mărturisise opinia sinceră despre «bancroții» în ale politici ce-i provocaseră destituirea. La rîndul său, Miron Romanul cuprins, probabil, de remuș-

care, încerca să-și justifice decizia, rămînînd pe aceeași poziție, printr-o alcătuire literară concepută în gama de tonalități a pamfletului, prin care țintea direct pe Manole Diamandi, cumnatul lui N. Cristea, lovind, însă, și pe acesta, identificat pe ton zeflemitor cu «*Înaltul Prea Sfințitul redactor al Foaiei noastre „Tel. rom.“*». Voalatul sarcasm nu poate, însă, disculpa nici măcar un mitropolit în fața posterității atunci cînd argumentarea este formulată în termeni ca aceștia: «Noi am zis-o deja într-alt nr. al nostru, că dl. Diamandi Manole poate fi supărat pentru schimbările întimplute în personalul redacțiunii foaiei noastre; o zicem și acum că da, poate fi supărat, de vreme ce nimeni nu-l poate sili să aibă altă inimă față de ai săi și apoi față de alții, decît aceea ce o are; însă dogma d[umi]sale despre inamovibilitatea absolută a redactorului instituit la „*Telegraful român*“ de marele arhiereu Andreiu, d[omnia] Sa nicidecînd nu o va putea dovedi, nici cu înseși cuvintele Testamentului fericitului fundator, nici cu logica sănătoasă, nici cu invocarea unei sau altei autorități de oameni muritori, fie ei de altmîntrelea cit de mult stimați și din partea noastră»²⁶. Iată o ipocrizie de care adversarul său, scos pe moment din arena luptei naționale, nu se va face vreodată vinovat! De aici și constantul ton de vrăsmășie al atacurilor, pe care Cristea le viza în epistolele adresate lui Ioan Slavici.

La rîndul său, autorul *Novelilor din popor* a polemizat de-a lungul a 15 ani cu același dirigitor bisericesc al românilor transilvăneni²⁷, ceea ce face înțeles faptul că personalitatea cea mai proeminent și viu reliefată în corespondența de față, în afară de epistolierii înșiși, era Miron Romanul. Notațiile referitoare la Ioan Slavici și îndeosebi confesiunile ce asigură epistolelor o certă valoare de document autobiografic prezintă un interes maxim pentru cititorul zilelor noastre, dornic să cunoască adevăratul chip lăuntric al scriitorului. Așezat sub semnul tonic al unei dezarmante onestități, autoportretul moral pe care Ioan Slavici și-l creionează în ultima parte a epistolei datate 13/25 martie 1881, amintește de tentația confesiunii cu eșafodaj etic, atît de copioasă în căr-

²⁴ A. Plămădeală, *op. cit.*, p. 55.

²⁵ Pentru polemica dintre Miron Romanul și Ioan Slavici vezi articolele din „*Lumina*“, an. II, nr. 64, 1873; nr. 70, 1873 și cele din „*Tribuna*“, an. III, nr. 240—242, 1886, nr. 99—100, 103, 107—108, nr. 228, 1888, apud: A. Plămădeală, *op. cit.*, p. 22.

²⁶ Vezi „*Telegraful român*“, din 11/23 octombrie, 1983, p. 473.

²⁷ V. Braniște, *Amintiri din închisoare*, București, Ed. „Minerva“, 1972, p. 180.

tile sale memorialistice, din care se desprinde modul cum se formase personalitatea prozatorului, ce nu mai puțin apărea ca publicist, politician și om al «lunii prin care a trecut».

Se știe că la 17 martie 1884 ziarul conservator „*Timpu*” își înceta apariția și Ioan Slavici avea să plece la Sibiu spre a înființa prima publicație cotidiană românească, „*Tribuna*”, al cărei prim număr apărea la 14 aprilie 1884. Oferind istoriei literare informații inedite referitor la pregătirile, mai anevoioase și îndelungate decât se cunoștea, ce anticipaseră stabilirea scriitorului în orașul de la poalele Munților Cibinului, schimbul de confesiuni dintre cei doi publiciști face înțeleasă ierarhizarea fondatorilor „*Tribunei*”, începută tocmai cu numele celui care contribuise nu numai material, ci și prin demersurile pline de chibzuință și necesară discreție la concretizarea ideii și la alegerea unui adecvat colegiu de redacție. «Întemeietorii acestui ziar — scria Ioan Slavici la 9 aprilie 1884 lui Ioan Urban Jarnik — îți sint tie cunoscuți: Cristea, Sim. Popescu, Bochniț, Comșa, Brate etc. Va fi ziar politic, însă scopul nostru e mai ales de a crea aici un centru de lucrare literară în deosebi din direcția populară».²⁸ După ce la Brașov se semnase contractul de angajare între Ioan Slavici, ca redactor responsabil, și Manole Diamandi, George B. Popp, Dr. Neagu, paginile „*Tribunei*” vor deveni arena unor vii dezbateri, în care atitudinea autorului *Morii cu noroc* în plan politic este, așa după cum se jalona lămuritor și în corespondența sa cu Nicolae Cristea din perioada 1877—1896 (?), una filo-austriacă și antimaghiară.

«Nota caracteristică a vieții noastre moderne — afirma Ioan Slavici cu vizionarism — e simțământul de unitate națională, acest simțământ ne face onoare, ne dă valoare în ochii popoarelor apusene, el este cea mai puternică dintre armele noastre și nu nouă ni se cuvine să-l tăgăduim.» Prilejuit de publicarea în presa din Germania a unui articol semnat de Titu Maiorescu, «om politic din România» — cum cu nereținută admirație era considerat mentorul „Junimii” — discursul epistolar al lui Slavici, redactor atunci la „*Timpu*”, cuprinde trimiteri la români, popor ce trebuia estimat în întregul său la cifra de 8 milioane și nu redus la 3 milioane, număr ce corespundea cu totalul conaționa-

lilor din Austro-Ungaria. Într-adevăr, aceștia constituiau o forță de echilibru în jocul puterilor din estul Europei. Cea mai luminoasă idee, ca forță vizionară, din respectivul studiu, idee cu care comentatorul Ioan Slavici se solidarizează epistolar, este aceea că «unitatea politică a românilor, la care țintește articolul din „*Deutsche revue*”, e un lucru care nu atrăne decât de timp». Indiscutabilă și de un acut interes cu imediate repercusiuni era realitatea că românii nu aveau «o poziție potrivită cu aspirațiile lor» și cutezanța de a pronostica o posibilă ieșire din Imperiul Austro-Ungar, obliga poporul «să urmeze ceea ce n-a urmat la 1866». Reproducerea aceluia «manifest conservator» — cum evaluaseră liberalii articolul politic maiorescian — și dezbateră sa în „*Deutsche Zeitung*” la Viena, spre a fi reluat în mai multe publicații românești, certifica interesul viu stîrnit de acel punct de vedere în cercuri largi din țară și de peste hotare.

În publicațiile transilvănene nu se contesta faptul că România, indiferent de opțiunea sa de moment pentru o alianță cu Austro-Ungaria sau spre o necesară colaborare cu Rusia, își va păstra echilibrul deja temeinicit; mai ales după tratatul de la Berlin din anul 1878 importanța acestei țări în jocul forțelor politice europene nu mai putea rămâne nesestizată, căci — așa cum se preciza în „*Telegraful român*”, unde era reprodus articolul maiorescian deja menționat — Țările române unite trebuiau privite «de mult timp o arenă de luptă între interesele opuse ale Austriei și ale Rusiei».²⁹ O anumită indispensabilitate a locului pe care România îl avea în contextul acelui moment se desprinde și din nuanțarea făcută în același studiu politic al lui Titu Maiorescu, anume că tot ceea «ce pierde Rusia din influența ei în România, trebuie să cîștige Austria».³⁰

Interesul viu de care se bucurau în Transilvania toate problemele majore dezbătute în România îl face receptiv și pe Nicolae Cristea, redactorul „*Telegrafului român*”, angajat în acei ani frământați într-o campanie de presă a cărei importanță încă nu a fost îndestulător subliniată. Publicînd articolul maiorescian, menționat și în corespondența cu Ioan Slavici, aflat în aceea perioadă în redacția ziarului „*Timpu*”, Nicolae Cristea aprecia că studiul respectiv

²⁸ „*Telegraful român*”, nr. 10, Sibiu, sîmbătă, 24 ianuarie, 1881, p. 38.

²⁹ „*Telegraful român*”, nr. 11, marți, 27 ianuarie, 1881, p. 42.

³⁰ Ioan Slavici către I. Urban Jarnik, 9 aprilie, 1884, în: I. B. Torouțiu, Gh. Cardaș, op. cit., vol. III, p. 158.

avea « importanța ce i s-a dat », iar la nota ce însoțea materialul risipea orice echivoc privitor la mobilul unei asemenea inițiative publicistice prin precizarea că îl selectase spre publicare « ca o părere ce merită în timpul nostru a fi cunoscută și de publicul nostru. Noi însă ne facem rezerva în speranța că vom putea reveni asupra cestiunii cuprinse întrinsul ». O schițare concluzivă a opiniei redacționale va anticipa în chiar același loc comentariile proiectate pentru viitor prin formularea: « Oricine a putut, însă, înțelege că d-l Maiorescu și-a scris articolul în vederea eventualității, că dualismul s-ar clătina și a emis părerea, că în cazul acesta toți românii ar trebui să puie umăr la umăr, ca să-l răstoarne și să se restabilească stările de lucruri de mai înainte »³¹.

Perspectiva aprecierii unor evenimente ardente, precum era în anul 1881 proclamarea regatului român, se dovedea a fi cea a încadrării problemelor vieții politice naționale într-un mai larg context european. Simptomatice pentru atmosfera în care se pregătea în Transilvania înființarea Partidului Național Român, în același an 1881, erau regrupările de forțe politice, de unde și animozitățile inerente unor asemenea momente de tensiune, ori opiniile firesc subiective despre diferitele personalități ale timpului, toate acestea fiind proeminent reliefate de paginile memorialistice inedite, prezentate aici. Dominanta optică, dincolo de conservatorismul prin prisma căruia liberalul Brătianu, îmbinând abilitatea cu energia, violența cu « incultura și mârșirea », era aspru judecat, așa cum se înconjurase de toate « naturile catilinare »³² din țară, avea ca axă cumpăna dintre a fi buni sau răi români. Dacă Titu Maiorescu și Th. Rosetti sint exemple de ținută etică, în schimb era găsit compromițător modul cum unii politicieni « în timp de cîtiva ani de zile și-au făcut averi de sute de mii de franci », astfel unghiul aprecierii fiind cel ce avea la bază « moralitatea publică », patriotismul și demnitatea personală. După cum avea să precizeze Ioan Slavici în capitolul V, intitulat *Iredenta română*, din studiul *Românii din regatul ungar și politica maghiară*,

la alegerile din 1884 ale Dietei din Budapesta se spera în atitudinea de înțelegere a guvernului maghiar cu românii, drept care de la Vicențiu Babeș « a pornit vorba că Ioan Brătianu, Dimitrie Sturdza și T. Maiorescu stăruie ca românii să renunțe la autonomia Ardealului »³³. În complicatul joc politic al acelei perioade, cînd militanții români alternau între tactica „pasivismului” și cea a „activismului”, Coloman Tisza în dieta budapestană se credea îndreptățit să afirme că românii sint dispuși să accepte politica maghiară, chiar dacă « în clasa cultă română e însă o parte, care nu poate să fie împăcată și trebuie, prin urmare să fie strivită »³⁴. Tocmai de aceea, Ioan Slavici începea capitolul VII, intitulat *Memoriul*, din același studiu politic, cu aprecierea: « Încă din anul 1881 marea majoritate a românilor din Regatul Ungar era cuprinsă de simțimîntul că de la guvernul ungar și de la Dieta din Budapesta românii n-au să se aștepte la nici un fel de bunăvoință »³⁵. Sint preocupări și direcții de gîndire ce nutreau și opiniile formulate de scriitorul transilvănean în corespondența sa cu Nicolae Cristea, dialog în care apărea atît de viu conturat peisajul evenimentelor românești ale anului 1881, ca de altfel în mai larga acoladă a celor două decenii cuprinse, într-o notație cel mai adesea abundentă în noutăți privitoare la situația națională de pe cei doi versanți ai Carpaților dunăreni. Din succinte creionări prinde contur o întreagă faună a vieții politice, fără să lipsească farmecul epistolar, gustul hilar al cancanurilor, al acelor „mofturi”, căroră cu genialitate comică le va asigura girul nemuririi un alt redactor la „*Timpu*” din acei ani, I. L. Caragiale.

Neîndoios, tensiunea pare mai sporită în confesiunile politice ale lui Nicolae Cristea de la Sibiu, omul care cunoștea « țara și împrejurările », mărturisind cu spiritul scrutaător, în numele românilor transilvăneni, că « străduința noastră — cum sună în expresia directă a epistolei — este deocamdată a ne grupa la un loc chiar și fără perspectiva de a face lucruri mari ». Angajarea în lupta națională a românilor din imperiu, luptă intrată într-o « nouă perioadă », dar lipsind pe mai departe « un condu-

³¹ „Telegraful român”, nr. 19, sîmbătă, 14 februarie, 1881, pp. 73—74.

³² Pentru luptele politice dintre conservatori și liberali din acea perioadă, lupte la care au participat cele mai multe personalități menționate și în epistolele de față, vezi și: I Bulei, *Liberatii și conservatorii. În proces*, în „Magazin istoric”, an. VII, nr. 1(70), ianuarie, 1973, pp. 25—30 și nr. 2(71), februarie, 1973, pp. 73—79.

³³ I. Slavici, *Iredenta română*, în *Opere*, vol. XIII, colecția Scriitori români, Ed. „Minerva”, 1984, București, p. 83.

³⁴ *Idem*, p. 84.

³⁵ I. Slavici, *Memoriul*, în *Opere*, vol. XIII, p. 87.

O să vă scriu în zilele acestea mai pe larg.

Al. Voastre, elevatut;

Ioan Plavre

«Nota caracteristică a vieții noastre... simțimîntul de unitate națională»

I

București, 2 ianuarie 1877

Stimate Domnule Cristea,

Vă mulțumesc pentru scrisoarea, ce mi-ați trimis. Mulți ani! Vă zic și eu, mulți ani cu sănătate și voie bună!

Despre banii, de care vorbiți în scrisoarea D-voastre, am auzit și eu. Dl. Nica îmi spunea cam astă-vară, că a văzut pe Kogălniceanu numărînd bani lui Densușeanu. Nu țin minte cîți bani au fost, știu *[indescifrabil]*, că au fost mulți. De altmintrelea Kogălniceanu este omul, care face asemenea lucruri. Mai an mi se plîngea, că a dat bani unor oameni, care în urmă s-au fost arătat nevrednici de ajutor. Pare-mi-se că nici acum nu a nimerit mai buni oameni.

Îmi pare bine că «povestea lungă» a făcut efect. Le place oamenilor, nu le place; destul că li face să cugete. Dispozițiunile Preasfinției Sale Părintelui Mitropolit nici nu mă supără, nici nu mă pun în uimire. Îl cunosc. Este unul dintre oamenii, care cred, că cu minciuni *[indescifrabil]* că s-a supărat de dînsa. — *Er jammert mi!*¹ Doamne iartă-mă! — *wahrlich er jammert mi!*² — căci e Mitropolit, e urmaș al marelui Archie-reu Andrei și se simte deopotrivă cu un Protodiacon. — Ei! dar să nu disnădăjduim.

¹ *Er jammert mi[r]!* = mi se jeluiește.

² *Wahrlich er jammert mi[r]!* = într-adevăr mi se jeluiește.

cător firese», așa cum cerea prin tradiție amin-tirea lui Andrei Șaguna, omul politic ce prezenta o indubitabilă «garanție pentru aceia, cari prin mijlocirea lui se puneau în înțelegere cu popo-rul român», angajarea aceasta patriotică, deci, presupunea acceptarea unei condiții de martir. Era destinul pe care el însuși l-a admis, asumîndu-și-l cu întreaga și lucida responsabilitate. Pe acesta îl va chintesenția Nicolae Cristea epistolar în constatarea, pe cît de limpede, pe atît de dramatică: «Omul cîstit, la noi în țară *[adică în Transilvania ocupată — n.n.]*, n-are mult să aleagă: trebuie să se jertfească».

Privilegiul supraviețuirii și al conservării aproape intacte ale acestor admirabile documente memorialistice, dar nu și ale celorlalte, desigur, încă numeroase epistole redactate «în tîgnă», nu credem a fi datorat unui pur hazard, atît de ades amestecat între ițele istoriei, ci tria-jului pe care probabil înșiși autorii l-au aplicat în timp corespondenței, ce în cele cîteva exem-plare își păstrează întreagă suculența de frea-măt viu al unor evenimente, de răsfrîngere în oglinzile conștiinței a chipurilor și destinelor în stare să anime o contemporaneitate.

Anca SĂRGHIE

Eu tot mai cred, ca mai nainte ori mai apoi se va simți deopotrivă cu marele Voivod al Ardealului. Însfîrșit este omul, care e menit a reprezenta pe românii din Ungaria și trebuiește să credem că se va arăta vrednic de acest rol.

Eu nu am primit vol. 102 al „*Telegrafului Român*“, în care se sfîrșește articolul *Maghiari și maghiarism*. Vă rog să mi-l trimiteți.

La finele anului este o piatră grea, care nu numai încheie anul, dar înseamnă totodată și calea ce se va urma în cel viitor. Și eu cîtuși de puțin nu mă tem, că „*Telegraful Român*“ va rămînea pe cale. Greu va fi, greu, dar nici un lucru bun nu se face lesne. Aș dori să știu, în cite exemplare iese „*Telegraful*“. Vă rog, dacă îmi veți scrie, să binevoiți a mi-o scrie și asta.

Despre politică nu vă scriu nimic. Mofturi! Sturdza se zice că a ieșit din minister. Mă tem, că nu va ieși. Știți, că ziceam, că n-are să stea mult: dacă a stat însă pînă acu, cred, că va [sta] pînă în sfîrșit, deși este un om, care fuge de mofturi. Conflictul cu articolul din Constituțiunea otomană este și el un moft, ca toate mofturile. — Istoria cu mandatele de aducere a fost și ea un moft. Catargiu, Papa Catargiu, a fost adus cu geandarmi la București, fiindcă el voia să fie adus așa. În București apoi a trimis pe geandarmi acasă și s-a dus cu Maiorescu în Dealul Mitropoliei. Aici, dînd față cu Comitetul, l-a luat la răscoală, cerînd să i se cetească « puncturile alea »: iară după ce i s-au cetit toate punctele, a privit lung la membrii comitetului zicîndu-le: « Nu vi-e rușine obrazului!? — D-voastră, oameni tineri, să-mi spuneți mie asemenea lucruri! Adio! » — *Es ist toll, aber wahr!*³

O să vă scriu în zilele aceste mai pe larg.

Al D-voastre devotat

Ioan SLAVICI

³ *Es ist toll, aber wahr!* = e absurd, dar adevărat.

II

București, 13/25 Martie 1881

Stimabile Domnule,

M-am pus în mai multe rînduri să răspund la scrisoarea D[omniei] Voastre, dar nu-am putut să-mi urmez scrisoarea în tîgnă, mă iertați dar, dacă în cele din urmă sunt silit a Vă răspunde în tîgnă.

Scrisoarea D[omniei] Voastre m-a lămurit asupra situației, în care Vă aflați; sunt însă unele lucruri, pe care tot nu le înțeleg: între altele, situația, pe care și-a creat-o înalt Preasfinția Sa Părintele Metropolit, om cu puțină cultură, însă destul de inteligent și destul de bun român, pentru ca să înțeleagă, că numai purtat fiind de încrederea poporului va pute să împlinească misiunea pe care a primit-o, cînd a fost ales cap al bisericii române din Austria. Precum se vede însă din scrisoarea D[omniei] Voastre, el s-a pus rău atît cu poporul, cît și cu guvernul. Bănuiesc că se lasă a fi condus de Cosma, care, după părerea mea, e un bătăran sec, în tot cazul un om mai puțin inteligent decît Metropolitul însuși. Destul că tocmai acum cînd e vorba de o nouă perioadă de acțiune, Românii din Austria sunt lipsiți de un conducător firesc, care ar putea să calce cu oarecare siguranță pe urma lui Șaguna, de aceea cred că nu trebuie să vă faceți prea mari iluziuni.

Ziceați că după părerea Ardelenilor, Curtea din Viena i-a părăsit pe români. Fără îndoială că i-a părăsit, fiindcă simte că nu se poate răzămă pe dînșii. Să fim sinceri față de noi înșine și să recunoaștem că nivelul moral la care ne aflăm astăzi e foarte jos. Deși astăzi e mai multă cultură la poporul român decît acum zece ani, nu putem să ne prezentăm cu autoritatea pe care o aveam, cînd se afla un om ca Șaguna în mijlocul nostru. Nu e o frasă deșeartă, cînd zic că Șaguna, el singur, în afară, însemna mai mult decît restul de 280.000 Români împreună. Om cult în puterea cuvîntului, om plin de abnegație, om cu vederi întinse, care totdeauna știa de ce e vorba, ce este și ce nu este în anumite împrejurări cu puțință, el era o garanție pentru aceia cari prin mijlocirea lui se puneau în înțelegere cu poporul român. Curtea din Viena își

• E un bărbat cu care se poate ajunge la înțelegere și care la nevoie poate dispune de români în sensul unei anumite învoielii.

zicea: Es ist ein Mann, mit dem man sich verständigen kann und der im Notfall über die Rumänen im sinne einer bestimmten Vereinbarung verfügen kann*.

Unde e astăzi omul care ar putea să dea cuiva această garanție? Să zicem că fie guvernul maghiar, fie curtea din Viena ar voi să se pună în înțelegere cu Românii: care e omul la care ar putea să se adreseze cu destulă încredere? Aceia care ar avea poate destulă cultură și destulă deprindere spre a nu-și pierde rostul, cînd se află față cu împăratul ori față cu vreunul dintre reprezentanții mai direcți ai lui, nu au și nu pot să-și cîștige destulă trecere la Români. Un popor condus de niște oameni ca Bariț, Babeș, Cosma, și alții de felul acesta, nu poate să inspire încredere unor cercuri ca cele din Viena. Apoi — și Românii au cam renunțat la sprijinul Curții din Viena: îmi veți da voie să vă mărturisesc că, după părerea mea cel puțin, s-a produs încetul cu încetul între Românii din Austria un destul de puternic curent contra Austriei. Și poate că nu mă înșel dacă presupun că din nenorocire și Metropolitul Miron e cuprins de acest curent, ceea ce la Curtea din Viena se știe, poate chiar mai bine decît la Sibiu.

Ziceți că mai ales maghiarii sunt aceia, cari fac ca acest curent să devie tot mai puternic. Fără îndoială, fiindcă le vine la socoteală. Noi însă să ne întrebăm dacă el nu cumva e primejdios pentru pacifica noastră dezvoltare și, găsindu-l primejdios, să-l combatem cu toată energia.

De aceea Dl. Maiorescu trebuia să vorbească de emisari trimiși în Ardeal. Nota caracteristică a vieții noastre moderne e simțimentul de unitate națională: acest simțiment ne face onoare, ne dă valoare în ochii popoarelor apusene, el este cea mai puternică dintre armele noastre și nu nouă ni se cuvine să-l tăgăduim. Nu trebuie să scăpați din vedere, că Dl. Maiorescu e un om politic din România și că articolul s-a publicat în o foaie, nu din Austria, ci din Germania; îi venea dar bine să zică: Nu ne socotiți pe noi de un stat fără de importanță pentru viața statelor apusene, căci în anumite împrejurări, guvernul din București poate să dispună și de Românii din Austria, și anume atît pentru, cit și contra Habsburgilor. Scopul chiar al articolului e de a-i face pe oamenii politici din țările apusene să înțeleagă că Austria nu are să calculeze cu 3, ci cu opt milioane de români și că face rău, cînd, de dragul nesocotiților maghiari se strică cu aceștia opt milioane foarte primejdioase prin legăturile ce au cu Rusia și cu popoarele orientale. Aceasta e un lucru pe care cei din Viena l-au înțeles și care Românii în genere și mai ales celor din Austria nu poate decît să le folosească. Nu aceea le strică Românii, ce ei zic, ci aceea ce ei nu îndrăznesc să mărturisească.

Cine-l ține pe Tisza la putere? Fără îndoială numai Kossuth, căci dacă Curtea din Viena nu s-ar teme că după căderea lui Tisza, Kossuth ar străbate la maghiar, numai-decît mina l-ar lăsa că cază. Și cînd va cădea guvernul maghiar? — atunci cînd cei din Viena își vor putea zice: Am atît razăm la celelalte popoare, încît nu mă mai tem că maghiarii vor îndrăzni să se ridice. De aceea Maiorescu le zice vienejilor: Nu vă temeți de Kossuth, pentru că nu numai Românii voștri, ci și vitejii Curcani de la Dunăre vă stau în anumite condițiuni la dispoziție; iară dacă îi nesocotiți pe Români, nu numai acești Curcani, ci și Românii voștri, le stau vrăjmașilor voștri la dispoziție. Și zicînd aceste, el nu exprimă o părere, nu o dorință, ci spune un adevăr: în adevăr guvernul din București, fie acela oricare, dispune de Românii din Austria și în adevăr Curcanii s-ar bate contra Maghiarilor cu mai mult avînt decît s-au bătut contra Turcilor.

Unitatea politică a Românii, la care țintește articolul din „Deutsche Revue“, e un lucru care nu atîrnă decît de timp. Dacă Austria nu va ști să le creeze Românii o poziție potrivită cu aspirațiile lor în acel *stat confederativ*, de care se vorbește în articol, va trebui să urmeze aceea ce n-a urmat la 1866, și să-și creeze ei înșiși o poziție afară de Austria. Maiorescu le pune dar celor din Viena alternativa: Ori voi veți răsturna dimpreună cu noi pe maghiari, ori noi vă vom răsturna dimpreună cu maghiarii pe voi.

Toate acestea sunt lucruri cari în public mai ales de cătră un om ca Maiorescu, nu se pot spune altfel decît așa cum ele au fost spuse. Ele au fost însă înțelese de cătră cei din Viena, și atît e destul.

Viitorul va arăta dacă noi, ăștia adunați împrejurul lui Maiorescu, suntem buni ori răi români; cred însă că fiul lui Ioan Maiorescu și nepotul lui Petru Maior nu mai român rău nu poate fi. Și noi toți ăștia care [am] sărăcit țara și am venit aici, ne simțim chemați a lucra dimpreună cu aceia dintre frații noștri de aici, care știu de ce e vorba, pentru ca să pregătim fraților noștri rămași acasă un viitor mai bun. După părerea noastră dezvoltarea poporului român nu va putea să intre pe calea ei normală cită vreme trăim despărțiți; credem însă că cel puțin deocamdată unirea poporului român nu se poate realiza cu destulă siguranță decît așa, dacă statul român va fi pus ca stat cu desăvîrșire autonom, în relație cu imperiul Habsburgilor. De asta e vorba în articolul lui Maiorescu, dorim să fie șterse granițele de la Carpați, fiindcă îi disprețuim pe Maghiari și nu ne temem de dinșii. Carol de Hohenzollern rămîne rege al României, statul român rămîne stat român, dar de aici înainte românul care a venit aici, nu mai e proscris în Austria, iară românul de aici poate să treacă, dacă cer interesele naționale, în Ardeal ori în Țara Ungurească.

Dară articolul din „*Deutsche Revue*“ era în prima linie o verigă în lanțul pregătirilor făcute pentru proclamarea regatului român. După toate probabilitățile Rusia va recunoaște regatul, parte pentru ca să reciște o parte din simpatiile pierdute, parte fiindcă regatul român poate să fie supărător pentru Austria. Era dar vorba de a mingia pe Austria, spunîndu-i în termeni preciși că acest regat poate să fie primejdios pentru dînsa, însă ea poate să și-l facă aliat. Și articolul pe care l-ați reprodus din „*Deutsche Zeitung*“ e o dovadă că în cercurile din Viena vorbele lui Maiorescu au prins. Alaltăieri Maiorescu a interpellat pe Brătianu, dacă nu crede că a venit timpul să imprime politicei sale o direcție mai potrivită cu interesele monarhiei constituționale și, dezvoltîndu-și interpellarea, a declarat în numele partidului conservator, că dacă Brătianu va proclama regatul, el poate conta pe deplina sprijinire a conservatorilor. Ieri Camera și Senatul au proclamat regatul și astăzi vă scriu această epistolă din Capitala Regatului român. Astfel programat și astfel susținut regatul român se înfățișează bine în Europa apuseană și e de prisos să Vă mai spun că e bine pentru țară ca noua stare de lucruri să fie creată de oamenii cari au lucrat cu rușii și au trimis agenți în Ardeal și, susținută de Maiorescu, omul care înclină spre Austria.

Repet dar conclusia: Maiorescu nu putea să vorbească decît așa cum a vorbit.

Cît despre negocierile, de care Vi-am vorbit, ele au fost curmate și întrerupte în mai multe rînduri. Cauza pentru care nu au reușit și poate că nici nu vor pute reuși, e foarte firească. Conservatorii și mai ales cei din Junimea sunt oameni cari nu intră slugi la stăpîni, ci au principiile lor, și dacă ar primi guvernul, nu l-ar primi decît în niște condițiuni în care ar pute să aplice aceste principii la viața poporului român. Brătianu însă care și însuși este un om abil, viclean și energic, însă incult și mărginit, s-a încungiuat cu toate naturele catilinare din țară, care îl susțin pentru foloasele ce pot să tragă din situația, ce li-o creează el; cită vreme el nu se va desface de acești oameni, oameni ca Maiorescu și T. Rosetti nu se vor putea însă uni cu dînsul. Cu oameni ca C. A. Rosetti, care [*indescifrabil*] o colosală recompensă reversibilă, E. Costinescu, N. Flea, S. Mihăilescu, Carada, Manolescu și mulți alții, cari în timp de citiva ani de zile și-au făcut averi de sute de mii de franci, cu oameni compromiși ca P. Ghica, Pătărlăgeanu, Cărciumărescu etc., cu asemenea oameni nu poate să se unească nimeni, care ține la moralitatea publică, la țară și la dignitatea sa. Aceasta poate să o facă Kogălniceanu, care și el e un om compromis, și Boierescu, care a intrat în minister ca un om ruinat și are să iasă ca om bogat, nu însă Maiorescu, care ar fi putut să se facă milionar în cestiunea căilor ferate și a rămas om sărac, pentru că nu voia să le dea generațiilor tinere un exemplu rău și nu putea să facă el însuși ceea ce nu poate suferi să facă alții. Brătianu însă nu îndrăznește să se desfacă de oamenii gheșeftari și de cei compromiși pentru că ar trebui să rămînă aproape singur. Acesta e punctul

Împrejurul căruia s-au învîrtit negocierile, căci altfel Brătianu, care nu e om de convingeri, mai ales că Junimea se înțelege foarte lesne atît în ceea ce privește politica internă, cît și pentru scopurile de urmărit în afară. În cele din urmă, Maiorescu le-a spus că dacă e vorba ca ei să intre în ministeriu numai pentru ca să proclame regatul, atunci aceasta e de prisos, fiindcă ei și din opoziție sunt gata să susțină regatul. Tocmai de aceea, făcînd declarația pentru regat, Maiorescu arată totodată motivele pentru care nici un adevărat conservator nu se va putea uni vreodată cu niște oameni ca și aceia care alcătuiesc majoritatea actuală a Camerei și atacă în interpelația sa adresată către Brătianu mai ales majoritatea, de care e susținut. Așa stau lucrurile astăzi: vom vedea cum ele se vor desvolta mai departe.

Cît pentru proclamarea regatului, veți afla prin ziare. Eu mă mărginesc a Vă spune că la manifestațiunile a fost multă lume, însă puțin, foarte puțin entuziasm.

Înainte de a-mi încheia scrisoarea, aș dori să Vă fac o întrebare, la care Vă rog să-mi dați așa la ocazie — răspuns.

Cînd am venit acum șapte ani în țară, nu am renunțat la dorința de a mă mai întoarce și de aceea nici pînă acum nu m-am împămîntenit. Nu veți fi cunoscînd simțimîntul care mă stăpînește, fiindcă nu ați petrecut încă în țară străină decît vremelnice; vă încredințez însă că nu e dintre simțimîntele oamenestii unul așa de îndărătnic ca dorul de casă și acest dor e nota fundamentală a vieții mele intime, de cînd mă aflu aici. Nu mă pot plinge, căci nici unul, dar nici unul dintre românii de dincolo, cari petrec în țară, nu au găsit o primire așa de bună ca mine; am găsit aici pînă și o familie, care m-a primit aproape ca pe un membru al ei în sînul său, deși eu, prin purtările mele, m-am făcut vrednic de aceasta. Apoi tocmai acu aș avea [*indescifrabil*] să mă hotărăsc a rămîne pentru totdeauna aici, căci îmi merge mai bine decît totdeauna, putînd cîștiga pînă o lucrare mie plăcută vreo 10.000 de franci pe an, și ceea ce e hotărîtor pentru un om ca mine, niște afecțiuni foarte puternice mă leagă de cercul în care mă aflu, cu toate aceste de cîtva timp dorul de casă m-a cuprins cu o adevărată boală sufletească. A venit timpul să mă hotărăsc o dată și eu. Nu mai sunt om tinăr și trebuie să intru și eu în viața publică, ceea ce nu pot face decît după ce-mi voi fi dobîndit dreptul de cetățean român. Și înainte de a o face aceasta, aș dori să știu dacă în adevăr nu mai e cu putință, dacă în adevăr nu e bine să mă întorc. Iată întrebarea la care V-aș ruga să-mi răspundeți. D[omnia] Voastră cunoașteți țara și împrejurările, sunteți om chibzuit și ați putea să-mi dați poate — nu zic o povață, nu un sfat, ci o părere binevoitoare.

Și pentru ca să-mi puteți spune această părere, vă spun și eu pe scurt cine sunt și ce idee trebuie să vă faceți despre mine. Nu sunt deloc ambițios și nu fac pretenții la poziția socială, căci dacă ar fi așa, aici îmi stau — tocmai mie — foarte multe cariere deschise. Nu sunt om cu trebuințe mari, ci îmi place să trăiesc simplu și retras, cît pentru viața mea privată. Nu sunt intolerant deloc și așa știu să întretin cele mai bune relații cu oameni, cari sunt vrăjmași neîmpăcați între dinșii. Sunt om violent și pasionat, dar cu toate aceste așa de îngăduitor, așa de blînd la fire, încît n-am putut să trăiesc pînă acum cu nimeni în vrăjmășie și e destul ca omul care mă urăște să stea un ceas cu mine, pentru ca să-și uite minia. Nu sunt, în sfîrșit, precum s-ar părea din scrierile mele, un cap teoretic, ci mai ales un om pornit spre lucruri statornice în întreprinderile sale, exact, discret, într-un cuvînt, cum zice Maiorescu: *der zuverlässigen Slavici*. Vă întreb dar dacă un om cu aceste însușiri poate să spereze că va găsi o viață bună de dincolo. Și acest *bun* trebuie să-l înțelegeți ca mine. Sunt un om care a pierdut mult în viața sa, care nu-și mai face iluzii de fericire privată și trăiește mai mult pentru alții, decît pentru el însuși: simt că am în mine puteri și cunoștințe, care pot să fie de folos pentru oamenii ce mă înconjură și nu mă mai pot mîngîia pentru cele ce am pierdut eu însumi decît prin o lucrare, din care poate să rezulte pentru dinșii acest folos. Astfel momentele de adevărată mulțumire, pe care le am acu, sunt acele pe care le petrec în fața elevilor, văzînd cum prind învățătura, pe care eu o cred bună, ori cînd aflu că cineva a fost mulțumit de ceea ce am scris. Și cred că

dincolo aş lucra nu numai cu mai multă cunoştinţă de cauză, ci totodată şi cu mai multă iubire. Păcate, nu-i vorbă, am şi eu, dar aceste sunt aşa de mari, încît sperez că vor rămîne toată viaţa mea ascunse, fiindcă mi-e ruşine de ele şi dacă nu-mi voi perde energia, le voi stăpîni mai lesne decît pînă acum.

Mă iertaţi şi astă dată pentru lungimea scrisorii mele.

Al D[omniei]-Voastre sincer şi devotat

Ioan SLAVICI

III

Sibiu 28 Martie 1881

Mult stimat D-le

Părerea ce mi-o cereţi, ca să ve spun dacă e cu putinţă, dacă e bine a ve întoarce dincoace, mai bine o hotărîţi D-voastră. Eu îmi voi da silinţa a vă şti pe scurt cum şi ce este pe la noi. Aici lipsesc legăturile cu o lume cu vederi mai întinse; aici, pentru omul cinstit lipseşte răsplata corespunzătoare pentru muncă. Omul cinstit, la noi în ţară, n-are mult să aleagă; trebuie să se jertfească.

Sper a ve fi înţeles bine cînd am înţeles că sunteţi gata a aduce jertfa şi aşa dorul Dvs., ve mărturisesc sincer, a produs în mine o mare bucurie. Căci mă măgulesc cu speranţa, că D-voastră, voind să uniţi dorul de a vă întoarce acasă cu rezignaţiunea ce aici v-ar aştepta în asemănare cu ce aveţi acolo, aţi fi un spriginitoriu călduros al cauzei, în serviciul cărei sunt eu şi acei, cari, ca şi mine, suntem de aceleaşi vederi.

Pentru a contribui şi eu cît de puţin la înlesnirea hotărîrii ce am zis că trebuie să faceţi înşivă, m-am gîndit, cum s-ar pute ca venind D-voastră, bunăoară la noi în Ardeal, să nu răscumpăraţi dorul cu rezignaţiunea completă. Dar n-am putut descoperi în sărăcia noastră decît o poziţiune modestă din toate punctele de vedere: faţă cu ce aveţi acolo. Să fiu bine înţeles: faţă cu ce aveţi acolo, căci altcum poziţiunea aceasta, pentru românimea noastră ardeleană, are mare însemnătate.

Postul de „referent scolastic“, maltratată de nesocotinţa oamenilor noştri pînă acum, este un factor de la care am fi îndreptăţiţi a aştepta mult pentru poporul nostru. Acesta, la noi în arhidieceză, e vacant şi după însuşirile ce le-ai dovedit, luînd Dv. cauza şcoalelor noastre a mină, sunt convins, că aţi folosi foarte mult. Postul aşadară, după valoarea lui internă, e un post însemnat cu cerc destul de larg de activitate; însă, după emolumentele cu care e dotat (1200 f. salariu 200 f. p. cuartir) foarte modest.

Ca se mă asigur şi de părerile altora, am împărtăşit ideea mea la trei din cele mai încredute persoane şi m-am bucurat că a aflat răsunset plăcut. Cu toate aceste este secret pentru lumea noastră din Sibiu. Şi e bine să fie, pentru că sunt mulţi aspiuranţi nechemăţi şi nu ştiu nici voia nici hotărîrea D-voastră în ceea ce priveşte ideea mea. Cînd am şti-o am procede mai departe. Ar fi bine cînd am şti, pentru că sinodul este aproape şi oamenii ar trebui pregătiţi.

Poate că sunt prea îndrăzneţ cînd ve deschid o perspectivă, care nu pot şti încît v-ar conveni, dar la moment şi între împregiurările noastre eu nu ştiu să-mi dau altfelu părerea ce mi-aţi cere.

Cît pentru situaţia ce şi-a creat preasfinţitul aţi nimerit cuiul în cap. Cosma nu este numai ceea ce ziceţi, dar este după părerea mea un egoist în sensul cel mai rău. El avea ocaşiunea cea mai bună a fi folositoriu bisericei, metropolitului şi sieşi. El însă s-a angajat cu clica prea mult, dîndu-i acesteia pîne bogată lingă institutul „Albina“. El, se vede, că a întocmit lucrurile astfelu, că el pe la spatele consistoriului şi ale noastre a sprijinit şi sprijineşte încă interesele clichei antişaguniste şi pe de altă parte pune la cale ca metropolitul pe consistoriu şi oamenii acestuia să-i poarte cu promisiuni *ad calendas graecas*. Din dualismul acesta au răsărit o sumă de confusiuni în administraţiunea bisericească, încă am regresat şi regresăm neîncetat. Clica însă nici cu atîta nu e mulţămită. Ea vrea să se pună în posesiunea dominaţiunei complete şi gîndeşte că spre sfîrşitul acesta nu rămîne decît să delătore pe metropolitul mulţămindu-l cu o sumă anuală oarecare. Ce gîndeşte Cosma în punctul acesta nu pot şti.

Dar din ceea ce se vede, mai că adoră principiul: că e mai aproape cămașa decît surtucul. Cine va fi cel înșelat se va vede în urmă. Clica deocamdată a înregistrat un fiasco nou și în astă privință, va să zică în privința delăturării metropolitului (Popea a paralizat treaba).

Ceea ce privește politica noastră, credeți-mă că nu ne putem face iluziuni. Vedem cum stăm; dar n-avem ce face. La punctul politicei ar fi mai multe de zis, dar de astă dată le las nezise. Atît însă nu pot retace: nu românii au renunțat la sprijinul curtei de la Viena, ci curtea i-a părăsit. Ardealul d.e. a fost totdeauna pe lîngă arhimandritul Popea. În amîndouă congresele majoritatea impunătoare a ardelenilor a fost pe lîngă dînsul. Ungurenii și bănățenii lîngă cari s-a alăturat clica noastră, sau dacă vă place și vice-versa, sprijiniți de un trimis ocult al guvernului din Budapesta, ne-au pus pe clina pe cari ne aflăm. Dacă cei de la Viena se interesau cît de puțin de poziția așa însemnată cum este un metropolit al românilor gr. or. din Transilvania și Ungaria, avî mijloace a lucra în fosta graniță militară și lucrurile luau altă față. Dar aceste sunt *überwundene Standpunkte*, în zadar mai vorbim de ele. Nu știu, poate că mă înșel, dar ne aflăm într-un proces care are să se rezolve mai curînd decît ne-am aștepta noi cei care nu suntem în stare a vedea departe, și așa străduința noastră este deocamdată a ne grupa la un loc, chiar și fără perspectiva de a face lucruri mari.

Babeș umbla de astă toamnă să obțină un feliu de dictatură a la Gambetta — asupra Românilor, dar a făcut fiasco; Bariț mai are trecere numai la uniști, nu-l mai credem periculos; Cosma acum se încearcă pe departe a se avînta la un rol de conducător — vom vedea! Vom fi dară deocamdată turma, fără păstor. Poate că D-zeu face vreo minune cu noi și ne trimite unul!

Am scris multe și aș avî să scriu *mult*, dar alte necazuri mă silesc a termina.

Sper că la ocaziunea cea mai deaproape, voi dispune de mai mult timp și voi avea mai multă tîgnă pentru scris și-mi voi putea aduna și mințile mai mult ca de astă dată.

sincer și devotat

N. CRISTEA

P.S. Mi permit cu ocaziunea aceasta a-ți recomanda doi tineri: Corneliu Cioran și P. Nasta, ca tineri buni, din case bune. Cel dintîiu e Rășinărean; al doilea e Sibîian însă de origine macedo-română. Ambii vin a-și căuta condițiuni în comptabilitate.

idem

IV

Sibîiu 19 Aprilie

D-le Slavici!

Aveam de gînd să scriu mai demult însă lucrurile ce voiam ați împărtăși, azi sînt prîe particulare și în parte învechite. Este vorba de lunga și trăgănată diferenția între mine și arhieppul pentru știutul articol etc., etc. care era p-aci să-și aibă pendantul și în sinod și să se termine cu o lege specială bisericească-politică de presă pentru „*Tel. Rom.*“, pe care archiereul cu comisiunea tipografică să o executeze. *Risum teneatis!!!* Sum convins că nu te miri de astfelu de extravagante, precum nu mă mir nici eu cînd cunosc stofa din cari se croiesc asemenea produse. Bietul metropolit a căzut între liberali! Ce va să zică liberal la noi este ușor de explicat, dacă, *mutatis mutandis*, se vor asemăna cu cei de dîncolo. Din cît îi cunosc, apoi și unii și alții, desbrăcați de orice știință și cunoștință pozitivă, se închină toți la un idol, la ciolan. Bancroți în politică, bancroți în biserică, cel puțin în opiniunea publică și aproape de bancrot și cu întreprinderi de altă natură, liberalii noștri ar voi cu orice preț să pună mîna pe „*Tel. Rom.*“, sau să-i astupe gura. Spre sfîrșitul acesta se folosește de metropolitul prin mijlocirea lui Cosma, care trăiește din spinarea metropolitului. Aceștia vor acum să-i facă legi „*Tel. Rom.*“ deosebit de ale statului și poate în fine și vreo temniță pentru redactor, deosebit de cea de la Vasiu.

Presimțind cele de mai sus cred că pot servi și de introducere la cele ce au să urmeze. Acești despre care am vorbit stînd roată giur împregiurul metropolitului sprijiniți de patriarhul Babeș pre care metropolitul lu are în deosebită grație et vice-versa, au un nimb, deși palid, și prin pozițiunea lor în consistoriul metropolitan, în congres și la inst. de credite „Albina“ se bucură de oarecare înrîurire la popor. Pozițiunea și influența lor însă nu va merge mai departe decît de a face orice mișcare în loc. Și așa și deputațiunea la imperatul, care este votată de sinod, mă tem că sau nu se va realiza, sau se va realiza într-un mod neîndestulător. Pentru că în deputațiuni trebuiesc oameni în frunte, nu статисти.

Noi de fapt suntem în cea mai adîncă liniște și dacă tocma vrei să știi că ce face lumea de lucru pre la noi apoi trebuie să știi că trage de-o parte cu ochiul comiteei, cîntă osanale umiltoare înaintea miniștrilor. Toate aceste nu împiedică însă a spera că muscalii vor bate pe unguri și noi visînd ne vom trezi în împărăția ce va să fie! Noi, va să zică cei „neliberali“, avem de vreo trei ani o luptă neîncetată pentru apărarea legalității în biserică, însă ceilalți caută din toate puterile cu calomnii și cu alte apucături a ne reduce influența. Aceasta nu e tocma greu la mulțimea, care caută în loc de dreptate hatiruri.

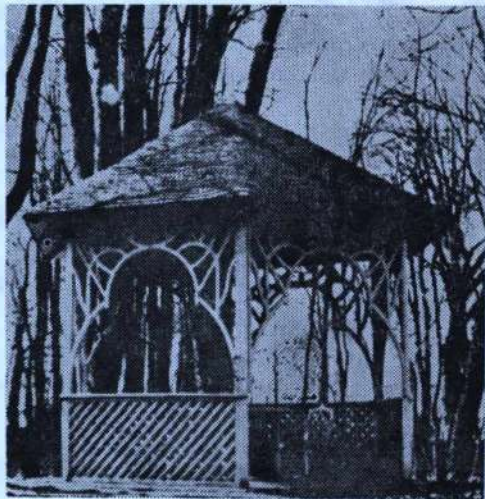
Am vorbit cu mai mulți în timpul sinodului și în arhidieceza sunt și azi destui care aderează la principiile noastre: nu sunt încă decizi pentru nici un felu de acțiune. Cît se poate se mulțumescu cu defensiva. Mișcări politice. Pe aici nici pomană nu este până acum și nici nu e cu putîntă să fie. Dincolo? se poate. Sunt cu totul alte împrejurări. Dacă s-ar întimpla ceva momentan bucuos să le grefez.

NICOLAE

Sincer și devotat

N. Criflea

«...rodul îndelungatei...

ÎN VARA ANULUI 1918, IOAN SLAVICI se adresează personal ministrului cultelor și instrucțiunii, respectiv lui Simion Mehedinți, printr-o petiție, cerînd să intervină la cei în drept pentru a intra în posesia a două manuscrise — romanul *Musculiță* și partea a doua a gramaticii sale, *Sintaxa limbii române* — ridicate odată cu percheziția și arestarea autorului nuvelei *Moara cu noroc*. Răspunsul la intervenția sa este indubitabil: cele două manuscrise s-au pierdut...

Dăm textul petiției lui Ioan Slavici descoperit de noi în Fondul Ministerului Cultelor și Instrucțiunii păstrat la Arhivele Statului București, Direcția Generală, Dosar nr. 169/1918, f. 88.

Mircea COLOȘENCO

Model pedagogic de urmat

ACADEMIA ROMÂNĂ
INSTITUTUL OTTETELEȘANU

Măgurele
4 Iulie St. V. 1903

Stimabilă Doamnă,

Actele copilei sunt în regulă, și le-am predat la Academie, ca să fie înregistrate; rămâne însă, ca să se trimită tot la Academie și cererea convenită potrivit cu publicațiunea aici alăturată.

Eu voi face tot ceea ce atîrnă de mine, ca copila să fie primită în Institut, — dar puțin atîrnă de mine.

Primiți cele mai afectuoase complimente.

Ioan SLAVICI

OFERIM SPRE PUBLICARE DOUĂ DIN scrisorile lui Ioan Slavici către Ana Conta-Kernbach aflate în Arhiva Muzeului Literaturii Române. Ele sînt răspunsurile la scrisorile Anei Conta Kernbach prin care această scriitoare-pedagogă li solicită sprijinul pentru primirea unei eleve în Institutul „Ioan Otteteleșeanu” din Măgurele, al cărui director era Ioan Slavici.

Trebuie să reamintim cititorilor noștri că Academia Română l-a numit pe prozatorul nostru director al Institutului „Ioan Otteteleșeanu” împreună cu soția sa, subdirectoare, la data de 12 aprilie 1894. Dacă răspunsul din prima scrisoare nu este satisfăcător cererii doamnei Ana Conta-Kernbach, care solicita înscrierea unei eleve protejate de domnia-sa, aceasta

mele lucrări» — petiție către ministrul culturii

Domnule Ministru,

În urma unor preupunerii al căror rost n-am ajuns nici pîn-acum să-l înțeleg, am fost arestat în noaptea zilei în care s-a pornit nenorocitul război, prin care am trecut, și tot atunci poliția a confiscat manuscrisele ce se aflau pe masa mea de lucru și-n sertarele ei, între altele un roman intitulat *Musculiță* și partea II-a [a] gramaticii mele, *Sintaxa*, pentru care am adunat timp de zece ani material.

Constatîndu-se după vreo două luni, că rău au făcut cei ce m-au arestat, am fost pus în libertate, dar manuscrisele nu mi-au fost încă restituite.

Îmi iau deci voia de a mă adresa D[umnea]voastră ca purtător de grijă pentru bunul mers al vieții noastre culturale și Vă rog să binevoiți a-mi veni într-ajutor ca să-mi pot căpăta manuscrisele, rodul îndelungatei, grelei și-n gîndul meu folositoare mele lucrări.

Primiți, Domnule Ministru, expresiunea celei mai deosebite stime și considerațiuni.

Al D-voastre devotat servitor

[ss] Ioan SLAVICI

București, str. Clopotarii-Vechi 14

Domniei Sale

Domnului Ministru al Cultelor și Instrucțiunii Publice

Buzeni, 28 Iulie V. 1901

Stimabilă Doamnă,

Institutul nostru nu e orfelinat. Se primesc în el numai fete trecute de 12 ani, care fac timp de cinci ani studii secundare și practică în toate ramurile gospodăriei casnice.

Absolventele sînt deci fete de 17, 18 ori 19 ani. Dintre absolventele din acest an una singură a devenit orfană în timpul cît a stat în Institut, iar aceasta e «plasată».

Cu părere de rău sunt deci nevoit a vă vesti, că nu pot să găsesc ceea ce doriți.

Pentru lengeră ași putea să găsesc vreuna între absolvente, dară ar trebui să le scriu celor dispuse a primi o asemenea însărcinare, ceea ce voi și face.

Primiți, stimabilă Doamnă, expresiunea deosebitei mele stime.

Ioan SLAVICI

se explică prin faptul că numai Academia Română era suverană în alegerea elevelor ce urmau cursurile institutului. Numărul lor era fix și condiționat de Comisia Fundațiunei „Otteteleșeanu“, înființată la 4 iunie 1893, care se ocupa cu organizarea și supravegherea activității institutului. Ioan Slavici — luînd ca punct de plecare Programul de studiu al profesorilor Anghel Demetrescu și G. Popa — pentru organizarea cursurilor institutului dă un sens nou, național, învățămîntului pentru fete. Director de studii, așa cum suna titlatura dată de Academie, prozatorul se documentează pe larg asupra tuturor problemelor cărora trebuia să le facă față consultînd literatura de specialitate străină, cu precădere cea germană și franceză, apoi studiază situația reală din țara noastră și întocmește prevederi pentru buna funcționare a institutului, numindu-le *Regulament pentru conducerea internă*. În 1906, după o experiență îndelungată, scriitorul publică monografia institutului care oferă cea mai completă prezentare a sistemului pedagogic modern introdus la data aceea în România. Din datele prezentate ne convingem că institutul a ajuns la o adevărată înflorire sub direcția sa și a soției sale între anii 1904/1905, cînd funcționează cu toate clasele, cu anul de practică și totodată se susține prin autofinanțare. Modelul său rămîne și astăzi de urmat.

Întorcîndu-ne la scrisorile din 1901 și 1903, considerăm că în anii aceia lucrurile nu mergeau prea bine, scriitorul nu avea indepen-

dență și libertate de mișcare. Acele «forme fără fond» pe care le critica Titu Maiorescu, urmează să le ia în deridare și Ioan Slavici, care se lovește mereu în inițiativele sale de închistarea și formalismul administrativ al Academiei Române, implicit al societății de atunci.

Problema «plasării fetelor din institut» constituia o greutate deseori de netrecut, din cauza formalismelor Academiei, care nu le certifica absolvirea institutului decît pentru căsnicie!

Activitatea lui Ioan Slavici la Institutul „Ioan Otteteleșeanu“, deosebit de rodnică pe plan spiritual, prin lucrările de pedagogie și psihologie publicate sau rămase în manuscris, cît și pe plan practic, constituie un fundament pentru învățămîntul nostru liceal-profesional.

În legătură cu activitatea literar-pedagogică mai puțin cunoscută a Anei Conta-Kernbach, sora filosofului Vasile Conta, se pot cita lucrările: *Școlile profesionale de fete din Franța. Dare de seamă*, Iași, 1893, 49 p.; *Clipe*, (Iași, 1897), 99 p.; *Școlare [Programele și metode nouă. Examenle de institutorat. Dezideratele Congresului din Petersburg]*; *O școală de jesuit din Iași*, 1904, Tip. H. Goldner; *Elemente de metodică*, Tip. naț. 1905; *Fulgi [Traduceri, Impresii]*, Iași, 1905; *Elemente de pedagogie*, Iași, 1907; *Biografia lui Vasile Conta, Adăugiri și îndreptări*, Iași, 1916, 53 p.; *Boabe de mărgean*, Iași, 1922; *Despre muzică* (Conferință ținută în 1920).

Ileana ENE

Mihail SADOVEANU

Correspondență cu Petre LOCUSTEANU

SADOVEANU ESTE SCRITORUL ROMÂN a cărui formulă epistolară se află în tangență cu specificul operei sale literare. Și în scrisori rămîne același povestitor, privind adînc în sine și ager în imediatețe, mereu cu gustul narativității, fără nici o undă de lirism. Rebreanu, de pildă, este mai artist în scrisori, decît în textele literare, unde, programatic, adoptă un stil alb, neutral, iar limbajul se mulează pe lucruri fără nici o abatere de reflexivitate conotativă.

Omul stilistic Sadoveanu s-a format foarte repede, iar scriitorul Sadoveanu a devenit el însuși încă de la primele cărți.

Cel mai fecund condeier al nostru — după Nicolae Iorga, dar încă și mai specializat decît marele istoric — rămîne același în tot ce face — adică în tot ce scrie — și în tot ce adună în jurul său de-a lungul unei vieți, aparent monotonă, lipsită de contradicții emoționale, dar nu lipsită de mari evenimente și de tensiuni generate de implicațiile politice.

Personalitatea sa umană a înghețat foarte devreme într-un fel de olimpianism imperturbabil, iar conștiința sa are ciclicitatea marelor, un fel de flux-reflux, în formula *implicare-detașare*. Între adolescentul, tînărul, maturul sau bătrînul Sadoveanu nu există mari diferențe, stridente sau contradicții. Vîrstele nu mărețesc cu ceva și nu estompează cu nimic specificul personalității sadoveniene.

Ca și Creangă care, atunci cînd își scria *Amin-tirile* era un om încă tînăr, dar atitudinea față de lume rămîne a unui bătrîn centenar, și Sadoveanu are încă de foarte tînăr o viziune paternalistă asupra existenței și devine un maestru al literelor cînd alții, la aceeași vîrstă,

mai ginguresc alfabetul și învață să țină condeii în mînă.

Arghezi nu ar mai fi vrut niciodată să fie copil. Brîncuși se visa numai copil, iar Călinescu rămăsese la o vîrstă clasicizantă, perpetuă, de 40 de ani.

Sadoveanu, de la 20 la 80 de ani a fost același, la o singură vîrstă, a *înțelepciunii*, a încovoiat specificul etapelor biologice sub personalitatea sa de oțel dur, neprelucrabil. Oamenii și întîmplările, victoriile și eclipsările, elgoiile și infamiile nu impresionează sadoveniana mască a bonomiei. Cu prezență și prestanță, deloc maleabile, Sadoveanu, totuși, nu trece printre oameni ca printre lucruri și amprente treccerii sale lasă ecouri adînci în conștiința celorlalți.

Mai ales scrisorile contrazic portretul fizic și moral al unui Sadoveanu taciturn, necomunicativ, încorsetat în armura invizibilă a paginii albe, căci printre rînduri se întrezărește o masivitate volubilă. Scriitorul care vorbește puțin, care se izolează timp îndelungat la masa de lucru sau pleacă neștiut de nimeni în lungi expediții cinegetice sau piscicole, însoțit numai de oameni elementari (ai elementelor), munteni, pădureni și băltăreți cu o înțelepciune primordială a pămîntului și cosmosului, așadar Sadoveanu are plăcerea conversației la distanță poate tocmai pentru a compensa psihologic

aparenta lipsă de sociabilitate, impietirea mută de Sfînx semnificînd, în fond, un mit al autorității cu puteri decizionale.

Și Hemingway a fost vîntor și pescar, dar el căuta acțiunea pentru imprevizibilul aventurii; pentru Sadoveanu, vîntoarea și pescuitul reprezentau, înainte de toate, un act contemplativ și deschideau o prospecțiune spirituală epistemologică către oameni și natură. Adept al economiei închise medievale, Sadoveanu, *mutatis mutandis*, ar fi putut exclama: « *Vitoria Lipan c'est moi* », ca variantă istorică desăvîrșită în ipostază feminină. Și de ce nu am considera romanul *Baltagul* o *Odissee inversă*, în care Penelopa pornește în căutarea lui Ulisse și săvîrșește și actul justițiar al răzbunării?!

Toate cărțile lui Sadoveanu, unificate într-un text continuu, fără titluri, fără coperti, ar da o poveste unică și foarte coerentă, deși caleidoscopică în ramificațiile și dezvoltările ei laterale, fără să părăsească nici un moment filonul principal. Iar personajul central al povestitului rămîne povestitorul care, precum un erou al lui John Steinbeck, « *era atît de aproape de realitate încît uitase de mult ce este realismul* ».

În scrisorile alăturate, Sadoveanu pare preocupat exclusiv de problemele materiale ale meseriei de scriitor, de la corpul de literă cu care este culeasă lucrarea, pînă la spinoasa problemă a drepturilor de autor. Și insistențele sale pecuniare sînt de subînțeles. El este un autocrat patriarhal — deși abia trecut de 30 de ani — și are acasă o « companie » care trebuie nu numai instruită — în sens militar și pedagogic — dar și hrănită în cel mai banal sens material. Desigur, am forțat aici puțin sensul sintagmei « *să instruiesc compania* », care o desemnează foarte exact situația că a fost mobilizat (pe loc, la Iași) în armată. În scrisoarea nr. VI, de pildă, Sadoveanu întreabă de Topîrceanu, pierdut într-o vreme din vedere; și acesta era concentrat, la Craiova, și mai ales preocupat de problemele avansării ca ofițer. Ceea ce nu-i va reuși¹. Mărturisește că începutul de săptămînă și-l petrece la curtea din Fălticeni (întemeiată în 1906) iar sfîrșitul este dedicat problemelor administrative la Iași, unde se va stabili definitiv abia în 1919.

Se pare că era bun amic cu Petre Locusteanu încă din 1910, prietenia lor consolidîndu-se

¹ Vezi scrisoarea către Ibrăileanu (Craiova, 101 18 septembrie 1914) în George Topîrceanu, *Scrisori alese*, vol. II. Editura „Minerva”, București, 1971, pp. 566 și urm.

probabil mai tirziu în perioada cînd vor deveni colegi de redacție (Sadoveanu, fiind chiar director la ziarul „România”, între 1917 și 1919).

Ca director al Teatrului Național din Iași (din 1910) în momentul în care îi cere lui Petre Locusteanu textul piesei *Nevasta lui Cerceluș*, aceasta apăruse în volum² și se juca pe scena Teatrului Național din București.

În ceea ce privește traducerea *Mizerabililor*, aceasta s-a realizat pînă la urmă într-un gen de prelucrare abreviată, apărută anul următor într-o ediție populară.³

Nu am identificat pe destinatarul scrisorii a II-a, numit cu apelativul familiar « cumetre », probabil un cunoscut foarte apropiat amîndurora. Dar pentru că în scrisoare este numit Locusteanu, iar scrisoarea a și rămas în arhiva Locusteanu, am integrat-o firesc în problematica colaborării lui Sadoveanu cu casa editorială „Minerva”⁴ și revista „Flacăra”.

Aureliu GOCI

² *Nevasta lui Cerceluș*. Farsă într-un act. „Biblioteca Teatrului Național”, București, 1910.

³ Pentru că în anul 1985 s-au împlinit 100 de ani de la moartea lui Victor Hugo, trebuie să spunem că primele traduceri românești sînt aproape contemporane cu edițiile originale și sînt realizate de un mare scriitor, Costache Negruzzi: *Angelo, tiranul Padovei*, tradusă de D. K. Negruțu, București, în tipografia lui Eliad, 1837 și *Maria Tudor* (Dramă în trei zile). Tradusă de D. C. Negruțu. [Cu o scrisoare: către D. Negruțu de I. Eliad]. București, în tipografia lui Eliad, 1837. (Colecția „Din operele lui Victor Hugo”).

⁴ Prima transpunere românească a celebrului roman: *Miserabilii*. Traducere de D. Bofintineanu, A. Zanne, M. Costescu. Tomul I—VI, București. Librar-Editor Hristu Ioaninu, 1862—1864.

⁵ Trebuie spus că cele 4 volume apărute în 1904 — anul Sadoveanu — au fost scoase la „Minerva” (Institut de Arte Grafice și Editură): *Povestiri*, *Șoimii*, *Dureroi îndușite*, *Crima lui Moș Precu* și alte cîteva povestiri. Colecția populară, Biblioteca „Minerva”, va fi inaugurată tot cu un volum a lui Sadoveanu: *Duduia Margareta*, 1908.

«Orice hotărîre ai lua, rămînem prietini...»

I

[M.L.R. Mss. 528
02/III/1]

31 octombrie 1910
Iași

Iubite domnule Locusteanu[,]

Cred că vei fi așa de mărinimos să dai și teatrului nostru din Iași *Nevasta lui Cerceșu*, care are așa de frumos succes la București. O așteptăm deci cit de curînd. Pe de altă parte te rog fă așa ca să nu fie neglijat nici de aici înainte teatrul de aici în gazetele „Minervei”.

În așteptare[,] te salut cordial și-ți mulțumesc.

Cu prietenie,

Mihail SADOVEANU

II

[M.L.R. Mss. 528
02/III/1]

8 decembrie 1911
Iași

[aniet]

Teatrul Național
Cabinetul directorului

Iubite cumetre,

Chiar azi ți-am scris din Fălticeni cu privire la volum. În Iași, găsesc telegrama D[umi]tale.

Se poate tipări fără îndoială volumul și fără să văd eu odată corectura, cu o condiție: citirea să nu se facă de un simplu corector. Să vadă, de pildă, corecturile D[omnul] Locusteanu. În bucățile imprimate vor fi rămas poate greșeli de tipar, care s-ar putea transmite volumului.

Dacă tiparul merge repede aș putea la urma urmei vedea și eu coalele, jumătate odată, jumătate odată, ori odată toate. Eu le trimit îndărăt în ziua în care le primesc. Ar fi bine să apară înaintea sărbătorilor. În sfîrșit! va să zică primesc și fără să dau eu *bun de imprimat*¹ dacă acest bun de imprimat îl dai d-ta, ori d-l Locusteanu.

Cu dragoste,

Mihail SADOVEANU

P.S. Dacă îmi trimiteți ceva grabnic prin poștă — o corectură, o întrebare, e bine, de știut că *lunea, marșea*, *miercurea*² sînt în Fălticeni.

III

[M.L.R. Mss. 529
02/III/84]

28 april[ie] 1912
Fălticeni

Stimate domnule Locusteanu,

Traducerea *Mizerabililor* am început-o; dar văd că se ivește o mică neînțelegere. Noi am vorbit, fără a preciza ceva, de 2 lei pagina de traducere: înțeleg o pagină rezonabilă, nici cu petit, nici cu garamond fără linii, încă d[umnea]ta spuneai că

¹ Subliniat în text.

² Subliniat în text.

paginile Romanului vor fi mai mici decât biblioteca de traduceri a domnului Cocea.

În scrisorile D[umnea]le, văd că vorbești de 100 de numere, și fixezi un onorariu de 1000 de lei.

Dumneata atunci nu cunoști *Mizerabilii*, măcar că ai cumpănit puțin romanul în mână.

Romanul, în ediția aceasta, e-un petit ingust, e strâns în 650 de pagini numai. Ediția veche era în vreo zece volume. E o poveste foarte lungă, mai lungă decât îți închipui. De-aceia îți spuneam eu, când am vorbit în București, de o socoteală precisă — până la pagină, până la rînd, ca să se știe ce poți câștiga, de poți plăti.

Să-ți fac eu o mică socoteală.

O pagină din actuala ediție are 6270 de litere. Cartea cuprinde 650 de pagini. Adică aproape 20 de volumele cit *Instigatorul*³; adică 1657 pagini din „*Viața Românească*”, garamond cu linii.

E o muncă grozavă. Mia de lei e fixată arbitrar și e departe de a răsplăti măcar munca brută. O pagină din „*Viața Românească*” mi se plătește cam 15 lei; echivalentul la „*Flacăra*” mi s-a plătit 10 lei. Dacă pentru traducere mi s-ar plăti de cinci ori mai puțin decât îmi plătea „*Flacăra*” pentru o bucată originală, ar [i]eși o sumă mai mult decât întreită decât a dumatăle.

Dacă o pagină din *Roman* ar fi ceva mai mare decât una din „*Viața Românească*”, romanul ar intra în vreo 300 de bucăți de cîte 5 pagini.

Se pot face felurite socoteli. Dar aceste socoteli trebu[i]e să fie făcute de cel pe care-l doare, care angajează un capital, etc., de dumneata. Eu știu în cîte exemplare tipărești revista *Romanului*? Eu știu ce vei vinde? Vei vinde probabil mii și mii de exemplare. Probabil că vei câștiga. În orice caz aș fi dezolat dacă ai pierde. Asta, însă e puțin probabil. Nici alții, cu încercări similare, nu pierd.

Ceea ce-ți scriu eu acum n-o lua în nume de rău. O pagină de 41 de rînduri a 60 de litere (ca o pagină a „*Vieții Românești*”) traducere, e destul de rău plătită cu 2 lei. Asta ar face însă de trei ori suma D[umi]tale; mai mult chiar decât de trei ori.

Nici nu vreau să te forțez. Am pus numai o bază de înțelegere definitivă. Orice hotărîre ai lua, rămînem prietini. În caz cînd socotelile nu ți-ar îngădui să pornești de la datele mele, îți țin la dispoziție ce am tradus pînă acum, fără nici o pretenție din parte-mi cu suta de lei ce mi-ai trimis.

Cu salutări cordiale,

Mihail SADOVEANU

IV

[M.L.R. Mas. 530
02/III/2]

25 iulie 1912
Fălticeni

Stimate domnule Locusteanu[.]

O prelucrare e lucru mai greu desigur decât o traducere. O ediție a *Mizerabililor*, cum o vrei d[umnea]ta, deși nu e o prelucrare, totuși e o muncă mai mare decât o traducere. Cînd am început traducerea astă primăvară, a trebuit să-mi iau un secretar. Am văzut că e o muncă istovitoare, care pentru mine, era mai puțin plătită decât originalele. Totuși înțelegeam să merg înainte deoarece aveam un angajament. Condițiile nouă pe care mi le propui sînt mai slabe, deci nu le pot primi, — deși mai bucuros aș fi făcut o prelucrare decât o traducere, căci puneam și eu ceva în opera lui Hugo.

Cu privire la colaborarea mea la „*Flacăra*” zici că «nu ispitește» și «nu mi-ar conveni». Nu înțeleg bine ce vrei să spui. Cînd ne-am întîlnit pentru ultima oară nu ți-am spus că nu voi mai colabora la „*Flacăra*” și eu n-am două vorbe; mai ales că directorul revistei e d-l Banu pentru care am o deosebită prietenie și dragoste; și nici cu D[umnea]ta n-am avut nici o nemulțumire. Întreruperea *Mizerabililor* am înțeles

³ Volumul *Un instigator*, „Minerva”, București, 1912.

* Se referă la volumul *Domnia și detronarea lui Cuza-Vodă*, București, 1912, Biblioteca „Flacăra”, nr. 8.

că nu e caz de forță majoră. Și-ncolo te prețu[i]esc ca pe un om de talent, deși revista ar putea fi mai literară și mai „fină”.

Revenind la *Mizerabilii*, — dacă nu te aștepți la un câștig, dacă *Cuza Vodă*⁴ care a făcut drum n-a mers (te rog trimite-mi și mie o colecție de broșuri căci n-am văzut nici un exemplar din romanul lui C. Fulger), atunci de ce să riști?

Cu salutări amicale,

Mihail SADOVEANU

V

[M.L.R. Mss. 531
02/I/8]

23 septembrie 1913
Fălticeni

Stimate domnule Locusteanu,

Mi-a scris și Galaction despre care-mi vorbești D[umnea]ta. De vreme ce mai am răgaz o săptămână, cred că pînă la 28—29 septembrie să-ți trimit o bucată pentru „*Flacăra*”.

Despre alte lucruri vom vorbi cînd voi veni în București.

Spune și amicului Galaction despre acest răspuns, care-l privește și pe el și salută-l cu prietenie din parte-mi. Primește te rog o cordială strîngere de mînă.

Mihail SADOVEANU

VI

[M.L.R. Mss. 532
02/III/8]

7 octombrie 1914,
Iași

Iubite domnule Locusteanu[,]

Iată o schiță pentru „*Flacăra*”. Te rog însă foarte mult să dai în grijă corectorului să nu « corijeze » nimic din ceea ce este în manuscris, cum a făcut la bucata precedentă în vreo două locuri, de mi-am pus mîinile în cap. Sînt anume cuvinte, unele rostite moldovenește, care trebuie să apară așa cum le notez eu. Te rog să ai grijă deosebită, căci eu nu-mi pot vedea, ca dvs., singur corectura.

Încolo toate bune.

Ai putea să-mi dai vreo veste despre Topîrceanu?

Salutări amicale,

Mihail SADOVEANU

VII

[M.L.R. Mss. 533
02/III/8]

13 octombrie 1914
Fălticeni

Stimate domnule Locusteanu,

Ai făcut bine că mi-ai trimis corectura, s-o fac singur. Alăturat îți trimit chitanța pe care de mult mi-ai cerut-o și pe care nu ți-am mai trimis-o; toate eforturile mele literare au fost complet suspendate între 28 iulie și 1 octombrie din pricină că acest răstimp l-am petrecut instruindu-mi compania, ocupație în aceste împrejurări mai importantă decît o nuvelă.

Te salut cu prietenie,

Mihail SADOVEANU

Cezar PETRESCU

Pasiunea adolescentului

PUȚINI CITITORI AI LUI CEZAR PETRESCU știu că debutantul de 16 ani avea scrise, prin 1907—1908, câteva mii de pagini de încercări literare, de însemnări de lectură, dar mai ales un jurnal alcătuit în beneficiu personal, intrucât n-a ținut să-l și publice. Prin grija, însă, infinit delicată, a mamei sale, care a strâns foaie cu foaie ceea ce el aruncase generos la coș, s-au adunat câteva caiete masive care, iată, acum, datorită Smarandei Chéhata, sora scriitorului, și-au găsit locul cel mai potrivit: parte din ele la Institutul de istorie și teorie literară „G. Călinescu“, iar altă parte la Muzeul de literatură al Moldovei din Iași.

S-ar putea crede, de la bun început, că e vorba doar de simple tatonări, „păcate de tinerețe“, adică de exerciții juvenile fără valoare, bune cel mult pentru *addenda* la o ediție critică a scriitorului. Nimic mai fals. Adolescentul care-i trimitea lui Iorga, în 1906, o epistolă «uimitoare ca informație, cugetare și stil», cum nota admirativ destinatarul, avea nu numai ochiul format, sensibil la «farmecul realului», dar și o experiență a scrisului de care nu s-ar rușina un condeier exersat. El consemnează în grabă, presat de tumultul interior, în propoziții febrile, zvirlite chiar, ceea ce-l captivează, îl ține în priza sentimentului și a imaginii repede rotunjite. Debitul torențial al romancierului are aici precedente notabile. Romancierul e, dealtfel, anunțat și în ce privește deschiderile ample, portativul extrem de încăpător al experiențelor de spirit. Cîștigat de necesitatea libertății interioare, ca șansă de afirmare, el opune rezistență aspră oricăror constrîngeri — școlare mai ales — jublînd în fața foii albe, pe care o umple cu

plăcere neascunsă, mulțumindu-i parcă pentru libertatea ce i-o îngăduie. Scrisul devine astfel pentru foarte tinărul ucenic o adevărată formă de existență, un mod de a se arunca în focul competiției, un strălucit pariu cu viața. Palpită peste tot în aceste pagini nerăbdarea confruntării cu viața pe latura spiritualității ei, un dor tinăr de expansiune a eului cărui puține piedici i-ar rezista. De aceea, formula jurnalului pare a fi cea mai convenabilă, fiindcă aici, notează bucuroș autorul, «prima condiție e să fii cît mai mult subiectiv». Adolescentul vibrează astfel în acord cu exigențele literare ale momentului, cîștigat de sentimentalismul agresiv al prozei semănătoriste. Iorga, Sadoveanu, Sandu-Aldea, Vlahuță îi marchează preferințele de început.

Scrisul fiind pentru el retrăire, revenirea bucuroasă la anumite stări ce se cer revigorate, tinărul condeier nu-i un paseist, și nici un idolatru. Ceea ce frapează la el e tocmai bătaia lungă a meditației asupra propriului său destin, calitatea ilustră de *self-man*, care întrevede pentru sine o carieră scriitoricească deloc oarecare: «Am credința — notează el, nu fără ușoară superbie, prin 1908 — că aș putea mai

Cu capul în jos de-abia pășește pe cărarea îngustă ce serpuiește între lanurile coapte de griu auriu, cu spicul greu, ce se leagănă domol în liniștea amiezii, răsfringând în snopi de aur topit razele fierbinți ale soarelui. Cu pălăria dată pe ochii negri, cu fața înăspriată de chinuri și nacazuri, de abia își mișcă picioarele în opincile rupte ce răbufnesc nori de colb din obielele ce ies din spărturi. Degeaba spune lumea că cei ce se iau din dragoste n-o duc bine. Iaca Marin Vinjosu numa rău nu trăiește cu nevastă-sa, și ce dragoste a fost! Și iaca, duc două vieți într-una. Și el, el, om care-a muncit o viață-ntreagă, om de treizeci și mai bine de ani, după ce a cules de pe drumuri copchila care acuma-i nevastă, așa și-a luat răsplata. Cum copila aceea, pe care-a strins-o de pe drumuri, pe care-a îngrijit-o, pentru care-a muncit atita vreme să-i necinstească numele? Nu, nu se poate, o fi fost o părere! Zimbi trist dînd din cap. Nu, n-a fost părere, ochii lui au văzut bine. Da, da, au văzut trupu-acela vinjos cît un mal cînd se furișă din tindă de-a lungul gardului înnegrit de umbră. Da, da, era Ion Coman, flăcăul, copil pe care l-a botezat el cînd era și el, omul amărit de acuma, vesel, flăcău de optsprezece ani. S-o ticăloșit lumea, da, da, s-o ticăloșit!

Coti prin iarba deasă, înspicată ce se întindea de la capătul lanului pînă-n marginile verzi, lucioase, de luciul papurei, ale iazurilor ce se țin șir umbrite de sălcii pletoase. La picioarele lui iarba înspicată foșnește, în verdele ei se frămîntă vieți, se iscă lupte între gîngănii mici, ce se zbat în lupte nevolnice. Iei, colo, cite o garoață sălbatică pătează verdele șters cu picături roșii ca de singe, bănuți galbeni de păpădie își arată rotundul lor presărat de frunze late zimțuite la margini. Cosașii sfirție întrerupt, uscat, în liniștea amiezii.

Își grăbi mersul spre casă, satul sclikea în bătaia luminii revărsate pe coasta dealului, cu albul pereților mijind printre livezile verzi, întunecoase. Biserica, în mijloc, albă, răsfrînge din acoperișul de tinichea raze sclipitoare ce-ți iau vederile, strălucește cu plăci late de argint topit. Pe drum un om voinic pășește cumpănindu-se în mers, venind tocmai pe aceeași cărara cu el. Își puse mîinile paravan ochilor în care năvăleau

tirziu să scriu ceva de seamă». Se pregătește, de aceea, cu o fervoare extraordinară, intuind de timpuriu obiectivarea drept condiție inerentă a prozei de mîine. Lecturile febrile, ca și notațiile în același ritm, îl conduc de timpuriu la întrevăderea formulei realiste, a detașării de sentimentalismul epocii ca singura ce-l va putea satisface pe deplin. Pe el și pe contemporanii săi. Condiția romanului este astfel net formulată, în chiar pagini în care subiectivitatea se răsfață: «Trebuie — scrie el matur, anticipînd în sfera esteticii realiste a anilor '20—'30 — să nu existăm în fața subiectului, să nu intervenim, să lăsăm faptele să se scurgă așa cum vor veni ele, oamenii, caracterele să se perinde așa cum trebuie să fie».

Nu-i de mirare că opțiunile lui evoluează

dinspre semănătorismul timpuriu spre prozatorii obiectivi, ca «ultramodernul Andreiev» și ceilalți campioni ai realismului în roman: «Mare — scrie aprins și parțial just tinărul ucenic la clasici — nu poate fi decît Maupassant, Zola, Tolstoi, Gorki; astăzi Lamartine e rămas în urmă, e slab, slab de tot, insipid». Nu-i vorbă că se ascunde aici și o ușoară ironie a sentimentalului care-și observă cu surprindere epoca din ce în ce mai pornită spre pierderea «sentimentului». E unul dintre subiectele constante ce vor anima o seamă de romane ale prozatorului nostru în forme socio-psihologice destul de variate.

Siguranța prozatorului realist se recunoaște de pe acum, dincolo, firește, de stingăciile ce nu pot scăpa unui ochi exersat, în schițe ca

razele soarelui și cătă să deslușească cine era. Își încreți fruntea, un zîmbet amar îi înflori colțul gurii. Da, era el, el, Coman, flăcăul vinjos cu mustața neagră, groasă, cu ochii adînci, cu licăriri păcurii în adîncul lor. Venea domol, pășind greoi, cu minile înfipite în chimir. Cînd se apropie bine își îndreptă ochii adînci ce-i gîdilau parcă vederrile, spre el, și-i întinse mîna vinjoasă, bătătorită.

- Noroc, neică Mihai!
- Noroc, fine, noroc! Și zimbi trist. Așa, își mai și bate joc de mine.
- Încotro, nănașe?
- Ia, acasă, vin de la polog!
- Păi, drum bun, mai vino și pe la mine, nănașe. Dă, ca la un burlac, da mi-ar plăcea să mă mai descînte și oameni bătrîni, nu tot flăcăi...

II

În odăița joasă, o umbră roșietică se împrăștia prin perdeaua roșie ce acoperea geamul, pe prevazul căreia flori mari își întindeau frunzele verzi din ghivecele roșii. Pe colțul laiței, acoperită cu-n lăvicer tăiat de dungi negre îndrăgostitii sfātuiau.

— Da, Ileano, ce te temi, frate-meu îi un ghiuj bătrîn, ce tot ai frică de el? După cum aud, tot bănuiește pe Coman, cela nici cu spatele nu știe. Da de frate-su cum să se îndoiască?

— Dă, Nicule, numa să fie bine. Și neica Mihai de m-o luat de nevastă, m-o luat mai mult să-mi rămlie bunul lui.

— Bun, ne-bun, ce-o fi, o fi, mai dă-mi mai bine o guriță fragedă. Ce naiba, parc-ai fi tot fată mare! Portița scirții trîntindu-se cu putere.

— Vine, fugi, fugi în odaia de alături! Îi ieși în cale în pragul ușii, roșie, cu părul înflocit pe frunte. Mihai intră în urma ei în casă, pășind greoi, cu fața amărită. Nu bănuia nimic. Nu-l întîlnise pe el pe drum?

Se înnoptează, umbrele albastrii se lasă înecînd întinsul satului, tălăngile cirezilor ce vin tîrziu de la cîmp răsună duios în pacea satului. Luna răsare roșie, împurpurată, mijînd printre crengile copacilor ca o pată învăpăiată de jăratec. Stelele încep a licări argintii ca diamante mici presărate pe albastrul cerului. În umbra gardului, Mihai cu toporul în mînă, așteaptă. În vinele lui fierbe singele, fierbe ura pentru acela care fără rușine își bate joc de cinstea lui. Da, va sfîrși mai bine. Ea, de pe drumuri a cules-o, pe drumuri s-a duce, așchia nu sare departe de trunchi. Da el, el ticălosul, pe care l-a crescut de mic copil, să-și bată joc de el? Iacătă-l-ai, vine domol,

Ceas rău, Cadoul lui Ionel, Vinovatul etc.

Subiectele lor sînt comune epocii, mai ales lui Mihail Sadoveanu al anilor de început, dar remarcabil este dramatismul bine marcat, simțul intrigii spectaculoase și al reprezentării ei imaginare, în ciuda unei tentații melodramatice. Liniile de portret, sumare, e drept, în formă de crochiuri doar, se țes într-o generoasă partitură narativă a acestor microproze, în care notația atentă a limbajului oral, cu chiar păstrarea fonetismelor specifice, e una din calitățile tipice ale prozatorului. De remarcat, apoi, strategia lucidă a viitorului romancier care își măsoară bine puterile, față în față cu exigențele ce vor opera în lunga-i carieră de prozator: «Îmi trebuie aici un carnet veșnic pregătît; prin două vorbe să rezum avîntul

imaginației de o clipă și apoi, atunci cînd mă voi simți îndeajuns de apt pentru a înțelege lumea, patimile, caracterele, firul în care se țes intrigile, atunci să aleg, să încheg în fraze cizelate și să dau la lumină ceva care să nu fie izvorît din egoism și ambiție, ci din impulsul creierului, al inimii, al voinței» (15.II.1908).

Din miile de pagini foarte stufoase ale febrilului adolescent răzbate, nu fără oarecare violență, imaginea unui cititor setos de universuri imaginare, dar și de realitățile umane dimprejur. Își face loc, însă, mai pregnant, conștiința unei vocații în anii săi foarte tineri, dar nu și prea slab înarmați pentru ceea ce va urma să realizeze adevăratul prozator Cezar Petrescu.

Ion APETROAIE

hîrșind grecii, cu mîinile înfipite în chimir. Cu capul în jos, se gîndește. Da, nașu-i om care a pățit multe, m-a învăța ce să fac, să iau ori nu pămîntul. De altfel, pămînt bun, iefțin chilipir! Pentru el, care muncește, va fi un izvor de bogăție. Și de altfel, de-a avea nevoie de ceva parale, de nu i-a ajunge economiile lui, nașu Mihai îi om bun, cum l-a crescut, i-a face și binele ăsta...

Furat de gînduri, ajunse la porțiță, o deschise ușor, scoțîndu-și mina, caldă, din chimir. O vijlială repede, o trosnitură de țeastă sfărîmată și toporul i se înfipse pînă în gît, despicîndu-i țeastă capului. Bătrînul deschise poarta, ieși și-ncepu a țipa deodată înnebunit:

— Ho-ho-ho! He-he! Eu îs om, mă, om, mă! I-am arătat lui cine-s eu, om, mă, om! Și-ncepu să sară cu toporul ud de sîngele cald pe care fărîme de creier aruncă pete albe. Clopotele de la biserică începură a tîngui duios în liniștea nopții, vestind sărbătoarea pe mîine. Într-o ogradă un cîine începu a lătra a pustiu. Pe cărarea din dosul casei fratele lui Mihai sălta vesel, plin de gînduri frumoase, de abia așteptînd să ajungă în brațele Ilenii. Da, da! E bine să trăiești pe spinarea altora, să stea la soră-sa, să trăiască cu femeia lui frate-su, să tot trăiești, măi tată! Și cu gînduri vesele de abia mai încăpea bună-voia lui în grădinița mică. De departe, glasul nebulului răsuna răgușit.

CEAS RĂU

— Păi dă! cucoane, dacă crezi d[umnea]ta, oi lasa-o, da proastă nu-i, leneșă nu-i, slava Domnului, nu m-o oropsit cu copchii răi ca a lui Costandachi, ori a lui Neculai Moraru. Și românul, un bătrîn cu părul argintiu, sclnteietor în bătaia arșitei, cu fruntea încrețită de năcazuri așteaptă cu căciula în mînă, învîrtind bățul de corn în nisipul înfierbîntat, în care învirtește rotocoale încurcate...

— Apoi așa, Ioane! Dacă vrei, îi dau nouă lei pe lună, e prea destul, ea o fetișcană să mai toarcă, să mai ia lucrul de colo, colo.

— Păi dă, da vezi, e vremea cîmpului, și să-mi dau agiutoru așa! Mai rupe și d[umnea]ta un franc și ne-om împaca, doar nu-i un cap de țară. Să vedem ce a zice și ea, că dă, omului îi iai cu de-a sila, da de dat, cam nu parcă.

— Apoi nu, Ioane, dacă vrei, bine, dacă nu, s-a găsi ele fete destule de slujbă, parale să ai că te trag alții de mîncă.

— Nu, coane, crede că nu pot!

În cerdacul larg, umbrit de o perdea întunecoasă de viță sălbatică, boierul pe-un scaun, îndosit de arșița încropită, sta pe gînduri, cu un chibrit uitat în mînă, cu ochii pierduți pe dealurile aurii, patate de verdele șters al porumburilor, împestrit pe sub costișele repezi de sclipirile argintii ale lacurilor. Ochii i se opresc pe săgetarea luminoasă de sclipire argintie; acoperișul coșarelor noi, scăldate în arșița puternică strălucesc [...] în sclnteieri repezi. Apoi trezit deodată:

— Vezi, bre Ioane, oamenii sîntem, să nu fie nici pe a unuia, nici pe a altuia, nouă franci și jumătate. Iaca să vie și fata, Bre Gheorghe, bre! ia cheamă pe fata lui moș Ion, din bucătărie. Fata veni. O fetișcană de vreo 16—17 ani, cu obraji îmbujorați, însetată de viață.

— Ei, ce zici tu, fă Ileană, ai de gînd să rămii la curte, nu te teme că nu te mîncă nimeni, ia îi mai toarce oleacă, îi mai mătura prin casă, oleacă la gospodărie, cu cuconița te-mpaci tu, doar nu-i ră, ai fost tu pe la curte cu unt, cu smîntîină, ai mai și tors parcă ast-vară. Mai prinde și tat-tu cele nevoi, mai faci și tu ceva parale. Dă, te vād fată mare, să ai macar o salbă bună...

— Dă! conașule, dacă zice tata, de ce nu, m-oi învăța eu, că nu-s din pădure, slavă Domnului, am mai dat ochii cu conîța, cu d[umn ea]ta.

— Bine! așa te vreau, să-mi spui verde, du-te acuma în bucătărie să-ți dea ceva să măninci, ș-om mai vedea ce-i de făcut. Așa, moș Ioane, ne-am înțeles, ți-oi da acum vreo trei patru lei, să-ți mai prinzi cele nevoi.

— Bine, coane, bine, eu ți las fata da, dă... mi-i inima nu știu cum, închisă, Vasile vătăfu ți cam hapsin și mi-o necinști bătrînețile..

II

— Ce zici, fă Anică, n-a mai dat Ileana de două săptămîni pe la tine, cine știe ce o fi pățit?

— Da mai știi, o paște păcatul, e zvon prin sat de Vasile, cel ticălos, bun de infundat ocnă. Știi, pe Anica Neagului, din pricina lui și-o sfîrșit zilele în bulboana părului, nu l-ar mai ajunge binele și [nu] l-ar mai încăpea iadul... Da stai, mă rog, s-aduc oleacă de grăunțe la găinile iestea, că le-a ajuns foamea, ți intră în tindă.

— Aiaa! Pui, pui, pui! Na-vă, săturați-vă, eă de a da iarna ți mai răbda. Zicea baba Fira că vine pe la noi; da să ne dăm mai la umbră de ici de pe prispă, hai sub vișinul ceta din grădină; vezi că se sfîrșește caierul, ma ia-ți și lină să nu ne mai urnim de acolo.

— Da dă drumul la portită, Anicăăăi, ce Doamne iartă-mă, ai prins rădăcină, de nu te mai urnești! E glasul babei Fira.

— Iracan de mine, dumneata-mi erai, mătușă? Iaca viu îndată. Ce mai veste poveste? Ce-ți mai face moșneagul?

— Ei, ia gogeste și el, bătrînețe, ce să-i faci, vă facem loc vouă. Da știți, au vinit doi jindari să-l ia pe Ion, știi a Iordăchioaii, ceal cu fata la curte, ce nu știi? L-o turtit pe Vasile vatafu, că bine i-o făcut! Doamne ferește, să-i necinstească fata, a găsit-o spînzurată azi dimineață de nucul de la poarta curții. Doamne apără și păzește! Și năpădi cu o mulțime de cruci mărunte, apoi bătîndu-se cu mina peste gură. Să vezi moșneagul, om năcăjit, bătrîn, își căuta de treaba lui, cînd o auzit, o rămas năuc, l-am văzut dimineața umbla tăhui, cu ochii gata să iasă din gavanul lor. Și s-o dus așa în neștire, de-a puterea lui, pînă a dat de Vasile pe cîmp, la arat; ce crezi, o zis vreo vorbă? O luat răsteul de la jug și numa una unde i-o pus popa mirul și l-o lasat jos lat, o luat pe urmă cîmpii după ce o tras o brazdă peste trup, Doamne apără! Pasă-mi-te, nu era nimeni că ducea plugul, din cele noi, știi, de la curte, la Cotu Cracăului. Ce ți-i și cu omul ista, bun teafăr și să s-apuce de pozne. Ceas rău. I-am spus eu să nu-și dea copchila la curte, și biata Ileana, ce odor de copchilă! Pacate, pacate! Iaca trebuie să treacă pe aici, acuși.

— Zău, ceas rău, ba zău, chiar îl duce la ocnă, om bătrîn și cînstît. Eu cred că tot l-or mai lăsa, că îl știe și premarul.

— Ce premar? La ocnă, de putrezesc ciolanele, ce crezi, ciocoi tăhui, nu țin seamă de nimic, om bun și teafăr la ocnă. Doamne apără și ferește de ceasu rău!

21.XII.1906

CADOUL LUI IONEL

Lampa pilpii repede, flacăra se dezlipi ieșind ca o limbă pe hodgeagul sticlei, apoi se stînge lăsînd odăița în întuneric.

— Iar s-a stins lampa și alaltăieri am luat gaz! Pas de mai scrie, și acela-mi vrea nuvela pe mîine dimineață numaidecît. Cînd să adun ideile mai bine, atunci s-a găsit. Unde a mai pus și lumînarea, doamne, cum să mai scrii, copiii nemîncăți, nevasta se zbate și nu știe cum să impartă un gologan în atîtea părți. Deschise ușor ușa și ieși afară să se răcorească. Luna palidă, argintie, își cerne lumina vie printr-o pînză ușoară de nori destrămați ce se argintesc pe la margini. Lumina poleiește tot întinsul

acesta tăcut al mahalalei [...] de provincie. Cireșii, pîlcurile de meri, îmbrăcați de zăpada albă a florilor, cu crengile bătute încovoiate sub belșugul florilor împrăstie o mireasmă dulceagă de primăvară. De undeva un mălin înflorit răspindește miresme amării ce plutesc duse de-o undă răcoroasă de vînt ce vine de la cîmp, îmbălsămat de miresmele ierburilor ce se zămislesc din pămîntul afinat. Un cîine somnoros mîrție răgușit, mișcîndu-se în culcuș. Un cocoș depărtat vestește miezul nopții, cu glasul pierdut în depărtări, altul îi răspunde de aproape, cu glasul puternic, tînăr, ce ține pacea nopții în unde ascuțite. Un răstimp glasurile urmară încontinuu, apoi pacea nopții își reluă domnia în întinsul orașului.

Printre pomi bătrîni mijesc acoperișurile caselor din inima orașului, care sclipesc ca plăci de argint în bătaia lunii, la marginea orașului, după zăvoaie cu virfurile pomilor argintați de lumina lunii, se ivesc crîmpeie din apele Moldovei, ce par niște fărîme de oglinzi uriașe împrăstiate pe întinsul verde al șesului.

Se apropie de portiță, sub un plop înalt, cu trupul alb, cu frunzele tinere frămîntîndu-se în clipiri argintii în pacea nopții. Se așază pe banca mică, cu coatele pe genunchi, cu obrazii în palme, privind firele fragede de iarbă ce s-au stîlcit sub pașii lui, se lasă furat gîndurilor, podidit de vîltoarea amintirilor. E mult de atunci, era copil, copilul cel mai mic din cei treisprezece ai unui țaran nevoiaș ce muncea zi și noapte să-ți ție cîrdul de ploduri. Și toți au crescut, s-au făcut oameni, au muncit cînstit, au ajuns fruntași în satul unde s-au așezat. Și el, pe semne unde a fost al treisprezecelea, a visat o viață mai bună, a muncit, a alergat după o bursă, a dus o viață plină de chinuri, de viciuri, și cu ce s-a ales? Într-un colț de țară, un biet funcționaraș cu 150 de lei pe lună, cu grijuri de cancelarie, cu nevoi, cu mizerii. Atîta mîngîiere a avut în ceasurile de uitare, să scrie. O! și-aduce aminte de prima nvelă publicată, a trimis-o la cea mai bună revistă. Și a zis: ori bun, ori nimic, a așteptat cele șapte zile pînă la ieșirea numărului, cu nerăbdarea unui candidat ce așteaptă rezultatul. Și i-a publicat-o.

Nu i s-a părut așa mare lucru, cum se aștepta. Era parcă natural așa să fie. Și a avut încredere în bucata lui, era naturală, erau crîmpeie din viața lui necăjită de acasă. L-au felicitat colegii de universitate, au tras un chef într-o crîsmă murdară, cu jidance rotunde, roșii, cu părul spoit. Apoi au urmat altele și mai bune, au vorbit revistele de talentul lui, l-au învinovățit unii de prea multă tristetă în schițele lui. Au venit apoi momentele mai prozaice, s-a însurat, după ce l-a numit funcționar la o judecătorie într-o capitală de județ din fundul Moldovei, a urmat apoi un copil în care-și pune toată nădejdea. De cinci ani e numai, și ascultă cu plăcere nețîrnută poveștile ce le improvizează el să i le spuie, cînd are vreun moment liber. Acum e plătit foiletonist la un jurnal bucureștean, ia 20 de lei de foileton. Cînd face o nvelă mai mare, i-o publică toată într-un număr și capătă și 40 de lei uneori.

Și-a scos un volum, adică i l-a scos o editură foarte bună, de oameni cînștiți și iubitori de încurajarea tinerilor. Din cei 2 000 de lei, a luat 500 de lei și-a completat să-și ia o căsuță într-un colț al orașului. După ce se va vinde ceva din volume va căpăta, și restul; editorul i-a pus-o și la premiile Academiei. N-are speranță, dar, oricum nebunul promite și prostul trage nădejde.

Și poimîine e paștele și leafa n-a venit. Nădejdea e-ntr-un foileton bun, pentru sîrbători. Ce să scrie? Și cînd se gîndește că miine nu mai are de unde tăia o bucată de pline!

Se sculă să intre în casă, un țipăt depărtat, un sunet cunoscut îl opri o clipă stîrîindu-i amintiri duioase. Sus, sub albastrul întunecat, bătut de sclipirile stelelor ce licăresc pe cerul limpezit de nurași un cîrd de cocoare în unghi ascuțit vislesc plutind pe apele limpezi ale înălțimilor. De cite ori îi aștepta cu drag în satul acela ascuns în văgăunile munților, sunetul acesta vestitor de pornire la muncă, de indemn la hîrnicie,

Întră în odăița joasă, un sforăit subțire răsuna în liniștea întunericului de nepătruns tăiat de unda argintie de lumină ce străbate printr-un colț al perdelei, așternînd o pînză argintie pe podele. Se gîndi să aprindă lumina, dar atîtea amintiri, atîtea

amintiri duioase îi podidură mintea că nu se crezu capabil să închege un rind. Se dezbracă repede, cu frică parcă de întuneric și se întinse în pat. Se întoarse cu fața la perete, dar [la] ideea că la spatele lui se întinde întunericul cu toate grozăviile lui își întoarse spatele lipindu-l bine de perete. Puzderie de gânduri năvăliră în mintea lui închipuind întâmplări, tipuri pentru nuvela lui de mîine dimineață. Ațipi. Deodată i se făcu că era pe marginea unei ape și se prăbușește de pe înaltul unei stînci în adîncul rece al lacului.

Se trezi, cu mîna pe spătarul de fier rece al patului, o trase repede, cătînd zăpăcit să-și dea seama unde se află. Săgeata de lumină căzu pe un calendar pe care literele se deslușiră ca la lumina zilei. Citi: « Norocul orb cînd îl aștepti nu vine, el vine cînd ești mai chinuit ori cînd te-ai prăbușit deja în haosul chinurilor ». Era un calendar vechi, bătrînesc, cu cite-un proverb la fiecare zi, sub numele și numărul zilei. Se-ntoarse cu fața la perete și adormi de-a binelea.

Se sculă tîrziu, ceasul sunase șapte și nici nu plecase la serviciu. Și nici nu începuse nuvela, adio sărbătoare! Și parcă vedea că și la birou îl mai ceartă că a întîrziat și directorul jurnalului îi trimite iar o scrisoare cu amenințarea că va numi un alt foiletonist dacă îl lasă cînd are mai mare nevoie de el... Se întoarse tîrziu de la birou, trecuse ora de masă; cu ochii roșii de citit intră în odaie trist.

— Tăticule, îmi spui o poveste că-ți dau ceva. Și copilul mic, balan, aleargă înaintea lui.

— Ei, de povești îmi arde mie? Ce-i, ce să-mi dai?

— Îmi plomiți, așa cum vleau, uite două scîsoli. Îi întinse două scrisori mari, oficiale. Le deschise repede cu presimțire rea, cu inima bătînd repede, sub haina subțire. Îi veni să sară-n sus de bucurie, era numit ajutor de judecător cu 250 de lei pe lună! Ah! s-a dus mizeria. Deschise celălalt plic trecînd repede cuprinsul cu ochii. Era de la Academie, cîștigase 10.000 lei cu volumul.

— Anol Ionel! Veniți să vă sărut! Chipul rotund, frumos, oacheș al nevestei să arătă în privazul ușii.

— Ce ai, Nicule, ce-ți pare așa bine, de nu mai încapi în odaia asta?

— Anol Anol vin' să te sărut, sînt ajutor de judecător, am cîștigat la Academie o sută, și eu, zece mii de lei.

— Da, tăticule, da' să-mi dai și mie un cadou, că eu ți-am dat. Să-mi spui și o poveste.

— Spun, spun și o sută, Ionel. Și fără să vrea atuncă ochii pe fila calendarului. Va scrie și nuvela gratis pentru astăzi jurnalului că el i-a ținut multă vreme existența.

PAGINI DE JURNAL

Duminică, 19 Octombrie 1908

Cea mai principală [sic!] condiție a unui prozator modern este obiectivitatea; să fie cît mai puțin subiectiv. Și desigur unui impresionist, unui om ce-și scrie impresiile zilnice, jurnalul, confesiunile, prima condiție e să fie cît mai mult subiectiv! Eu, dar, n-am nici una din aceste condiții îndeplinite. Aici, în însemnările acestea îmi pierd des subiectivitatea; în alte locuri, în încercările mele de proză largă, de schițe, de... (!) romane, mă împiedic mereu de subiectivitate. Nu pot să găsesc mai ales un mijloc de a mă dezbrăa de persoana aceasta I, de timpul prezent, în fine de mine însumi, de ființa mea.

Și, desigur, e bine că pot observa aceasta pentru a ști să mă corectez, pentru a-mi cunoaște de la mine însumi defectele. Îmi trebuie deci să cunosc bine, larg « romanul », să-mi întipăresc în minte tehnica, stilul, în fine tot mecanismul său și, pe de altă parte, să-mi cultiv și subiectivitatea, să mă deprind aici mai ales, și în note ușoare, în schițări impresioniste, să fiu cît mai impresionist, cît mai puțin subiectiv. Căci poate subiectivismul e caracterul tuturor poezilor adevărați, neafecți, poezilor care simt mai ales, care rămn [s.a.]. Și astfel proza lui Eminescu, Traian Demetrescu, Vlahuță

chiar, Coppée; în toată proza lor găsim subiectivismul, găsim în caracterul eroilor lor, caracterul lor înșiși [...]. În eroul din *Iubita* și din *Cum iubim* — numele nu le pot reține căci n-am memoria numelor — îl găsim zugrăvit pe însuși Traian Demetrescu; și tot caracterul, toată simțirea e a lui, e poetul acolo, e el însuși. În *Sărmanul Dionisie* [sic!], în călugărul Ieronim îl găsim însuși pe Eminescu și de asta fraza lui e atât de personală și așa de plăcută ca și cea a lui Traian Demetrescu, ca și cea a lui Coppée, visătorilor, firilor melancolice, fiindcă acolo găsim oglindirea lor înșiși, oglindire limpede și plăcută cît însuși autorul, poetul e unificat, identificat cu eroul, cu personajul însemnat.

Și totuși de asta proza poezilor, proza subiectivă a lor se va pierde... e prea străină, prea puțin obiectivă pentru a putea fi simțită de toți și întotdeauna. Ne trebuie perfecțiune, obiectivitate. Trebuie să nu existăm în fața subiectului, să nu intervenim, să lăsăm faptele să se scurgă așa cum vor veni ele, oamenii, caracterele să se perinde așa cum trebuie să fie, să nu le încălzim, să nu le apărăm, înlăturăm defectele, să nu le plantăm în eurile lor crimpeie din eul, din simțirea, din gândirea noastră. Și astfel proza va fi bună, va fi oglindirea celor ce ne înconjoară și cînd ai și fantezia largă, măreată a lui Zola s-o țezi ici, colo poți crea opere care vor trăi mult, care nu vor pieri niciodată.

Și cînd vrei să fii poet, cînd simți nevoia, poate mai mult pentru tine însuși, să fii și mai poet, mai personal, atunci creează și opere ca ale lui Coppée, Eminescu, Turgheniev, ca unele ce-ți îndulcesc sufletul, ce-ți recrează simțirea poate.

Și sfîrșesc cu observația că după cum văd încep tocmai aici să discut chestii de literatură, de stil, să stau la sfat cu mine însumi, să iau hotărîri; în fine ca un om ce-și are o hotărîre impusă, o hotărîre asupra viitorului: literatura... *Oi vei!*

* * *

Joi, 13 Noiembrie 1908

Citesc de o bucată de vreme cărți multe, foarte multe, cărți și reviste, ziare, de toate. Altădată aveam obiceiul regulat să schițez impresia ce-mi face o carte, o bucată aleasă, am lăsat acum obiceiul acesta foarte bun. Numai cînd citești a doua oară o carte, poți urmări mai încet calitățile, meritul ei, farmecul întregului stil, puterea de observație, de concepție. La început citești repede, pe nerăsuflăte, închinat de preocuparea acțiunii, a faptului. Mai tîrziu poți lua volumul iarăși în mînă, îl poți citi încet, te poți opri notînd chiar ceea ce ai de notat; îți poți face o idee hotărîită de puterea artistică a executării, a modului de a vedea, de a « prinde ».

Și cum cărți pe care le citesc la vîrsta asta nu le mai citești multă vreme, notițele își pierd rostul lor. De altfel, tot ar fi bine să se rezume aceste notițe la cîteva rînduri, care să amintească altădată, prima impresie. Ziceam că citesc mult. Asta prin faptul că [este] s-ar părea o adevărată epidemie de biblioteci, ieftine și chiar mai mult ori mai puțin bune. „Pentru toți“, „Socec“ ori „Minerva“, volume de cîte 30 de bani, bune, mai ales traduceri, și traduceri alese, făcute bine. Din concurența lor cîștigăm noi, cititorii, care nu dispunem de mult, care ne mărginim a cunoaște literatura din fugă și cît se poate... mai ieftin. Pînă și „Biblioteca pentru toți“ scoate traduceri mai alese, mai bune, făcute de Lecca, de Lia Hirsu, după Sudermann, după Daudet, după Lamartine. Despre Lamartine, mi-am adus acum, scriindu-i numele, aminte de un lucru trist pentru mine poate. I-am citit *Graziella*, greu, foarte greu, vreo săptămînă, mai bine poate, și mi s-a părut străină, slabă... « O dulce limonadă a vremilor apuse ». E secolul nou al obiectivismului, al observației, al unei literaturi nouă care cere mai puțină poezie, mai mult artist în însușiri decît în ogîndirile simțurilor.

Mare nu poate fi decît Maupassant, Zola, Tolstoi, Gorki; astăzi Lamartine a rămas în urmă, e slab de tot, insipid. Și totuși mă întreb de nu-s eu acela care n-am sufletul, n-am însușirile artistice să-l simt, să-l simt pe el, căci e o bucată din sufletul lui pusă acolo! Din simțirea lui. Păcat că simțirea aceasta nu o mai putem avea acum; nouă ne

trebuie ce e în jurul nostru, ne trebuie zugrăvită lumea așa cum este ea, cum dorim, cum am putea să o vedem totuși. Ne place chiar ultramodernul Andreiev, în decadentismul observațiilor, faptelor încâtușate în operele sale. Ne place orice, numai idealismul, romantismul nu, mai ales romantismul acela al lui Lamartine. Îl admitem, îl iubim toți pe Sadoveanu, cu tot romantismul lui; și totuși regretăm că nu e mai mult un Maupassant când ar putea fi!

Ne înstrăinăm tot mai mult de sinceritatea vremilor trecute, și sub speranța de a ne rafina simțurile, le pierdem tot mai mult, sintem tot mai mult fără inimă, mai mult cu creier... bolnav chiar!

* * *

Vineri, 14 Noiembrie 1908

Spuneam ieri că citesc mult și variat; poate cu folos! M-am întrebat mai tirziu, cum adeseori mi-am pus întrebarea aceasta de-mi e cu vreun folos cititul acesta mult; fie el enciclopedic, cultural în înțelesul larg al cuvîntului, variat. Citesc literatură mai ales, multă, prea multă chiar, gazetărie, puțină știință, adică puține studii mai aprofundate de psihologie, politică, filosofie. Și totuși, în primul rînd asta nu mă face să fiu apt de discuție; să pot pătrunde ușor în sufletul lumii cu pretenții; ori chiar a lumii fără pretenții, dar cu aspectul de cultură, de zeflemism (o, ce cuvînt pe care nu-l găsim în dicționarul altei limbi) superficial.

Am idei bune, sănătoase, rezemate pe argumente uneori, și totuși nu intru niciodată într-o discuție și de multe ori trebuie să ascult cele mai idioate păreri, fără să caut să le ciocnesc cit de puțin fiindcă n-am gestul repede, năvala de idei goale, dar spuse tare, strigate, cu un ton care nu admite combatere. M-am plins întotdeauna de un fel de incetineală a creierului, a ideilor. Cred că niciodată n-aș putea vorbi o oră în șir, repede, chiar despre subiectul cel mai cunoscut. Faptul poate [fi] cauzat de o lipsă de vorbe pompoase și seci, care să umfle golul ideilor și care mie îmi vin... numai pe hîrtie. Incetineala aceasta m-a făcut poate retras, ceea ce a dat naștere impresiei din familie și din *[sic!]* cunoscuții cu mult mai în vîrstă ca mine că aș fi tăcut, mohorit, filosofic, Gorki posac, supărat etc., etc.

Și totuși prinre colegi sînt cunoscut ca cel mai zăpăcit, mai îndrăzneț, mai spontan și mai cu vervă chiar, dintre «șucheții» clasei. Și doar lucrul acesta îl știu și profesorii, mai ales [...] anumiți profesori! Aș putea spune că mă pot desface în mai multe persoane, trei, patru, șase. Acasă, leneș peste măsură, citesc, mormăiesc singur, mă culc, mănînc mult, dorm mult; și peste tot domină invinuirea mamei: «leneș, leneș și fără simțire»... Mă mulțumesc să tac, să scriu, să citesc, să am aspectul unui om care mănîncă ca să trăiască, trăiește ca să citească și ca să doarmă... Aș putea spune că acasă domină în mine «animalul» pe care fiecare îl are în piele,

în nervii săi. Atît doar, clipe de citire, ceasuri lungi, nu clipe, de scris. Încolo nimic, mai ales nimic din cartea de școală.

Pe drum aş putea spune că sînt de două feluri: iarna, zgribulit, cu gulerul mîntălii ridicat, plănuiind întotdeauna, frămîntînd cu mintea un tip, o « schiță ». Vara « o face pe cavalerul »! O, atunci să vezi « tipul »!... La școală, vară, iarnă, note rele, bune; intră în funcție « șuchetul », « zăpăcitul » etc., etc. Salturi mortale, scandaluri cu tovarăși nedespărțiți, Zippa etc., etc.; carte ioc, note? 1, 2, 3, 7, 8, 9 și 10 chiar. Mă mărginesc la extremități. Aici sînt în largul meu, între colegi către care nu trebuie să pari nici superior, nici inferior, unde îmi am cîștigate reputații variate... de nebun, literat, caricaturist, șuchet, nuvelist și tot *d'a capo al fine*...

Mai ales « Petrescu » de la teze e frumos, interesant de văzut. [De] unde la cele de Matematică, Germană, Chimie, unde ori copii de la cineva, ori scrii prostii pe care le iscălești jos unde trebuie pusă și nota trei ori doi, după profesor, la tezele de Religie, Română, Geografie, Istorie, Știință ioc... În schimb, însă, retorică, meșteșug. O introducere de o pagină de coală în care răstorni întrebarea pe dos, o întorci pe toate fețele, apoi dezvoltarea celor ce nu le știi. Și zi-i, la religie pomeniști geografie, istorie română; la istorie vorbești despre religie, la geografie despre războiul ruso-japonez ori anglo-bur, la română, despre importanța politicii și cultura Patagoniei. Și iese « Petrescu » cu opt, nouă, cu fraze meșteșugite, cu patru foi de coală scrise rar, cu semne de exclamație, cu interogații, cu puncte, puncte. Aici doar se simte cititul!

În fine, să vorbesc și despre « mine », acel din lume, din... cum să spun, vizitele, saloanele dintre oamenii bătrîni, străini ori dintre lumea multă a sărbătorilor, a vilegiaturii. Aici e un altul, « posomoritul, tăcutul, mcnitul », e timidul uneori, ori mai bine e încurcatul... Căci adeseori nu te incurci în chestiile, în conversațiile cele mai cunoscute și mai banale, decît așa cum rămii încurcat, cînd ai de-a face cu-n om pe care nu-l cunoști, nu știi ce-i place, ce-l atinge, ce idei are. De multe ori încă, eu îmi am părerea formată despre unul ori altul, convingerea că e banal, că e pasionat după un lucru ori după o idee, atunci iarăși nu poți intra în vorbă fiindcă ți se pare că-l jignești combătîndu-i ideile, ori gustul, sau aprobîndu-i-le, te poți ușor încurca în aprecieri. În fine, rămii încurcat, tăcut, și ai impresia unui gînditor, unuia care vrea ori « o face pe filosoful ».

Adaug că poate încurcala, timiditatea mea, că cele mai multe neajunsuri pe care le am sînt datorite mai ales surzăniei mele de o ureche... E teribil să fii surd, mai ales de o singură ureche, să pari în fața lumii că auzi bine și să torni răspunsuri ca cu hîrzbolul la o întrebare, la o discuție unde « surdu n-aude dar potrivește »! De cele mai multe ori voi fi făcînd altora impresia că sînt prost, insipid, fiindcă mi-au vorbit un ceas întreg la urechea dreaptă, eu n-am auzit nimic, am ris și eu cu el o dată, mi-am asimilat o mutră ca a lor și atît. Am răspuns întotdeauna cu un zimbet și cu o vorbă de « lasă » care să se potrivească la orice. Faptul că sînt surd de o ureche mă face uneori să mă consider ca nenorocit, să evit lumea aceea care nu-mi cunoaște « fudulia mea de o ureche » și să par mizantrop, mai ales cînd mai toți mă consideră deja ca un « tip » ce se ocupă cu literatura, cu « filosofia » cum s-au deprîns să numească orice adîncire mai deosebită a celor ce mă înconjoară.

Și eu începusem cu intenția să găsesc o rezolvare, un răspuns la întrebarea înînririi pe care mi-o face mie cititul. Am ajuns în altă parte, pun și eu puncte, puncte, o interogație și las pe altădată!?...

15 Noiembrie 1908

De cite ori citesc cite-un jurnal, cite-o revistă de acum 3, 4, 9 ani găsesc ici, colo cite-un articol, cite-un crîmpei de studiu, iscălit N. Vaschide. Un nume care trebuie să ne fie scump nouă tuturor, o glorie a studentului român. Articole rare, din *Carnetul unui psiholog* în [...], „*România jună*“. Sînt acolo crîmpeie din notițele lui zilnice, de psiholog; din oglinda care înfățișează pe cel mai muncitor, mai cumpănit, mai ilustru dintre

studenții noștri. Ilustru fiindcă multe teorii au stat alături cu numele multor savanți francezi, belgieni, străini întâlniți acolo, în Parisul acela enorm, în care a găsit mai presus de toate lumină, lumină multă.

Poate apare așa de unic, e o figură așa de puternică fiindcă citești crimpele din munca lui, alături de scrisorile unui student român la Paris, unde arată toată lenea, toată goliciunea, tot nimicul, nulitatea tinerilor mulți, duși acolo să vină înapoi cu diplome străine, cu poleială ușoară, cu gesturi de dispreț, cu tupeu de politician. Pare atunci Vaschide ceva străin, o figură singulară, care are puține, dacă nu cumva deloc perechi în șirul numelor tuturor studenților care au venit de acolo, din Parisul zgomotos cu sete de lumină, și care au putut să scinteie ceva, o săgetare de lumină, o rază izvorită din creierul lor.

Citești pretutindeni păreri adunate, frământate mult de un tânăr care mai presus de toate e inteligent și muncitor, « ambițios » chiar, cum le-a plăcut să-l numească mulți. Și era o figură în știință, în psihologie, o figură care făgăduia mult, care ar fi fost o glorie a noastră. Noi nu l-am cunoscut fiindcă n-a trimis articole, studii schițate decât ziarelor, revistelor, pe care le conduceau prietenii, aceia puțini dar convingși de superioritatea lui intelectuală, fiindcă poate a muncit într-o ramură a științei unde prea puțini erau apti să cunoască bine rolul ce-l putea avea noutatea, originalitatea ideilor, părerilor, adâncimea studiului în care se aprofundase.

Căci puțini au fost aceia care, studenți fiind, să înțeleagă că prin muncă bine organizată poate [sic!] să-și ajungă scopul. [Ca el] care, după un succes repede și mare care îi asigura un viitor, să treacă peste toate gloriile ușoare ce le putea câștiga oricând, și [să fie] condus numai de dorul muncii, o preocupare adâncă în ce i se păruse lui interesant, în ce credea că poate munci cu folos și să-și înjuge mai departe lanțul greu al vieții de student, într-un studiu deosebit și greu, medicina, pe care îl credea necesar în completarea carierei ce și-o alesese și unde a fost mereu un student bun, un student cu o putere de muncă uimitoare, poate singurul student român care a cules în străinătate o glorie tină, dreaptă însă, o glorie care nu l-a amestit, ci care l-a îndemnat mai mult la muncă.

Noi nu l-am cunoscut, deprinși să vedem în jurul tuturor numai zgomot, strigăte de paradă, zarvă... Dacă am citit ici, colo un articol în „*Noua revistă română*“, în ziare și reviste vechi, în cea idealistă de exemplu, am trecut peste articole și peste autor fiindcă era o materie pe care n-o înțelegeam, care era puțin interesantă. Și poate multă vreme n-aș fi știut să judec, să știu ce a fost și dacă a existat un Vaschide, un student celebru cu numele acesta, dacă n-aș fi citit necrologul scris simțitor de Radu Rosetti în „*Calendarul Minervei*“ de an. În cele două-trei pagini, dacă nu mai puțin, scrise de un prieten, scrise cu simțire, poate unele din singurele pagini bine scrise ale lui Rosetti.

Am citit mai târziu, acum din *Carnetul unui psiholog*, în „*România jună*“ și m-a pătruns adâncimea de observație, universalitatea cunoștințelor; am rămas gândind mult înaintea fiecărei coloane, gândindu-mă la cele scrise, la autor. Acel *Spirit al măștrilor* mai ales, în care am găsit ceea ce mult gândisem, ceea ce frământam demult în inimă, în sufletul meu, ceea ce altul a pus după ce a văzut, după ce a fost lovit, deziluzionat; ceea ce a pus acolo nu numai schițat, scris de un profan, ci a închis bine, perfect, în pagini scrise de observator, de psiholog.

Mă gândesc că un Iorga nu i-a notat moartea atunci, decât în câteva rânduri, că n-a vrut să uite că n-a fost entuziasmat de aceleași idei ca ale lui, că a fost un student celebru fără a fi fost nici naționalist, nici iorgalist, ci a fost un student eminent prin propria-i muncă, prin propriul nume, cu gloria neridicată nici de fraze sunătoare, nici de avânturi copilărești ori false. Asta n-a vrut s-o uite D-nul Iorga și moartea lui n-a vrut s-o însemne decât în câteva rânduri, în dosul cărora simțea parcă reproșul că n-a avut nevoie să-și ridice numele aici, sub scutul său. Și găsesc acum judecarea lucrului acestuia în câteva rânduri cu care sfârșește Vaschide *Sfârșitul Măștrilor*. La rîndul nostru, noi am putut observa de mult că mintea noastră genială ascunde un suflet de lacheu!...

M. BLECHER

și revista „Viața literară“

FEBRĂ

(Din carnetul lui Arthur Hogg)

Miroase în odaie a vetiver, a pastă de dinți și a apă de Colonie. Lumina electrică e veștedă ca ziarele îngălbenite de soare. Infiriera dormitează în mijlocul odăii și așa cum stă pe scaun privind dușumeaua s-ar zice că veghează un rănit în vitrina unui panopticum.

De-afară vine, odată cu foșnetul valurilor, un fluierat ascuțit de pasăre.

Gîndurile se amestecă fără expresia nici unei dorinți, nici unei constatări și nici unei fraze. Interesul vieții se reduce la mișcarea amplă ce se filtrează undeva — unde? — prin spațiul închis și cenușiu al unei bucăți de aer.

În fiecare os crește un dinte și în fiecare dinte o plantă. Plantele se rostogolesc și stau de vorbă foarte cum se cade.

Prăpăstii noi apar.

DE CURÎND AM DESCOPERIT ÎN ARHIVA revistei „Viața literară“ cîteva manuscrise aparținînd poetului și prozatorului M. Blecher (1909—1938). Cum au ajuns aceste manuscrise în posesia lui I. Valerian (1895—1980)? Deși revista „Viața literară“ (1926—1938; 1941) pendula între tradiționalism și modernism, pondere avînd literatura de factură tradiționalistă, M. Blecher ti trimite o misivă însoțită de cîteva însemnări ce urmau să facă parte din substanța romanului *Întîmplări în irealitatea imediată*. Din motive care ne scapă, cele trei proze, *Febră*, *Mab* și *Dragoste*, nu vor intra în structura întîlei sale cărți. La numai un an de la debutul în paginile „Biletelor de papagal“, tînrul scriitor, aflat la *Berck Plage, Villa Normande, Pas-de-Calais, France*, ti scrie dirigui-torului „Vieții literare“:

« 16 iunie 1931, Stimate domnule Valerian¹,
Vă trimit alăturat pentru „Viața literară“
cîteva pagini dintr-un calet de însemnări. O
mică parte din aceste însemnări au apărut
acum un an în „Bilete de papagal“² și azi trimi-
tînd altele pentru revista d[umnea] v[oastră] cedez
acele[le]și vechi impulsioni, limpezi și explicabile
în măsura în care o împede și explicabilă mina
aceasta cu cinci degete lîngă foaia de hîrtie...

¹ Originalul se află în arhiva lui I. Valerian, arhivă intrată de curînd în posesia istoricului și criticului de teatru Mihail Vasiliu, ginerele lui I. Valerian.

² M. Blecher a publicat în „Bilete de papagal“ următoarele texte: 1. *Herrant*, 3, nr. 463, duminică 29 iunie 1930, p. 9, mijloc; 2. *Don Jazz*, 3, nr. 465, duminică 13 iulie 1930, pp. 6—7; 3. *Limite*, 3, nr. 469, duminică 10 august 1930, p. 10, jos; 4. *Limite*, 3, nr. 470, duminică 17 august 1930, p. 9 jos; 5. *Limite*, 3, nr. 471, duminică 24 august 1930, p. 8, mijloc.

(Din carnetul lui Arthur Hogg)

Soarele a apus. Pe Esplanadă, luminile nu-s încă aprinse. Din mare se ridică fișii late și calme de nori. Mab privește pe fereastră.

— Iată trei călăreți. Ce tristă e țara pe care o cutreieră! Acum iată un cortegiu. În mijloc, pe un car fără nici o podoabă, stă culcată o curtizană albă (e goală). Un copil bronzat cîntă din fluier, în urma carului și numără pașii. Privește cum se destramă norii.

* * *

Pe Esplanadă luminile încep a se aprinde. Cerul devine din ce în ce mai întunecat. Tăcerea vijlie mărunț deasupra valurilor plutind parcă peste larma lumii ce luptă cu povara apei în fundul oceanului. E tăcerea din golul scoicilor, din magazinele de ceasornicărie, din perne și din ierburi.

* * *

Așa cum stăm tăcuți unul lângă altul, Mab și cu mine, ar trebui ca vorbele ce vrem să ni le spunem să vie de departe și să pară că nu sint ale noastre. De aceea, poate, sintem atît de atenți.

* * *

În jurul nostru totul este prea greu și prea fix. Cărțile pe etajeră păstrează o ordine fără nici un înțeles, pe convexitatea vasului de flori o pată de lumină privește agasant fereastra iar perdelele se mișcă din ce în ce mai încet, atît de încet încît nu se vor opri niciodată.

* * *

În odaie mai este și pisica. «Pisica, spune Mab, nu-i decît un animal, adică se mișcă, se mișcă, se mișcă și poate se gîndește la ceva. Dacă se gîndește la ceva, cu atît mai rău pentru ea.»

* * *

În afară de asta, un echilibru exterior, cum ar fi de pildă publicarea întitului caiet, ar putea să mă ajute mult la continuarea unui roman la care lucrez mai demult și care ar putea avea oarecare valoare de studiu psihologic. (Vanitatea aceasta face și ea — poate — parte din proiect.)

Mulțumindu-vă dinainte pentru atenția ce veți binevoi a acorda paginilor ce urmează, vă rog să primiți salutărilor mele respectuoase.

M. BLECHER

P.S. V-aș fi foarte recunoscător pentru un răspuns (direct).»

I. Valerian citește cu atenție și răbdare prozele trimise, nu face nici un fel de aprecieri pe marginile paginilor, nu le publică, dar nici nu le distruge.

Aflîndu-ne astăzi în posesia acestor proze, deosebit de valoroase sub aspect estetic, con-

statăm că M. Blecher și-a cristalizat în mic ideile cărților sale: singurătatea exasperantă, evadarea dintr-un mediu încorsetat și neîmplinirile sentimentale³. Spirit cultivat, de o luciditate puțin obișnuită, natură introspectivă, M. Blecher se construiește în fiecare moment al existenței sale. Dominantă și devoratoare e dorința sa de împlinire în plan erotic. Aceste proze anticipează unele idei din cartea *Intimplări în irealitatea imediată*. Fiecare proză are ca subtitlu *Din carnetul lui Arthur Hogg*; probabil așa intenționa să-și intituleze romanul la care lucra de mai mult timp.

Nicolae SCURTU

³ Originalul prozelor lui M. Blecher se află în arhiva noastră. Ne-au fost dăruite de doamna Aurelia I. Valerian, soția scriitorului, la 6 decembrie 1980, în amintirea soțului ei ce decedase de curînd.

16 Iunie 1934

Totul este prea fix și nimicul acesta care ne-nconjoară se si-lește să cuprindă viața. De altfel este aproape sigur că trăim.

— Nu-i așa Mab că trăim?

— Ah, ce curiozitate bolnă-vicioasă! exclamă Mab. Pentru oamenii curioși ca tine viața ar trebui să înceapă dincolo de moarte. Atunci ar avea tot timpul și calmul necesar pentru ca s-o înțeleagă și să nu mai alerge după ea.

Scumate domnule Valerian,
Te trimit alăturat pentru "Viața Literară" câteva pagini dintr-un cart de "noierumări". Oricare parte din aceste noierumări au apărut acum un an în "Bilet de Pașazel" și azi trimițându-le altă parte reviste de adese aceleasi vechi impulsioni, limpez și explicabil în măsura în care e limpez și explicabil mânia aceasta cu care degete lângă poezie de hărte...

În afara de asta, un echilibru exterior, cum ar fi de gildă publicarea întâiului cart, ar putea să mă ajute mult la continuarea unui roman la care lucrul mai demult și care ar putea avea parcare valoare de studiu psihologic. (Văd că asta pe care o pot face din timpul meu). Multă muncă și din această pentru atenția ce vei fi nevoi a acorda paginilor ce urmează, vă rog să trimiteți salutățile mele respectuoase,
Blecher.

P.S. Văsi: fi foarte remarcator pentru un răpitor.

* * *

Cineva a aprins lumina în odaie. Altă Mab, alte flori, alte cărți, altă pisică. Timpul s-a trezit seara. Seara: o zi care a trecut. Ce fac oamenii într-o zi?

* * *

Peste o clipă infirmiera va veni să mă transporte în odaia mea. Sint aici, voi fi în altă parte. Pretutindeni voi găsi tăcere și precizie. Aș vrea ca în viața mea să aștept ceva.

* * *

— Mab, aș vrea să aștept ceva în viața mea.

— Nu aștepta nimic, îmi răspunde Mab. Dacă vei ști să nu aștepti nimic vei fi recompensat: nimic nu va veni și nu se va întâmpla nimic.

DRAGOSTE

(Din carnetul lui Arthur Hogg)

...Caut multe explicații proaste pentru un argument bun. Bun și simplu: n-am iubit-o niciodată. Dacă însă eu am știut asta din primul moment, ea nu și-a dat seama decit foarte târziu. N-a înțeles fiindcă nu putea înțelege: am construit dragostea noastră cu răbdare, fără nici o șovăire și așa cum într-adevăr ar fi putut să fie. Am

fost totdeauna gata să răspund vorbelor pe care mi le-a adresat și n-am contrazis niciodată atmosfera intimă și stingace prezentă ori de câte ori se întâlnesc doi îndrăgostiți. Lucru curios: în aceste momente aveam impresia că și ea urmărește același gând. Adică dacă aș căuta să precizez această impresie mi-aș da seama poate că nu m-am gândit niciodată la ea așa cum m-am gândit la mine. În această privință ar fi fost inutil să-mi pun vreo întrebare; răspunsul invariabil și indiferent (pentru mine) ar fi fost din nou atitudinea ei extrem de atentă. Dar eu, eu n-am fost oare atent?

.....

Venea totdeauna spre seară. Îmi plac mult minutele cind soarele apune: mintea e cumpătată și ideile n-au cuvinte. Stăteam întins în pat cu fața în sus și priveam o rază de soare pe plafon sau pata fină a unui nour în colțul ferestrii. Cărțile zăceau alături de mine moarte. În asemenea clipe cărțile sînt simple obiecte ca oricare altele.

Îi auzeam pașii pe coridor și strigam «întră» fără să aștept ca să bată la ușă. Asta îi plăcea: îi recunoscusem pașii. Eu însă strigam fiindcă știam venirea ei inevitabilă. Cum ar fi putut ghici dezgustul meu de vreme ce nu-i explicam nimic?

În momentul cînd pășea în odaie priveam cu nesat colțul de cer și mi-era penibil să întorc capul. Dacă aș fi putut hotări de soarta întregii mele vieți, într-o astfel de clipă n-aș fi ezitat s-o fixez la culoarea aceea albastră, la patul moale și la privirea miea calmă.

Dar trebuia să-ntorc capul. Și atunci o priveam cum priveam cerul...

Rămineam amîndoi tăcuți. Ea lua un scaun cu gestul stingaci pe care nu-l pot suferi nici azi și care spunea parcă:

— Vezi, trebuie să iau un scaun, sînt obligată să mă ocup de altceva decît de tine. Dar mă gîndesc tot timpul la tine.

Vorbele astea deveneau clare, mai ales în momentul cînd se așeza alături de pat. Atunci zîmbea și zîmbetul mai însemna:

— Am isprăvit tot ce-aveam de făcut pentru a veni pînă aici. Nu-mi mai rămîne decît să te privesc și să te admir.

Dar nu asta mă jena. Am spus: o priveam cum priveam cerul. Trebuia însă s-o sărut. Trebuia să-i iau mina și să prind degetele ei între ale mele, trebuia să mă ocup atent de fiecare inflexiune a lor (și degetele înțelegeau ca și cum fiecare din ele ar fi fost o reproducere completă dar sub altă formă a sufletelor noastre).

Eu însă — dacă se poate spune că existam undeva în afară de spațiul restrîns al acestei lumi reduse la degete, la forme omenești și la cadrul unei ferestre — eu însă eram singur. Eram singur și mă plictiseam îngrozitor.

Nu puteam face altfel. Orice discuții s-ar fi terminat la urma urmei tot cu admirația ei. Ar fi spus că încerc o fantezie a cărei soluție o cunoșteam numai eu (numai *El*), ceea ce ar fi putut justifica lipsa oricărei curiozități din partea ei. Și apoi, în mod rațional, nu puteam spune că n-o iubesc. O țineam lîngă mine, o dezbrăcam și ajungeam la aceeași intimitate, așa ca în ziua precedentă, așa cum se întîmplasera lucrurile totdeauna.

.....

Apoi rămineam din nou tăcuți și atunci mă gîndeam invariabil la același lucru: realitatea este întotdeauna o soluție mai simplă decît cele pe care ni le propuneam.

Dragoste

(Din carnetul lui Arthur Hogg)

...Caut ^{mult} explicat^u proaste pentru un argument bun.
Bun și simplu: n'am iubit-o niciodată. Dacă
mă eu am știut asta din primul moment,
ea nu și-a dat seama decît foarte tîrziu. N.
înțeles fiindcă nu putea înțelege, am construit
dragostea noastră cu răbdare, fără nici o
povăire și așa cum într'adevăr ar fi putut so.

O soluție simplă și îngrozitoare în același timp.

Dacă morala ar fi independentă de oameni, păcatul și pedeapsa ar trebui să se confunde. Care a fost la mine păcatul? Care a fost pedeapsa? Trăiesc oare o simplă valoare metafizică?

La toate aceste întrebări nu pot răspunde decît cu aceeași veșnică indiferență. Iată de ce mi se pare că *omenește* sint vinovat. Penitență pur intelectuală...

Citind aceste rinduri *ea* care ar putea înțelege în ele că nu eram calm decît fiindcă mă plictisea orice exces, *ea* mi-a spus acum:

— Taci, te inventezi în întregime. Te compătimesc. De ce nu mă ascuți? Pune capul lingă mine și rămi așa liniștit.

Sau poate mi-ar repeta:

— De vreme ce sufletul se învață, de ce să nu-i descoperim o utilitate?

Desigur, sufletul se învață și desigur am putea să-i inventăm o utilitate: utilitatea unui ceasornic care ar funcționa fără arătătoare. O utilitate sentimentală. Din nenorocire însă sentimentele nu pot fi anonime.

Și apoi, dacă refuz orice scop, asta se datorește întregii mele vieți care a fost căutarea lor.

Iată-mă așa cum sint în această frază. Fals, fals, *construit* ori de cîte ori pot s-o fac, *interpretînd* subtil ceea ce nu-mi este pe plac.

Să nu mă înșel dar. Dacă am intenția de a discerne vinovăția mea, o fac poate pentru a descoperi existența moralei. Logica este o admirabilă distracție mintală.

Mă miră doar că, pînă în prezent, organele mele n-au devenit abstracte și că funcțiile lor nu s-au transformat în idei.

Cînd se va întîmpla și asta probabil că dragostea mea nu va mai avea pentru mine nici un secret.

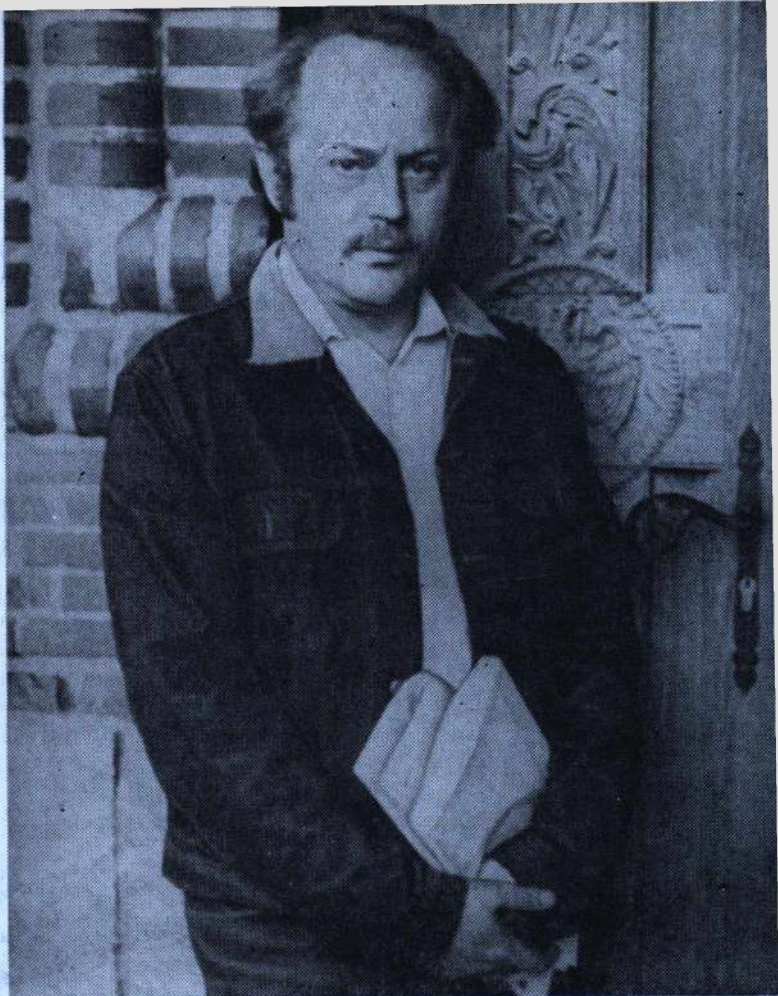
Febră
(din carnetul lui Arthur Hogg)
Mirosul în odaie a vetiver, a pastă de dinți și
a apă de Colonia. Lumina electrică se împiedă
ca zănele fugălbănite de soare. Înfîmîșoara
dorujesează în mijlocul odăii și așa cum stă pe
scaun privind dușmanul său farospticum.
un rîmît în vîntul unui garaj.
De afara rîmîtului cu forțat
un flăuț ascuțit de pasăre.
Gîndurile se amestecă fără expresia nici
unei dorințe, nîs unei constatări și nîs unei
faze. Interesul vîntii se aduce la nîsirea
aurei ce se filtrează undeva - unde? - prin
gratul închis și cîmîșia al unei bucurii de
aer.
În fiecare oră crește un dînt și în fiecare dînt
o flaută. Plantile se rostogolesc și stau de vînt
foste cum se cade -
Prăpăstii noi apar.

Sorin TITEL

MELANCOLIE

[fragment de roman]

După ce își căută fără succes prietenii — dispăruseră, îi înghițise parcă pământul! — Matei înțeluse că ultimul țărniș spre care se putea îndrepta ființa lui înfrigurată în seara acelei zile, nu una dintre cele mai obișnuite pentru el — să nu uităm împlinea douăzeci și unu de ani — era casa cenușie și mohorâtă a lui Papi, prietenul lor care «suferea cu nervii», ființă extravagantă și stranie, acceptată în cerul lor mai mult din milă, dacă nu cumva și dintr-o curiozitate morbidă. Oricum, era interesant ca ei să se afle în preajma unuia cărui «li fila cel puțin o lampă» dacă nu mai multe, o persoană nu dintre cele mai arătoase în ceea ce privește aspectul exterior — făcut numai din oase, peste care se afla nu tocmai întinsă o piele roșcată și pistruiată; Papi era în schimb cel mai devotat prieten, un adevărat cline credincios, puteai să-l rogi să-ți facă orice serviciu și el se executa fără cîrînire, iar casa lui, mare

LA PRIMA VEDERE, S-AR PUTEA CREDE că titlul celei din urmă (dar, vai, neterminată!) cărți scrise de Sorin Titel, *Melancolie*, nu face decît să se alăture acelor purtate de altele dintre cărțile sale, în sensul incorporării subiacente a unui enunț-definiție revelator prin simbolistica lui transparentă, cu bună știință, parcă, (de)codificată, grație sorgintei lor emblematic-culturale: *Valsuri nobile și sentimentale*, *Dejunul pe tarbă*, *Clipa cea repede*, *Țara îndepărtată*, *Femeie, iată Fiul tău* ș.c.l. Cu toate acestea, scrutat din perspectiva a ceea ce po(i)etica actuală numește *zestrea paratexuală* a operei literare, cuvîntul-semn, revin, *Melancolie*, în împrejurarea de față, pare să exprime mai mult și cu totul altceva decît o anume intenție simbolico-tematică strict raportabilă la idea-

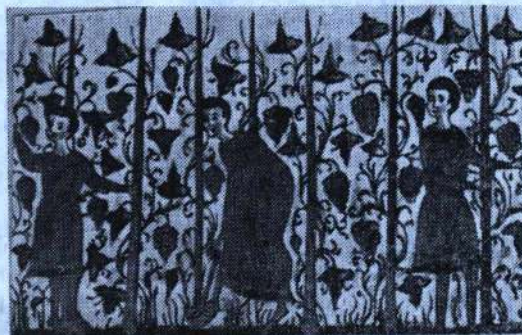
tica existențială inculcată unei anumite cărți, în speță, a unui anumit roman. Așadar, ceea ce pare să-l fi determinat acum pe Sorin Titel să opteze pentru un atare titlu, tulburător tocmai prin simplitatea, dar și prin vaguitatea lui esențialmente indefinibilă din orice unghi ar fi privit (căci, e curată deșertăciune a propune o «definiție» cit de cit viabilă pentru noțiunea — care noțiune? — *melancolie*), rezidă în ardent-dramatica sa nevoie de a pune degetul, arătîndu-ni-l, pe punctul vital cel mai sensibil propriu a ceea ce aș numi dureros de intimă conștiință spirituală-creatoare ce-i animă întreg demersul narativ. Poate că la nici unul dintre prozatorii noștri contemporani nu se resimte o asemenea apăsare melancolică precum la Sorin Titel. E o melancolie infinit

burdușită cu mobilă veche și destul de soioasă, era întotdeauna deschisă. Părinții lui Papi îl aduseseră pe lume la bătrînețe și muriseră amîndoi în același an — unul primăvara, celălalt toamna — cînd singurul lor fiu se afla în ultima clasă de liceu, lăsîndu-i ca moștenire casa cea mare și sumbră, în care Papi trăia singur. Cîteva obiecte frumoase își mai păstrau încă prospețimea: un candelabru curios din sticlă venețiană, un goblen într-o ramă splendidă sculptată, de dimensiuni foarte mari, reprezentînd portretul unei femei frumoase cu obraji roz și cu o coafură înaltă, în care se aflau o mulțime de panglicuțe, un samovar de aramă și mai multe macrameuri la care Papi, cine știe din ce pricină, ținea mult; le spăla cel puțin o dată pe lună; străluceau macrameurile, albe ca spuma, adevărate oaze de curățenie printre atîtea lucruri deteriorate de timp, fotolii șubrede îmbrăcate în catifea vișinie care își pierduse orice luciul, scaune cu picioare nu prea sigure, perdele groase, de ani de zile nu fuseseră spălate și dacă te gîndești bine cine să le spele: Papi se îngrijea de macrameuri, le freca sirguincios în lighean, le pune la uscat pe un scaun, în dreptul sobei de teracotă, pune sub scaun un ziar, nu cumva să se păteze parchetul. O mătușă — sora mamei, girbovită și căreia îi tremurau la unison parcă, mîinile, picioarele și capul — era mult prea neajutorată și fără putere ca să se apuce să spele perdelele, îi aducea dulceturi și gemuri făcute în casă, în după amiezile lungi de vară, îi spăla vasele, îi făcea ordine în bucătărie; îl certa cînd uita să-și dea rufele murdare la spălat, îl pune să se tundă. «Nu-mi place cum arăți spunea Rori Neni, așa un băiat prezentabil și cu părul ca la țigani»... «Ultima modă», se lăuda Papi și-și trecea mîna pistruiată prin clăia de păr roșcat. «Ai cearcăne, spunea bătrîna, ești galben ca o luminare de ceară». (Femeia, se întorsese de la Biserica Luterană, unde aprinsese pentru cei morți mai multe luminări.) Nu dorm noaptea, se plîngea Papi. (Era singura ființă cu adevărat atentă la plîngerile lui; își dădea drumul, n-o cruța defel pe bătrîna, se văita mai abitir ca o femeie, ei îi spunea toate necazurile, toate suferințele lui de om bolnav și ea îl asculta cu atenție, privindu-l drept în ochi, nemișcată; capul, mîinile și picioarele se opreau din tremurat; îi curgeau lacrimi din ochii apoși și le ștergea cu mîna ei uscată, cu vene albastre și îngroșate, sperînd că el nu le-a observat și într-adevăr el nu le vedea, era prins de propriile lui necazuri, pe care acum, iată, le scotea ca dintr-un sac fără fund.) Cînd reușesc să adorm, îi spunea el bătrînei, am coșmaruri, rămîn prin gări pustii, mă înțelegi Rori Neni și bate un vînt pe peron, nici nu-ți pot povesti cît de tare bate, și nu e nimeni, pricepi, țipenie de om, ori trenurile în care mă urc — și ce trenuri, Rori Neni, treci dintr-un vagon în altul și nu se mai sfîrșesc

multiformă, care, asemenea unei secreții cu virtuți magice, se insinuează în tot și în toate ale vieții, indiferent de statutul lor obiectiv faptic. Cu alte cuvinte, cehovianismul titelso-
rinian despre care s-a vorbit adesea își trage sevele din originar-nevindecabila melancolie ce l-a definit, înainte de toate, pe atît de trist-
jovialul om singur care a fost Sorin Titel. Și este firesc ca acest roman-sinteză al tinereții pentru totdeauna pierdute, devenit, prin traga-
gica cruzime a destinului, o *capodoperă netermi-
nată*, să aspire, oarecum, la explicitarea «co-
dului» în virtutea căruia s-a zămislit, în origi-
nalitatea ei atemporală, întreaga operă a lui
Sorin Titel. Dar să punem punct fugarelor
notații și să dăm cuvîntul prozatorului. Ne
reîntîlnim deci cu sintaxa prozodică inconfun-

dabilă a scrisului lui Sorin Titel, unic prin înșelătoarea lui oralitate frazeologică; un scris
dramatic monologant în subtext, beneficiind
însă de o prospețime genuin-savantă în expresie.

Nicolae CIOBANU

— aleargă prin noapte ca nebunele, fără să mai oprească în vreo gară, trenuri de noapte cu călători care dorm, n-ai cu cine vorbi să mai treacă timpul și asta-i, Rori Neni, lucrul cel mai greu de suportat... Și pe măsură ce povestea, Papi se ambala în propria lui povestire, poate mai adăuga de la el, voia cu orice preț s-o impresioneze pe bătrână, căreia începuse să-i tremure din nou capul, mai tare ca de obicei. «Nu mai povestii», striga cu o voce ascutită și stridentă și cu mina ei uscată, cu degete subțiri și lungi — în tinerețe fusese profesoară de pian — îl atrăgea spre ea; Papi își căuta un culcuș iluzoriu la pieptul ei uscat de femeie bătrână. Și ziua în amiaza mare, continua el să povestească fără s-o asculte, am citeodată impresia că mă urmărește cineva, un domn într-un costum albastru de tergal cu dungi, cu ochelari negri sau fumurii; stă, uite acolo, spuse, arătînd cu mina spre geamul murdar, și mă urmărește. «Prostii, sărea atunci bătrîna, să-ți scoți din cap nebuniile astea, cine și pentru ce să te urmărească pe tine? Ai stat în calea cuiva, ai făcut rău vreunei persoane? Nici nu vreau să te mai aud!» adăuga, astupîndu-și cu miinile amîndouă urechile, privindu-l cu ochii plini de lacrimi; dar în ciuda tonului ei ferm, el era convins că ea suferă într-adevăr și în adîncul sufletului simțea o mare bucurie c-a făcut-o să sufere, că ei, cel puțin, nu-i este indiferent tot zbuciumul lui, din care da la iveală, de fapt, cu o anumită zgîrcenie și parcimonie, doar o mică parte; Rori Neni nu-și făcea iluzii, în interiorul cutiei craniene pe care ea și-l închipuia asemeni interiorului unui ceas minuscule, în care o serie de roțițe se mișcau cu precizie matematică în toate direcțiile! e o mică fisură, fără leac — în doctori, psihiatri și neurologi nu avea nici o încredere — și cuprinsă de lașitate și firească slăbiciune își spunea plină de speranță — în ultimii ani, la bătrînet devenise, foarte credincioasă — că o s-o cruțe Dumnezeu, nu o s-o mai prindă ziua cînd nepotul ei va fi internat într-o casă de sănătate.

Prietenii lui Matei își făceau, desigur, mult mai puține griji decît bătrîna profesoară de pian; erau tineri și nepăsători și mai mult decît o milă ușoară, însoțită de trecătoare acțiuni de afecțiune — băiat bun Papi, prietenul nostru, să avem grijă de el, să nu-l lăsăm s-o ia razna de tot! — nu li se putea, la urma urmei, cere. Se și distrau citeodată, fără răutate, însă, cu un fel de uimire de oameni sănătoși, care nu puteau pricepe întotochierile bolii astea misterioase. «Merg cu el pe stradă, povestește Col, și cînd ajungem în dreptul librăriei „1 Mai“, Papi nu vrea să meargă mai

departe. Îmi arată semnele de pe pavaj cu degetul, dungile pentru trecerea pietonilor. Ce-i cu ele, îl întreb, ce dracu ai cu dungile alea? Nu-s întâmplătoare, zice. Ce nu-i întâmplătoare? îl întreb. Dungile, arată el spre ele. Am fost săptămîna trecută și în dreptul moscheiei erau altele, exact la fel. Ștefan nu se mai putu abține și începu să ridă. «Ce-ți veni să rizi ca prostu-n tirg?» îl întrebă Col infuriat. «Ce-ai cu mine că rid?» se răstoiește Ștefan la el. «Nu pricepi că e grav?» îl întrebă Col. Capul tău prost nu-i în stare să priceapă? Ștefan, jignit, se întunecă la chip. «Nu-i pricep pe nebuni», spune el, dînd din umeri. «E vorba de Papi, nu de un nebun oarecare.» «Știu că e vorba de Papi, spune Ștefan cu o voce groasă. Doar că nu înțeleg, pentru asta rid, pricepe, măi zevzecule...» «Am ocolit dungile albe, doar că lui Papi îi venea parcă greu să se despartă de ele, se întorcea mereu. Unde te uiți? l-am întrebat făcîndu-mă că nu pricep. Mă îngrijorează, spune Papi, fără să mai adauge ce anume îl îngrijorează. Și atunci, le mărturisi Col prietenilor, am avut pentru o clipă impresia că își bate joc de mine, că joacă pur și simplu teatru — n-a dat el de trei ori la actorie? — și m-am simțit jignit și m-am infuriat ca un prost. Crezi că eu nu-mi dau seama că îți bați joc de mine? i-am spus: numai că lui Papi îi păsa mult prea puțin de jignirile mele, căuta cu privirea ceva, continua să fie îngrijorat, mergea, ca să zic așa, ca pe ace, iar la un moment dat s-a oprit din mers; nu merg mai departe, mi-a spus, stai o clipă să vedem ce-i de făcut; Ce să vedem? l-am întrebat. Întîrziem la film, dacă ne oprim așa, la fiecare zece pași. Nu mă auzea ce spun, îi păsa prea puțin de mine. Eram sigur că am să dau peste ea, l-am auzit zicînd cu un fel de bucurie răutăcioasă. Peste cine? l-am întrebat. Vezi firma aia neagră? m-a întrebat Papi. Simțeam că nu mai suport, mai întii dungi albe, apoi firme negre și din nou gîndul că-și bate joc de mine, că joacă teatru m-a făcut să mă infurii. Eram în același timp curios să aflu ce-i cu firmele negre din pricina cărora acum nu mai putea să meargă, așa că l-am întrebat ce anume are cu firmele negre, care e pricina că-l îngrijorează atît de tare... Au apărut peste tot, zice, nu sînt, după cite am aflat, numai în oraș la noi; la Sibiu, Cluj și Oradea s-au înmulțit ca ciupercile, nu mai ai loc de ele, pricepi? Și de ce anume te neliniștesc firmele negre? Nu pricepi că se pregătește ceva împotriva mea, că se pune ceva la cale?» «Ce să-și bată joc, e grav bolnav, spuse Vladimir, trebuia să faci ceva, nu să te superi, să faci pe orgoliosul. Nu era cazul». «Am încercat, se dezvinovăți Col; am încercat să-l duc la spitalul de psihiatrie. Am un prieten medic tînăr, care e asistentul lui Pamfil. Am trecut, la un moment dat, chiar prin dreptul spitalului. N-a vrut în ruptul capului și cînd m-a văzut că stărui a început să plîngă. Faptul ăsta m-a determinat, pricepeți. Eram pentru prima oară pus într-o astfel de situație și e adevărat că n-am știut să mă descurc.» «Nici eu, în locul tău, nu m-aș fi descurcat», spuse Matei. «Aseară am trecut pe la el. Am sunat și nu mi-a răspuns nimeni. Azi dimineață l-am căutat pe asistentul lui Pamfil. Papi era în spital. În cursul după-amiezii a încercat să se sinucidă tăindu-și venele. A avut un noroc orb, ca să zic așa. Are o mătușă bătrînă, sora maică-sii, dacă nu mă înșel, fostă profesoară de pian. Trece foarte des pe la Papi, sînt convinși c-o știți și voi, nu se poate să n-o știți. Tocmai încerca să-și taie venele cu cuțitul. Bătrîna a avut prezența de spirit, a telefonat la Urgență. N-a reușit el mare lucru să facă; nu era probabil bine ascuțit cuțitul, sau cine știe ce dracu' s-a întîmplat. O mică hemoragie și atîta tot». «Să mergem la spital să vedem ce face», spuse Vladimir, ridicîndu-se în picioare. «Azi nu-i zi de vizită, dar după-amiază e doctorul meu de gardă, îi informă Col. Ne dă el drumul. În tot cazul e în afara oricărui pericol». «Săracul Papi, nefericitul de el», spuse din nou Vladimir, apoi se așternu liniștea. De fapt Papi, de teamă să nu-i piardă, ascunsese noilor săi prieteni întregul său trecut de om bolnav. În ultimii ani avuseseră loc mai multe tentative de sinucidere — mai multe încercări, pe care Papi nici nu avusese de gînd, în străfundul sufletului său, să le ducă pînă la capăt — mînat mai mult de dorința profundă și nemărturisită de a trezi compasiunea, de a face să se nască în vastul ocean de gheață de care se simțea înconjurat un grăunte de milă, un fel de comunicare obscură — fără să fie întru totul conștient de ea cu cei ce,

din simplă întâmplare, străini care altfel nu s-ar fi interesat de soarta lui, ajungeau să afle, medici, surori, cei ce dădeau peste el, speriați, și-l duceau oprind o mașină oarecare, sau telefonând după Salvare, la spital. Iată de ce o astfel de tentativă avu loc pentru prima oară într-un parc, nu prea departe de niște studenți la medicină, care învățau — era în pragul sesiunii de vară — pentru examene, — Papi își luă această măsură de prevedere, încît, la o adică, un prim ajutor, cît erau de novice întru ale meseriei, tot i l-au fi putut da. Încercase să-și taie venele cu o lamă și fetele, una de fapt dintre ele, îndreptîndu-și întîmplător privirea spre el în timp ce încerca să memoreze nu știu ce oscioare foarte greu de reținut, văzu lama sclipind în lumina soarelui și scoase un țipăt prelung, sperîndu-le pe toate celelalte, cufundate pînă peste cap în cumplitul și complicatul schelet uman. Alergă într-un suflet, încercînd atît cît se pricepeau ele, să oprească hemoragia; una dintre ele alergă după un taxi; Papi se lăsă, cuprins de o ciudată stare de fericire, luat pe sus, dus; șoferul, morocănos, le atrase atenția să nu-i păteze mașina; el părea cel mai puțin afectat de nenorocirea lui Papi. La spital începură să se foiască în jurul lui: o asistentă medicală foarte tînără, la început de profesie, probabil, mai puțin călită, avea lacrimi în ochi; cazul nu era însă grav, hemoragia fu oprită cu ușurință. Celelalte două tentative avură cam același traiect — în fundul sufletului, Papi se rușina de ele, simțea nota falsă, jocul pericolos căruia i se deda cu bună știință, dar în același timp era conștient și de mijlocul profund, de necontestat, obscur și înspăimîntător, aflat undeva în spatele acestui așa-zis joc și căruia nu putea să i se sustragă în nici un fel — cu diferențele de rigoare — locul studentelor fu luat de un grup de maici, foarte grave și simțitoare —, cum de reușise Papi să dea tocmă peste niște maici a căror deviză era, după cum bine se știe, tocmă mila și iubirea pentru cel căzut în suferință, ar fi probabil greu de explicat. Maicile se speriară mult mai rău decît studentele, își pierdură capul, începură să se foiască în jurul lui, neștiind ce anume să facă, strigară după ajutor; apărut un bărbat matur, dotat cu mult singe rece și cu mult spirit de inițiativă. De data aceasta taximetristul fu mai milos, în schimb la spital nici o soră tînără nu mai lăcrimă, erau toate bătrîne, își păstrau calmul, cu toate că mila, spre marea bucurie a lui Papi, li se putea citi pe chip. Un băiat atît de tînăr, sărmanu', cine știe ce decepții o fi avut, l-o fi părăsit iubita, mulți tineri se sinucid din motive sentimentale, o decepție puternică în general; mărturisesc cu greu, după ce pericolul a trecut — în cazurile fericite, pentru că sînt și unii care nu mai pot fi salvați — se rușinează, se simt foarte jenați, nu scoți nimica de la ei în ruptul capului, oricît ai fi de curioasă, poveștile astea de dragoste, mai ales cînd sînt nefericite, sînt deosebit de interesante, cine a fost ființa care i-a împins spre asemenea act necugetat. Pînă la urmă se află însă totul, transpira cine știe cum; unele detalii erau smulse chiar de la vizitatorii pacientului care, pălînd, cu un suris cam pierdut, veneau cu flori și cuvinte de îmbărbătare, dar ea de ce nu apare, ar putea cel puțin acum, nu-i așa, cînd un om, un băiat tînăr și atît de drăguț, a fost gata să-și dea viața pentru ea; uneori, spre marea bucurie și satisfacție a curioaselor asistente, apare și ființa, cam frivolă și ușuratică, sau dimpotrivă, gingașă, palidă și plînsă, o fată bună, dar care, din nefericire, iubea pe altul, cu flori sau fără flori și persoanele cele curioase zadarnic trăgeau cu urechea, pentru că cei doi se priveau doar ușor stînjeniți, fără să scoată o vorbă; cuvinte edificatoare și lămuritoare nu se schimbau... Un instinct feminin, foarte sigur, le spunea însă că în cazul lui Papi nu exista o asemenea ființă, gingașă sau frivolă, — nu — femeile acelea trecute prin viață simțeau de departe mirosul greu al singurătății și cînd o vedeau apărînd pe Rori Neni, în paltonul ei vechi, ele înțelegeau că așa era firesc să fie, nu putea exista decît o mătușă bătrînă, girbovită și speriată, cu miinile tremurînd. Cine altcineva să-l plîngă, n-o să apară cine știe ce Gina Lolobrigida lingă patul lui. O bătrînă ca asta da, ștergîndu-și nasul roșu de frig cu o batistută mirosind și ea a bătrînețe, o bătrînă, scoasă și ea de la naftalină.

Dîndu-i telefon lui Papi, Matei simțea în primul rînd că intră în pielea bunului samaritean; și-a mai revenit, se simte mult mai bine, nu-l mai obsedează nici măcar dun-

Imaginile de la paginile 84, 86, 89, 91 ne-au fost puse la dispoziție de părinții scriitorului, cărora le mulțumim și pe această cale.

gile negre sau albe sau firmele cu culoarea lor suspectă, a fost o criză, șederea la spital se pare că i-a făcut bine, în schimb, de prieteni în jurul lui, să-i mai ridice moralul, în mod sigur are nevoie, așa că, spusese Vladimir, care era cel mai impresionabil dintre ei toți, stați fraților cit mai mult în jurul lui, nu-l lăsați singur; Papi nu-i ușor de suportat, știu, numai că băiatul ăsta are o inimă mult prea simțitoare, nefericitul, și prietenii erau de acord; cu toate astea nu se prea grăbeau cu vizitele, Papi stătea singur și Rori Neni îl întreba dacă să tragă perdelele, dacă nu cumva îl supără lumina, sau dacă mai vrea puțin ceai de mentă, un dezinfectant foarte bun, susținea ea cu încredere, optimistă, de parcă tot răul ascuns în măduarele nepotului ăstuia al ei ar fi putut fi vindecat, ca prin minune, cu un ceai de mentă. Dar nu numai dragostea pentru aproapele lui îl mina pe Matei spre casa mohorită și tristă a lui Papi, ci și, în primul rând ca să fim drepti, neputința de a se întoarce acasă la, dealtfel, primitoarele lui gazde, care la ora asta, își spunea Matei, se pregătesc de culcare, cu toate că era încă foarte devreme. Sentimentul că ziua lui de naștere nu se putea sfârși cu un asemenea fiasco: nu găsea pe nici unul dintre prietenii din noaptea trecută — și ce bine se distraseră — intraseră parcă în pământ cu toții, zadarnic îi căutase peste tot nici pomeneală să dea de urma lor. Așa că formă numărul lui Papi, care aflându-i intențiile — o vizită nu prea lungă, ca să nu-l obosească — nici nu-l lăsă să termine fraza. «Care oboseală, spuse el, vino cit mai repede, pină nu se întetește ninsoarea», apoi începu să se plângă, să-i facă reproșuri, îl uitaseră de cind a ieșit din spital, doar Vladimir — am știut că are o inimă de aur! — a trecut să mă vadă; să nu crezi, schimbă el rapid tonul conversației, că am uitat că astăzi e ziua ta, ți-am luat și un mic cadou, suspină, nu-ți spun, imi pusesem în gând să nu ți-l dau, nesuferitul — iartă-mă că-ți spun așa, te alint, vezi bine, nu ești chiar atât de nesuferit, ești un băiat chiar simpatc, simpatc de tot — dacă nu-mi telefonai. M-am gndit mult, în primul moment n-am avut nici o idee, îți spun drept, ce să-i iau băiatului ăstuia, ce poți să-i faci cadou unui tip care împlinește douăzeci și unu de ani, imi era capul gol pur și simplu», — și în timp ce Papi tușea în pilnia telefonului, Matei simțea cum îi îngheață picioarele, tropăia din ele ca să și le mai încălzească — «o cravată sau ceva de genul acesta e după părerea mea mult prea banal, toată lumea îți aduce de ziua ta cravate care nu se asortează la nici un costum, sau o cămașă, și mai banală;

În primul rînd nu știu ce număr porți, nu-i așa, — nici un gînd pricepi, nici o idee...» «Bine, Papi, îi întrerupse Matei tumultul verbal, ai să-mi povestești cînd ajung la tine, deocamdată am înghețat de frig, îți dau telefon din stradă, îți dai seama»; iar Papi, aflînd că îi telefonase din stradă și că, deci, l-a făcut să se congeleze — verb care îi plăcu, pentru că îl repetă de mai multe ori — se întrecu cu scuzele: iar un tumult de fraze pîrînd a nu se mai sfîrși niciodată «bine, îl întrerupse din nou Matei, vin chiar acum, iau autobuzul patru, nu-i așa, în jumătate de oră sînt la tine».

Matei, îndreptîndu-se spre casa lui Papi, o făcea cu un entuziasm exagerat, avînd în vedere faptul că vizita la un om bolnav presupune întotdeauna o strîngere de inimă, o anumită convenționalitate, un fel de obligație de care trebuie oarecum să scapi, deci chiar pe dos decît ceea ce simțea în aceste clipe, bucuros fiind că o să-l vadă pe Papi, un ins ciudat — încercase doar chiar să se sinucidă nu cu multe zile în urmă și mai era și povestea aia cu dungile negre și albe! — dar în ciuda tuturor ciudățeniilor āstora ale lui, el era convins că o să petreacă o seară plăcută, prietenul lor — îi spunea așa, la fel ca toți ceilalți din grupul lor, cu toate că era o prietenie mai specială — fiind o gazdă desăvîrșită; știa cum să-și distreze oaspeții, inventa tot felul de chestii și îi bombarda cu tot felul de surprize; boala îl determina pe Papi ca să fie mult mai matur decît ei, încît, cu toată comportarea lor ușor condescendentă — Papi era un om bolnav, nu-i așa, și ei, ca oameni sănătoși, trebuiau să-l menajeze și să-l protejeze, într-un cuvînt, cum fusese de părere Vladimir, patetic ca întotdeauna, «să aibă grijă de el» — Papi îi domina de fapt, reușise să-i atragă, făcînd din ei, la urma urmei, singurii și foarte credincioșii lui spectatori, da, el se da în spectacol în fața lor și băieții îl urmăreau fascinați; apoi, ca să fim drepecți, el avea grijă de ei, mai exact spus, el îi lua sub aripa lui protectoare de cum soseau în vizită, lășîndu-și paltoanele la garderobă, bocănînd stingheri din picioarele lor încălțate în bocancă; să vă dau o măturică să vă ștergeți de zăpadă — spunea Papi — dacă nu mai încap paltoanele pe nenorocitul acela de cuier puneți-le pe unde puteți, mereu mi-am pus în gînd să golesc cuierul, găsești pe el ce vrei și ce nu vrei: dă-mi-l, dragă, să ți-l pun eu, nu te credeam atît de neajutorat, scuză-mă, am impresia că te-am călcat pe picioare, nu, atunci e bine, care dintre voi miroase a parfum, l-am prins că vine de la o damă, sînt discret, nu întreb mai mult. Și apoi Papi, la fel ca o mamă afectuoasă, le gătea inflămnîzîților lui prieteni fel de fel de mîncăruri alese, în prepararea cārora era foarte priceput. Refuzaseră, însă, să mănînce pui cu sos de prune, făcuse prin urmare sosuri, «trebuie să așteptați pînă reușesc să improvizez altceva», spunea privîndu-i mirat, dar în același timp concentrîndu-se asupra problemei care se ivise. Papi era conștient că trebuie să facă eforturi ca să-și mențină noii prieteni și o făcea cu o exaltare și o dăruire demne, amîndouă, de toată lauda. Mai stați, spunea el, cînd ei, după o masă într-adevăr, cit se poate de plăcută — se discutase cu aprindere despre ultima montare a „Naționalului“, *Fata fără zestre* a lui Ostrovski. Matei fusese cel mai însufletit dintre toți, susținea sus și tare că piesa nu-i decît o melodramă, e adevărat, cu multă culoare locală, numai că Ostrovski āsta — nu cel cu *Așa s-a cālit oțelul* — nu-i, bineînțeles, nici o legătură între unul și celălalt, clasicul deci, fusese mult prea industriuos, scrisese piese cu toptanul de, intervenise Papi în discuție, dar nu uita *Vinovați fără vină* cu Drujnicov, îmi place la nebunie Drujnicov, și piesa are momente înălțătoare, amintiți-vă scena confruntării cu propria lui mamă; tot o scenă de melodramă, încerca să strecoare Matei, da, fusese de acord Papi, dar cîtă noblețe, visul meu e să ajung să joc în piesa āsta, bineînțeles că nu am să ajung să-l egalez pe Drujnicov; e un actor mult prea complex, prea mare, are și o figură cit se poate de expresivă; mie mi-a plăcut, se auzi vocea lui Col, oarecum din afara disputei, și mă refer în primul rînd la regie, au fost cîteva chestii bine găsite, ca să nu mai vorbim de decor; soții āstia Ieremici sînt excelenți după părerea mea, e o mare achiziție a „Naționalului“, numai să rămînă, să nu o șteargă în Capitală, cum au făcut-o atîția alții înaintea lor, ar fi păcat, pe cuvîntul meu că mi-ar

părea rău; sper că ăia de la conducerea teatrului să fie destul de deștepti ca să-i momească. Să le dea, de pildă, un apartament ca lumea, trebuie reținuți cu orice preț, ce dracu', cițiva oameni de valoare în orașul acesta și ăia să ne părăsească. Fusesse, prin urmare, o masă insuflită de discuții aprinse, numai că la un moment dat omul trebuie să plece, vorba aia, călătorului îi șade bine cu drumul; nu mai prindem impuțita aia de mașină dacă nu plecăm acum; un sfert de oră numai, se ruga Papi, să vă cînt ceva la flaut. O arie din *Regina Viselor* de Purcel. E sublimă. Muzică de scenă pentru *Visul unei nopți de vară* de Shakespeare. Papi îi dădea gata cu erudiția lui și cu măiestria de a cînta din flaut. . . Pierduseră ultimul troleibuz, înghețau de frig în stație, cu speranța că nu s-au retras chiar toate, dacă nu, peste un sfert de oră trebuie să vină cel de noapte. «Mai mare păcatul că-i filează o lampă», spune Ștefan, și toate calitățile cu care era înzestrat Papi se vor risipi fără rost, — și cîntatul la flaut și talentul lui de actor — din pricina unui lucru pe care ei nu erau în stare să-l definească; ceva greșit pus în alcătuirea lui intimă — și nu spuneau tot acești tineri, care erau băieți de treabă și nu tocmai înguști la minte — din cauza acelor soți, bărbat și femeie, care îl zămisliseră cînd de-acuma puterile le erau vlăguite, bănuiau, mintea lor tină ră căutînd cu înfrigurare un răspuns nu numai din milă, sau dintr-o admirație ca băiețandri, în fața celui ce făcea atîtea eforturi să strălucească, ci și dintr-un impuls mult mai adînc, pentru că erau la vîrsta la care omul își pune tot felul de întrebări. Mai tirziu, amintindu-și, vor ride de ele, dar ce importantă are! Cum e cu viața adică, de ce ei așa și nu altfel, ce se ascunde, că ceva trebuie să se ascundă dincolo de ceea ce pare clar ca lumina zilei, întrebări naive, priviri de copilandri cu ochii abia mișiți, cum se spune; uite-i și pe ăștia, abia au făcut ochi și o iau care încotro, bișblind printr-un fel de ceață tulbure; ce-i cu Papi ăsta că ceva s-a stricat acolo, înăuntru și atît de adînc, încît nici chiar toată doctorimea, cît e ea de învățată, nu poate să vadă. Autobuzul nu mai venea și porniră pe jos, frigul îi pătrundea, îl uitară pe Papi, uitară nebunia lui, la a cărei cauză primă nu izbutiseră bineînțeles, să ajungă, îi înjurau pe impuțiții de șoferi care se retrăgeau înainte de a fi timpul. «Am s-o solesc mîine dimineață pînă mă satur de somn. Nenorocita aia de asistentă o să facă însă scandal, parc-o vād, o să mă pîrască la profesor», spuse, cu fălcile încheștate de frig, Col. «A pus ochii pe tine, vezi să n-o pățești. Nu te poate suferi! Cred că din pricina creștei tale de cocoș. E foarte principală. Bărbatu-su e mare ștab, nu știu pe unde. Dai jos frumoasa ta creastă, numai buclîșoare, și ai rezolvat problema». «Nici nu mă gîndesc», spune Col. «Treaba ta, spune Ștefan, pe un ton nesuferit de didactic. Eu te-am prevenit». «E noapte adîncă, ce noapte grea! / Parcă a bătut în fundul lumii cineva», declamă Matei, «Iată o poezie genială, adaugă el solemn, despre care la școala asta, cu trei rînduri, cum se spune la noi, nici nu se vorbește. Dreptu-i?» își întrebă el prietenii. Și prietenii mîrliau ceva, prin care vroiau să spună ce nu-i drept; le era însă mult prea frig, măicuțiță doamne, ce ger mai era — ca să deschidă gura...

Malomcolia

coli 2

No man - (copie reducat)

~~pag. 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, 10, 11, 12, 13, 14, 15, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 38, 39, 40, 41, 42, 43, 44, 45, 46, 47, 48, 49, 50, 51, 52, 53, 54, 55, 56, 57, 58, 59, 60, 61, 62, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71, 72, 73, 74, 75, 76, 77, 78, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91, 92, 93, 94, 95, 96, 97, 98, 99, 100~~

Q April
Lit 3/2
dim 3/2

[illegible]

GRĂDINA LUI AKADEMOS

Laurențiu FULGA

Evocat de

Ștefan Aug. DOINAȘ

Ion HOREA

Radu THEODORU

Romulus VULPESCU

Nicolae CIOBANU: « *A fost un prieten cum rar se poate întâlni* »

Pe mult iubitul și dragul nostru Laurențiu Fulga cei mai mulți dintre noi îl privim nu numai ca pe o personalitate de prim rang a istoriei literare contemporane, ci și ca pe un om alături de care am trăit și ne-am împărtășit, cu intimă și patetică dragoste frățească, suferințele și bucuriile. A fost, cum bine știu scriitorii, un prieten cum rar se poate întâlni, un om al obștii și un prieten al fiecăruia dintre noi. De aceea, ne este foarte greu să disociem criteriile care țin de judecata de valoare asupra operei — după

opinia mea, monumentală și unică în peisajul literar românesc contemporan, — de ceea ce ține de iubirea noastră legată de amintirea lui Laurențiu Fulga.

Prin urmare, ne veți ierta că vom fi, în mod sigur, îndeajuns inhibați de această stare de spirit și de sentiment, așa încît « discursurile » noastre nu se vor putea caracteriza, în nici un caz, prin rigoare academică. Nici nu e cazul să ne gîndim la așa ceva, în fond, pentru că însuși Fulga, în ciuda rectitudinii sale morale, era un om al dialogului, al confesiunii. Bineînțeles că era selectiv în ceea ce privește persoanele cu care se confesa, dar era un om de inimă, un om al comunicării extraordinare. În același timp trebuia arătat că opera sa trebuia neapărat să intre în circuitul valorilor perene al prozei românești încă de pe acum, căci, să fim sinceri, cei care l-am iubit am mers împinși de sentimentele noastre mai mult spre om decît spre operă, în așa fel că opera nu s-a bucurat pe măsura marilor ei merite de receptivitate critică, de edițiile și de răspîndirea pe care ar fi meritat-o cu prisosință. Mi se pare că nici măcar în manualele școlare nu figurează Laurențiu Fulga, ceea ce, așa-zicînd, constituie o chestiune de-a dreptul impardonabilă. Deci, datoria noastră, a celor care l-am iubit și îi prețuim sincron opera este aceasta: de a ne angaja cu toată puterea noastră la un asemenea efort. Ceea ce ne propunem să realizăm în această seară sperăm să fie doar un semnal de inimă care să-și găsească ecoul necesar în rîndul celor care nu-l uită și nu-l vor uita niciodată pe Laurențiu Fulga.

Ne bucurăm de prezența citorva oameni, în calitate de invitați, care l-au iubit și au fost iubiți de Laurențiu Fulga. Dumneavoastră îi cunoașteți, desigur, dar, nu doar din motive strict protocolare, îmi îngădui să vi-i prezint și eu. Este vorba de poetul și eseistul Romulus Vulpescu, cel care era zilnic văzut împreună cu Laurențiu Fulga, dacă nu la Casa Scriitorilor, pe marile bulevarde ale Bucureștiului, făcînd acele curse pe care eu, personal, le invidiam, pentru că nu aveam acces la acest mod de comunicare cu Laurențiu Fulga; prozatorul Radu Theodoru, care, pe lingă comuniunea

sufletească, a fost legat de Laurențiu Fulga și pe planul creației și chiar al experienței de viață; marele poet Ștefan Augustin Doinaș, om de generoasă și de altruistă atitudine în viața literară și care, fără îndoială, a venit aici tocmai pentru că are ce ne spune despre Laurențiu Fulga, criticul Mircea Iorgulescu*, colegul nostru de breaslă, care ne-a emoționat de curind printr-un articol nu tocmai critic, dar de mare vibrație afectivă, căci, orice s-ar zice, și criticii au inimă și suflet; poetul Ion Iliore, care de asemenea s-a bucurat de prietenia lui Laurențiu Fulga, dar care a ezitat când a venit aici să se așeze pe unul din scaunele din fața dumneavoastră, pentru că pur și simplu era copleșit de emoție. Cu aceasta, oficiul meu de gazdă, deocamdată, se încheie.

Ștefan Augustin DOINAȘ: «...omul care se identifica în cea mai mare măsură cu Uniunea Scriitorilor»

Voi spune doar câteva cuvinte care sper să deschidă o evocare, nu mă îndoiesc, și patetică și măsurată în același timp, în sensul că va mărturisi și iubirea noastră față de un om demn de stimă și de iubire și va mărturisi, de asemenea, și prețuirea, absolut cumpănită, față de opera acestui om bazată pe spirit critic care nu face rabat sentimentalismului.

L-am cunoscut, indirect, de foarte mulți ani pe Laurențiu Fulga. Eram în 1940, încă elev, pasionat să citesc revistele din București care ajungeau la Arad — una din ele, la care izbutisem să public și eu, era „Universul literar“ — și acolo, în paginile din mijloc, era publicat frecvent Laurențiu Fulga. Încă de atunci am fost subjugat de proza lui Fulga. Erau acele texte care aveau apoi să apară în *Straniul paradis*. Întimplări, destine, figuri puternic angajate într-o realitate fulgerată într-un fantastic, aș zice, aproape negru, oameni angajați în pasiuni puternice, toate situate parcă sub steaua unui destin necrutător, o proză cu valori tragice, de evocare puternică a stărilor subliminare, o proză îndrăznească, fără îndoială pe linia prozei noastre interbelice și totuși cu o notă de originalitate, de prosepă, datorită, probabil, virstei autorului. Fulga, cred eu, și-a creionat încă de pe vremea aceea câteva linii care aveau să fie permanente în peisajul prozei sale. Nu am să intru în descrierea acestei proze — aici se află critici care, sint sigur, nu vor uita să o facă. N-am izbutit însă să-l văd și să-l cunosc decât mult mai târziu, după ce, peste dispozițiile firești, ogindite în scrisul său, istoria își pusese o pecete tragică, ce-l întuneca și mai mult, care, de asemenea, avea să rămână ca o marcă permanentă a scrisului său. L-am cunoscut după anii '64, când Laurențiu Fulga devenise ceea ce avea să rămână până la sfârșitul vieții sale — omul care se identifica în cea mai mare măsură cu Uniunea Scriitorilor. Și când spun Uniunea Scriitorilor, mă gândesc atât la această instituție menită să apere drepturile scriitorilor cît și la comunitatea de spirite care s-au întilnit întotdeauna sub egida ei. Laurențiu Fulga și-a asumat o anume servitute administrativă în Uniune pentru care trebuie să-i fim profund recunoscători și dincolo de aspectul organizatoric și administrativ, e vorba de sensibilitatea, de noblețea, de mîndria, de suferințele unei asemenea tagme. Nimeni nu i-a cunoscut mai bine pe scriitori decît Laurențiu Fulga. Cred că nimeni, niciodată, nu a gîndit mai permanent, mai dramatic, n-a pus mai mult suflet în angajarea sa în această viață a Uniunii Scriitorilor, care nu însemna viața unei instituții, ci însemna viața de fiecare zi a fiecăruia dintre membrii acestei instituții. Fiind permanent prezent la Uniune, Fulga avea probabil cea mai largă cunoaștere a scriitorilor, pe care a putut să o aibă cineva în viața noastră literară. Nu a existat scriitor, oricît de mărunț, care să nu fie știut, cunoscut și prețuit de el. Laurențiu Fulga avea o cumpănă de o înțelepciune nemaipomenită în a sta în fața fiecăruia. După cum știți,

* Din păcate, dintr-o defecțiune tehnică, cuvîntul criticului Mircea Iorgulescu n-a fost înregistrat.

și se știe, se pare, de câteva mii de ani, noi, scriitorii suntem un gen iritabil, plin de susceptibilități, plini de toane. Ei bine, a fost nevoie de un om echilibrat, cum a fost Laurențiu Fulga, care să știe să facă față acestor multiple solicitări extrem de subiective, uneori pârînd absolut futele, alteori apărînd, dintr-un anumit punct de vedere, cu totul și cu totul dramatice. Laurențiu Fulga, care avea simțul dramaticului și al pateticului într-o măsură extrem de dezvoltată — proza sa dovedește acest lucru — știa să participe, pe de o parte, la aceste mici drame ale fiecăruia dintre noi, și, pe de altă parte, să se detașeze pînă la o distanță de unde ele erau puse în lumina cea adevărată, de unde puteau să fie privite ca niște probleme de rezolvat. Și nu o dată, el și-a asumat rezolvarea acestor probleme extrem de complicate. Această identificare cu interesele confrăților, cu activitatea lor în cadrul instituției și în afara ei, acest spirit de solidaritate a făcut ca (nu exagerez spunînd acest lucru) numele de Uniunea Scriitorilor să se confunde pentru foarte multă lume cu numele lui Laurențiu Fulga. El, cel prezent ca un perpetuu vicepreședinte al acestei Uniuni, a fost cel care reprezenta realitatea, miezul acestei realități, inima acestei instituții. Complet lipsit de orice invidie — nimeni nu poate spune ceva despre un eventual veleitarism al lui Fulga — generos, sensibil la problemele mari ca și la problemele mărunte, intelectual de ținută, un om cu simțul adevărului, un om de mare caracter, un om care niciodată — după cît știu eu — nu a căutat să accentueze acele inevitabile deosebiri de vederi, conflicte, interese contrare, care puteau să dezbine, el a fost întotdeauna situat la o înălțime la care trebuia să se adune, ca într-un punct maxim al cupolei, tot ceea ce reprezenta interesele majore ale unei comunități ca a noastră, a scriitorilor, și prin interese majore înțeleg capacitatea creatoare a fiecăruia dintre noi, interesele literaturii române ca atare, nu interesele mărunte ale unui om sau altul. Situat acolo, Fulga a făcut totul ca această viață a Uniunii Scriitorilor să decurgă cît mai bine. L-am văzut de multe ori — nu numai eu (Romulus Vulpescu, care a stat ani de zile alături de el în același birou, are o mulțime de amintiri) dar l-am văzut și eu de multe ori, atît de afectat de ceea ce se petrecea, punînd atîta suflet în ceea ce avea de gînd să facă, manifestînd atîta înțelegere, compasiune și în același timp înțelepciune, simț diplomatic, în atenuarea conflictelor, încît pot să spun (nu sînt primul care o spune) că, într-un anumit fel, Fulga s-a angajat cu toată existența lui în viața Uniunii Scriitorilor. Nu mă îndoiesc — deși fac afirmații fără să cunosc nici un amănunt — nu mă îndoiesc că a fost un om de o integră, perfectă viață familială. Dar știu că viața lui, o parte din viața lui, cea mai fierbinte poate, a fost angajată în această

De la stînga la dreapta:
George Macovescu,
Emilia Șt. Milicescu,
Laurențiu Fulga și
Al. Oprea.

prezență la Uniunea Scriitorilor. Nu a existat un om care să intre la el și să nu se bucure de toată atenția cuvenită. Vă mărturisesc că eu, mai tânăr decît Laurențiu Fulga, mă aflu încă și astăzi în situația de a nu cunoaște o mulțime de confrăți ai mei (nu mă laud cu aceasta). Ei bine, Laurențiu Fulga îi cunoștea pe toți. Și dacă tot am vorbit despre susceptibilitățile noastre, nu vă puteți imagina cît de mult contează modul în care ești întîmpinat de cineva în momentul în care intri într-o instituție care-și are aura, prestigiul, sobrietatea ei, într-o instituție în care — mă refer îndeosebi la cei tineri — peste cîtiva ani, cîndva, vei însemna tu însuși ceva, dar, în momentul acela nu ești. Și iată totuși că ești privit ca și cînd ți-ai fi realizat curba ascendentă a vieții și a carierei. Acest fel de a întîmpina pe oameni era una din virtuțile lui Fulga. Nu trebuie la urma urmei să ne mirăm. Nu știu cîți dintre noi am trecut, ca experiență de viață, prin ceea ce a trecut el. După ce ai suferit atîta cît a suferit Fulga, după ce-ai văzut lucrurile pe care le-a văzut el, poți să înțelegi proza lui în ceea ce are ca bogăție a experienței de viață, chiar a stărilor limită. Poți să te întrebi însă: cum se poate ca un om care a trecut prin atîtea să fi rămas totuși cu un asemenea entuziasm cald în fața vieții, cu asemenea receptivitate față de lucruri, cum se poate ca un om, de multe ori afectat cumplit de ceea ce vede în jurul său, să nu se fi întristat, să nu se fi osificat, să nu fi devenit un sceptic sau chiar un cinic? Fulga nu a devenit nimic din toate acestea. Pînă în ultima clipă a vieții sale a fost un optimist, a avut un tonus vital excepțional. A fost pentru noi toți, în multe privințe, un exemplu. Venind de nenumărate ori în ajutorul nostru, al multora, — nu e cazul să evoc aici anumite întîmplări, fără îndoială mărunte, dar semnificative, și care pot să te rănească sau, dimpotrivă, să te ungă pe inimă, dar există chiar în raporturile între mine și Laurențiu Fulga — acest mare sufletist (vedeți ce cuvînt are limba română pentru a designa pe cel care, înainte de a veni cu mina întinsă, cu ochiul iscoditor și cu vocea interogativă, vine cu sufletul în care te invită să intri, acest cuvînt banal, acest cuvînt urit și în același timp splendid îndrăznesc eu să-l folosesc acum). Fulga a fost un mare sufletist, a avut un suflet mare, care a fost întotdeauna prezent în fiecare gest al său. Ne-a întîmpinat pe noi, pe toți, ca pe niște prieteni mai tineri ai săi. Drept recunoștință pentru prezența lui, îndrăznesc să spun, exemplară prin generozitatea ei, am luat aici cuvîntul pentru a-i aduce un omagiu mult mai adînc, mult mai complex, mult mai cald, vă rog să mă credeți, decît au putut să fie cuvintele mele.

Nicolae CIOBANU:

Mulțumim foarte mult lui Ștefan Augustin Doinaș. De fapt, aici și acum, nu se pune problema să ținem discursuri solemne, ci să ne spunem, fiecare, după puterea verbului de care dispunem, ceea ce credem și ceea ce simțim despre Laurențiu Fulga. Cred, deci, că Radu Theodoru, dat fiind contextul oarecum profesional sau amintirea acestui context, în care s-au desfășurat relațiile domniei sale cu Laurențiu Fulga, ne poate spune unele lucruri la care nu toți am avut acces în existența noastră scriitoricească legată de personalitatea lui Laurențiu Fulga.

Radu THEODORU: « *Am senzația stranie... că este prezent* »

Da, profesiile noastre au fost, într-un timp, asemănătoare. Am îmbrăcat azi uniforma ca să-i cinstesc memoria. Promoția lui și a mea au fost decalate în timp cu cîtiva ani, destui ca pe el să-l poarte destinul spre prizonierat și apoi spre un alt război, destin care avea să-i încarce ranița cu o existență umană tragică, promoția lui era de infanterie, a mea de aviație, amîndouă la o răscruce de istorie, răscruci bînuite de năruiri interioare și de reconstrucții de sine, totul sub focul razant al fascismului și hitlerismului care umpluseră pămîntul românesc de oroare. Din stepa Calmucă pînă în Boemia, iată spațiul acelei experiențe interioare traumatizante, cel de al doilea război mondial,

iată timpul opțiunilor și al determinărilor existențiale. Cei care s-au născut după pot, cu un efort de imaginație, să reconstituie epoca și raportul ei cu Laurențiu Fulga. Nu este nevoie să sensibilizez materialitatea pământului calcinat de explozii, nici zecile, miile de ipostaze ale agoniei infanteriștilor, agonie fizică sau agonie morală, nici ceea ce se întâmplă sub mantaua soldătească, cînd peste groapa individuală trece spulberul omătuit al crivățului și, odată cu el, scrișnetul șenilelor, nu este nevoie, zic, să fac o descriere panoramică a bătăliei pentru eliberarea orașelor transilvane ori a fortării Tisei, ori a bătăliei în încercuire de la Debrețin, ori să vă aduc în această sală aparținînd istoriei literaturii virfurile înzăpezite ale munților Tatra aparținînd istoriei militare a poporului român, și acolo, înotînd în zăpezi, rețazați de rafale, degerați, mereu depășindu-și condiția, să vă arăt linia subțire a grupelor de luptă ori pe cea a plutoanelor rămase, rămase plutoane doar cu numele; dar este nevoie să amintesc cadrul pentru a-l înțelege pe Laurențiu Fulga omul și scriitorul. El aparține celui de al doilea război mondial, al acestei specii divine și stupide, cu forța terifiantă a obsesiei. Dacă ați băgat de seamă, el nu s-a smuls de acest univers, n-a vrut sau poate n-a putut să se smulgă, ori poate s-a legat de el, tocmai ca să protesteze împotriva silniciei, să-și găsească mereu argumentele cele mai cutremurătoare împotriva a tot ceea ce umilește demnitatea umană, de la lagărul de concentrare, la rețevul proletcultismului.

Este curios cum nu pot vorbi despre el ca despre cineva dat lipsă la apel. Am senzația stranie, neîncercată față de memoria altor camarazi căzuți la bordul avioanelor lor de luptă, că este prezent dincolo de universul crepuscular al cârților lui. Poate că sfertul de veac în aceeași formație cu fostul infanterist, care avusese obiceiul curios să atace în fruntea subunității ținînd un baston în mina hărăzită armeei — asta este un semn care îl caracterizează deplin pe Laurențiu Fulga: n-a tras un glonț, pentru că în fața lui era un semen — să-mi comunice această stare inexplicabilă. De cîte ori intru în holul Uniunii am tendința să virez de bord, să deschid ușa somptuoasă a fostului său birou, să lipesc călciele și să-i dau salutul militar, așa cum am făcut-o ani și ani, în fiecare luni cînd treburile mă aduceau de pe Argeș în Capitală. Nu știu dacă vi s-a întîmplat vreodată să aveți senzația prezenței fizice, repet fizice, a unui dispărut. Nu despre acest lucru care aparține parapsihologiei este vorba aici, dar se notează pentru că, într-un fel, aparține universului specific lui Laurențiu Fulga. Nu l-am văzut niciodată în ținută militară, nici după ce armata, pe care a slujit-o cu jertfă de singe, l-a ridicat la gradul de general. Dar, cînd la ocazii solemne mă prezentam la el în uniformă raportîndu-i că îi aștept ordinul, oricît de tracasat ar fi fost de multele, încurcatele și de atîtea ori copilăroasele ițe ale breslei mele atît de orgolioase, se regăsea în postură militară și amîndoi încercam să găsim vechiul, lapidarul și esențialul nostru limbaj comun, cu atît mai mult, cu cît era totdeauna vorba de a deschide o breșă în fortificațiile de hirtii ale birocrației de toate genurile, fortificații mult mai greu de cucerit decît cele din beton armat, sau de asaltat o somitate administrativă, sau de cucerit o poziție a bunului simț și a eficienței, sau, pur și simplu, trecuți în defensivă activă, de a ne apăra cărțile. Încă de la început mă provocase la o întrecere ciudată și nu exagerez dacă o numesc mortală: cartea conștiinței luptătorului român din cel de al doilea război mondial, ținîndu-l mereu pe cătare pe sublocotenentul de pionieri de asalt Aurel Mihale. Nu despre cărțile lui de gen este vorba în cele ce urmează, cu toate că adesea s-a trecut prea ușor peste ele, după un prost obicei de-al nostru de a tîmliia mai mult fotoliile și a ignora oamenii. Este vorba de Laurențiu Fulga cel torturat de demonii întrebărilor esențiale, întrebări încifrate în ecuații în care termenii cunoscuți însumau jertfa de sine, cinstea și devotamentul revoluționar în stare pură și cei necunoscuți însumau raportul acestora cu societatea pe care o visase perfectă, cu structurile, mecanismele și tendințele acestei societăți. Este vorba de Laurențiu Fulga traumatizat de o viață dramatică, adeseori bîntuită de obsesii, marcată de sentimentul morții, nu al morții ostășești, vai!, de atîtea ori doar servind de bilanț serviciilor, a celeilalte morți, a aventurii existențiale trădate

de propriile idealuri. Este vorba de acel Laurențiu Fulga halucinat de întimplări care se însumau aproape lunar în ultimii ani imputându-i ca o molimă ucigătoare breasla. Și el era cel care prin postul lui administrativ protesta vehement în pagina de ziar destinată deceselor, clamând meritele ostașului scriitor, căzut din rinduri, le clama protestînd împotriva nedreptății oarbe sau, ceea ce era aproape uluitor, le clama împotriva firescului, chemînd destinul la raport și trimițîndu-l la arestul garnizoanei. Este vorba aici de acel Laurențiu Fulga legat intim de gesturi social-obștești, care, nu de puține ori, ne-au făcut să încrucișăm săbiile gata să ne luăm singe, intransigențele noastre militare și orgoliile noastre militare, le-aș zice „țifne“, ciocnindu-se pînă la ruptură, ca în răstimpul armistițiului de arme, cu deplin cavalerism, să uite și să reia totul de la plenitudinea înțelegerii și a acceptării. Cenzurîndu-mi entuziasmul romantic cu rațiunea lui organizatorică, potențîndu-l cu autoritatea funcției, multiplicîndu-le cu rezervele de idei tactice de el deținute, mi-a fost alături la crearea Asociației Scriitorilor din Brașov, la lansarea iahtului „Hai-hui II“ pe itinerarul fabulos al redescoperirii maturității, la edificarea postului de luptă situat în lumea mirifică a istoriei de la Grădiștea pe Argeș. Sintem aici în lumea noastră, și seara asta de evocare îmi este prea aproape spre a o transforma în altceva decît în sentiment. Or, datoria de circumstanță mă rușinează profund și n-o să-mi luați în nume de rău dacă vă voi mărturisi că l-am avut alături în momente solemne ale vieții mele de familie, că apariția cărților lui și a cărților mele se constituia într-un fel de bilanț de luptă în care însumam pierderile suferite, manevrele folosite spre a deroga un tabu, terenul cucerit și stăpînit cu fermitate, baza de atac pentru viitoarea carte.

Întîlnirile lui cu copiii mei știa să le transforme în sărbătoare. Față de copii era de o bunătate și de o duioșie infinită. Și, vai, ce durere seacă, ce secătuitoare amărăciune ne-a încercat pe noi, Theodorii mari și mici, cînd într-o inserare inefabilă, acolo, la mare, l-am surprins cu mîinile întinse și l-am văzut căutîndu-și prudent drumul, amenințat de acea orbire crudă, blestemul ultim care l-a prăbușit în obsesiile lui ucigătoare. M-a fascinat devoțiunea cu care se dăruise obștii, scrupulozitatea, meticulozitatea militară. Am păstrat ciornele scrisorilor lui către diferite foruri, scrisori pe care i le ceream spre a-mi ușura formalități la autorități de toate genurile. Adnota rapid mostra prezentată, apoi, nemulțumit, o rescria de mină, indicînd în cîte exemplare se dactilografiază, pe ce hirtie și ce plic se folosește, eliminînd, prin oboseala lui, incurcături posibile. Ceea ce mi l-a apropiat frățeste era harul de a fi confident, nu numai al gîndurilor legate de munca de ocnă a prozatorului, dar confident al tuturor necazurilor care ne încearcă. Martor înțelegător al momentelor de izbucnire atunci cînd obtuzitatea își scotea capul pătrat în drum, primînd ca pe o purificare de sine și o penitență spirituală înfrîngerile confrăților, depășînd mereu limitele uscate ale administratorului, care nu erau decît pretextul exercitării omeniei celei mai cuprinzătoare și adînc înțelegătoare, Laurențiu Fulga devenise acolo, la Uniune, o escală spirituală, un punct de referință, o bază de alimentare cu statornicie și perseverență. N-am bănuit niciodată că fostul luptător este măcinat interior de alte maladii decît cele ale întrebărilor fără răspuns. Mă obișnuisem, într-un fel, să-l consider o permanență a obștii, un alter ego activ în treburile publice, dispus să-și sacrifice colectivității timpul atît de nemilos de scurt răpit manuscrisului. Cum era și firesc, abordam tema noastră obsedantă din puncte de vedere deosebite și cu mijloace, nu de puține ori, situate la antipodi. N-a existat niciodată o umbră de suspiciune, de exclusivism în legătură cu cărțile noastre. Dimpotrivă, aveam și unul și altul sentimentul că ne-acoperim reciproc punctele vulnerabile și că deschidem breșe largi într-un teritoriu abia defrișat cucerind cu singe poziții pe care le doream inexpugnabile. Stabilisem o excelentă cooperare între arme și sint sigur că, în cazul nostru, aviatorul a apelat mai des la sprijinul infanteristului decît infanteristul la sprijinul aviatorului. Cunoașteți obiectivul de cucerit. Nu de puține ori blindat cu conformisme și exclusivisme, apărât cu cai de friză împlețiți din îngustime, din suficiență și din rutină. Un

BIBLIOTECĂ
DE
LECTURĂ

război de uzură secătuitor. Ca în toate războaiele, infanteristul s-a jertfit cel dintîi. Spitalul face și el parte din destinul războinicului. În primele zile l-am văzut optimist, apoi resemnât, apoi, cînd abia s-a ridicat din patul suferinței spre a mă îmbrățișa cu certitudinea disperată că o face pentru ultima oară, singura lui grijă a fost grija de copiii mei și, desigur, întrebarea cheie: «ce face domnișoara Voica?», domnișoara Voica pe care o văzuse în scutece, însoindu-se în soarele generos al Grădiștei, pentru că în toate acele zile dramatice și crepusculare, cu demnitate firească și cu discreție absolută, a trecut peste el și, ca întotdeauna, s-a interesat neformal, printr-un sentiment de caldă umanitate, de alții. Ce minunată seară de poezie ne făcuse Romulus Vulpescu sub părul care se despletise în noaptea aceea de vară, cînd auzisem scrișind în cer osiile carului mare și cit de grele întrebări nu izvodise Laurențiu Fulga în lungul drum al Iașilor făcut numai știu cînd cu confrăți care s-au retras discret, în liniște și cum după asemenea retrageri ale celor din generația noastră ne întîlneam ca după un atac singeros la baionetă, sau după o misiune de sacrificiu, cu lozuri goale în stînga și în dreapta. Și iată că prea devreme a sunat și clopotul lui. Să-i fi auzit chemarea încă din lungile înserări de pe malul mării înfiorată de briză, cînd se retrăgea în solitudine bîjbîindu-și drumul? Oricum, a căzut la postul lui de luptă și am certitudinea că sfîrșitul n-a făcut decît să-i confirme stilul de viață și opera și acel tragic roman *E noapte și e frig seniori*, roman-previziune, al cărui ultim rînd îl citeșc luîndu-mi permisiunea generalului să i-l interpretez: «Între noi amîndoi, neantul». Neantul, generale, dacă n-ar fi cărțile semnate: Laurențiu Fulga.

Nicolae CIOBANU:

I-aș întreba pe ceilalți colegi ai noștri care dintre domniile-lor dorește să ia cuvîntul... Mi se pare că poetul Ion Horea ar dori; îi dăm, deci, cuvîntul.

Ion HOREA: «*Atunci mi-a povestit romanul său din timpul războiului...*»

Dintre noi, cei adunați aici, în jurul unei mese rotunde, cred că eu sînt singurul care a venit nepregătit pentru o asemenea misiune. Am venit pur și simplu, răspunzînd cu umbră și amară bucurie invitației lui Ingrid de a evoca pe tatăl său. Pentru mine, Laurențiu Fulga se leagă de copiii noștri și mulțumesc acelor vorbe spuse de Radu

Theodoru aici. Pentru mine, Laurențiu Fulga se leagă de zilele mării, de concediul de vară, sentimental și în acea armătură nepieritoare a sufletului care este familia și care sînt copiii noștri. Am fotografii, multe fotografii, unele cu hazul lor — era o vreme de un fel de, hai să-i zicem, «romantism». Nu știu dacă astăzi la mare mai bîntuie moda fotografiilor, dar din vremea aceea există o adevărată arhivă a vieții literare în spațiul marin, pe nisipurile căruia, pe soarele cel mai arzător, Laurențiu Fulga avea o voluptate nemaipomenită să stea și să-și citească romanele franțuzești, cred că de aventuri, polițiste. Era repausul lui sufleteș, împletind un sentimentalism în sensul estetic superior al termenului și omenesc, cu evadarea în culisele și în secretele altor structuri sociale și altor tipuri omenesci. Fac o paranteză spunînd că una din marile datorii ale criticii noastre, cum este și aceea față de Preda, de Stancu, este și aceea față de Fulga, pentru reeditarea integrală a operei sale, pentru ca să arătăm generațiilor viitoare originalitatea tulburătoare a scrisului românesc din această epocă.

Destinul omului, tragismul, creația, suferința, viața, moartea, duioșia, familia, speranța, visul, orizontul zguduît al epocii se cuprind toate într-un mînunchi al unei biografii pe care prea puțin am cunoscut-o noi înșine, stînd în apropierea lui, și aceasta nu din cauza noastră, ci din cauza discreției lui ca om; și dacă n-am cunoscut-o decît din cărțile lui, e datoria noastră s-o cunoaștem mai bine de acum înainte tot din căr-

tile lui. Aș face un paradox spunînd că am fost și sînt tot atît de departe de Laurențiu Fulga pe cît de aproape am fost și sînt de Laurențiu Fulga, adică o depărtare de o biografie pe care eu n-am putut-o trăi, dar o apropiere pe care opera lui și vorba lui, prietenia lui mi-a adus-o, mi-a creat-o. Țin minte, ploua, în ceasurile care urmau să deschidă o conferință a scriitorilor la Atheneu. Cu o jumătate de ceas înainte de începere, eu tocmai mergeam spre Atheneu, ne-am întîlnit — mi se pare că era perioada cînd mandatul meu trecător din viața de funcționar la Uniune expira. « Unde mergi, domnu' Horea? » « Mă duc la Congres unde veți fi dumneavoastră ales președinte al Uniunii Scriitorilor. » Nu știu dacă el a mărturisit cuiva că eu am fost acela care l-am sortit în gîndul meu să fie conducătorul nostru, l-am sortit să sufere, el însuși, mai departe, pentru soarta breslei scriitoricești. Atunci a fost ales. Și vorba noastră de atunci a fost repetată și mi-o spunea cu un duios reproș ori de cîte ori atîtea necazuri ale vieții literare îndreptățeau melancolia și starea de îngrijorare. O a doua întîmplare pe care n-o uit și o evoc aici este în urma unei călătorii pe care am făcut-o în Uniunea Sovietică, în Kazahstan la Alma-Ata, la un Congres al scriitorilor afroasiatici, împreună cu Tomozei, o călătorie plină de peripeții. La întoarcere, una din vizitele făcute de un grup dintre noi, cei de mai multe nații care eram acolo, a fost în orașul Karaganda, un oraș din sud-vestul Siberiei, în pustietățile Kazahstanului, unul din orașele care aveau rampă de lansare a cosmonauților, era chiar și un hotel pe care l-am vizitat, un oraș complet nou, adică construit după război, despre ale cărui clădiri și despre ale cărui bulevarde ti vorbeam lui Laurențiu Fulga. Și m-a ascultat vreo jumătate de ceas, după care a oftat, s-a uitat lung la mine și a zis: « Ei, domnu' Horea, și eu am lucrat la clădirile și la șoselele Karagandei în anii mei de prizonierat ». Atunci mi-a povestit romanul său din timpul războiului, un roman pe care nu l-am găsit în paginile lui scrise, așa cum mi-a povestit mie, atunci, o extraordinară poveste omenească legată de viață și moarte.

Dar iarăși mă întorc la Fulga zilelor noastre de vacanță, la omul pentru care Ingrid și Irina, fiicele noastre, erau fiicele lui. Și vreau să închei spunînd un rondel, o mică poezioară, regretînd că, neștiînd că va trebui să vorbesc, nu am adus cîteva din poeziile care-i plăceau foarte mult lui Laurențiu Fulga și care-i plăceau tocmai pentru că erau aproape de tragic și aproape de ceva limită, ceva fără hotar al omului:

Acei copii neștiutori
Și-acei bătrîni cu-nțelepciune
Nu vor veni de două ori
Ca să mai creadă-n vreo minune.
C-o viață doar sîntem datori,
Dar despre asta vor mai spune
Acei copii neștiutori
Și-acei bătrîni cu-nțelepciune.
Comornici ori neguțători
Nu-i nimenea să ne răzbune
Cînd, sus, ne vor petrece nori
Și-n urma lor or să se-adune
Acei copii neștiutori.

Nicolae CIOBANU: Îi mulțumim din inimă lui Ion Horea și cred că ceva mai pe placul amintirii lui Laurențiu Fulga decît acest final pe care dînsul ni l-a propus nu s-ar fi putut găsi. Acuma, neavînd încotro, ne conformăm criteriului care s-a impus spontan — adică un vorbitor din partea mea stingă și unul din partea dreaptă — și dau cuvîntul lui Romulus Vulpescu.

Romulus VULPESCU: « ...extraordinara discreție a omului Fulga... »

În ceea ce mă privește, închipuindu-mă ca auditor din public, în sală, aș fi dorit, aș fi simțit acum nevoia să vină la rînd și un critic profesionist, care să-și exprime opinia autorizată despre opera lui Laurențiu Fulga; și l-aș fi așteptat pe Mircea Iorgulescu, eu urmind să spun ce am de spus după domnia-sa. Dar, fie și cum au căzut sortii! Bine-nțeleș, n-am nici o cădere să mă opresc asupra acestei opere, pentru că nu-s critic; nu-s nici istoric literar, iar în calitate de cititor numai — nu s-ar cuveni să vorbesc. Nu-mi rămîne, prin urmare,

decît rolul modest — însă necesar, sper — de martor în stare a evoca un număr de mai bine de zece ani din viața lui, a omului căruia-i omagiem amintirea, ani în care ne-am văzut zilnic, pentru că așa erau obligațiile slujbei — ale « misiei », cum spunea el, « la canțilerie », cum spuneam eu — la Uniunea Scriitorilor, al cărei prim-vicepreședinte a fost pînă la petrecerea lui dintre noi. Aș putea să depăn ore-nregi relatări de fapte, de boroboafe pe care le făceam și de mărunte feste pe care i le jucam (și nu se supăra pe mine!), de convorbiri, de anecdote, de peripeții — unele mai pasionante decît altele... Dar știți și dumneavoastră ce renghiuri joacă hazardul amintirii: de obicei, tocmai cînd ai nevoie, nu-ți vin în minte cele care-ar trebui, cele semnificative. De fapt, acest fel de amintiri se referă mai întotdeauna la un om care nu mai este printre noi; sunt legate de cine-știe-ce întîmplare neprevăzută și asociația de idei se produce spontan. Iată însă că aici, dintre foarte multele — avuabile sau nu — împrejurări particulare, mai mult sau mai puțin anecdotice, puține-mi revin în memorie acum. Nu-i mai puțin adevărat că, de pildă, în timp ce vorbea confratele Ion Horea, mi-am amintit cum mi-a povestit și mie cu o droaie de amănunte, același lucru: într-adevăr, muncise din greu, în timpul prizonieratului, la construirea șoselei cu pricina. Poate că asta mi-a stîrnit mecanismul memoriei și mă determină să vă relatez și eu o altă întîmplare, petrecută în aceeași perioadă, și pe care eroul-narator Laurențiu Fulga n-a vrut niciodată s-o aștearnă pe hirtie. M-am ținut multă vreme de capul său, încercînd să-l conving — m-am străduit din răsputeri — că e senzational de interesantă — și-o să vă dați îndată seama de ce — nu numai pentru biografia lui Laurențiu Fulga, scriitor român, ci pentru un context mai larg, pentru o istorie a literaturii naționale, ba chiar și a uneia străine. A refuzat, totuși, s-o scrie și a refuzat s-o ncredințeze tiparului și-atunci cînd i-a fost solicitată contribuția, cum se face pe la sfîrșit de an, de cite vreun almanah. Iată despre ce este vorba: cînd era tînăr — abia debutase de puțină vreme — a luat parte, ca ofițer de rezervă, infanterist, la cel de-al doilea război mondial și-a căzut prizonier (cum ne-au amintit și Ion Horea și alți confrăți care m-au precedat). După îndelungate tribulații (pe care le puteți presupune) și după o sumedenie de palpitate peripeții (pe care le puteți imagina, prin analogie) — lagăr de triere, nesfîrșite anchete, nesigurantă asupra viitorului imediat, pentru că era ofițer, interogatorii severe, cu atît mai aspre pentru el cu cît avea picioarele degerate și era adus pe targă la « odaia de taină », muncă istovitoare etc. —, la un moment dat a fost transferat la Moscova și încarcerat într-o închisoare specială, construită adică într-un fel mai deosebit: trei corpuri de clădiri circulare, cu etaj, dispuse concentric și adăpostind trei inele de celule, inele izolate prin două rînduri de curți interioare, pentru plimbarea deținuților. Penitenciarul circular era destinat, pare-se, unor încarcerări mai importante, în majoritatea lor străini; printre alții, un preot tibetan, un lama, bănuît că ar fi spion al englezilor, și care, prin concentrare, izbutea să « evadeze » din propriul trup, pe care-l abandona ore-n șir în celulă, spiritul lui călătorind te-miri-unde, chiar în locuri pe unde nu mai fusese și despre care dădea detalii stupefiantе și autentice!

Istoria semăna cu peripețiile relatate-n romanul lui Jack London, *Temnița profesorului* (sau *Rătăciror printre stele*), o carte mai neobișnuită a marelui prozator. Deși era prizonier de război și stătuse în lagăr (unde va și reveni), atunci, scriitor fiind (chiar dacă debutant), și gazetar, a fost considerat de autoritățile de resort persoană demnă de interogată cu privire la atitudinea acestei categorii de intelectuali față de politica din acei ani a României, țară cu care anchetatorii erau în beligeranță. În pușcăria asta a fost ținut un număr de luni. Regimul de plimbare era gândit de asemenea manieră, încît nici un deținut să nu se poată-ntîlni cu altul: ieșeau la aer cîte doi odată, cu pază, umblind unul în urma celuilalt, la o distanță de un semicerc între ei, așa fel încît nimeni să nu-și poată vedea necunoscutul camarad de « promenadă ». Se urmăreau ca soarele cu luna fără să se-ntîlnească. Și iată că, o dată, acest mecanism penitenciar perfect pus la punct s-a defectat în chip neașteptat. Atît de neașteptat, încît, după ani și ani, cînd îmi povestea întîmplarea, întorceam legitima bănuială pe toate fețele, analizînd-o. Rămăsese cu ideea — « fixă », cum îl tachinam eu, « fixă, din cauza romanelor polițiste, domnu' Fulga, și-a filmelor de spionaj » — că zisul accident a fost, poate, provocat. Pentru că, zicea el, « mie nu-mi vine să cred, Romi, că-n toată organizarea aia penitenciară strictă se putea strecura o eroare atît de gogonată ». Ce « accident » survenise? Într-o noapte, scos la plimbarea reglementară, i s-a indicat să pornească într-un sens al acestui itinerar circular și, spre stupefacția lui, după cîtiva pași, s-a pomenit nas în nas cu alt deținut. S-a speriat și-a dat s-o ia înapoi — celălalt nu s-a arătat defel neliniștit, nici prea mirat! — a dat să se-ntoară pentru că (și-a zis), eroarea asta a gardianului (atunci nu-i venise-n minte că s-ar putea să fie o « eroare » voită), eroarea asta tot în capul bietului încarcerat se poate sparge! Băgînd de seamă că gardianul nu-i acolo, în preajmă, sau că nu-i cu ochii pe ei (altă bizară coincidentă, nesezisată atunci), a făcut un semn discret din cap, încercînd să-l salute pe celălalt, care, la rîndu-i, a răspuns tot cu discreție: oricum, se purtau prudent, ca oamenii care se știu supravegheați și care au și-o bogată experiență carcerală. Și-au continuat plimbarea care-i făcea să-și încrucișeze periodic rutele cu senzuri contrare și, după un număr de minute, s-au revăzut. Atunci abia, constatînd că nimeni nu-nterupe acest periplu cu sens schimbat, au încercat să și comunice. Și-așa, încetinînd pașii, și-au asumat (amîndoi sau numai domnu' Fulga?) riscul de-a-și adresa cuvîntul. « În ce limbă? », s-a-ntrebat domnu' Fulga. « În franțuzește! ». Și-a dat el seama că insul nu-i rus, că e un prizonier sau un deținut străin. « Neamț să fie? Italian? Ce-o fi? Oricum, eu nu știu decît franțuzește ». Și a murmurat în zisa limbă « Salut! Sunt român! ». Spre stupefacția lui, omul i-a răspuns tot în franțuzește, ba încă într-o franțuzească din care se vedea că-i este limbă maternă. Vă rog să vă imaginați convorbirea care urmează ca un dialog alcătuit din crîmpeie foarte scurte, mai multe cuvinte izolate, sintagme sugestive, propoziții lapidare, un dialog care-a durat, cu intreruperile de rigoare, cît a durat și-această destul de lungă (lungită în chip inexplicabil de « neglijența » gardianului — oare?) promenadă igienică de mai bine de-un ceas. Cînd își încrucișau pașii mai apucau să-și spună ceva. Și cum s-a mai nimerit să se mai vadă la plimbarea reglementară de vreo două ori, faptul îi dădea (retrospectiv) într-un fel — dacă nu chiar în toate! — dreptate domnului Fulga: nu dintr-o (improbabilă) « eroare » a serviciului penitenciar se brodeau întrevederile, ci era vorba de ceva plănuît. « A, român? » « Da, ofițer român. Scriitor ». « Mă bucur! Cunosc România, am fost de multe ori în România, țară extraordinară, bogată, oameni primitivi, femei superbe! Ce viață nemaipomenită înainte de război! Ca la Paris! Sunt foarte cunoscut în România, am jucat poker și cu suveranul dumneavoastră, regele Carol... ». Laurențiu Fulga era de-a dreptul siderat: « Și dumneavoastră, tot combatant? ». Celălalt: « A, nu! Eu sunt un prieten de-al lor. Le-am făcut rost de arme, i-am aprovizionat cu material de front, le-aduceam și muniții din Germania, unde am relații multe. Sunt și decorat. Și de ei și de nemți. Cînd s-a declarat războiul, mă aflam la Moscova. În dimineața aia de vară ieșisem să mă plimb prin Parcul Gorki: frumos, cald, copii care se jucau... Eu mă dădeam

intr-un leagăn, cind s-au ivit doi domni în civil, care m-au rugat să-i urmez pentru că e o încurcătură cu pașaportul, e viza expirată, sau așa ceva... Și, de-atuncea... înțelegeți, nu-i așa? ». « Și cind ați fost în România? ». « A, veneam mereu, mai ales că am avut și o legătură sentimentală acolo. Pe urmă, afacerile, pokerul la rege... ». « Deci, erați om de afaceri. ». « Nicidecum! Tot scriitor... ». « Dar cum vă numiți, cine sunteți? ». « Autorul lui *Toi et Moi*, dacă ați auzit de cartea asta. ». « Paul Géraldy! Am citit-o! Carte foarte cunoscută la noi, și iubită! ». Paul Géraldy *, atunci destul de în vîrstă, om de peste cincizeci de ani, și tinărul Laurențiu Fulga s-au văzut într-un penitenciar din Moscova de trei ori. Vă dați seama cîte detalii ar fi putut să-și amintească prozatorul român din acele senzaționale, pentru mai multe temeuri, convorbiri cu poetul și dramaturgul francez? Géraldy a fost singurul scriitor cu care s-a văzut în anii aceia, grei pentru el, dureroși, ai prizonieratului. Vă dați seama ce-a-nsemnat pentru un scriitor acea « gură de aer » intelectual în captivitate! Și contează și cine era celălalt: un om foarte subțire, fin psiholog, eseist, un european de aleasă ținută, un reputat dramaturg, aproape un « clasic » al teatrului « pasional », de « bulevard » — calificarea nu e defel injurioasă, căci zisul gen este unul foarte onorabil. Sigur, Géraldy era și traficant de arme, afacerist de război, între altele, dar se scuza, pare-se, mai în glumă, mai în serios, referindu-se la Rimbaud, « care și el, la urma urmei, n-a sfîrșit-o ca scriitor, ci tot ca negustor de puști! ». Firește,

La „Rotonda 13” consacrată scriitorului. De la stînga la dreapta: Ion Horea, Mircea Iorgulescu, Ștefan Aug. Doinaș, Nicolae Ciobanu, Radu Theodoru, Romulus Vulpescu.

* Paul GÉRALDY (Paul LE FÈVRE zis și) s-a născut la Paris, în 1885 (în 1980 era încă în viață) și a debutat cu o culegere de versuri de dragoste, *Les Petites Ames* (1908), urmată de volumul *Toi et Moi* (1913), dialog sentimental de budoar care i-a adus o fulgerătoare celebritate și care a fost cartea de căpătîi a îndrăgostiților interbelici. A mai publicat eseul *La guerre, Madame...* (1916) și microromanul *Le Prélude* (1923). Dar valoarea reală și incontestabilă a operei sale literare, locul său în istoria literaturii franceze îi sunt asigurate de numeroasele și foarte apreciatele lucrări dramatice, multe jucate și la noi între cele două războaie, comedii și drame de o mare delicatețe psihologică, desăvîrșit construite: *La Comédie des familles* (1908), *Les Noces d'argent* (1917), *La Princesse* (1919), *Aimer* (1921), *Les Grands garçons* (1922), *Robert et Marianne* (1925), *L'Homme de joie* (1929), *Christine* (1932), *Do mi sol do* (1934), *Duo* (1938), *Ainsi soit-il* (1946), *Vous et moi* (1960), *Trois comédies sentimentales* (1961).

să nu-i confundăm pe Rimbaud și pe Géraldy. De altfel, nici acesta din urmă nu se gindea să se pună alături de poet! Am ținut să vă relatez  int mplarea, care mi se pare semnificativă mai ales pentru discre ia lui Lauren iu Fulga, a a cum o evoca  i Ion Horea...

Ion HOREA: Asta dovede te c t sunt eu de b tr n!  tiam  i eu de toată  int mplarea, dar n-a  fi fost în stare s-o relatez at t de exact.

Romulus VULPESCU: Da, sigur că e ti mai b tr n! De-aia  i s-a  i dat cuv ntul înainte a mea... Voi m, așadar, în încheiere, să subliniez, într-un fel, extraordinara discre ie a omului Fulga fa   de scriitorul Fulga. Știți că ecouri ale peripe iilor  i-ale tribula iilor sale din război  i din captivitate există în cărțile scrise de el pe tema asta.  ntelege i, dar, cât de serios se  mpun ghilemetele de rigoare la această « anecdotă ». Avem dreptul să ne imaginăm ce s-ar fi putut face din acest episod introdus într-o carte consacrată războiului — ca *Eroica*, de pildă. Ce valen e plurale putea dob ndi « anecdota Géraldy », rolul ei într-o frescă istorică semnată de un român...

Nicolae CIOBANU:

Ve i fi de acord cu mine că, judec nd după savoarea gravă a tonului  i după prodigiozitatea în spiritul căreia ac ioneaz  memoria sa afectivă, Romulus Vulpescu este departe de-a fi spus acuma tot ce-ar avea de spus despre amintirea lui Lauren iu Fulga. Nutrim, fire te, speran a că într-o bună zi ne va face tulburătoarea surpriză a unui amplu text memorialistic în acest sens.

 n încheiere, n-a  dori să spun dec t at t: adevăratul  i profundul nostru ata ament fa   de personalitatea umană a lui Lauren iu Fulga, în fond, n  se deta eaz  prin nimic de personalitatea sa creator-artistică. De aceea, istoria  i critica literară, cea de azi, dar  i cea de m ine, au datoria de a a eza pe scriitorul Fulga în r ndul celor mai de seamă prozatori români din ultimele patru-cinci decenii. Din punctul meu de vedere, avem de-a face cu un strălucit continuator al uneia din cele mai pregnante direc ii de dezvoltare a epocii noastre interbelice: proza analitico-psihologică, ca zuis tic-existen ial , în linia Camil Petrescu, Mircea Eliade, Gib. I. Mihăescu, Anton Holban; de asemenea, consider volumul de nuvele, *Str niul paradis*, o contribu ie de primă mărime la afirmarea fantasticului în aria prozei românești; în fine, apreciez că *Alexandra  i infernul* este cea mai autentică expresie a romanului de război actual, comparabil cu deja clasicizatele romane de război datorate marilor prozatori interbelici... Cu aceasta, închei mul umind, încă o dată, invita ilor no tri  i dumnea-voastră care a i venit la „Rotonda 13” spre a-i asculta  i a-l omagia pe Lauren iu Fulga.

(Transcriere de pe banda magnetică de Elena FLUERA U)

NICOLAE CIOBANU (4 august 1931 — 30 noiembrie 1987, București) — critic  i istoric literar. S-a născut în satul Dochia din județul Neamț, într-o familie cu mai mul i copii. A urmat cursurile universitare la București (terminate în 1958). A fost o vreme lector la Facultatea de Filologie din Timi oara, apoi redactor la revista „Orizont”. Din 1969 a revenit în București — mai  nt i ca redactor la Televiziunea Română, apoi la revista „Luceafărul” (1970—1986). Din iunie 1986, a fost directorul Muzeului Literaturii Române.

Opera sa a înregistrat numeroase contribuții privind, cu precădere, proza interbelică  i con-temporan .  at  c teva din volumele semnate: Nuvela  i povestirea contemporană — studiu critic (1967); Ionel Teodoreanu. Viața  i opera (studiu monografic — 1970; acestuia i se alătură  ngr i irea a 7 volume de Opere alese din creația prozatorului — 1968—1981); Panoramic (culegere de articole  i cronici adunate din reviste — 1972); Critica în primă instanță (un inventar al criticii contemporane — 1974); Incursiuni critice (1975); însemne ale modernit  ii, I, II (1977, 1979);  nt lnirea cu opera (studii — 1982); Eminescu. Structurile fantasticului narativ (1984); între imaginar  i fantastic în proza românească (suită de micromonografii tematice — ap r t  postum la Editura „Cartea Românească”).

Am publicat în acest număr al revistei noastre ultimele sale două texte critice, scrise pe patul de suferin  , cu puțin înainte de ne teptata-i dispari ie.

(Red.)

IDEI, OAMENI, FAPTE

Nicolae IORGA

«*Drame simple
pentru oameni
modești*»

ÎN SITUAȚIA ÎN CARE SE AFLĂ ÎN ULTIMA jumătate de veac: nepublicată în întregime, nereeditată decât parțial și nepusă în scenă mai deloc, dramaturgia lui Nicolae Iorga a ieșit, de bună seamă, din conștiința publicului. În așa măsură că nici criticii nu pot preciza: cite piese au rămas de la marele istoric (ne-am mulțumi, firește, cu o cifră aproximativă, dar diferența între opiniile cercetătorilor este, totuși, prea mare: unii zic că Iorga a scris peste cincizeci de piese, în timp ce alții, că a scris aproape patruzeci); ce genuri a abordat (în afara dramei istorice, cunoscute îndeobște); care sînt piesele viabile (pentru că nu doar *Doamna lui Ieremia* este bună, sau cea mai bună, cum se afirmă, ci încă patru sau cinci sînt de egal nivel artistic cu această dramă istorică, apreciată, nu pentru că ar fi singura realizată, ci pentru că doar ea a avut șansa să fie pusă în scenă în deceniile din urmă).

Eforturile care se fac pentru a repune în lumină o fațetă mai puțin cunoscută și recunoscută a personalității marelui om vin mai ales din partea editorilor. Editura „Minerva”, de pildă, a republicat 19 piese, în două volume îngrijite de Victor Iova (prefața primului volum: Mircea Vaida), apărute în 1974 și respectiv 1980. Muzeul Literaturii Române a valorificat, prin revista „Manuscriptum”, două texte inedite: piesa istorică *Baiezid* (4/1971) și comedia *Doamna Avezeanu* (3/1983). Tot la Muzeul Literaturii Române s-a prezentat, în 24 noiembrie 1986, spectacolul-lectură cu piesa *Frumoasa fără trup*, publicată în anul 1929, dar nemontată niciodată. Colaboratori la actul de cultură

prin care M.L.R. aducea în fața publicului această sinteză, perfect realizată de către N. Iorga, între cele două basme românești: *Tinerețe fără bătrînețe și viață fără de moarte* și *Frumoasa fără trup*, au fost: Mihail Stan, regizor și interpret, Elena Bog, Olga Bucătaru, Iuliana Ciugulea, Sorin Postelnicu, Mircea N. Crețu, Sabin Făgărășanu. Mihail Stan și-a alcătuit colectivul de interpreți din colegi ai săi înzestrați cu harul de a valorifica scenic poezia.

Consecvenți în dorința noastră de a descoperi și publica operele scriitorilor de seamă, aducem la cunoștința cititorilor încă un text dramatic al lui Nicolae Iorga. Diferită, și ca

valoare artistică, și ca inspirație, de piesele în care savantul judecă ori dojenește personaje din trecutul real sau imaginat, această lucrare dramatică este în trei acte și se intitulează *Cea mai bună*. Am încadrat-o în categoria celor numite de el «Drame simple pentru oameni modești». (O extraordinară simplitate a exprimării, ca și a prezentării personajelor, un firesc al mișcărilor sufletești, ca și al demonstrării ideii, ne îngăduie această apropiere.)

Oamenii modești, în formularea și în concepția lui Iorga, nu sînt atît spectatorii, cît cei ce ar urma să întocmească reprezentația pentru orice categorie de spectatori. Între felul cum sînt gindite și realizate dramele istorice și legendare, pe de o parte, și cele contemporane, pe de alta, ni se pare că putem sesiza deosebirea pe care autorul o face între teatrele profesioniste și cele de amatori. N. Iorga a scris cu căldură și cu înțelegere despre formații ale amatorilor. «Dramele simple pentru oameni modești» îi au în vedere tocmai pe acei realizatori de artă, înzestrați mai mult cu dorința decît cu harul creației. Dascălul și cărturarul care a pledat pentru o cultură a tuturor scrie pentru ei un teatru cu idei clare, cu demonstrații limpezi.

Așa ne explicăm prezența în cadrul dramaturgiei lui a comediei ușoare și a dramei cu tonalitate grav-minoră.

Din punct de vedere al preferinței pentru creionarea unor profiluri de femei, *Cea mai bună* se aseamănă piesei *Doamna Avezeanu*, comedie care aduce în scenă nu mai puțin de paisprezece personaje feminine și unul singur masculin. Aici, în *Cea mai bună*, toate cite se întîmplă se întîmplă între șase femei în legătură cu un tînăr, în jurul lui, despre și pentru el, fără ca el să apară în scenă măcar o dată. Acțiunea se petrece în casa unei mame cu fecior de înșurat. Bătrîna, care-l privește ca pe o minune, nu o acceptă pe fata care îl iubește, ci își deschide casa altor fete, deștepte, învățate, bogate, spre a-și alege noră pe potrivă. Acestea însă se amuză pe seama băiatului și a mamei. Iubita devotată le demască și bătrîna e silită să o accepte, în sfîrșit, ca soție a fiului său.

Ca și în alte piese ale lui Iorga, și aici acțiunea se încheagă pe seama și în legătură cu problematica unui singur personaj, ferm, precis conturat, celelalte făcînd nu figurație, ci constituind cadrul uman în care personajul central evoluează. Nu am vedea în aceasta un defect, ci mai curînd un procedeu similar ca tehnică

transfocării imaginii în cinematograf. Ca acele secvențe în care, în mod voit, imaginea se estompează pe planul doi, lăsînd clar prim-planul. Personajul mai reliefat este aici mama băiatului. Iorga ne-o înfățișează greșind. Greșind din prea multă iubire. Mai există în dramele lui asemenea tipuri, de pildă în piesa *Rudele*, jucată la Teatrul Ligii Culturale, în 1938. Dorința sinceră a Doamnei Mileanu (mama din *Cea mai bună*) de a-și vedea copilul fericit, i-a denaturat firea, i-a anihilat posibilitatea de a discerne. Cele două fete bogate spre care înclină alegerea sa sînt ființe superficiale, lipsite de gingășie, de înțelegere, de căldură, de feminitate. Firea lor, comportamentul li s-a degradat nu din cauza bogăției, ci din cauza... învățăturii. Iorga dezvoltă în piesa sa o idee discutabilă, desigur — avansată și în *Cugetări*: «Școlile de fete sînt întemeiate pentru ca în societate să nu mai fie sufletele de femei de odinioară, ci stîngace caricaturi bărbătești în fuste» (în „*Drum drept*“, 2 februarie 1913). Una din falsele pretendente se recomandă: «Sunt licențiată în litere, domnișoaro; mă prepar pentru doctorat. Tratez despre Percepțiunile auditive în sinteza senzorială a lui Eminescu comparate cu percepțiile vizuale la Coșbuc. Mă pregătesc pentru o carieră literară și științifică. Am scris un roman cu privire la perversiunile inconștiente la naturile în aparență anoste și-mi lipsește numai un titlu pentru a-l încredința unei edituri care lucrează în bransă». Cealaltă a făcut studii de educație fizică și a devenit atît de viguroasă, încît lîndu-se la harță cu un dulău ciobănesc îl răpune. Simpatia autorului merge spre Aglae, fata simplă, săracă, dar gospodină, iubitoare a rosturilor casei și îndrăgostită pînă la umilință.

Dacă admitem că acest gen de teatru urmărea crearea unui repertoriu pentru formațiile de amatori, vom admite și că aprecierea lui va folosi criterii diferite de ale operelor destinate teatrelor adevărate. Tot așa cum înjghebările scenice ale amatorilor se judecă în alt mod decît spectacolele profesionistilor. Nu vrem să spunem că, față de lucrările cele mai importante din opera dramatică a lui N. Iorga, întîlnim aici țeluri educative ori estetice mai coborîte, sau chiar personaje mai puțin luate în serios, ci că autorul simplifică la maximum, atît traiectoria personajelor, cît și demonstrația ideii propuse. Una din cugetările lui sună așa: «Prea mulți cred că literatura e un scris, nu un sens» (în „*Neamul românesc literar*“ din 12 iunie

Nicolae Iorga cu familia, în anul 1935.

1922). În fiecare operă, cît de redusă ca dimensiuni, N. Iorga pune un sens. În cazul de față: pledoaria în favoarea omului simplu, necontrafăcut, în contrast cu cel afectat și îndepărtat de natură.

«...Piesele aceste nu seamănă cu nimic din literatura străină ori indigenă» (Em. Ciomac, în „Muzică și teatru“, 23 aprilie 1931). Remarca de mai sus, făcută în timpul vieții autorului, avea în vedere exteriorizarea tumultului său sufletesc, suscitarea valorilor morale, un lirism special și însăși legile după care-și scrie întreg teatrul.

Găsim în dramele lui Iorga (în general) nu înfruntări, ci opoziții, nu zvitcoliri, ci evoluții de la o stare la alta. Cea mai bună ne oferă un joc de nuanțe, o contrabalansare între intențiile reale ale unui personaj și intențiile părelnice ale

celorlalte. Doamna Mileanu crede a descifra, în sistemul de semne al mediului înconjurător, elemente pe care acesta nu le conține. Cea mai banală vizită a mamei unei fete ia proporțiile, în ochii gazdei, unei vînători de ginere. Ca urmare, doamna Mileanu va cădea victima propriilor ei presupuneri: urechile ei vor avea de suportat considerații nemăgulitoare despre fiul iubit, moment în care doamna Mileanu moare, nu înainte de a recunoaște care este CEA MAI BUNĂ dintre tinerele care i-au trecut pragul.

Caietul-manuscris (din arhiva Muzeului Literaturii Române) nu ne ajută să ne dăm seama cînd a fost redactat textul acestei piese nedatate, nesemnate. Și nici tema tratată, deoarece interesul lui N. Iorga pentru analiza sufletelor feminine a fost permanent.

Claudia DIMIU

CEA MAI BUNĂ

comedie de
N. IORGA

ACTUL II

Scena I

Casa doamnei Mileanu: odaia fiului ei, Dafina, fiica Smarandei (răsfoiește cărți).

(Cască). Un om care nu se poate găsi niciodată. Mama mi-a spus minuni despre dînsul. În acest colț se ascunde o comoară. Mă trimite să i-o descui. Dar pentru aceasta ar trebui s-o văd... A trecut o clipă în fața mea. Pare că se ferește. Se teme să nu fie furat. Numai gîndul ăsta nu-l am.

Cărți... Ciudate cărți! Vechi... O, ce vechi, de acum douăzeci, treizeci de ani. Cum se puteau citi astfel de lucruri!

Nu e în ele nimic neașteptat, nici o zvîcnire, nici o surpriză din... viață leșnă — (aruncă o carte).

Și mi-e urît... Un urît de moarte... Mama mi-a zis s-o aștept... că vine îndată... că o să găsească o bătrînă doamnă, bună, bună și plină de iubire pentru toată lumea, deci puțintel și pentru mine.

O fi ea și fiu-său... Tot o iubire pe care n-o poți prinde... Și aici printre lucrurile astea vechi, care miroasă a mormînt, ce poate răsară decît o stafie... Și ce rost am eu aici pe lingă dînsa? Nu cumva? Aha! Doamna Mileanu, tinăra doamnă Mileanu locuiește la Muntenii de Șes, oraș de 3.000 de locuitori. Natură frumoasă... Drumuri de-ți rupi pantofii. La două zile plouă. Urlă apele în nopțile pustii. Cîțiva locuitori ca niște lilieci. Filiiile din aripi negre, și s-au și dus. N-au glas decît acasă la dînzii pentru familie. Stabiliment de cultură — școala primară. Bibliotecă — uite ce e aici... Și soțul la biroul lui de administrator de plasă... Frumos, frumos, zău, deosebit de frumos...

De aceea anii de școală, lungi, lungi. Universitatea la capăt, cu ce trebuie să ascuți, dar și cu ce-ți place să ascuți. Și colegile, colegii... O, Tudore, cu dumnezeieștile versuri pe care le sorbi fără să trebuia să le înțelegi ca o proză vulgară... O, zîmbetul tău, misteriosul tău zîmbet, făcut din taină... O, cum aș vrea să le știu, tainele al cărui flori îi dă cîntecul lui...

Eonii lumii sună...

Ce nu este în aceste adorabile versuri... Melodia lor îmi cîntă în ureche... Nu pot scăpa de dînsa și-mi pare bine că nu pot scăpa, ori:

Crud cerb sur, perversă zburătoare
Te caut... Vii... Tu ești Eratostene
Toată filosofia ți s-a ascuns în pene.
De ce tree norii albi și-n sufletu-mi o lene...
Și mă mai simt un om pe lume oare?

Al dracului Tudor! E toată poezia noastră nouă într-insul... Și ochii aceia nestrăbătuți... Ce-o fi gîndind, ce-o fi simțind... În romanul lui este o lume: Vacile lui Indra. Ce subiect grandios!... Și mistle, plin de învățăminte ascunse.

Sînt oglinzi pe aici? Uite una! Uf, mi s-au desfăcut buclele. Și innegresc, innegresc... Natura revine... Ea nu recunoaște în inerția ei necesitatea frumuseții care ondulează... (se dă cu roșu pe buze). S-o corectăm pe bătrîna îndărătnică, nesuferit de conservatoare.

Dar, pentru Dumnezeu, mama nu vine. Ce tristă soartă în fond și aceasta: că trebuie să te ții așa, de un om, care prin legile intolerabile ale acestei naturi brutale, ți-a fost pe calea vieții înainte! Să ascuți, întoarsă acasă, de povești care nu răspund la nimic în sufletul tău... Să îndeplinești ordine... Hm! ordine... Să te faci că primești o situație ridicolă, știind-o de la început că așa o să fie.

Uite, eu o văd acum pe mama. Își zice: Mileanu a venit acasă. A văzut pe fata mea. Stau de vorbă. Ba își zîmbesc. Cine poate rezista fetei mele? Și fata mea cum să reziste lui Mileanu! Tineri culți — cu cît drept a învățat el acum zece ani, cînd era încă atîta tîmpenie pe care noi am suflat-o așa... Uite-așa! Vorbesc poezie, filosofie... Și iată s-a și făcut. S-a dus grija fetei! A luat-o în spate Mileanu și Muntenii de Șes au mai căpătat o gospodină. Trezirea la șapte, dejunul la unsprezece, masa la șase; la nouă culcarea... Să mori, zău să mori! Dar de jur împrejur bogăție, ca într-un salon de pe vremea lui Napoleon al III-lea.

I-auzi... Se mișcă cineva. Tușește... Că nu m-o fi auzit vorbind... Ce noroc că oamenii sînt surzi de la o vreme... Mai poți vorbi în voie... Auzi, tușește din nou... Să deschid ușa... Dar eu n-o cunosc... N-am văzut-o niciodată... Și ce urîtă trebuie să fie! O smochină uitată într-un saltar... Nu, nu, pentru nimica în lume nu deschid ușa... N-o deschid chiar dacă aș ști că undeva, după bătrînă, apare cine? Cine altul decît domnul Mileanu? Omul cel mai perfect pe care l-a

produs natura... Frumoasa natură înconjurătoare de la Muntenii de Șes.

Dar dacă vine?... Dacă vine ea?... Dacă i-au spus că o să găsească aici între portretul lui Gambetta și pianul cu coadă pe aceea care trebuie neapărat să facă fericirea unui fiu iubit... Dacă se deschide ușa, așa deodată... maică, maică, ce mă fac eu?... Sar pe fereastră... (Ușa se deschide. Apare doamna Mileanu.)

Scena a II-a

Doamna Mileanu, Dafina.

DOAMNA MILEANU (pășind încet): Așa, așa... Mai este lume pe-aici. Tot nu m-au uitat cu toți. (Se uită lung cu mina streșină.) Să fie Smaranda? Prea e sprintenă și dreaptă și mindră! Și-apoi, n-ar sta așa lemn înaintea mea, că mă cunoaște doar de-o viață. (Dafina s-a retras.) Dar care ești acolo, fetițe, de ce nu miști? Ce, noi mîncăm oameni? Îi mîncăm numai pentru că sunt tineri și frumoși? Ar fi păcat de atîtea zile pe care le ai de trăit... (Înaintează spre Dafina; o privește lung.)

DAFINA (silit): Sărut mina, doamnă!

DOAMNA MILEANU: Cu atîta tot nu te-am cunoscut. Ai glas frumos dumneata. Cîntă, uite așa ca o pasăre. Te-am prins din cîteva note... Și eu notele le cunosc... O, ce mai cîntam eu la pianul de acolo... Și era aici lumină și veselie și tinerețe... A cui ești dumneata?

DAFINA (cu o revoltă abia stăpînită): A amiceii dumitale, Smaranda Colibaș...

DOAMNA MILEANU: Da, da... A Smarandei. Acum știu. Fata cea învățată care știe toate... Care a fost la școlile înalte... Ce urît îi-o fi dumitale pe-aici! Nu?

DAFINA: Acașă la mama nu am dreptul să stînt uritul...!

DOAMNA MILEANU: Nu, nu, asta e drept. Casa părintelui e așa de plină de iubire încît gonește orice urît. De te-ai cobori din palatul regilor ia prăvălia unui circiumar sărac, este de la Dumnezeu pentru toți copiii atîta iubire de-ar face focul ei să ardă soarele-n noapte, draga maicii. S-o știi de la mine pe lângă tot ce ți-or fi spus filosofii

cei noi; — că de cei vechi, cînd eram de vîrsta dumitale, ce mai rideam noi, fetele...

Și nu te sîli așa... Apropie-te. Eu n-am multe să-ți spun, dar îmi pare așa de bine cînd aflu și eu ceva de la alții; de la cine are în capul lui atîtea ca în acest căpșor blond al dumitale...

DAFINA: Nu mă stricați, doamnă, cu complimentele — nu le merit...

DOAMNA MILEANU: Complimente?... Dar eu nu fac complimente... te laud... Și laud rar... În rîndul întîi pe acela pentru care trăiesc: fiul meu... Îl cunoști dumneata?

DAFINA: Nu, doamnă, o nu!

DOAMNA MILEANU: Ai să-l cunoști, ai să-l cunoști... Uite, vezi el e... Aici mie de tot și aici mai mare... Mare de tot acum... De două ori ești mine... Vezi, asta e...

DAFINA: Da, doamnă.

DOAMNA MILEANU: Sfioasă, sfioasă. Tăcută... Așa eram și eu... Dar ce-i înăuntru cine poate ști? Ce mai eram eu vîe cînd nu-mi auzea nimeni un cuvîntel... Așa și dumneata...

DAFINA: Dar, doamnă...

DOAMNA MILEANU: Nu zi, nu zi, că te prinzi! Uite, așa sintem noi tonte. Și-apoi cînd ni vine ceasul, vorbim... Ce mai vorbim! Ce-am mai vorbit și cui (se bate peste gură). Doamne iartă-mă! Și, uite așa, dumitale ți-o fi fost urît cu mine, dar mie cu dumneata nu. Nu mi-a fost urît fiindcă te-am văzut urîtă cum te-a făcut Dumnezeu... Și mie-mi ajunge... Așa, acum dumneata stai cît vrei...

DAFINA: Aștept pe mama...

DOAMNA MILEANU: Așa, cînd o veni, să treacă pe la mine, că eu, cu vîrsta mea, nu prea umblu prin odăi... Dar dumneata, iaca, poți sta și după aceea. Cine știe ce-i găsi... Nu, zău, spun și eu ca o proastă, cine știe ce-i găsi... Dar să te învăț și eu un lucru, că și eu așa am făcut: cînd le-l găsi, să nu cumva să-l lași. Ține-l... Ține-l că, zău, și mie mi-ar părea bine... (dă să plece) Cuminte fată, cuminte fată! Bravo, Smaranda! (Zgomot la ușă. Apare Eliza.)

Scena a III-a

Aceleași. Eliza.

DOAMNA MILEANU (speriată): Dar ce e acolo? N-o fi venind Smaranda ca o furtună. Bat-o norocul! Nu, nu, că e alta. Dar ce sint toate tinerețele astea!

ELISA: Iaca mai e una... Sărut mîna... Te-am cunoscut și nu te-am cunoscut. Dar, odată ce sint aici, nu mi-i goni. Dar (observă pe Dafina) Da, da, fata cucoanei Smaranda: te-am văzut, te-am văzut adesea. Școală, cărți, filosofie. Eu, știi, de astea tot una-mi e... Draga mea — numele dumitale...

DAFINA (tracasată): Dafina.

ELISA: Dafina... Asta e! Dafina! Ce nume, Doamne... Dar cheme-te cum te-o chema, să știi de la mine. Vîlța să ți-o trăiești... Restul? Tot una-mi e... Și tot mai cuminte sint eu. (cîntă) Ai auzit aria asta? O cîntă la Cărbuș. Aia cu gîtul lung, dar ce are în gît! Ce minune de glas... Mie-mi place așa de mult. (Către doamna Mileanu) Pe dumneata nu te supără? Nu, zi zău! Dacă nu te supără, uite, eu te-aș lua la danț...

DOAMNA MILEANU: Pe mine?

ELISA: Uite-așa, pe dumneata așa cum ești de mititică. Te-aș duce pe sus ca pe un puf... M-aș juca cu dumneata.

DOAMNA MILEANU: Doamne păzește! Nu m-am obișnuit.

ELISA: Să nu te temi, măicuță! Să nu te temi deloc! Eu sint tare!
DOAMNA MILEANU: Să fii sănătoasă!

ELISA: Foarte tare. Am absolvit Oneful... (către Dafina) Dumneata ai un certificat de educație fizică?

DAFINA (cu indignare): Sint licențiată în litere, domnișoaro: mă prepar pentru doctorat. Tratez despre: Percepțiunile auditive în sin-teza senzorială a lui Eminescu comparate cu percepțiile vizuale la Coșbuc. Mă pregătesc pentru o carieră literară și științifică. Am scris un roman în patru volume cu privire la perversiunile inconștiente la naturile în aparență anoste și-mi lipsește numai un titlu pentru a-l incredința unei edituri care lucrează în această branșă. Pentru moment, mama mea, locuitoare în Muntenii de Șes, mă reține lângă dumneaei; o aștept aici, și de multă vreme...

ELISA: Cu ce scop? Mă rog, dumneata ai un scop?

DAFINA: Aici, nici unul.

DOAMNA MILEANU: Are, are, dar e sfioasă ca și nu vrea să spuie. A trimis-o maică-sa ca să-mi ție de urît mie.

ELISA: Și, cum am intrat aici, mi-am dat suma cît de bine a reușit... Era o satisfacție, o bucurie. Îmi pare rău că v-am deranjat. Dar să-ți spun, colego...

DAFINA: Colegă?

ELISA: Colegă, desigur. Educația fizică are rang universitar...

DAFINA: Da, da, însă, oricum, nivelul...

ELISA: Ce nivel, mă rog, ce nivel! Avem cursurile noastre teoretice, de filosofie pură, cu filosofi de aceeași calitate ca și ai dumneavoastră...

DAFINA: Care fac psihologia mușchilor...

ELISA: Desigur... Psihologia care prin mijlocul nervilor pune în mișcare mușchii. Știi, mușchii pe cari eu îi am și dumneata nu-ai. Îmi dai voie...

DAFINA: Să cerci pe ai miei? Hotărît nu! E necuviincios și n-are nici importanță...

ELISA: Atunci nu meriți să-ți arăt pe ai miei. Știi, sint teribili. Ia uite, măicuță... (se duce la doamna Mileanu).

DOAMNA MILEANU: Precistă născătoare! Dar cu ăștia bați dumneata o ceată de parlagii... Și, păcat, ce fată frumoasă...

ELISA: Așa? Mulțumită sportului. O, ce voluptate! Să ne vezi dumneata pe noi cînd ne dedăm ei: un corset și atita...

DOAMNA MILEANU: Cum? Da' mai aveți ceva?

ELISA: Foarte puțin, foarte puțin. Am putea noi face altfel mișcărilor?

Ceva așa ușor, oarecari elemente de legătură...

DOAMNA MILEANU: Și, măică, dumneavoastră umblați așa numai acolo, cu profesoarele?

ELISA: Cu profesorii, măicuță, cu profesorii.

DOAMNA MILEANU: Bărbați, zici dumneata... bătrini?

ELISA: O, nu, o nu! Tineri... Ofițeri... În curent cu metodele...

DOAMNA MILEANU: Și pe urmă vă îmbrăcați?

ELISA: Da, uneori, relativ... La plajă, de pildă, nu. Ar fi o ofensă ce s-ar aduce naturii...

DOAMNA MILEANU: Și atunci, draga mea...

ELISA: Atunci uite-așa, de-ai zice că toate au învățat la Onef și au un certificat de educație fizică. Acuma, știi, ne gândim să învățăm și pe celelalte...

DOAMNA MILEANU: Pe care?

ELISA: Pe toate. Și întâi pe învățătoare... Am cerut un sediu la Academia Română, dar moșnegii ne-au refuzat.

DOAMNA MILEANU: Bravo moșnegii... Și, zi, învățătoarele să facă lecții așa înaltea țăranilor?

ELISA: De ce nu? De ce nu? Costumul popular are un defect: nu e destul de lejer. Împiedică mișcărilor...

DOAMNA MILEANU: Că bine face...

ELISA: Crezi? Uite, să-ți spun. Cu asta se ține sănătatea. Vezi dumneata, fi fi avînd optzeci de ani. Nu?

DOAMNA MILEANU: Să mă ajute Dumnezeu să ajung și pînă atunci! Dar n-am decît șaptezeci...

ELISA: Aha!... Și, dacă arăți optzeci de ani — crede-mă, și mai mult —

DOAMNA MILEANU: Vai de mine!

ELISA: E pentru că nu era Onef pe vremea d[umii]tale. Și e o singură scuză. Știi care? Că pe vremea d[umii]tale și bărbații umblau cu rochii lungi...

DOAMNA MILEANU: Pe cînd acum nici femeile...

ELISA: Așa, așa. Știi că ai haz, măicuță (către Dafina) „Dumneata ce zici?”

DAFINA: Cînd vă aude cineva vorbind așa, ce să mai zicem!

ELISA: Ei bine, iată, eu am — ai crede d[umnea]ta — zece diademe. Am participat la batthing...

DAFINA: La ce?

ELISA (arătînd cu gesturi): La pugilat, la bătaie cu pumnii...

DOAMNA MILEANU: Ai dat dumneata pumnii?... Dai pumnii?

ELISA: Cînd o cere datoria, desigur. Cînd am nevoie să mă disting.

DOAMNA MILEANU: Și dă și celălalt? Bărbat, femeie ce-l?

ELISA: Indiferent. În acel moment nu există decît o țintă: un nas, un ochi, o gură. Și, dacă te pricepi, și un piept care răsună, un stomah pe care-l desfunzi, un ficat pe care-l faci cîrpa...

DOAMNA MILEANU: Și, maico, nu te închide?

ELISA: Ce să te închidă, ce să te închidă! Urlă lumea de bucurie, ca la football.

DOAMNA MILEANU: Și acolo ce faceți?

ELISA: Batem mingea...

DOAMNA MILEANU: Cu mîna, cu bățul?

ELISA: Cu ce poți. Și cu umerii și cu spatele... Te muncești uite așa...

DOAMNA MILEANU (se apropie, o observă amănunțit): Trebuie să fie foarte frumos...

ELISA: Vezi dacă ești femeie deșteaptă... N-ai văzut și tot ai înțeles...

DOAMNA MILEANU: Dar să mă ferească Dumnezeu să văd? Și uite, fato, iată frumoasă — (către Dafina care-și cerceta necontenit micul ceasornic din [indescifrabil]) nu te superi că frumoasă ești și dumneata, tăcută, modestă, dar acum am de furcă numai cu dumneaei. Zic eu: fată frumoasă, dacă, să zicem: îți vine înainte un băiat. Un băiat frumos...

ELISA: Poate să nu fie...

DOAMNA MILEANU: I-auzi...

DAFINA: Într-asta mă unesc cu domnișoara, care, să-ți spun drept, m-a speriat și pe mine. Nu mai e nevoie să facem osebite între bărbați frumoși și ceilalți...

DOAMNA MILEANU: I-auzi minune, și eu care mă gindeam...

DAFINA: Vă rog să nu-mi spuneți la cine vă gindeați. Bărbații sunt azi cu totul standardizați.

DOAMNA MILEANU: Cum e aceea, măică?

DAFINA: Își fac...

DOAMNA MILEANU: Cum își fac... Nu-s făcuți gata?

DAFINA: Sigur că da. Dar ei se transformă pentru a corespunde cerințelor...

DOAMNA MILEANU: Și cum sînt acelea?

DAFINA: Un nobil cap mic. Părul uns și lipit de piele.

DOAMNA MILEANU: Așa ca niște guzgani murați. Val! Dar bălatul meu e altfel...

DAFINA: Nu l-am văzut...

ELISA: Nici eu...

DAFINA: Nu l-am văzut amîndouă. Dar dacă e așa, păcat!

DOAMNA MILEANU: Și să-l fi văzut pe tată-său! Ce om frumos.

Purta părul mare, pînă către umeri. Ca la 1848!.. Eroic, fetelor, eroic... Un cap...

DAFINA: Gusturi false; bine c-au dispărut! Și-o fi avut mustăți...

DOAMNA MILEANU: Ca un haiduc, fetelor. (Mare hohot de ris.)

DAFINA: Erau răsucite... Și ceva barbișon, ceva favorite?

DOAMNA MILEANU: Favorite ca ale lui Alexandru al II-lea.

DAFINA: Ei bine, nu mai e permis. Un tinăr devine suportabil numa cînd se curăță complet...

DOAMNA MILEANU: Uite, zău, că eu nu umblu prin lume și nu-i văd. Va să zică: așa ca-n palmă.

DAFINA: Așa. Desigur că așa...

DOAMNA MILEANU: Cine a mai văzut cocoș tuns...

DAFINA: N-are a face. Și atunci, să nu-mi uit vorba, e unul ca altul...

DOAMNA MILEANU: Asta, te cred... Și atunci pe cine vă luați voi?...

DAFINA: Pe cine dovedește calități intelectuale distinse...

ELISA: N-o crede, măică, n-o crede. Vorbește și ea așa ca o licențiată care a scris un roman... Să-ți spun eu pe cine luăm: pe cel mai obraznic...

DOAMNA MILEANU: Apoi iată că o să vă spun eu ceva. Sînteți fete frumoase și voinice. Firește (arată către Elisa) mai ales dumneata. Și fete deștepte amîndouă. Și care vorbește mai mult și care, uite-o, s-a dezvelit și ea la urmă. Mă bucur că mi-ați venit în casă și mă întineriți. Să mai veniți pe la mine. V-ați speria tot mai puțin

de mine, și, vă spun drept, și eu mai puțin de voi. Dar vremea trece și un rînd de oameni nu e ca altul. Să veniți: o să las pasi-anzul meu și om juca împreună concina sau stozul...

ELISA: Ce e aceea?

DOAMNA MILEANU: Ați învățat voi lucruri mai grele: mai cu Onei, mai cu filosofia. Îți învăța și aceea. Și n-o să vă pară rău... Dar știți de ce?

ELISA: De ce?

DOAMNA MILEANU: Ei vezi, asta n-o spun eu. O s-o vedeți voi. Și anume știți cînd? Atunci cînd și voi veți lăsa ceva de la voi. Și m-oi deprinde și eu ceva mai bine. Acuma, iată, mamele voastre sînt sigură că vin să vă ia. Iar eu sînt așa puțin obosită... Nu-mi sărutați minile. Nu cred să vă fie obiceiul. Și-apoi, bată-vă norocul, așa rău cum văd eu, tot știu ce mi-ați lăsa pe dinsele... Să mai veniți, să mai veniți... Că știu eu că sînteți mult mai bune de cum păreți... (se retrage).

Scena a V-a

Dafina, Elisa

DAFINA: Ne-a reunit ceva, domnișoară, peste tot ce ne desparte...

ELISA: Ca figură, ca îmbrăcăminte, nu...

DAFINA: Adevărat că și noi ca și băieții sîntem în plină standardizare...

ELISA: Ba mi se pare că nu ne mai osebim nici cît dinșii cari, dacă sînt bruni, sînt bruni, dacă sînt blonzi, sînt blonzi...

DAFINA: Nu fi rea...

ELISA: Aș fi și eu mine.

DAFINA (arată părul blond al Elisei): Atunci și dumneata.

ELISA: Dar desigur... Și pe urmă ei au sprincene...

DAFINA: Cine știe cît oțîinea și la ei...

ELISA: Ceva însă ne leagă în astă seară și cît vom fi în serviciul comandat al mamelor noastre în acest cuib al ridicolului care se vede și al nevăzutului care se anunță și mai ridicul...

«...protecția pe care o acorzi unor

N. Iorga

REPETATĂ DE ATÎT DE MULTE ORI, ideea că Nicolae Iorga nu a știut și nici nu a dorit să promoveze valorile reale ale literaturii românești s-a încetățenit astăzi în conștiința majorității cercetătorilor fenomenului cultural interbelic. Cele mai aspre critici la adresa poziției lui Nicolae Iorga au fost strinse de C. Cernăianu, profesor de teologie la Cernăuți și București, într-un volum special.¹ Majoritatea textelor incluse în volum aparțineau unor adversari cunoscuți ai istoricului: în special se remarcă, prin totala lipsă de obiectivitate, Mihail Dragomirescu, care scrie că personalitatea lui Nicolae Iorga «devine enorm obstacol pentru cultura noastră» și «reprezintă o direcție care e funestă culturii românești»².

Corespondența marelui istoric scoate la lumină, însă, cu totul altă poziție față de unii dintre poezii și scriitorii de frunte ai generației interbelice. Neacceptarea modernismului forțat, a limbajului voit șocant al unor opere literare, ostilitatea față de cei care avuseseră o poziție lipsită de patriotism în timpul primului război mondial și, uneori, gesturi (ale unor literați) izvorâte numai din necesități polemice au determinat îndepărtarea lui Nicolae Iorga de mari scriitori și critici ca Tudor Arghezi, Liviu Rebreanu, Lucian Blaga, E. Lovinescu, Mihail Dragomirescu ș.a. Corespondența subliniază faptul că nepotrivirea de idei și idealuri culturale

¹ C. Cernăianu, *N. Iorga — idolul neamului românesc. Antologie pentru posteritate*, București, Tip. „Îndreptarea”, 1931.

² *Ibidem*, p. 2 — fragment luat din lucrarea lui M. Dragomirescu, *De la misticism la naționalism*, București, 1925, pp. 9—10. Răspunsurile lui N. Iorga la asemenea atacuri brutale au îmbrăcat totdeauna haina urbană; majoritatea sînt articole polemice, dar lui Șerban Cioculescu, unul dintre susținătorii autorizați ai noului val, i-a făcut chiar o epigramă:

«Viitoru-l inteleg, / No-ți învinge chiar deloc: / Voi aveți un singur Cloc, / Noi avem Cocosu'ntreg: (aluzie la Georgescu-Cocos, director al „*Neamului Românesc*”). „Cuget clar” (Noul „*Sămănător*”), I (1936—37), p. 262.

nu a împiedicat aprecierea, uneori reciprocă, a valorii personale. Este știut că istoricul, în calitate de Președinte al Camerei Deputaților, l-a eliberat din închisoare pe Tudor Arghezi (fapt pentru care acesta îi va mulțumi printr-o telegramă) și că, la rîndul său, Tudor Arghezi va aprecia elogios instituțiile culturale create de Nicolae Iorga la Vălenii de Munte, în primul rînd Universitatea populară³; la apariția *Poe-*

³ Tudor Arghezi, *Scrieri*, vol. 25, București, 1974, p. 322.

tineri săraci și cuminți...»

scrisori de la:

Tudor ARGHEZI

I

[Telegramă]

D[omnu]lui Nicolae IORGA Președintele Camerei Deputaților —
București [Prezentată la București, data ianuarie 1920]

Din libertate primiți, vă rog, bunele urări ale bucuriilor, speranțelor și energiilor
unei devotate slugi.

I. Teodorescu ARGHEZI¹

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 274, f. 244]

II

[Telegramă]

D[omnului] Profesor N. IORGA

6 Șoseaua Bonaparte Loco

[Prezentată la București, nr. 5563, data 20/12/1922]

Urări de necurmată, puternică și îmbelșugată tinerețe și închinăciune.

Tudor ARGHEZI

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 302, f. 294.
Se repetă același text, dar cu nr. 3268 — la f. 355]

¹ La 29 decembrie 1919, grupul scriitorilor și ziaristilor care colaboraseră cu autoritățile de ocupație în perioada 1916—1918, din care făcea parte și Tudor Arghezi, era eliberat de la închisoarea Văcărești, ca urmare a atitudinii binevoitoare a lui N. Iorga, în acel moment Președinte al Camerei Deputaților.

melor luminii, istoricul scria în ziarul său că «nu sunt poeme, și nu lumina e ce stăpânește. Sunt bucăți de suflet»⁴ și ură lui Lucian Blaga bun venit în rîndul poezilor. În calitate de Rector al Universității București, Nicolae Iorga a avut un cuvînt decisiv, în 1929, la acordarea Premiului național pentru proză lui Liviu Rebreanu, cu toată răceala cunoscută a relațiilor dintre ei. Foarte interesantă este și o scrisoare a lui Mihail Dragomirescu, din 1918, în care-l considera pe istoric drept «axa de cristalizare sufle-

tească a neamului», punîndu-se întrebarea cînd a fost criticul sincer? în 1918, în scrisoarea personală, sau în 1925, în lucrarea publicată?

Scrisorile aduse în discuție vin să întărească ideea inoportunității preluării și transmiterii mai departe a formulelor încetățenite, care, supuse unei analize minuțioase — cu răbdarea celui ce nu acceptă valabilitatea unor teze numai pentru că au fost susținute și de alții înaintea lui — adesea se dovedesc greșite.

Petre TURLEA

⁴ „*Neamul Românesc*”, an. XIV, nr. 88 din 30 aprilie 1919.

⁵ Vezi scrisorile către N. Iorga publicate de Barbu Teodorescu în „*Manuscriptum*”.

III

[Telegramă]

D[omnului] Nicolae IORGA

Ziarul „*Neamul Românesc*” Bucur[ești]

[Prezentată la București, nr. 6332, data 18/12/1923]

An cu an bunele urări de decembrie, ale recunoștinței din tot timpul.

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 303, f. 99]

Tudor ARGHEZI²

Lucian BLAGA

IV

12.VII.1919

Mult stimate domnule Profesor,

Am sosit aseară din București cu conștiința că D[umnea]voastră sînteți unicul de la care pot aștepta rezolvarea favorabilă a cererii ce-am făcut-o către Ministerul Instrucțiunilor Publice. Vă rog să mă țineți în vedere și să vorbiți încă o dată în interesul meu.

Mulțumindu-vă, vă rog să primiți asigurarea înaltei mele considerațiuni.

Lucian BLAGA

Adr[esa]

Sat Sebeș, jud[eu]l] Sibiu

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 277, f. 162]

V

LEGATION DE ROUMANIE EN SUISSE

Domnule Profesor,

Am onoarea a vă trimite, alăturat, o notiță apărută într-un ziar din Lisabona („*Diario de noticias*”) despre o conferință ținută de d[umnea]voastră la București.

Primiți, vă rog domnule Profesor, asigurarea deosebitei mele considerațiuni.

Lucian BLAGA³

Atașat de presă

Bernă, 18 aprilie 1928

Domniei sale domnului N. IORGA

Profesor universitar București

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 346, f. 111]

² Într-o dare de seamă asupra activității Ateneului „N. Iorga” (înființat în București, la 18 septembrie 1926), este menționat printre cei care au conferențiat, în prezența lui N. Iorga, și Tudor Arghezi — B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 394, f. 187.

³ La Biblioteca Academiei Române se păstrează rapoartele despre atitudinea presei elvețiene față de Guvernul N. Iorga, rapoarte trimise de Lucian Blaga în 1931—1932 — Corespondența N. Iorga, vol. 381, ff. 65—66; vol. 383, ff. 66—68, 211—213; Arhiva N. Iorga, XXV, Varia, 379. N. Iorga se arăta mulțumit de felul cum Lucian Blaga își îndeplinea serviciul și, de aceea, nu va apare pe lista atașailor de presă suspendați din funcție pentru economii — vezi Arh. St. București, fond Președinția Consiliului de Miniștri, dosar 37/1931, f. 173. Mai mult, dintr-o scrisoare a lui Sextil Pușcariu rezultă faptul că N. Iorga dorea să-l numească pe Lucian Blaga la direcția Teatrului Național din Cluj:

Muzeul Limbei Române

Cluj, 14 iulie 1931

Strada Elisabeta nr. 23

Domnule Prim Ministru și iubite amice,

În București ți-am vorbit despre poetul Blaga, care s-ar potrivi ca Director al Teatrului Național din Cluj. D[omnu]l Blaga ți mi scrie că nu crede că va putea învinge marile greutăți de la Teatrul din Cluj și vă roagă să-l lăsați la Berna, ca atașat de presă. El este, într-adevăr, unul dintre puținii atașai de presă, care lucrează conștiincios și are legături bune cu presa din țara în care se găsește. Presa elvețiană a avut articole foarte favorabile României, mai ales în timpul din urmă.

Cu cele mai bune felicitări pentru rezultatele obținute în prima sesiune parlamentară, te rog să mă crezi al d[umii]tale devotat

Sextil PUȘCARIU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 375, f. 248]

VI

7 april[ie] 1929, Copou-Iași

Iubite Magistre și Coleg,

Atunci cînd, într-o zi, în București, ai binevoit a da aprobare pentru o bursă la Fontenay aux Roses soției unui tînăr avocat ieșean, Em. Manoliu, n-ai știut că acea tînără licențiată și profesoară de franceză e fiica mea cea mai mare Iulia-Despina⁴.

Îți mulțumesc din inimă pentru protecția pe care o acorzi unor tineri săraci și cuminiți, și te rog să primești din parte-mi, odată cu aceste mulțumiri, încredințarea unei vechi prietenii și admirații.

Al domniei tale,

Mihail SADOVEANU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 320, f. 214]

VII

21 octombrie 1929, Copou-Iași

Prea iubite și stimate Maestre,

În ziua plecării spre Fontenay aux Roses, d[oa]m[na] Despina Manoliu, fiica mea și protejata dumatăle, îmi adresează din București cîteva rînduri jalnice cu privire la supărarea cu care ai întîmpinat o rugămintă a soțului ei. Ea înțelege motivele acelei supărări, e dezolată însă că se răsfrîng asupra a doi nevinovați săraci și năcăjiți. Îi răspund chiar acum să aibă nădejde în inima domniei tale pe care o cunosc de cînd nu eram cu tîmplele cărunte.

N-am greșit, desigur, dîndu-i o nădejde în mîhnirea ei, chiar dacă domnia ta, pentru motive pe care nu am dreptul să le discut, nu vei permite judecătorului la care apelez să intervie. Eu am datorita a te ruga să ierți pe cei ce n-au greșit. Oricum vei decide, rămîn același al domniei tale, cu veche prietenie și admirație,

Mihail SADOVEANU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 354, f. 85]

VIII

31 octombrie 1931, Copou-Iași

Domnule Prim Ministru,

Prea stimate Prietene și Maestre,

Știu că la 8 noembrie ar urma ca să-mi îndeplinesc, ca și pentru ziua Reginei-Mame, o îndatorire oficială față de Măria-Sa Voievodul Mihail. Se întîmplă însă că e și ziua mea. Te rog prea mult să binevoiești a mă scuza pe lingă Majestatea Sa Regele și pe lingă Măria Sa-Voievodul Albei-Iulia. În locul meu va figura la solemnitate d[omnu]l Senator Socecu, Vicepreședinte al Senatului.

Cu cele mai devotate sentimente, al domniei tale,

Mihail SADOVEANU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 374, f. 188]

⁴ Adresa lui N. Iorga către Ministerul Instrucțiunii Publice, prin care aproba recomandarea pentru Școala Română din Franța (de la Fontenay aux Roses), făcută de Facultatea de Litere și Filosofie din Iași Despinei Manoliu, în Arh. St. București, fond Ministerul Instrucțiunii, dosar 539/1929, f. 60.

20 ianuarie 1932, Copou-Iași

Domnule Prim Ministru,
Prea stimată prietene,

Țin să-ți relatez un fapt care s-a petrecut zilele trecute la Universitatea din Iași. Am simțământul că trebuie să-l comunic ca să nu-mi rămie sufletul împovărat; și trebuie să-l comunic celui care ar mai putea interveni poate.

Senatul universitar, convocat săptămîna trecută, a aprobat numirea ca profesor de parasitologie — în locul răposatului dr. Leon — a unui medic, după cît am auzit de [*indescifrabil*] dr. Nițulescu. Era însă aici în Iași un specialist, Const. Motăș, Conferențiar al Universității, om de știință, cărturar distins, om de o deosebită valoare sufletească, ceea ce poate mări valoarea profesorului, care a fost propus de colegii lui de la Facultatea de Știință. Motăș și colegii lui au cerut concurs. Interesul Universității era ca cel mai valoros să treacă la locul ce i se cuvine. Profesorii de la Facultatea de Medicină au călcat în picioare acest principiu și acest drept, înlăturînd concursul. Au putut să aibă un vot mai mult în Senat și au impus. Dr. Nițulescu poate fi un medic bun; însă catedra ar putea fi mai bine și mai cu folos ocupată de C. Motăș. Valoarea lui în specialitatea respectivă e covârșitoare.

Am înțeles că acest act trebuie să fie aprobat de o comisiune; că această aprobare ar fi mai potrivit să se amîne pînă la promulgarea noii legi. Pînă atunci, poate se va găsi mijlocul să se rectifice o nedreptate.

Cu cel mai prietenesc devotament, al domniei tale,

Mihail SADOVEANU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 388, f. 228]

Mihail DRAGOMIRESCU

X

INSTITUTUL DE LITERATURĂ

Aleea Băicoianu, 17

Scumpe coleg și domnule Prim Ministru,

O seamă de profesori, adunați în jurul meu, ar voi să vă dea concursul în greaua sarcină ce v-ați luat.⁵

Pentru această sarcină, eu vă trimit călduros felicitări și, cu inima deschisă, am încurajat pe prietenii mei să facă acest pas.

Cît despre mine sînt prea bătrîn, prea sedentar, prea m-am dedat cu scrisul și cu Universitatea, că să mai pot fi și om politic. Unde mai pui că guri rele m-au denigrat la forurile superioare de nici măcar o audiență de apărare n-am putut obține. Și fără Rege, politică astăzi nu se mai poate face.

Felicitîndu-vă încă odată și urîndu-vă să duceți mai mult această sarcină pentru înnoirea țării, vă rog, scumpe coleg și domnule Prim Ministru, să-mi comunicați sentimentul d[umnea]voastră asupra acestei propuneri.

Cu deosebită stimă și afecțiune,

22 aprilie 1931

Mihail DRAGOMIRESCU

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 367, f. 180]

⁵ N. Iorga a fost numit Prim-Ministru la 18 aprilie 1931, post din care a demisionat la 29 mai 1932; concomitent a deținut și postul de Ministru al Instrucțiunii Publice. A atras în Guvern sau în Parlament foarte mulți intelectuali (scriitori, profesori, doctori): Mihail Sadoveanu — Președinte al Senatului; Dimitrie Pompeiu — Președinte al Camerei Deputaților; Gh. Ionescu Șișești — Ministrul Agriculturii; Dr. I. Cantacuzino — Ministrul Sănătății; C. Hamangiu — Ministru al Justiției; D. Munteanu-Râmnic — Subsecretar de Stat la Interne etc.

XI

A. Davila, Str. Ioan Mincu 3
București II, România

31 iul[ie] 1929

Onor[ate] d[omnu]le Profesor,

Afirmindu-mi-se că numai hotărîtoarei d[umnea]v[oastră] interveniri Comisia în drept mi-a decernat Premiul Național de poezie al anului 1929, îngăduiți-mi să vă trimit, în manuscris, cîteva versuri de-ale mele. Ele au făcut ceva vilvă la darea lor la iveală. Făcînd însă parte din vol. 3 (neapărut încă) al lucrării mele *Din Torsul zilelor*, ele tot zac sub presă.

Mai am puțin de trăit, așa că nu-mi va fi dat să-mi aduc destulă vreme aminte splendidul d[umnea]v[oastră] gest.⁶

Cu înaltă considerațiune

A. DAVILA

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 353, f. 269]

Otilia CAZIMIR

XII

Iași, 21 iunie 1934

Mult stimat domnule Profesor,

Țin să vă scriu ca să vă spun că am fost adînc mișcată de scrisoarea și de articolul cu care m-ați onorat. Articolul domniei voastre a și stîrnit în presă proteste ofensatoare din partea celor interesați. Dar pentru mine acum, chiar dacă valoarea materială a premiului nu mi-ar fi acordată, cuvîntul domniei voastre, atît de măgulitor, și bucuria aleasă pe care mi-ați dăruit-o, valorează mai mult decît un premiu național.

Rugîndu-vă să primiți expresia celei mai calde recunoștințe, rămîn a domniei voastre devotată

Otilia CAZIMIR⁷

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 406, f. 4]

* În B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 351, f. 206, se păstrează adresa de numiro a lui N. Iorga în Comisia pentru decernarea premiilor naționale:

ROMÂNIA
MINISTERUL CULTELOR ȘI ARTELOR
DIRECTIUNEA ARTELOR, TEATRELOR ȘI LITERELOR

Nr. 22556/6 iun[ie] 1929

București

Domnule,

Avem onoarea a vă aduce la cunoștință că joi 13 iunie 1929, ora 11 a.m. se întrunește la Ministerul Culelor și Artelor, Comisia pentru decernarea pe anul în curs a premiilor naționale de literatură, de creație artistică, unul pentru nvelă și altul pentru versuri.

În conformitate cu dispozițiile regulamentului, avem onoarea a vă ruga să binevoiți a lua parte la lucrările Comisiei.

Primiți, vă rugăm, asigurarea distinsei noastre considerațiuni.

Ministru

Aurel VLAD

Domnului Nicolae Iorga, Rector al Universității din București

Șoseaua Bonaparte nr. 10, loco.

⁶ În B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 411, f. 160, o altă scrisoare a Otiliei Cazimir către N. Iorga. În legătură cu evoluția părerii lui N. Iorga despre importanța și oportunitatea premiilor naționale de literatură, vezi scrisoarea sa trimisă, în 1937, ministrului C. Angelescu, în N. Iorga, *Corespondență*, 1, ed. îngrijită de Ecaterina Vaum, București, Editura „Minerva”, 1984, pp. 44–45.

XIII

[Telegramă]

D[omnu]lui Prof[esor] N. IORGA, Văleni
[Prezentată la București Cameră, nr. 23, data 13/7 1929]

Legea administrativă este pusă la ordinea zilei luni 15 iulie la ora 16.

Mircea ELIADE

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 327, f. 151]

XIV

Calcuta, 4 iulie 1931

Venerate d[omnu]le Profesor,

Numele Profesorului Bogdanof, al cărui *curriculum vitae* vi-l alătur⁸, e singura scuză a acestei scrisori. Prof[esorul] Bogdanof e un orientalist binecunoscut în India, are o lungă experiență profesorală — șase ani la Universitatea din St. Petersburg și trei ani la Santiniketan — și a colaborat la *Encyclopaedia of Islam*, *Cama Oriental Institute (Bombay)*, *Islamic Culture*, *Journal of London Oriental School*, *Epigraphia Indo-Moslemica*, *Journal of Asiatic Society of Bengal*, etc., iar numele său e notat în *Internationales Tasche Taschenbuch für Orientalisten* (Rudolf Haupt in Leipzig) încă din 1910. D[omnia] sa m-a rugat să vă scriu întrebându-vă dacă s-ar putea înființa o conferință de limba arabă și persană la vreuna din facultățile noastre de litere sau teologie. În caz că lucrul acesta ar fi posibil, Prof[esorul] Bogdanof va fi bucuros să trimeată un memoriu complet de titluri și lucrări precum și publicațiile sale în limbile europene. În afară de persană și arabă, Prof[esorul] Bogdanof cunoaște limba turcă, tătară și pehlevi, și va fi bucuros să lucreze la organizarea studiilor orientale în România. Condițiile sale sînt extrem de modeste. Cursul ar putea fi predat în limba franceză, germană sau engleză, pentru trei sau patru ani, pînă cînd unul dintre studenții săi români l-ar putea înlocui.

N-aș fi îndrăznit să vă adresez această scrisoare dacă n-aș fi cunoscut via d[umneavoa]stră dorință de a inaugura studiile orientale în învățămîntul nostru universitar, și dacă nu mi-aș fi amintit finalul unuia dintre memoriile dumneavoastră academice: «dar cînd vom avea oare orientaliști noștri?» În același timp, numele Profesorului Bogdanof e prea ilustru ca să nu fiu ispitit să-l unesc, sperînd, de începuturile studiilor noastre persane și arabe.

V-aș rămîne sincer îndatorat, venerate d[omnu]le Profesor, dacă ați răspunde propunerii Profesorului Bogdanof. Nădăjduind că-mi veți ierta cutezanța, cu adînc respect rămîn al d[umneavoa]stră

Mircea ELIADE
doctorand, Universitatea din Calcutta

[B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 375, ff. 226—227]

⁸ *Curriculum vitae Bogdanof* (născut în 1881), în B.A.R.S.R., Corespondența N. Iorga, vol. 375, f. 228. *Ibidem*, vol. 398, ff. 37—38, se află o circulară tipărită, trimisă de Grupul Național Român pentru Istoria științelor (Cluj, 8 decembrie 1935), lui N. Iorga, conținînd și o dare de seamă asupra activității desfășurate; în numele conducerii Grupului semnează și Mircea Eliade. Printre cei 38 de membri ai grupului se afla și N. Iorga.

RESTITUIRI

Timotei CIPARIU

Apărător al latinității și continuității poporului român

TIMOTEI CIPARIU (1805—1887) ESTE UNA dintre marile figuri ale filologiei românești și europene de la mijlocul veacului al XIX-lea, savant și erudit de talie mondială, recunoscut ca atare de eminenți oameni de știință străini ca Mommsen, Emile Picot sau Rudolf Bergner, care l-au și vizitat acasă, în mijlocul cărților sale din cetatea Blajului. Avea una din cele mai frumoase biblioteci din întreg sud-estul european, știa 14 limbi diferite și nu a existat domeniu aproape pe care știința, erudiția și talentul său să nu fi încercat a-l cuprinde, într-un continuu efort de a deschide drumuri și orizonturi noi. Căci epoca pe care o ilustrează Cipariu corespunde pe de-a-ntregul personalității sale savante, enciclopedice. Este o epocă scientistă, dominată de pozitivismul și rigorismul metodologic al cercetărilor aplicate, dornice să fructifice și să contrabalanseze, în același timp, experiența romantică printr-o stăpânire metodică și critică a materialului, printr-o confruntare cât mai aprofundată cu realitatea fenomenelor investigate. E o epocă în care înfloresc disciplinele-anexă ale istoriei și filologiei, ca bibliologia, bibliografia, arhivistica, etnologia, numismatica, versificația și poetica, ultimele descinzând din retorica clasică medievală. Excelent înzestrat pentru toate aceste discipline, T. Cipariu le-a cultivat cu o nobilă și devotată pasiune, punând baze trainice multora dintre acestea, unele încă noi și aflate la începutul de drum pe teren național. Lucrări ca *Elemente de limbă română după dialecte și monumente vechi* (1854), *Crestomafia sau Analecte literare din cărțile mai vechi și noue românești* (1858), *Elemente de poetică, metrică și versificațiune*

(1860), *Principia de limbă și de scriptură* (1864), *Începutul creștinării românilor în părțile orientale ale Imperiului roman și anume pe marginea Dunărei, în Dacia și Moesia. Date autentice* (1865) sînt numai cîteva din aceste opere în care informația nouă și copleșitoare merge mină-n mină cu o interpretare modernă, strunită de sus, dintr-un orizont larg de idei și cunoștințe, și în care pasiunea debaterii obiective nu înlătură, ci, dimpotrivă, cheamă, presupune o permanentă vină polemică îndreptată împotriva contestărilor și negărilor drepturilor istorice ale poporului român. Pe urmele marilor săi înaintași, străluciții reprezentanți ai Școlii Ardelene, T. Cipariu continuă bătălia pentru spulberarea «basnelor» și scornirilor denigratoare la adresa poporului nostru, pentru scoaterea la lumină a adevărului cu privire la limba și istoria noastră, la epoca, locul și împrejurările în care s-au format limba și poporul român. Era problema centrală de pînă atunci a filologiei românești, problemă moștenită de la generațiile precedente, și căreia Cipariu se străduie să-i aducă noi corective și rezolvări, printr-un demers critic și științific de mare amploare și cu un bagaj sporit de argumente sprijinit pe incontestabile dovezi materiale și spirituale. Demonstrația ia acum locul polemicii

și argumentele pe acelea ale acuzațiilor și replicilor defăimătoare. Cipariu nu acuză, ci afirmă, nu revendică, ci demonstrează. El cere înainte de toate respectarea adevărului, căci acesta trebuie să fie temelul oricărei științe, unde politica și injuria trebuiesc excluse: «Adevărul și numai adevărul în istorie. Iar sofismele, injuriile și satirizarea sînt arme ce nu sînt demne de oameni cu caracter» afirma el. Opera de căpătîi în acest domeniu ar fi urmat să fie o *Istorie a literaturii românești*, de care cultura română avea mare nevoie și ale cărei baze le pusese prin *Principia de limbă și scriptură și Crestomafia*. Ea a rămas din păcate, în manuscris, nefinisată și neîncheiată, ajungînd pînă la noi abia un fragment ce cuprinde partea de început, păstrată azi sub cota ms. 347 la Biblioteca Filialei din Cluj-Napoca a Academiei R.S.R. Chiar și din puținele pagini păstrate ne putem face o idee despre modul în care concepea T. Cipariu istoria literară și la ce se aștepta de la ea.

Istoria literară este în cazul său, mai întîi, o istorie a limbii. După modul în care e concepută, ea ar fi urmat să fie o bună istorie a cărților vechi românești din secolele XVI—XVIII, în care factorul de limbă ar fi deținut rolul esențial, urmat de cel cultural. Esteticul n-are încă pentru Cipariu o valoare revelatorie, lucrarea sa fiind una de catagrafiere, de înregistrare și descriere, și mai puțin de ierarhizare și interpretare. Am fi găsit însă în ea suficiente argumente pentru o dezvoltare organică a literaturii române din cele trei provincii românești, prin unitatea de stil, preocupări și limbă, prin manuscrise și tipărituri care circulă de la o provincie la alta, de la o epocă la alta în mod neîntrerupt și în ambele sensuri. Un alt câștig al lucrării ar fi fost dat de integrarea vechii literaturi latine, scrisă de învățați provenind din Dacia, în cadrele vechii literaturi române, tendință apărută la noi doar în ultimul deceniu prin scrierile lui Nestor Vornicescu și ale altora. Totodată avem de-a face cu o lărgire a conceptului de literatură, care nu se rezuma pentru el doar la lucrări scrise. Părerea sa este că literatura încorporează și creațiile literare dinainte de apariția scrisului, ca legende, cîntece și tradiții populare, spunînd: «nu este popor a fi rămas în civilizațiune carele să nu-și aibă istoriile lor, adeseori pline de fabule și profețiile lor populare, deși fără scrisoare, cărora nimica nu le lipsește ca să poată deveni literatură în sens mai strîns decît Pisistrat». Acestea i se par a alcătui un corpus valoros, de cea mai mare

importanță pentru studierea trecutului și genului unui popor. Deci, conchide el, «Istoria literaturii a fiecărui popor are și cuprinde amîndouă aceste specii de literatură unite așa de strîns între sine, după ce și literatura populară nu se poate almentrea considera decît ca o embrione a literaturii, iar, de altă parte, nici o literatură scrisă nu s-ar fi putut naște fără atare embrione».

Ceea ce ne-a lăsat de fapt Cipariu e o demonstrație foarte documentată asupra romanității limbii și poporului român, a continuității sale în Dacia. Lămurind această problemă, el răspundea de fapt la prima întrebare pe care o ridica întreprinderea sa: care este începutul literaturii române, început pe care el îl lega strîns de începutul limbii și al națiunii române. Astfel, punctul forte al demonstrației sale este afirmarea caracterului latin al limbii și poporului român, luînd în discuție atît fondul de substrat, cît și influențele străine suferite. Pentru ca romanitatea noastră să nu sufere nici un fel de imixtiune din afară, el admite, ca ceilalți învățați ai Școlii Ardelene dealtfel, că elementul dac, autohton a fost distrus în mare parte, iar dacă nu, romanizat complet, deși nu pînă la dispariție. «Însă adevărul e că s-a stins numai mare parte, atît de armele și barbaria giușilor înconjurătoare, cît și de politica lumii», elementul dac, arată el, continuîndu-și existența atît în sud cît și în nord de Dunăre, ca populație romanizată. Această populație își afirmă însă limba sa romanică și și-o păstrează în toate grelele împrejurări istorice prin care trece, și care-i conferă fizionomia aparte în cadrul celorlalte limbi romanice, prin conservarea caracterului vechii latine vulgare vorbită în această parte a imperiului și despărțită apoi de trunchiul ei de origine. «Noi sîntem de părere — afirmă Cipariu — că în seclii dintîi de la al II-lea pînă la al VII-lea, limba romană din Dacia era mai toată una cu a imperiului și că în acești seclii mai mult se poate zice că s-au adunat materialul pentru limba românească decît că s-a format limba. Forma ei însă se pare a se fi fixat mai definitiv după ce de la seclul VII încetă tot contactul cu popoarele italice și ale Occidentului și toată influența ce mai putea să aibă dialectele Italiei asupra limbii românești. Taiată de către țara maternă și despărțită de trunchiul ce-i da viață și nutremit, limba românească se văzu redusă la materialul și formele ce le avea a mînă, și numai atunci începu frămîntarea materialului, asimilarea formelor și fixarea definitivă. Limba românească

DISCURSU

ținut în

Adunarea generală

a

Asociației române transilvane

pentru

Literatură și cultură a poporului
român

în 29. Iuliu MDCCCLXII

de

EMIL PETEŢIPARIU,

canonic, metropolițan etc. etc.

Vice-Presedintele Asociației.

Brasov 1862.

Cu tipărirea lui Joane Gott.

ca limbă de sine începe de la secolul VII sau cu puțin înainte. De aci și literatura ei proprie, a ei înseși, iar nu a limbei române, preste tot, numai din acea epocă putea să înceapă.»

Acum crede autorul că este momentul să ia în discuție și elementele care au intrat în componența limbii române. Începe, cum e și firesc, cu analiza elementului dacic, din care ni s-au păstrat anumite cuvinte, cum sînt cele date de Dioscoride, dar asupra amplexării sale renunță să se pronunțe din lipsă de documente. Recunoaște însă că contribuția lui ar putea fi mai mare decît se consideră de obște, deoarece « multe cuvinte se află astăzi în limba românească, a căror origine nici din limba latină sau din cele romane, nici din alte oricare limbi încă nu s-au putut deduce și adevări. Noi nu

avem nimica contra dacă cineva le-ar putea adevări că sînt dacice... ».

Vine la rînd apoi elementul gotic, pe care-l disociază de cel tirziu, săsesc, după cum în cazul celui slavonic, distinge între elementul slav vechi și slavonic, atrăgînd atenția și asupra slavonismelor culturale care apar în limbă. Nici unul nu i se pare a fi modificat țesătura dinlăuntru (structura) limbii române, cum n-a făcut-o nici cel maghiar, turcesc sau neogrecesc, elemente pe care le analizează în continuare. Aceste influențe n-au făcut ca limba noastră să fie mai puțin latină ca celelalte limbi surori, că ea a rămas tot atît de latină, ba chiar mai latină, prin fondul vechi de cuvinte care l-a avut. Ca atare, ele n-au afectat sistemul limbii, ci doar materia limbii, lexicul ei. O distincție justă face între latina clasică și cea populară, afirmînd corect că limba română o continuă pe latina rustică, cum încearcă să explice procesul de formare a limbilor romanice, prin faptul că latina a început a fi vorbită în mod succesiv de către cucerii. Vorbînd de unitatea limbii române, el exagerează evident, pînă în lumină un singur element probatoriu, migrația, element folosit și pentru demonstrarea fenomenului invers, adică al aceluia de diferențiere dialectală. Totuși, forța limbii române de a rămîne intactă în toate cele trei provincii românești, cît și vitalitatea poporului care o vorbește, atestînd o continuitate firească pe plaiurile locuite de români, este bine argumentată. Ca elemente nu îndejuns de explicate sau chiar contradictorii trebuie să reținem acelea cu privire la ideea Daciei deșarte sau a neglijării elementelor de substrat, ca și procesul migrațiunii, căruia i se dă o importanță exagerată. Sînt însă exagerări explicabile, în parte moștenite de la înaintași, în parte insuficient de aprofundate din cauza insuficienței mijloace de care dispunea știința istorică și arheologică la acea oră.

În ansamblu însă, explicațiile lui Cipariu conțin idei și argumente viabile, bazate pe o temeinică informație, ca și pe o clară și lucidă înțelegere a fenomenelor de etnogeneză și a conexiunii lor. Chiar dacă ceea ce ne oferă e abia o protoistorie a literaturii române, încercarea sa, pe care o publicăm mai jos, merită toată atenția specialistului de astăzi. În cea mai mare parte, grafia și ortografia au fost modernizate.

Mircea POPA

ISTORIA LITERATURII ROMÂNEȘTI

[fragment]

Cunoscut este că precum omul numai prin cuvînt se distinge într-adevăr de celelalte viețuitoare după fața pămîntului, așa și națiunile culte numai prin literatură se disting de cele sălbatice și barbare. Însă literatura nu e restrînsă numai la scrisoare, măcar că scrisoarea e cel mai ferm mediu de a păstra, precum memoria celor trecute așa și literatura. Și un popor încă și pînă a ajunge la culmea civilizațiunii poate că și are opere demne de a se păstra posterității; și cînd arta scrierii e numai puțin lătită între ei, acestea se păstrează din auz și prin tradițiune cu gura. La greci, încă și pe timpul eroilor trăia[u] poeți naționali, ale căroră cîntece dumeriră popoare sălbatice și din fiare le făcură civilizate, cum erau Orfeu, Lin, Amfiune, Demonsten și alții, ale căroră însă opere încă în vechime se pierdură. Că și cea mai renumită poezie, și așa zicînd capul de operă a toată epopeea, *Iliada* și *Odiseea* lui Omer, încă pîn' în zilele lui Pisistrat și așa cît 400 de ani numai în gura rapsozilor s-a păstrat (930—560 = 370). La arabi carminele celor mai renumiți poeți înainte de islam încă numai fără scrisoare s-au păstrat; iar poeziile barzilor celți și germani tot numai în recitațiune se conservară pînă ce s-au uitat. De aceea nici nu este popor a fi rămas în civilizațiune carele să nu-și aibă istoriile lor adeseori pline de fabule și profetiiile lor populare, deși fără scrisoare, căroră nimica alta nu le lipsește ca să poată deveni literatură, în sens mai strîns decît un Pisistrat. De aceea și aflăm că în timpurile noastre, pe cînd simțul naționalului și al literaturii naționale s-a deșteptat mai mult decît oricînd, nu mai este popor atît de apus ale cărui poezii populare și istorioare fabuloase să nu fie adunate și date în public. Și nu se poate nega că atari colecțiuni de monumente literare, adeseori de cel mai înalt preț, au contribuit prea mult spre cunoașterea geniului fiecărei națiuni. Și intru astă privință chiar și națiunea noastră mult a cîștigat în ochii Europei prin culegerea și publicarea multor poezii populare. Dorul tuturor [numai-șters] este ca aceste publicări să se continue mai încolo din toate părțile româniei.

Cu toate astea este de mărturisit că cea mai mare și mai prețioasă parte a literaturii [a] fiecărei națiuni, stă în literatura scrisă și operele cele mai de frunte și mai largi numai în scris s-au putut concepe și termina! Chiar și de poemele lui Homer este multă ceartă, dacă ele sunt concepute și formate întregi, așa cum le-au edat cărturarii lui Pisistrat. Lungimea și minunata lor compozițiune, și așa perfectă în genul său, nu erau a se compune numai din memorie fără ajutorul scrierii. De unde, mare parte a învățaților pre[su]pun întru acolo că Omer nu le-au început în forma de astăzi ci numai în bucăți mai mici, la carii alții și alții după el au mai adăugat, iar oamenii lui Pisistrat din toate acestea compuseră această operă, care și are numirea de la Omer, pentru că el fu autorul principale, iar nu singur al lordin cuvînt în cuvînt. Istoria literară atît a grecilor cît și a altora ne arată că opere mari și geniali totdeauna se compuseră în scris, iar cele populare tradiționale numai în estensiune foarte restrînsă s-au putut face și conserva.

Istoria literaturii a fiecărui popor are și cuprinde amîndouă aceste specie de literatură, unite așa de strîns între sine, după ce și literatura populară nu se poate almen-trea considera decît ca o embriune a literaturii, iar de altă parte, nici o literatură scrisă nu s-a putut naște fără atare embriune. De aci și istoria prezentă va costa din 2 părți principale: populară și scriturarie.

Part. I

Întîia întrebare ce ne vine înainte: cînd s-a început literatura românească? Între-bare cu anevoință de dezlegat pe cale pozitiv istorică, din cauză că monumentele docu-

Casa în care a trăit
Timotei Cipariu (Blaj).

mentarie ne lipsesc. Și asta o pățim nu numai noi ci istoria literară a oricărui popor; fiindcă precum am zis toată literatura din început e populară și fără scris, iar unde nu e scrisoare, acolo nici cunoștință exactă de lucrurile timpurilor acelora nu se poate afla, pentru că și cele știute prea ușor se uită și iarăși consemnațiunea este cu anevoie. Singura scrisoare e cel mai sigur mijloc de conservare, iar memoria e debilă și alunecăcioasă; încă cunoaștem cum că chiar și cele încredințate scrisorii cit n-au perit și pier în toate zilele și încă nu numai memoria lucrurilor mai de jos, ci și a multor foarte importante. Cine ne poate novă spune astăzi carele a fost începutul literaturii grece și romane? Sau când a[u] început italianii, francii, germanii etc. a compune și a scrie în limbile lor? Nimene. Chiar și literatura populară a acestor națiuni încă e toată mai recentă decât cea scripturarie, la carii împărțire, în populară și scripturarie, nu e succesivă, ci coordonată.

Altă cauză a greutății de a da răspuns la acea întrebare vine de acolo: că este cu anevoie a defige terminul cînd s-a început limba română — încă și terminul cînd națiunea română a început a figura ca națiune de sine definită de celelalte naționalități? Pentru că literatura fiecărei națiuni nu poate să fie decât pînă la acele origini. Iar aste două cestiuni, de începutul limbii și al națiunii, sînt foarte strîns împreunate și de aceea în acest loc sîntem nevoiți încîtva a le discuta, ca să cunoaștem, încît ne-ar fi cu puțință, a răspunde la cestiunea de începutul literaturii române.

Și ca să încep de la originea națiunii.

Argumentul cel mai cu putere ne este chiar limba, care nimenea nu o poate nega a fi română, deși se află într-însa multe cuvinte străine. Însă care limbă în lume este care să nu aibă amestecături dintr-altele? Străinii, — înțeleg pre adversarii noștri, mai tot politici, — de la aste cuvinte străine, mai ales slavice, căci celelalte sînt mai puține, conclud că limba nu ne e română, ci amestecătură, cel puțin slavo-română. Însă, cit de debile poate fi atare argument, se cunoaște întîi [= antaniu] de acolo că de aci ar urma ca nici o limbă nu mai există curată, ci toate sînt amestecate, care e prea mult a zice. Să luăm numai limba germană: au nu sînt sute, poate și mii de cuvinte grecești, latine, frincești etc., ce nu se pot nega? Și de aci oare poate zice cineva că limba germană nu e decât o amestecătură, mai anumit: greco-latino-germană? Din limba germană au intrat sute de cuvinte în limba italiană, franceză, ispană și portugaleză, prin goți, lombarzi, franci, normani etc. și cu toate aste nimene nu le deneagă caracterul roman. Cauza e că se știe originea și modul cum au intrat aceste cuvinte străine și de aceea se recunoaște că, deși au avut influență mare popoarele germane asupra numitelor limbe, totuși caracterul roman rămase neatins. Iar pentru limba românească nu vor să recunoască asemenea împrejurări influitorie, care e nedrept. Ci adevărul [e] a se demonstra de acolo, căci oricît de puțin element latin să fie în limba română, în urma urmelor tot rămîne întrebarea: că de unde au românii elementul latin în limba-le? La care întrebare nu se poate altmîntre răspunde, ori ce se face, decât că: de la *romani*, sau cel puțin de la un popor de origină română, care în fundament e tot atîta. Ei, și apoi au nu urmează: că părinții noștri sau au fost chiar acei romani, sau cel puțin au viețuit cu acei romani că almintre nu ar fi putut să ia de la ei elementul

latin. Prin urmare, cel puțin o parte mare din națiunea română e ceva după origine cu acei romani, de la cari au luat elementul latin în limbă. De aci dar e demonstrat că originea și a națiunii și a limbii noastre cel puțin pentru o parte se suie până la acei romani carii au locuit pre acele locuri unde au locuit și locuiesc astăzi românii noștri.

Până și aci ne ajută chiar limba, de aci are să ne ajute istoria. Și întru adevăr, că ea ne și ajută într-un mod necontestabile.

Îată cum. Noi locuim astăzi și de sute de ani pre acel pământ care în vechime se numea Dacia, a cărei margine era Dunărea, Tisa și Nistru, adică locul carele astăzi se cheamă Transilvania, Valachia, Moldavia, cu părțile dinprejur, precum Basarabia, Bucovina, Maramureșul, Banatul și ținutul dintre aceste două din urmă. Pre acest pământ numit Dacia, pentru că-l locuise oarecând dacii, pre la începutul secolului II, după mărturia neîndoită a istoriei, veniră romanii cu împăratul Traian și bătînd pre daci i-au supus, sau, pre cîți au mai rămas, i-au scos de pre pămîntul Daciei, iar fiindcă pămîntul era bun, cu păduri, metale și sare, și învecinat cu alte provincii romane, cu Panonia și Mesia și mai ales cu Dunărea și Marea Neagră, atît pentru ca să nu rămîie deșartă această țară, cîmpii și cetățile ei, cît și ca să fie ca un antemurale al provinciilor de lîngă Dunăre, aduse colonii adunate din toate părțile imperiului roman, le așază în cetățile și cîmpurile deșarte ale Daciei, puse presidia militari întru dînsa, și anume pre renumita Legiune XIII Gemina, restaură cetățile dacice și alese capitala Daciei [la] Sarmisegetusa, pe care o înfrumuseță cu teatru, scalde și cu toate comoditățile luxului antic și de la sine o numia Ulpia Traiana, ale cărei ruine și astăzi se văd la Grădiște, în valea clasică a Hațegului; așa mai încolo fundă colonia Cernestilor la Mehadia, colonia Apuleana la Alba-Iulia, colonia Napocensis și alte mai multe, mai toate în Transilvania, care era centrul și anima Daciei. De unde, încă și pînă astăzi, mai rămaseră atîtea fragmente romane din acea epocă, mozaice, cărămide, pietre, cu inscripțiuni romane, statui, are, vase, geme și încă și table cerate, de care nu se mai aflase nici măcar în țara clasică a Italiei; las' că încă cite nu s-au nimicit și s-au înstrăinat chiar și în seclii mai dincoace, cite sînt încă acoperite cu pămînt dedesubt, care-și așteaptă desvăluirea într-un timp mai fericit pentru civilizațiunea Daciei. Cîmpii fură împărțiți între veteranii legiunilor romane, care-și vărsaseră sîngele în bătăliile cu daci și cu alte popoare barbare și Dacia se prefăcu în provincie romană, civilizată cu municipii, colegii, temple, sacerdoții, făurarii și, dacă vrem a zice, cu toată cultura, luxul și superstițiunea romană.

Îată dar ce ne arată istoria despre vechii romani pe pămîntul românesc, monumentele și documentele istorice despre venirea și petrecerea vestiților romani în Dacia, monumente nu scrise numai în scriptele scriptorilor istorici clasici latini și greci, ci și pre pietrele, cărămizile, arenele, sarcofagele, tablele de aramă, de misiune militare, numi, geme și alte fragmente din acea epocă, documente ce le poți prinde cu mîna [și] ce se află risipite pre toate locurile Transilvaniei, Banatului și altor părți, în muzeele patriei, Ungariei, Vienei, în colecțiunile privaților, în murii cetăților și caselor, încă chiar și pre plateele cetăților și pre cîmpii satelor, — dar încă cite sînt acoperite sub ruinele timpurilor, păstrate de providență pentru posteritate. Cine le neagă pre aste toate, sau cine le poate nega (vezi Eutropiu etc.).

Deci dacă, pre urma istoriei, a locuit în vechime [în Dacia] un popor roman, cu limba română și cu cultura română, și dacă românii noștri, cari locuiesc astăzi și de sute de ani tot pe acest pămînt, cu nume de roman, cu limba română, deși nu ca cultura română, din cauze ce le vom cerceta numaidecît, nu mai poate fi îndoială că străbunii noștri au stat în contact cu acei romani, au învățat de la ei limba română, au petrecut lung cu ei, căci limbile nu se pot învăța numai în fugă, și chiar s-au amestecat cu ei. Însă cine este în stare să arate că pre lîngă romanii vechi pre pămîntul Daciei a mai fost și alt popor divers de ei? Dacii? Însă despre aceștia Eutropiu anume scrie că cetățile și cîmpurile Daciei rămaseră deșarte de locuitori, pentru că belul îndelungat ce-l avură dacii cu romanii, stoarseră de tot pre daci;

istoria ne spune că dacii de prin cetăți se ucideau ei pre ei, pre muierile și fiifii lor, ca să nu cadă în minile învingătorilor romani, pre carii, cu crudalitățile barbare făcute asupra captivilor romani, știau bine că i-au exacerbat întru atit, cit nu aveau să spereze iertare ci numai moarte sau scalvie din partea romanilor. Columna Traiană din Roma, ridicată întru memoria gloriosului bel al lui Traian în contra dacilor, și carele, ca un monument etern despre venirea romanilor în Dacia și astăzi stă întru toată magnificiența colosală a ei, întogma ca piramidele eterne și obeliștii Egiptului și are descrisă și depictă întreaga istorie a acelu bel glorios, ne înfățișează cetățile Daciei arzînde și pre locuitorii ei ucigîndu-se pre sine sau părăsindu-și patria cu tot ce aveau.

De aci, numai o oarbă ignoranță de istorie, o necunoștință completă de tot ce se ține de națiunea romană, prejudeț rușinos și o malignitate fanatică, poate să se mai îndoiască despre acea consecință nereturnabile: cum că nu alt popor au fost străbunii noștri, cei ce petrecură în acei secli cu vechii romani, ci chiar înșii romanii vechi. Numai o orbițiune impetrită nu vede cite dificultăți sint de a se supesa, cite ipotesi neverosemeni sint de-a se presupune, dacă vrea cineva să arate că părinții noștri nu au fost romanii coloniilor din Dacia. Cînd din contră, ce soluțiune poate fi mai naturale la întrebațiunea despre originea națiunei și limbei noastre, decit aceea: cum că părinții noștri au fost acei romani aduși de Traian din toate părțile imperiului roman și așezați ca colonie în Dacia.

După astă soluțiune toate greutățile și sofismele dispar, toate obiecțiunile se răs-toarnă și istoria romanilor are un [baz] atit de solid și atit de măreț, cit scoase ochii invidioșilor de alte națiunalități. După astă soluțiune, romanii coloniilor dacice așezîndu-se în Dacia, colonizară și impopulară noua patrie, cetățile le renoiră și înfrumusețară, alte nouă se ridicară, așa cit Ptolemeu, geograful din seclul II, — și asta abia după 50 de ani, — în geografia sa numește 40 de cetăți cu numele Dacia, arătîndu-le și pusețiunea geografică după lungimea și lățimea geografică, precum urmează.

De aci cultura și fericirea materială a Daciei romane nu poate să fie decit foarte însemnată, așa cit chiar și pre numeni se află espresia: FELICITAS DACIAE. Coloniile și municipiile romane din Dacia avea[u] privilegiile lor donate de împărații romani: Traian, Antoniu, Alex. Sever, Filip și alții, precum ne lasă însemnat de o parte și Ulpian (*Pandecte*). Băile de aur și de argint de la Alburn, astăzi Roșia și Abrud, salinele de la Turda, comerțul cu provinciile mai de-aproape și chiar cu Italia, Grecia etc. dedară Daciei romane o însemnătate atit de mare, cit nu mai avuse plnă aci, măcar că aurul acestei provincii era și mai nainte proverbial la cei vechi și despre originea fabulei cum că aurul Daciei e ca arena, demult și locuitorii ei, oameni cu un ochi, anume Agathyrsi, păzeau ca să nu i-l fure străinii (Herod.).

Ci străinii, ce ereau împrejur, împreună cu rămășițele dacilor imigrați, sarmații, goții, avarii, hunii, ungurii și alte cite popoare barbare, în mișcarea universală a ginților, toate lăcomiră la averile Daciei, o atacară de toate părțile, o invaseră, așa cit în urmă nici legiunile romane nu mai fură în stare de a o apăra. Chiar și cealaltă parte a imperiului roman [era] amenințată de toate părțile, fiind în mare pericol de ruinare de tot, care se și timplă nu mult după aceea. Deci după abia 170 de ani, Aurelian, desperînd de a mai putea apăra și pre Dacia, o lăsă pradă ginților barbare, trase legiunile ce le avea dincoace de Dunăre și le trecu dincolo, căroră delndat urmară toți citi puteau să fugă și citi nu mai aveau nici un loc sigur în Dacia. Puțini vor fi rămas, și din aceștia, citi nu putură scăpa cu fuga, la munți și la ascunsure neștrăbătute, vor fi căzut în minile incursatorilor cu toată averea lor. Cetățile se predară și se arseră, cîmpii cei înfloriți cu tot lucrul de agricultură rațiunale se deșertară, băile de metal și de sare se surpară; cu un cuvînt toată civilizațiunea romană se nimici pină în fundament. Aste sint mărturiile istoriei despre istoria Daciei în seclul II și III al erei creștine.

Și apoi după atita calamitate, urmată chiar în timpurile mai de întii ale romanilor în Dacia, mai poate cineva cerca după cauza pentru ce românii noștri, care și-au

păstrat numele și limba romană, n-au păstrat și cultura romană? Unde să-și fi păstrat românul cultura națională? Pre ruinele Daciei sau ale Moesiei? Unde au fost romanii de invaziunea barbarilor amintiți? Ce-au făcut aste popoare împreună cu bulgarii, cumanii și schiavii, nu numai cu provinciile învecinate cu Dacia, cu Panonia, Moesia, Thracia, Macedonia, Grecia — ci chiar și cu Italia, Galia, Spania — și cu însăși doamna lumii, Roma? Așia cît bieteale ființe, cît au mai rămas chiar și în occidente, căutară a se retrage în mănăstiri, unde petrecură ca vai de ele pînă la ziua liberării în secolul XIII. Barbaria inundă toată Europa împreună cu barbarii, școalele încetară, bibliotecile și monumentele se arseră și se sfărmară, cea mai mare parte a literaturii clasice peri, căci nu era cine să le citească, cine să le înțeleagă, cine să le copieze, cine să le conserveze și să le apere, decît cite un biet de călugăr mai tot de viță barbar, care între alte secature în modă pe atunci, mai scria și cite un Orațiu, cite un Ovidiu etc., iar pe Liviu îl arseră unde-l aflau; alți istorici se stinseră cu toții și, numai puțin autori scăpară ca printr-o minune din astă conflagrațiune universală, unii de mirare binișor scăpați, alții arși, și rupți, și spărți, ca vai de ei, ca și membrele omului scăpat de foc.

Invaziunile barbarilor, începînd de la secolul IV, a[u] fost pentru Europa și civilizațiunea ei ca un foc amistos, dinaintea căruia nici oamenii, nici averile, nici monumentele cele mai solide nu aflară scăpare și mîntuire. Cum să scape dar românimea, care abea avu timp de a se orienta și fixa în noua patrie și iată, cînd era să-și guste fructele ostanelilor sale, fu nevoită a lua lumea în cap, a-și vedea toate ostenele nimicite, pe sine fugătorie și căutîndu-și altă patrie, unde nu fu mai fericită decît în Dacia veche. Aurelian trecu pre fugari preste Dunăre în mijlocul Mesiei, îl așeză acolo, și întru memoria patriei părăsite puse nume acestei părți Dacia, Dacia nouă, Dacia aureliană, care lung timp și această numire fu, numai ea, împărțindu-se apoi în două provincii, cea de lîngă rîpa Dunării se numi *Rupensis*, iar cea mai afund înlăuntrul țării, Mediteranea. Provincia asta încă înflori puținel timp. Romanii se creștinară. Învățători veniră din pămîntul sacru al Italiei, și anume Niceta, amicul lui Paulin cel din Nola Campaniei, al marelui episcop al dulcelui poet creștin. Biserica creștină se fundă pre pămîntul Daciei noi, în cetățile despre Rîpa Dunării și ridicară episcopate române în Novae etc. În Sardica, care fu metropola noii provincii, stete un metropolit unde să se țină consiliul sardicense la a [*loc gol*] după Christos. Poporul acestor beserece încă tot nu vorbea altă limbă decît romana, episcopii lor de față în consiliul niceean I și constantinopolitan nu știau încă a se suscrie decît latinește. Și elementul latin, cu limba latină, încă dură și mai încolo în imperiul orientale pînă la începutul secolului VII.

După Aurelian se încercară unii împărați a recupera Dacia. Constantin marele, născut în Nisa, cetatea Daciei Mediteranee, în Mesia, bătut pe goți la Nicopol, cetatea Mediei Ripense, făcu puncte peste Dunăre și persecută pre barbari în părțile dincoace. Marele Justinian, deși de familie sclavică, însă născut tot în Dacia Mediteranee la Achrida, — care apoi se numi de la numele împăratului, Justiniana Prima și se înălța la demnitate de primate preste Dacia nouă și provinciile contermine, — bătut iarăși pre goți pînă preste Dunăre, repară puntea lui Traian și de ambele părțile-i puse castele cu turnure de presidiu și în rîpa stingă a Dunării așeză o colonie romană cu cetatea *Literata*.

Însă ce folos din aste toate? Goții ținură Dacia veche, trecură preste Dunăre în Moesia și Thracia și rămaseră domnitori preste aceste locuri, prădînd și devastînd toate pînă ce din părțile aceste trecură în Italia, de acolo în Galia, Spania, tot același făcînd, bătînd și bătut, pînă ce în urmă și ei se stinseră cu totul. După ei veniră ceilalți, toți așa de răi și de prădători, mîncîndu-se unii pre alții, iar cu toții pre romani, și preste Dunăre dincolo, în Mesia, și dincoace, în Dacia veche. Românimea nu mai avu scăpare. Taiată de către patria italică, înconjurată de toate părțile de barbari, neavînd de nici o parte ajutor, străină între străini, cu goții în spinare, apoi cu schiarii, bulgarii, cumanii, hunii, e de minune că nu s-a stins de tot.

Și, într-adevăr, periculoasa stare a romanimei, în acele timpuri, atîta era de înfricoșată, cît de aceea mulți istorici, carii nu recunosc pre românii noștri de continuatori ai romanității de atunci, presupun că elementul roman din Dacia, Mesia și celelalte provincii ale imperiului orientale s-a stins cu totul. Însă adevărul e că s-a stins numai mare parte, atît de armele și barbaria ginților încunjurătoare, cît și de politica lumii. Un popor, care-și pierde patria, cîrîndu-și pierde și partea cea mai nobilă a ei; adeseori abea rămîne masa poporului, [lucru] ce se tîmplă și cu romanii. Cetățile, cu partea mai cultă a națiunii, se prepădiră, ce mai rămase fu nevoită a se îndupleca sub jugul victoriului, a accepta în urmăși politica și limba și numele inamicului său. Așia, cît în urmă domnii români se deznaționalisară și domnii românilor nu mai erau decît străinii. De aceea, aristocrația română începu a nu se mai numi pre sine romană, ci numele de roman chiar și între romani deveni sinonim cu numele de șerb, iar șerbul și schiaul deveniră domni românilor, ca și ungurul și grecul. Cu toate acestea, deși împrejurările în care se aflară romanii neconținut de la începutul venirii lor pre aceste locuri, acest element atît de sănătos și strîns legat de ale națiunii sale, a ieșit preste toate necazurile și pînă astăzi e într-un număr așa de mare, cît nu fără temei celelalte popoare, cite trăiesc în mijlocul nostru, au teamă că va să le cutrupească în urmă. Cu toate aste nevoi și sfîrmări mare, tot vedem încă pre români ici-colo rîdicîndu-și capul în istorie. În Dacia veche pe Gelu, în secul IX, ținînd părțile nordice ale Transilvaniei în secul XII pe românii din Emu — munte, fundînd un imperiu român-bulgaric; în secul XIII, ținutul meridional al Traciei, cu două ducate românești al Fogarașului și al Amlașului; tot atunci emigrarea unei colonii românești din aste ducate în România; în secul XIV, altă colonie romană emigrînd din alt ducat românesc nordic, al Maramureșului în Moldavia. Și românii pînă astăzi și-au ținut oareșcare independență mai pretutindenea. În Transilvania și Ungaria numeroasa nobilime română, în Principate scaunele domnești, mai suverane, sînt destulă mărurie că de a păt națiunea în decursul mai a XVIII seculi daune nemăsurate, în tot respectul, — deși inimizii și impilatorii, ce-au fost cît frunza și iarba, deși mai toate mijloacele de eluptare i s-au sustras de aceiași —, totuși românul și pînă astăzi și-a demonstrat vitabilitatea, care nici o calamitate nu e în stare să i-o înfrîgă.

Calamitățile, ce le timpinară românii chiar de la început, îi nevoiră a se împărți în toate părțile, fără de a părăsi deplin nici una [sic!] din locurile care le-au locuit cîndva. Alungați din Dacia veche, trecură preste Dunăre și străbătură toate culmile munților din patria-și. În Dacia nouă, incursați de gothi, schiai și bulgari, iarăși se imprăștiară și mai mult, unii înturnîndu-se preste Dunăre încoace, alții ținîndu-se prin Thracia, Macedonia, Thesalia pînă în Grecia și pînă în Iliria. Dinaintea avarilor, hunilor, tătarilor și a turcilor, cei din România și Moldavia acum se retraseră în Transilvania și Ungaria, acum iarăși înapoi. Așia cît o migrațiune perpetuă avu loc în toate provinciile acestea mai pînă în zilele noastre.

Migrațiunile acestea, ca și răspîndirea așa mare a elementului român, și-avu urmări foarte triste: prea ușoară subjugare sub străin, pierderea libertății politice și independenței naționale, mai pretutindenea; cît vedem popoare cu mult mai mici, însă compacte, ținîndu-și o independență relativă cu mult mai mare decît avem noi astăzi, de exemplu: sașii noștri. De aci veni că românii și în Transilvania și-au pierdut libertatea națională de ani mai bine de 400 și minoritatea repută victoria asupra majorității. Iar după pierderea independenței naționale, urmă și înstrăinarea atîtor familii române de către națiune și adeziunea cătră națiunea suverană. Pentru că, cînd o națiune-și pierde libertatea națională, ca și într-un naufragiu, scapă care încătrău și cum poate, ca să-și scape puțină libertate individuală.

Ci migrațiunile și necurmatele mișcări ale națiunii avură și al său bine: nedespărțibilitatea națiunii și unitatea limbei. Dacă românii, frați odată într-atîtea provincii înalt se află, și împărțiți într-atîtea staturi tăiate delaolaltă, nu migrau așa mult, prea ușor se poate tîmpla că elementele așa împărțite, fără nouă infuziune, să se prefacă cu totul în element străin, cum se tîmplă în provinciile carele neputîndu-se face

asemeni migrațiuni, în Istria, Dalmația, Sclavonia etc., elementul roman împresurat de elementul slaviu fu cotropit și straformat, așa cît în Istria abia mai rămaseră vreuna 6000 de suflete, care vorbesc românește ca vai de ei, iar morlaccii din Dalmația și vlachii din Croația și Sclavonia numai numele și-au păstrat, încă și pe acesta numai încît unii nu s-au lăsat încă de legea grecească.

Vedem esemplu viu, cît de mare influență asupra unității limbii au migrațiunile în diferențierea dialectelor romane din dincoace și de dincolo de Dunăre. Pentru că cele mai noi, de la cîteva secole încoace, fură restrinse pînă în Dunăre de ambe părțile, cei de dincoace migrînd din provincie în provincie, însă numai pînă la Dunăre, iar ceilalți, de dincolo, respinși dincolo de muntele Emu (Balcanu), nu mai migrează decît pre pămîntul Macedoniei, Tesaliei, Greciei și Albaniei. De aci, înțelenirile între ceaștia și ceia fiind numai individuale și rare, tipul limbei românești rămase întru ambe dialectele, ci diferențele născute în fiecare parte, nu se putură obli din defectul unei comunicățiuni mai intense între aceste două ținute mari.

Influența migrațiunilor întru astă parte se cunoaște chiar și în provinciile de dincoace, în carele pe lîngă toată comunicațiunea ce se afla într-insele, diferența între dialecte astăzi poate e mai mare decît în seclii trecuți, din carii atîția moldoveni și munteni se trag în Transilvania. Încă chiar și în Transilvania, care nu precepe diferența dialectelor românești, — măcar că nu e așa mare cît să nu se înțeleagă între sine, cum nu se înțeleg sașii de la Brașov cu cei de la Bistrița —, diferența dintre dialectele de dincoace de Dunăre încă nu e așa mare cît să nu ne putem înțelege toți foarte ușor unii pre alții. Din cauza fixațiunei nu se înțeleg sașii din Transilvania, măcaru-s mai aproape decît românii transilvani cu cei din România. Iar din cauza migrațiunilor pînă în seculul trecut vine că ungurii așa puține diferențe dialectale au în limba lor.

Cînd dar au început românii? Sau de cînd se datorează existența lor genetică și politică? Întîi, de cînd există numele roman, iar mai de aproape, de cînd au venit în Dacia. Și așa, precum se vede, istoria ne este foarte lungă, plină de furtune politice, mai mult triste decît fericite. Istoria noastră, precît a stat imperiul roman, — înțeleg pre adevărat roman, nu pre cel fals, așa numit, însă mai adevărat bizantin, — e dublă: generală, a imperiului, — încît și romanul din ambele Dacii s-au ținut de imperiu —, și specială, a romanului din Dacia. Cea dintîi se terminază cel mult cu prescripțiunea limbei latine din imperiul oriental, cînd grecismul apucă deasupra, și imperiul numai cu numele era roman, iar întru adevăr grec-bizantin. Între acest period romanul din Dacia era nedespărțit de romanul din Italia, Galia și altele: limba încă-i era, de nu tot una, însă asemenea, cea diplomatică publică, *latina*, iar cea domestică, vulgară, după provincie, mai mult sau mai puțin diversă. În care period, cînd vorbim de literatura română, nu putem grăi de alta decît latina, în care toți scriau cîți știau scrie și aveau de scris, iar în cea vulgară poate că se vor fi aflînd poezie populară, cum se află la toate popoarele și în toate dialectele, iar de altă literatură nici că poate fi vorba. Și anevoie este a crede să fi început ori care alt dialect vulgar roman din Italia, Galia, etc. a avea literatura scrisă înainte de acest termin.

Și ca să precepem lucrul mai bine, avem lipsă a adauge aicea cam în ce mod credem noi că s-au format limbile romane preste tot și așa și cea românească a noastră.

În Italia, unde a fost leagănul limbilor romane afară de limba grecească, ce cuprindea toată Sicilia și partea meridională a peninsulei, încă din cea mai înaltă vechime se aflau mai multe limbe cu mai multe popoare, mai mult sau mai puțin diverse între sine, despre carele însă pînă astăzi nu s-a putut cîștiga atîta cunoștință, cît ar fi lipsă spre a putea da o judecată neclătită de adevărul lor nex între ele. Ci este prea verusemenea, că unele dintru inse erau numai dialecte ale unei și acelei limbe matre, și de acestea mi se pare a fi fost limbile latină, sabină și oscă. Vecinătatea acestor ținute și împrejurarea că limba oscă era prea cunoscută în Roma, iar limba sabină fusese limba răpitorilor sabine și a lui Latiu, se pare a pune altă părere a noastră afară de toată îndoiala.

Însăși limba latină ni se pare a nu fi fost decât un dialect osco-sabin, cu forme și terminațiuni grecești, născut din amestecul pămîntenilor cu coloniile grecești așezate în Lațiu, de care se zice a fi fost a arcadilor, sub Evandru, în muntele Palatin, a lui Enea din Troia, în Laviniu și Alba și altele; la care se poate adăuge și vecinătatea cu provinciile meridionale, ce atîta erau de grecești, cît se numeau „Grecia Mare”. Noi nu voim să ne întindem mai departe, a spune de cultura greacă a Siciliei, de școalele filosofice din Italia ale lui Pitagora, Archita din Tarent etc., căci aste le presupunem cunoscute din Istorie.

Ea fusese mai întîi limba unei provincii auguste, a Latiului, însă după fundarea Romei în această provincie și după înălțarea imperiului roman, deveni limba celui mai potent popor al Italiei și pe cît puterea acestui popor și imperiu crescuseră, cu atît crescuseră și influența limbii latine, ce era limba Romei, asupra tuturor limbilor și dialectelor din Italia, și, în urmă, și asupra limbilor altor popoare afară de Italia, a cărora cultură era încă puțin înaintată, în Galia și Spania. Efectul fu că în urmă toate dialectele cele vechi din Italia precum: a sabinelor, oscilor, etruscilor, umbrilor, mesafilor etc., de [la] care se mai află astăzi puține rămășițe monumentare —, s-au șters cu totul sau s-au prefăcut în dialect roman. La astă prefăcere, atît de fără esemplu aiurea, concurse foarte mult colonizarea mai întîi a Italiei, cu cetățeni din Roma și cu veterani din legiunile romane, în care nu puteau să intre decât cetățeni romani. Iar după ce se umplu Italia, de nu mai era loc de colonizare, și populațiunea Romei creștea neîncetat, — măcar cît mistuia nenumăratele expedițiuni belice în toate părțile lumii —, ducerea coloniștilor începu a se întinde și afară de Italia, în Galia și Spania, în Grecia, Thracia și Macedonia și, precum văzu[ră]m, chiar și în Dacia. Privilegiile le cîștigau veteranii legiunilor; drepturile municipale, italice, latine și romane erau tot atîtea mijloace potențioase de a susține și apăra coloniile; așa cît provinciile pe totdeauna erau nevoite a se acomoda întru toate după colonii. Ele erau ca niște puncte strategice răspîndite în toate părțile și ocupînd cele mai tari și mai favorabili pusețiuni: de unde, ca de la nescari centre, se întindea[u] în toate părțile razele influenței romane. Așa cît nici seclii următori, nici incursiunile barbarilor, nu au fost în stare de a desrădăcina acest element viațios roman.

Acestei influențe politice-morale se adusese și diplomația limbii latine, care pe totdeauna era strîns manținută în orice parte a imperiului roman, chiar și în Grecia, chiar și în Constantinople. Toată administrațiunea și toate judecățile, toate actele și documentele publice oficiale se făceau numai și numai în limba latină.

Spre acest scop, chiar și în Syria, în cetatea Beryth (astăzi Beirut), erau catedre de dreptul roman în limba latină pentru formarea jurisconsulților pentru Siria. Chiar și în Constantinople, care apoi fu noua vatră a grecismului, mai întîi precumpăni elementul latin-roman. Mulți clasici latini scriseră acolo și în juru-i, precum Claudian, Proiscian și Lactantiu, mulți încă de viță grecească precum: Amian Marcelin, care-și escuza stilul latin chiar din astă împrejurare, Eutropiu, Macrobiu, Coripu și alții mai mulți, carii nu mai există astăzi. În secolul V, Justinian, împăratul Bizanțului în Constantinople, eda corpul dreptului roman, care-l avem astăzi, și novelele sale, ca și cei mai înainte, toți împărații, numai latinește-și publica novelele sale. Și așa, chiar și în Constantinople, numai cu începutul secolului VII, sub Focas, încetă scrisul diplomatic al limbii latine.

Toată rezistența ce o potură face popoarele străine întru adoptarea limbii latine sta întru aceea că formele și terminațiunile limbii latine le strămutară mai totdeauna, așa cît, pre lingă alte schimbări particulare, proprie locuitorilor și națiunilor, și prin reținerea unor cuvinte din limba veche, dintr-o limbă se născură mii de dialecte latino-romane, însă nu odată, ci succesiv, după cum însuși cursul natural al lucrurilor aduce cu sine; așa cît limbile sau dialecte[le] aceste noi romane mai întîi veriau mai puțin, după aceea scălbăburile făcîndu-se neconținut, diferența crescuse întru atîta, cît mai mult nu se mai înțelegea oamenii de alte provincii și ținute între sine. De mulțimea dialectelor și astăzi e plină Italia, Francia și peninsula iberică, așa cît de nu ar fi

receptă o limbă, în fiecare din aceste provincii, ca limba principală și națională, confușiunea limbelor romane pre acele țări ar fi chiar babilonie.

Ei bine, va zice cineva, dar cu limba română cum stă lucrul, cum s-a început? Ea, cam în modul următor. Eutropiu scrie că împăratul Traian aduse coloniile în Dacia din toată împărăția romană, așa dar nu numai din Italia, nu numai din Roma, ci poate și din Galia și din Spania, patria sa, cine știe oare n-a adus chiar și din Africa? La toată timplarea, ni se pare că nu va fi adus sclavi și cetățeni, ori de unde să-i fi adus. Iară, iar tot Eutropiu scrie că, vrînd Adrian, din invidie către memoria binefăcătorului său antecesor, a părăsi Dacia lui Traian de tot în mina barbarilor, amicii lui l-au desmentat, arătîndu-i că dacă nu-i e teamă de memoria adoptivului său tată, cel puțin să-i fie păcat a lăsa atîte mii de cetățeni romani în prada inamicilor. Și, aci adauge, că aceste mii nu au fost numai doi-trei, ci sute de mii, pentru că zice, cum că Traian vrînd să impoporeze Dacia deșartă, care avea zece sute de mii de pași jur împrejur, aduse colonie din *tot* imperiul roman, vrînd să arate că atîta e de mare și largă Dacia, atîta era de deșartă, atîta mulțime de om era de lipsă spre a împle cetățile și cîmpii Daciei de noi locuitori, cît n-a fost deajuns o provincie, nici Italia singură, spre a aduna atîți oameni și atîtea femei, cite erau lipsă, spre acesta ci a căutat să se pună, ca sub o contribuțiune generală, tot imperiul său, ca să trimită cetățeni romani din sînul său în Dacia. De aci vor fi venit în Dacia și din Galia și din celelalte provincii, însă numai *cetățeni romani*, cum scrie Eutropiu, deși nu toți cetățeni romani, poate de sînge italic și roman, însă cel puțin romanizați. Cu toate acestea, Italia, ca totdeauna așa și acuma, provinciile mai coterminale, după natura lucrului, vor fi contribuit mai mult și mai curînd. Încă și unele nume de ale coloniilor se par a arăta de unde au venit. Colonia Apulense, la Alba Iulia de astăzi, nu știu dacă s-ar fi numit așa, dacă nu pentru că se aduse din Apulia Italiei; colonia Patavisenilor, au nu arată că patria originară i-a fost Pataviul din Galia, de dincolo de Alpi, astăzi Padova? Clusiul nu arată cu degetul către cetatea Clusium din Italia? Încă și Sibiul, oare nu e după etimologie tot una cu Sabinium? iar cîmpia transilvană, cine știe dacă nu-și trage numirea chiar de la Campania Italiei. Adevărat că astea sînt numai cojecture, ci cojecturile încă, dacă sînt naturali și conforme adevărului, sînt demne de toată considerația.

Noi nu mai insistăm și asupra numelui *roman*, cu a chiar [= clar], ce se află ca nume de cetate în Moldavia și sub forma derivativă *Romanați*, nume[le] unui ținut în România. Cu atît mai puțin asupra numelui *roman*, cu a o[bf]scur, care mai întîi fu numai numele cetăților din Roma, apoi al celor ce aveau dreptul de cetățenie romană, deși nu era[u] de origine, și, în urmă, al fiecărui om din imperiul roman, căci ăst nume în urmă deveni universale, așa cît și grecii bizantini se numiră romani, măcar nu aveau nimic roman decît acest nume uzurpat și transformat în *popaio*. Românii noștri, încă neîndoit de acolo și în acel sens, se numiră *romani*, de unde se numiră și ceilalți cetățeni romani, și anume, întru înțelesul ce-l avea această numire pre timpul împăratului lor Traian.

Precum dar *romani* se numiră toți cetățenii imperiului, așa se numi *romana* ori ce limbă sau dialect de elementul latin-roman. De aceea și limba, care o aduseră coloniile romane, încă nu putea fi de altă forță și natură decît cum era în *tot* imperiul, de unde se adunară coloniștii: *romană* în sensul mai lat, și, fără îndoială, nu *latină*, ci numai cumnată cu latina. Și nu e îndoială mai încolo, că chiar cînd numai din Italia au fost aduse aste colonie, încă nu putea să fie limba cu totul uniformă, ci cu cît de puțină diferență dialectală; iar dacă coloniile se aduseră într-adevăr din *tot* imperiul, cum se scrie, atunci nici nu mai poate încape îndoială că limba primitivă a romanimei dacice a fost foarte variată, după provinciile și ținutele de unde veniră coloniile. De aci, ni se pare, a purcede și acea cercustare că multe cuvinte românești în formă lor de astăzi prin toate dialectele române se află, în unele unele, întru altele altele, și că nu este dialect roman, așa de depărtat de Dacia, în care să nu se afle unii idiosisimi ai limbei românești.

EPISTOLAR

Al. ODOBESCU

*Am te. Ta fille de june dans la
galerie de l'hôtel avec Tige, elle
chanté et dans. Au revoir
ma dore, un tendre amour
du navi pbe au*

CU PRILEJUL ANIVERSĂRII A 150 DE ani de la nașterea lui Alexandru Odobescu (1984), ne-am propus să aducem la cunoștință publicului cercetător un număr de 8 scrisori inedite emise de scriitor între anii 1858—1888, aflate spre conservare în depozitele Muzeului Literaturii Române.

Prima dintre aceste scrisori este cea adresată Alinei Prejbeanu, căreia Odobescu îi cere mina fiicei sale, Sașa.

Înainte de a o cunoaște pe Sașa, Odobescu se îndrăgostise fulgerător de Anica Bărcănescu, Minetta, cum i se spunea, fiica agăi Scarlat Bărcănescu și a Elenei născută Caragea. Visurile făurite în privința acesteia nu s-au împlinit și iată ce-i scrie prietenul său, George Crețianu, într-o scrisoare din 1855, căutând să-l consoleze: «Fă și tu ca mine, uită... socotesc că un om care are puțină ambiție, care vrea să se deosebi în litere, în știință... nu trebuie să se înamoreze, amorul e o mare pierdere de timp și cel ce aspiră la lucruri mari are trebuință de timp»¹.

Odobescu a uitat și s-a consolatat mai ales pentru faptul că această tinărară îi provocase o mare «dezamăgire întrucât aflase că ea citea romanele lui Paul de Kock»².

Căsătoria cu Sașa Prejbeanu a avut loc în 14 august 1858, după ce a trecut perioada de

doliu, căci în 1857 murise generalul Ioan Odobescu.

Scrisorile următoare sînt adresate soției sale în anii 1868 și 1879.

O importanță deosebită prezintă scrisoarea adresată fiicei sale, Ioana Odobescu, din care aflăm că mama lui Al. Odobescu a fost înmormîntată la cimitirul Montparnasse din Paris și nu la Père Lachaise cum s-a crezut pînă acum.

Tot aici scrie că se ocupă cu alegerea articolelor sale din ziarul „Românul” care vor fi cuprinse în volumul III al operei sale, *Scrisori literare și istorice*, ce au apărut în Editura „Socec” în același an, 1887.

Ultima scrisoare din acest grupaj îi este adresată lui Teodor Rosetti, în calitate de președinte al Consiliului de miniștri. Îi relatează în ce stadiu se găsește lucrarea sa *Tezaurul de la Pietroasa* care se tipărea la Paris. Îi comunică, de asemenea, că i-a scris și lui Maiorescu (ministrul Instrucțiunii publice la acea dată) referitor la această lucrare și așteaptă un răspuns.

Iată cîteva fragmente, în traducere, a scrisorii adresate lui Titu Maiorescu: «alaltieri am trimis la tipografie ultimele pagini, anexele, tablele de materii și titlurile volumului meu și gîndesc că la sfîrșitul săptămînii viitoare totul va fi tipărit. Vă rog să mă anunțați imediat telegrafic dacă putem pune numele regelui pe titlu. Nu-l putem tipări fără această permisiune pe care M.S. nu mi-a refuzat-o cînd i-am vorbit.

Volumul terminat, căci îl consider deja așa, am mari griji pentru întoarcerea mea la București, căci nici o dispozițiune n-a fost luată pentru cursul meu la Universitate, pe care nu trebuie și nici nu vreau să-l neglijez.

În plus sînt foarte încurcat în privința mijloacelor mele de întoarcere în țară cît și a pozițiunii mele de acolo, chiar dacă ar fi să aștept deciziunile viitoarei Camere asupra continuării lucrării mele.

Mi-ar place să fiu la București cu volumul meu — înaintea alegerilor, pentru a lua parte și de asemeni pentru începerea lecțiilor mele la Facultate, unde aș dori să mi se rezerve două lecții dimineața, de cîte o oră și jumătate fiecare...

Aștept din partea amicitiei dumneavoastră, dragă d-le Maiorescu, un sfat eficace și poate mai mult decît un sfat»³.

R. BICHIS și F. MIHAI

¹ A. Odobescu și corespondenții săi, „Minerva”, București, 1984, pp. 173—175.

² Geo Șerban. *Pagini regdite*. București, 1965, p. 305.

³ Scrisoare inedită. B.A.R. S¹(16) / CDLXXXIII

«...poate mi-ar trebui multe calități

I

Bucarest, le 8 mai 1858

Madame,¹

Je prends aujourd'hui la liberté de vous écrire, ce que j'aurais dû peut-être faire il y a quelques mois ; mais j'ai pensé alors qu'à une si grande distance, une lettre toute imprévue qui vous serait adressée par un inconnu, vous aurait semblé tout au moins étrange ; aussi, Madame, j'ai laissé vous parler à ma place ceux qui vous tenaient de plus près et j'ai remis toute ma confiance dans la Providence qui ne rebute jamais un vœu droit et sincère. Si cependant je me permets de m'adresser aujourd'hui directement à vous, ce n'est qu'avec l'autorisation de Madame la Princesse², votre mère, qui m'a toujours honoré de la plus flatteuse bienveillance.

Je voudrai, Madame, en venant vous demander la main de Mademoiselle votre fille³, trouver des expressions assez justes, assez fortes pour vous persuader de m'accorder avec confiance la grâce de veiller toujours au bonheur de Mademoiselle Sacha et aussi celle de vous garder l'éternelle reconnaissance et l'amour d'un fils tout dévoué.

Pour que vous m'en jugiez digne, Madame, peut être me faudrait-il bien des qualités que je n'ai pas, mais au défaut desquelles je tâcherai de supplier par une pleine et entière franchise :

I

București, 8 mai 1858

Doamnă,

Îmi iau astăzi libertatea de a vă scrie, ceea ce ar fi trebuit probabil să fac de câteva luni încă, dar m-am gândit atunci că la o distanță așa de mare o scrisoare neprevăzută care v-ar fi fost adresată de un necunoscut, vi s-ar fi părut cel puțin ciudată ; astfel, doamnă, am lăsat să vă vorbească în locul meu cei pe care îi considerați mai aproape și am pus toată încrederea mea în providența care nu refuză niciodată o dorință cinstită și sinceră. Dacă totuși îmi permit să mă adresez astăzi direct dumneavoastră, aceasta nu este decît cu încuviințarea doamnei prințese, mama dumneavoastră, care m-a onorat întotdeauna cu cea mai favorabilă bunăvoință.

Aș vrea, doamnă, ca venind să vă cer mîna domnișoarei, fiica dumneavoastră, să găsesc expresiile cele mai exacte, destul de puternice pentru a vă convinge să-mi acordați cu încredere favoarea de a veghea întotdeauna la fericirea domnișoarei Sașa și aceea de a vă păstra o recunoștință eternă și dragostea unui fiu foarte devotat.

Pentru a mă judeca demn, doamnă, poate mi-ar trebui multe calități pe care nu le am, dar în locul cărora voi căuta să compensez printr-o deplină și totală sinceritate.

¹ Alexandra (Sașa, Alina) Bagration (1821—187?) a fost căsătorită cu marele ban Emanoil Băleanu, de care a divorțat după scurt timp. Din legătura sa cu generalul conte Pavel Kisseleff a avut 6 copii înfiați de stolnicul Iacovache Prejbeanu în 1845 (cf. doc. Arhivele Statului MDCLXXXIII /169, 233, 257, 258, 265, 282).

Băieții, Costea și Volodia, au luat numele de Prejbeanoff, stabilindu-se împreună cu mama lor la moșia Kamenka în Rusia. Fetele au rămas în România. Elena (1839—1865) s-a căsătorit cu Ștefan D. Grecianu, iar pe Alexandra (Sașa) a crescut-o bunica sa dinspre mamă, prințesa Zoe Bagration Văcărescu.

² Zoe (n. ?, m. 1878), născută Văcărescu, a fost căsătorită prima dată cu un Mavrocordat — ucis de turci —, iar a doua oară cu principele Alexis Chirilovici Bagration Muhranski.

³ Alexandra (Sașa) (1842—1922) se va căsători cu Alexandru I. Odobescu la 14 august 1858.

pe care nu le am...»

J'ai à peine vingt-quatre ans, Madame, et pour bien des personnes la jeunesse est un indice d'imprévoyance et d'étourderie; je désirerais pourtant que pour vous, ce ne soit que le pronostic d'un accord plus parfait, d'un bonheur plus prolongé.

Pour ma position, je n'ai personnellement à présent que ce que les longs et honorables services de mon père,⁴ que nous pleurons encore, m'ont acquis d'estime et de considération; je tâcherai, en suivant son exemple, de perpétuer par mes propres efforts, la distinction d'ont il a su honorer notre nom.

Quant à ma fortune, elle est très modeste; je n'ai que mille ducats de revenu annuel et avec cela, la réputation pas tout à fait [usurpée] d'un dépensier. Mais ce défaut, auquel je pouvais m'abandonner inconsidérément quand je savais qu'il ne porterait préjudice qu'à ma seule personne, je puis vous assurer, Madame, que j'en serai complètement corrigé^a alors que je saurai par là faire le moindre tort à ceux dont la confiance et la tendresse se seraient posées en moi.

Peut-être faudrait-il ajouter à cela beaucoup d'autres défauts dont je n'ai réellement pas conscience; il suffira toutefois d'un mot bienveillant et sincèrement amical pour me les faire quitter. Ceux que je n'ai pas, je puis vous en assurer, c'est de marquer aux devoirs que m'impose mon honneur et celui des miens, de traiter légèrement les saints

Am aproape douăzeci și patru de ani, doamnă, și pentru multe persoane tinerețea este un indiciu de nesocotință și de zăpăceală; aș dori totuși ca pentru dumneavoastră aceasta să nu fie decît semnul prevestitor al unui acord mai perfect, al unei fericiri mai îndelungate.

În ceea ce privește poziția mea, eu nu am personal în prezent decît ceea ce lungile și onorabilele servicii ale tatălui meu pe care îl plingem încă mi-au dobîndit ca stimă și considerație; voi încercat urmînd exemplul său, să perpetuez prin propriile mele eforturi, distincția cu care el a știut să onoreze numele nostru.

Cît privește averea mea, ea este foarte modestă; nu am decît 1000 de ducăți venit anual și cu aceasta, reputația nu de tot [uzurpată] a unui cheltuitor. Dar de acest defect, căruia puteam să mă abandonez fără chibzuință cînd știam că el nu aduce prejudicii decît singurei mele persoane, eu pot să vă asigur, doamnă, că mă voi corija complet atunci cînd voi ști că prin aceasta aș pricinui cel mai mic neajuns celor a căror încredere și afecțiune s-ar sprijini pe mine.

Poate că ar trebui să adaug la acestea multe defecte de care nu sînt conștient în mod real; mi-ar fi de ajuns totuși un cuvînt binevoitor și sincer prietenesc pentru a mă face să le părăsesc. Cele pe care nu le am, pot să vă asigur, sînt de a nu-mi face datoriile pe care mi le impune onoarea mea și alor mei, de a trata cu ușurință sfintele angajamente pe care le-aș putea lua în fața lui

⁴ Generalul Ioan Odobescu, născut la 1793, murise la 11 august 1857.

^a urmează quand, șters

engagements que je pourrai prendre devant Dieu et devant ceux que j'aime et que je respecte, enfin d'abuser jamais de la confiance dont on voudra bien m'honorer.

Cette confession vous paraîtra peut-être, Madame, un peu trop longue; mais vous m'excuserez. Je sentais le besoin de mettre mon cœur à découvert et de faire de longs et sincères aveux à la personne qui tient aujourd'hui entre ses mains la plus grande part de mon bonheur avenir.

Si j'avais pu vous voir, Madame, probablement j'aurais pu aussi vous dire plus clairement tout ce que mon cœur veut, mieux que ma plume ne peut l'exprimer.

Trop heureux de l'espoir que ces quelques pages de franches confessions sauront me gagner votre confiance et m'en faire^b acquérir la preuve, par une douce parole de consentement et de bénédiction, j'ose à peine, Madame, leur abandonner dès à présent toute la joie et la reconnaissance que mon cœur vous en devra!

Permettez-moi, Madame, de vous présenter, en finissant, les hommages bien respectueux, bien suppliants avec lesquels j'ai l'honneur d'être

Votre tout humble et dévoué serviteur.

Ma mère^c que vous avez connue bien avant que votre humble suppliant d'aujourd'hui soit au monde, me charge de la rappeler à votre bon souvenir, qu'elle serait toute heureuse de rafraîchir par une liaison intime et éternelle.

[M.L.R. 95/IV/1 — 4630/1-2]

^b urmează acq
șters

Dumnezeu și în fața celor pe care îi iubesc și respect, în fine de a abuza vreodată de încrederea cu care veți vrea să mă onorați.

Această confesiune vi se va părea poate, doamnă, puțin prea lungă; dar mă veți scuza. Simțeam nevoia să-mi deschid inima fără ocolișuri, și să fac mărturisiri lungi și sincere persoanei care țin astăzi în mâinile sale cea mai mare parte a fericirii mele viitoare.

Dacă aș fi putut să vă văd, doamnă, probabil că aș fi putut să vă spun mai clar ceea ce inima mea vrea, mai bine decît poate să exprime până mea.

Prea fericit de speranța că aceste cîteva pagini de sinceră confesiune vor putea să-mi cîștige încrederea dumneavoastră și să-mi dovedească obținerea unei mărturii, printr-un bun cuvînt de consimțămînt și de binecuvîntare, îndrăznesc de abia, doamnă, să le încredințez chiar de acum toată bucuria și recunoștința pe care inima mea v-o va datora.

Permiteți-mi, doamnă, să vă prezint, în încheiere, omagiile foarte respectuoase, foarte rugătoare cu care am onoarea să fiu al dumneavoastră foarte umil și devotat servitor.

Mama mea, pe care ați cunoscut-o bine înainte ca umilul dumneavoastră jehbar să fie pe lume, mă însărcinează de a o aduce în buna dumneavoastră amintire, pe care ar fi foarte fericită să o reîmprospăteze printr-o legătură intimă și eternă.

Saga și Ioana Odo-
bescu.

^c Catinca Odobescu, născută Caracăș (1811—1886).

Pesth[e] hôtel d'Europe

Mardi le 30 juin 7 1/2 heures du matin [1868]*

J'avais commencé à t'écrire hier après ton départ, ma douce amie, mais j'ai dû interrompre ma lettre qui est restée inachevée; j'en commence donc une autre que je ne t'enverrai probablement qu'après l'arrivée de Titza. Ma pensée te suit dans ton long voyage, porumbița mea călătoare; à chaque moment je calcule, la montre à la main, l'endroit où tu dois te trouver. Comment auras-tu passé la nuit? As-tu été tout le temps seule ou du moins pas avec des gens désagréables? Es-tu très fatiguée de ce long trajet fait à tire d'aile? J'attends de toi de grands détails sur tout cela, ainsi que sur ton séjour à Paris. De mon côté je vais te dire tout ce que nous avons fait du moment que tu nous as quitté. Tu as vu que la petite a commencé à pleurer en te voyant partir seule, mais aussitôt montée avec moi en calèche, elle s'est fâchée contre toi en disant: urită e mămica, a plecat singură și pe noi nu ne-a luat.

Du reste pendant un trajet de plus d'une heure dans des endroits assez gentils, elle a été charmante; je n'ai pas trouvé Gerald ou plutôt Pauly, chez lui; aussi après lui avoir écrit un mot, nous sommes retournés à Vienne. Nini s'est endormie dans mes bras et en passant, le monde nous regardait; à ce qu'il paraît la vue d'un père seul avec une petite enfant inspire à tous de l'intérêt; quant à moi, depuis que je suis tout seul avec

II

Pesta, hotel Europa

Marți 30 iunie, ora 7 1/2 dimineața [1868]

Începusem să-ți scriu ieri după plecarea ta, buna mea prietenă, dar a trebuit să-mi întrerup scrisoarea care a rămas neterminată, încep deci o alta pe care nu ți-o voi trimite probabil decât după sosirea Tiței. Gîndul meu te urmărește în lungul tău drum, porumbița mea călătoare; în fiecare moment socotesc, cu ceasul în mînă, locul unde trebuie să te găsești. Cum îți vei fi petrecut noaptea? Ai fost tot timpul singură sau cel puțin nu împreună cu oameni dezagrabili? Ești foarte obosită de această lungă călătorie făcută ca vîntul? Aștept de la tine detalii amănunțite despre toate acestea, de asemenea și asupra șederii tale la Paris. Dinspre partea mea îți voi spune tot ceea ce am făcut din momentul în care tu ne-ai părăsit. Ai văzut că micuța a început să plîngă văzîndu-te plecînd singură, dar urcată imediat de mine în caleașcă, ea s-a supărat pe tine spunînd: urită e mămica, a plecat singură și pe noi nu ne-a luat.

Dealtfel în timpul unui drum de mai mult de o oră prin localități destul de drăguțe, ea a fost fermecătoare. Nu l-am găsit pe Gerald sau mai curînd pe Pauly, la el; așa că, după ce i-am scris un cuvînt, noi ne-am întors la Viena. Nini a adormit în brațele mele și, trecînd, lumea ne privea; după cum se pare priveștea unui tată singur împreună cu o copilă inspiră tuturor interes. În ceea

* Scrisoarea este datată după corespondența Mariei d'Avril către Catinca Odobescu — Paris 3/15 februarie — 23 iulie/5 august 1868.

Alexandru Odobescu era foarte îndatorat bănește în urma organizării pavilionului românesc la Expoziția Universală din Paris din anul 1867, al cărei comisar general fusese. Din dorința de a face cunoscută patria sa peste hotare, calofilul Alexandru Odobescu cheltuisese mai mulți bani decât îi alocase guvernul român. Ca să-și achite datoriile va ipoteca moșia Odobeasca.

Din scrisorile Mariei d'Avril, aflăm că Sașa pleacă la moșia mamei sale, Kamenka. De acolo îi scrie soțului său cîteva scrisori foarte reci, ceea ce îl determină pe acesta să plece în Rusia după ea. Se vor întoarce împreună, urmînd ca Alexandru și fetița lor Ioana (Nini) în vîrstă de trei ani să vină să stea la București la Catinca Odobescu (scrisoarea Al. Odobescu către Catinca din Petersburg la 23 mai 1868 publicată în *Al. Odobescu — Opere* — vol. VIII, ff. 198—199), iar Sașa să-și continue drumul spre Paris, unde trebuie să aibă unele convorbiri cu generalul Kisseleff și, ajutată bănește de acesta, să meargă la băi spre a-și îngriji sănătatea.

Din această perioadă datează aceste două scrisori ale lui Alexandru către soția sa, de care se despărțise la Budapesta, ea îndreptîndu-se spre Franța și el spre România.

elle, j'ai presque toujours les larmes aux yeux en pensant à toi, ma douce petite maman; et cependant il me semble aussi bien doux de sentir notre petite fillette auprès de moi; nous faisons un si gentil petit ménage à nous deux; elle ne pleure presque plus du tout; elle est gaie, vive, elle chante, elle babille, elle est caressante et espiègle; c'est un petit charme. Tu craignais, ma bonne amie, qu'elle ne m'impâtienne quand je serai seul avec elle; oh, ne le crains pas, d'abord parce que n'ayant que moi de connu auprès d'elle, elle est beaucoup moins capricieuse, et puis surtout parce que de mon côté je n'ai en ce moment qu'elle pour me sourir loin de tous et que je la couve des yeux, comme le plus cher trésor. Aussi ne suis pas une seconde sans m'occuper d'elle, et elle ne me laisse pas même le temps de l'écrire cette lettre qui a déjà été interrompue vingt fois depuis ce matin; car en ce moment, il est 3 heures et je fais le calcul que tu dois être [indiscrutable] à six heures et demi de Paris. Mais je reprends le récit de notre journée d'hier; je suis rentré à l'hôtel à midi, le commissionnaire à qui sont adressés nos bagages de Russie est venu et j'ai réglé avec lui l'envoi de nos effets à Bucarest et celui du fameux édredon de Johanna à St. Petersburg. Nous avons déjeuné avec Nini; elle a très gentiment mangé un oeuf, un peu de beefsteak [sic!] des petits pois et des fraises, qu'elle a demandé elle-même. Tu sais que j'avais demandé par Joseph à Hauptman s'il peut m'avancer 50 #; en faisant le calcul de ce qui me restait, je n'avais pas de quoi partir pour Pesth, si j'expédiais la petite allemande. Joseph me demanda un reçu et alla encore pour chercher l'argent; je commençais alors une lettre pour toi où je te disais que j'irai directement à Bucarest et te rassurais sur notre voyage; mais il revint en me disant que Hauptman était absent; je ne puis, donc, avoir que 80 florins, avec quoi je me suis embarqué à 2 1/2 pour Pesth et laissant à Max (auquel j'ai remis 10 Napoléons à cet usage) le soin d'expédier l'allemande à 8 1/2 heures du soir. J'ai payé à Max 6 paires de tes gants qu'il t'enverra aussitôt que tu auras écrit à l'hôtel pour donner ton adresse. L'autre demi-douzaine commandée coûte 9 florins. Je n'ai eu aucune nouvelle de mon anneau et je le crois malheureusement, tout à fait perdu, ce qui me chagrîne énormément. Notre voyage

urmează t'ecri-
vais alors șterse
urmează 3 șters

urmează les
avoir șterse

ce mă privește, de cînd sînt eu singur cu ea am lacrimi în ochi aproape mereu gîndindu-mă la tine, dulcea mea mămică; și totuși mi se pare foarte agreabil s-o simt pe mica noastră fetiță lîngă mine; facem un menaj atît de drăguț în doi; ea nu mai pînge aproape deloc; este veselă, vioaie, cîntă, flecărește, este mîngietoare și zburdalnică; este o mică încîntare. Ți-era teamă, scumpa mea prietenă, ca ea să nu mă plictisească atunci cînd voi fi singur cu ea; oh, nu te teme, mai întîi că neavîndu-mă decît pe mine cunoscut lîngă ea, este mult mai puțin capricioasă, și apoi mai ales că și eu, în acest moment departe de toți, nu o am decît pe ea care să-mi surîdă, iar eu să o sorb din ochi ca pe cea mai scumpă comoară. Astfel nu am o secundă fără să mă ocup de ea, și ea nu-mi lasă timp nici măcar să-ți scriu această scrisoare care a fost deja întreruptă de douăzeci de ori de azi dimineață, căci în acest moment este ora 3 și fac socoteala că trebuie să fii la șase ore și jumătate de Paris. Dar reiau povestirea zilei noastre de ieri; m-am întors la hotel la amiază; comisionarul căruia i-au fost adresate bagajele noastre din Rusia a venit și am hotărît cu el trimiterea lucrurilor noastre la București și a celebrei pilote a Johannei la St. Petersburg. Am dejunat cu Nini; ea a mîncat frumușel un ou, un pic de bifteck, mazăre și căpșuni, pe care le-a cerut ea însăși. Tu știi că l-am întrebat pe Hauptman prin Joseph dacă poate să-mi avanseze 50 # (galbeni); făcînd calculul a ceea ce-mi rămînea, nu mai aveam cu ce să plec la Pesta, dacă o expediam pe mica nemțoaică. Joseph mi-a cerut o chitanță și s-a dus iarăși să-mi caute bani; începusem atunci o scrisoare pentru tine în care ți spuneam că voi merge direct la București și te linișteam asupra călătoriei noastre; dar el reveni spunîndu-mi că Hauptman era absent; nu putui avea decît 80 de flocini, cu care m-am îmbarcat la 2 1/2 pentru Pesta și lăsînd lui Max (căruia i-am încredințat 10 napoleoni în acest scop) grija de a o expedia pe nemțoaică la orele 8 1/2 seara. I-am plătit lui Max 6 perechi din mînușile tale pe care ți le va trimite imediat ce vei scrie la hotel pentru a da adresa ta. Cealaltă jumătate de duzină comandată costă 9 florini. Despre inelul meu n-am nici o veste și îl cred din nenorocire pierdut de tot, ceea ce mă supără enorm. Călătoria noastră de la

de Vienne à Pesth s'est très bien passé; dans notre wagon, il n'y a eu que des dames, dont plusieurs vieilles ont joué avec notre Nini qui, toute enfant gâtée qu'elle est, plaît à tout le monde par sa vivacité et sa mignonne frimousse. A 9 1/2 nous sommes arrivés à Pesth. En voyage, elle a mangé avec délice des cerises et de kipftel et n'a demandé à faire son petit besoin qu'une seule fois.

Je n'ai plus où signer; mais tu sais bien que je suis celui qui t'aime de tout son coeur.

ALEXANDRE

Je n'ai pas pu parvenir à te faire écrire par Nini; elle n'a voulu faire que des gogoritze avec de l'encre sur du papier, et lorsque je lui ai demandé ce que les gogoritze signifiaient, elle ne m'a répondu qu'en chinois; fliss, flink, tank, tunk etc.

[M.L.R. 4612/1 — 95III/2]

III

Mercredi matin 31 juin [1868]¹

Comme je le prévoyais, chère amie, Titza vient d'arriver par le bateau de ce matin; elle a apporté des lettres de maman et je t'envoie celles qui sont pour toi et pour Marie. Tu y liras les nouvelles de Bucarest. Je pense qu'avec le tout petit peu d'argent que Titza avait avec elle et avec ce que j'ai encore nous parviendrons jusqu'à Bucarest. Nini va très bien; elle s'est accommodée de suite avec Titza; mais elle s'entête à ne lui parler que le russe. Nous quitterons, j'espère, Pesth vendredi soir et nous serons à Bucarest dimanche soir. J'attends avec impatience une dépêche de toi, sur laquelle je compte pour aujourd'hui ou demain. Tu nous en enverras aussi, une lorsque tu quitteras Paris, afin que nous ne t'y écrivions plus. J'espère que tout s'arrangera pour le mieux et que tu pourras te soigner tranquillement. Beaucoup de monde de chez nous est cette année à l'étran-

Viena la Pesta a decurs foarte bine; în vagonul nostru nu erau decît doamne, dintre care citeva în vîrstă, care s-au jucat cu Nini a noastră care, cum este de răsătată, place tuturor prin vioiciunea și nutricica ei drăguță.

La 9 1/2 am ajuns la Pesta. Pe drum ea a mincat cu poftă cireșe și chiftele și n-a cerut decît o dată afară.

Nu mai am unde să semnez, dar tu știi că sînt cel care te iubește din toată inima sa.

ALEXANDRU

N-am reușit s-o fac pe Nini să-ți scrie; ea n-a vrut să facă decît gogorițe de cerneală pe hîrtie, și cînd am întrebat-o ce înseamnă gogorițele, nu mi-a răspuns decît în chineză: fliss, flink, tank, tunk etc.

III

Miercuri dimineața 31 iunie [1868]

Cum o prevedeam, scumpă prietenă, Tița a sosit cu vaporul din dimineața aceasta; ea a adus scrisori de la mama și-ți trimite pe cele care sînt pentru tine și pentru Maria. Vei citi noutățile de la București. Cred că cu puținii bani pe care Tița îi avea cu ea, și cu ceea ce mai am eu încă, vom ajunge pînă la București. Nini este foarte bine; s-a obișnuit imediat cu Tița, dar se încăpățînează să nu-i vorbească decît rusește. Vom părăsi, sper, Pesta vineri seara și vom fi la București duminică seara. Aștept cu nerăbdare o telegramă de la tine, pe care contez azi sau mîine. Tu ne vei mai trimite una atunci cînd vei părăsi Parisul, pentru ca să nu-ți mai scriem. Sper că totul se va aranja cum va fi mai bine și că te vei putea îngriji în liniște. Foarte multă lume de la noi este în străinătate anul acesta. Pe vapor împreună cu Tița erau mitropolitul Oteteleşanu, Ioan

¹ Vezi nota 6.

ger. Sur le bateau avec Titza il y avait le metropolitain Otetelechano⁸, Jean Samourcache⁹ et d'autres. Costica Samourcache va aussi à l'étranger la semaine prochaine; tu le verras à Kissingen, mais j'aimerais beaucoup le trouver encore à Bucarest à mon arrivée. Je t'embrasse du fond de mon cœur, ma chère petite voyageuse et désire te revoir au plus vite bien portante et forte. Ta fillette joue dans les galeries de l'hôtel avec Titza; elle chante et court. Au revoir ma douce, ma tendre amie,

ton marie
ALEXANDRE

[M.L.R. 4018/2—95/I/1]

IV

[Bucarest, 1879 septembre]¹⁰

Quelle charmante surprise pour moi, ma chère Sacha et ma petite Jeanne chérie que votre lettre, avec le bouquet, la croix et les bons souhaits.

Je dormais, mais cela été un agréable réveil. Merci donc. Je vous embrasse de tout cœur. Măldărescu¹¹ est venu ce matin et ses prescriptions pour la journée sont une véritable prestidigitation chinoise de petits verres d'elixir de pepsine de petites tasses de bouillon froid, de cuillerées, de champagne frappé, de globules de glace que doivent se suivre toutes les demi et quarts d'heures.

Je suis ce régime et ce soir, il viendra s'assurer s'il peut me réussir. Pour le moment cela va encore bien.

Je ne sais réellement pas s'il faut parler aux Rosetti.

Mon travail du lit ne les contente pas.

* urmează ne
șters

Samurcaș și alții. Costică Samurcaș merge deasemenea în străinătate săptămîna viitoare; îl vei vedea la Kissingen, dar mi-ar plăcea mult să-l găsesc încă la București la sosirea mea. Te îmbrățișez din tot sufletul, draga, micuța mea călătoare și doresc să te revăd cît mai curînd sănătoasă și puternică. Fetița ta se joacă pe culoarele hotelului cu Tița; ea cîntă și aleargă. La revedere dulcea, duioasa mea prietenă,

soțul tău

ALEXANDRU

IV

[București, 1879, septembrie]

Ce plăcută surpriză au fost pentru mine, draga mea Sașa și micuța scumpă Ioana, scrisoarea, cu buchetul, crucea și bunele urări.

Dormeam, dar aceasta a fost o agreabilă deșteptare. Mulțumesc deci. Vă îmbrățișez din toată inima. Măldărescu a venit azi dimineață și prescripțiile sale pentru azi sînt o veritabilă prestidigitatie chinezească cu mici păhăruțe de elixir de pepsină, mici căni de supă rece, linguri de șampanie frapată, cu bucățele de gheață care trebuie să se urmeze în fiecare jumătate și sfert de oră.

Urmez acest regim și diseară va veni să se asigure dacă mi se potrivește. Pentru moment merge bine.

Nu știu într-adevăr dacă trebuie să vorbești cu Rosettești.

Lucrul meu acasă nu-i mulțumește.

⁸ Mitropolit al Țării Românești în perioada 14 septembrie 1850—5 mai 1875 a fost Nifon.

⁹ Ion Samurcaș (1817—1873), prieten al generalului Ioan Odobescu.

¹⁰ Scrisorile sînt probabil din anul 1879 cînd Alexandru Odobescu stătea singur în str. Verde No. 10, iar Sașa împreună cu Ioana în Calea Victoriei 129 sau la moșia Dragomirești.

¹¹ Măldărescu Nicolae (1844—1924), medic primar al spitalelor Eforiei Statului. Profesor și decan al Facultății de Medicină din București.

*Je n'en puis faire d'autre pour le moment malheureusement.
Et cependant quand je pense que je pourrai perdre ce subside, cela me fait très peur.
Enfin, à la grâce de Dieu ! Tu feras comme tu penseras que cela vaut le mieux.
Je finis en vous réembrassant de nouveau de tout mon cœur.*

Tout à toi
ALEXANDRE

[M.L.R. 95/II/2 — 4615/1-2]

V

[Bucarest 1879]

Ma chère Sacha,

Maldaresco t'aura dit la merveille qu'a opéré ton excellent lait. Je m'en suis gorgé et il me relève à vue d'oeil. Si je me m'en retenais j'en avalerais de grands verres, tant c'est bon ; le yaourt aussi.

urmează en
sters

Ce matin, ton flacon était vidé.¹⁴ ai fait chercher du lapte bătut dans le quartier ; mais il était de buffle et avec trop de beurre ; celui que tu m'envoie est excellent.

Maldaresco m'a dit que Jeanne a un peu de fièvre. Je lui ai recommandé de la bien soigner et je lui recommande à elle aussi en l'embrassant.

J'ai sù que tu avais été hier soir à la poste et j'aurais bien aimé te voir et te remercier de tes mille douces amitiés pour moi ; tu es mon bon ange gardien ; mais tu seras

Nu pot face din păcate nimic altceva.

Și totuși cînd mă gîndesc că aș putea pierde această subvenție, această mă sperie tare. În fine cum o vrea Dumnezeu ! Vei face cum vei crede tu că e mai bine.

Sfîrșesc îmbrățișîndu-vă din nou din toată inima mea.

Al tău cu totul
ALEXANDRU

V

București, 1879, septembrie

Draga mea Sașa

Îți va fi spus Măldărescu minunea pe care a făcut-o laptele tău excelent. M-am gîhduit și el mă restabilește văzînd cu ochii. Dacă nu m-aș abține aș înghiți pahare mari, atît este de bun ; iaurtul de asemenea.

Azi dimineață sticla ta era goală. Am pus să caute lapte bătut în cartier ; dar era de bivoliță și cu prea mult unt ; acela pe care mi-l trimiți tu este excelent.

Măldărescu mi-a spus că Ioana are puțină febră. L-am îndemnat să o îngrijească bine și o sfătuiesc și pe ea de asemenea, îmbrățișînd-o.

Am aflat că ai fost ieri seara la poștă și mi-ar fi plăcut mult să te văd și să-ți mulțumesc pentru micile tale dragălașe semne de prietenie față de mine ; tu ești îngerul meu păzitor, bun ; dar

peut-être moins gênée, dans quelques jours, et alors nous causerons beaucoup, beaucoup ensemble; nous nous dirons des choses qui nous feront du bien, espérons-le, car quelques fois on s'en dit qui font bien du mal. La preuve en est ma maladie actuelle elle-même.

Mais laissons tout cela. Qu'est-il arrivé avec la vente de la terre le 15 septembre?

Je remercie Constantin ¹² de son bon souvenir; mais je suis trop fatigué pour voir n'importe qui; dis-lui mes amitiés. D'où est le lait que tu m'envoies? On le dirait de Dragomirești. Tu vois je reviens toujours au lait. Flămîndul codri visează.

Je vous embrasse toutes deux mes chéries.

Tout à toi
ALEXANDRE

[M.L.R. 4616/2 - 95/II/51]

VI

[Bucarest, 1879]

Ma chère Sacha

Il y a décidément progrès en bien. N'était-ce cette secheresse de la bouche qui persiste, mon estomac commence à s'accommoder même du bouillon avec du vermicelle. Le vin que tu m'as envoyé est excellent; j'en prends avec du Borvis: c'est la nuit surtout que le lait caillé ne desaltère de ma vilaine secheresse de bouche qui me reveille de deux en deux heures au moins.

Ne m'envoie plus de lait aujourd'hui, j'en ai jusqu'à demain au moins.

Maldaresco sort d'ici; il est allé voir Jeanne. Il m'a dit qu'on lui demandait à la chambre de mes nouvelles (on veut dire mes quelques amis). Cela me fait plaisir; mais j'aimerais encore mieux n'avoir pas la perspective en me remettant sur pieds (ce que Maldaresco croit être dans une dizaine de jours) de reprendre ma désagréable vie d'ici. J'ai un tas de projets qui rôdent dans ma tête et qui me travaillent surtout la nuit. Sont-ils

urmează
sters ce

vei fi mai puțin stingherită peste câteva zile, și atunci vom discuta mult, mult împreună; ne vom spune lucruri care ne vor face bine, să sperăm, căci uneori se spun unele care fac mult rău. Dovada este chiar boala mea actuală.

Dar să lăsăm toate acestea. Ce s-a întâmplat cu vânzarea pământului de la 15 septembrie?

Îi mulțumesc lui Constantin pentru buna sa aducere aminte; dar sînt prea obosit pentru a vedea pe cineva, transmite-i salutările mele.

De unde este laptele pe care mi-l trimiți? S-ar părea că este de la Dragomirești. Vezi că mă întorc mereu la lapte. Flămîndul codri visează.

Vă îmbrățișez pe amîndouă, dragele mele,

Cu totul al tău

ALEXANDRU

VI

[București, 1879, septembrie]

Draga mea Sașa

Este precis un progres în bine. Dacă n-ar fi această uscăciune a gurii care persistă, stomacul meu începe să se obișnuiască chiar cu o supă cu fideu. Vinul pe care mi l-ai trimis este excelent, beau din el cu Borvis; mai ales noaptea lăpele prins îmi potolește neplăcuta uscăciune a gurii care mă scoală din două în două ore cel puțin.

Nu-mi mai trimite azi lapte, am pînă mîine cel puțin. Măldărescu iese de aci, el a plecat s-o vadă pe Ioana. El mi-a spus că la cameră au cerut vești despre mine (vrea să spună cei cîțiva amici ai mei). Aceasta îmi face plăcere; dar mi-ar plăcea mai mult să nu am perspectiva, punîndu-mă pe picioare (ceea ce Măldărescu crede că va fi cam în zece zile) să reiau viața dezagreabilă de aici. Am o mulțime de proiecte care-mi trec prin cap și mă preocupă mai ales noaptea. Sînt ele realiza-

¹² Constantin Odobescu (1841-1901), fratele mai mic al lui Al. Odobescu.

réalisables? Je tâche de les combiner tels, le plus possible. Nous en pourrions causer, si tu le voudras bien, dans les premiers jours de la semaine prochaine.

De ton côté j'espère que tu travailles à rendre possible leur réalisation.

Je pense beaucoup, beaucoup à Genève¹³ pour cet hiver.

Peut-être on y pourrait réaliser bien des désirs:

bonne éducation, soin de la santé, repos, économie.

Je brûle de désir de te voir et de te parler de tout cela. Embrasse, de ma part notre petite Jeanne.

Tout à toi
ALEXANDRE

[M.L.R. 4611/2 — 95/II/4]

VII

Bucarest ce lundî [le] 12/24 octobre 1887

Ma chère Jeanne

J'ai reçu tantôt ta lettre contenant les deux copies de la lettre de ta tante¹⁴ et du devis de ce coquin de Hall. Je n'ai là-dessus que deux petites observations à faire, à savoir: que vous auriez tout aussi bien pu choisir le Père Lachaise qui vous avait plu davantage lorsque vous l'avez visité et¹⁵ d'autre part que vous auriez tout aussi bien fait de vous adresser à un autre entrepreneur qu'à ce coquin de Hall qui s'est mal conduit envers moi et qui est trop patroné par le révérend Père Adolphe, mais enfin, faites comme vous

bile? Încerc să le combin astfel, cât mai mult. Vom putea discuta, dacă tu vei vrea, în primele zile ale săptămânii viitoare.

În ceea ce te privește sper că și tu te vei strădui să facem posibilă realizarea lor.

Mă gîndesc mult, mult la Geneva pentru iarna aceasta. Poate că s-ar putea realiza multe dorințe: educație bună, îngrijirea sănătății, odihnă, economie.

Ard de dorința de a te vedea și de a-ți vorbi de toate acestea. Îmbrățișează din partea mea, pe mica noastră Ioana.

Cu totul al tău,
ALEXANDRU

VII

București, luni 12/24 octombrie 1887

Draga mea Ioana

Am primit adineauri scrisoarea ta ce conține cele două copii — după scrisoarea mătușii tale și după devizul netrebnicului de Hall. N-am de făcut asupra-i decît două observații, și anume: că ați fi putut alege tot așa de bine cimitirul Père Lachaise, care vă plăcuse mai mult atunci cînd l-ați vizitat și pe de altă parte ați fi făcut tot așa de bine să vă fi adresat unui alt antreprenor decît acestui ticălos de Hall, care s-a purtat urît față de mine și care este prea mult susținut de cucernicul părinte Adolphe, dar în fine, faceți cum veți gîndi.

¹³ La 28 octombrie 1879 Al. Odobescu va pleca din țară oprindu-se pentru cîtva timp în Elveția, la Geneva, de unde îi va scrie soției sale rămasă în țară. În ianuarie 1880 se afla deja la Paris, unde se va întîlni cu soția și fiica sa, stabilindu-se pentru o perioadă de cîtiva ani, timp în care va ocupa locul de prim-secretar al legăției române din Paris, paralel cu munca sa de depistare și copiere a documentelor referitoare la istoria României aflate în arhivele franceze — sarcină încredințată lui de Academia Română, al cărei membru era din 10 septembrie 1870.

¹⁴ Marie d'Avril.

le penserez. Je regrette de tout mon coeur de ne pas pouvoir remplir moi-même ce devoir à ma pauvre chère mère¹⁵, mais d'un autre côté j'avoue que j'aurais été bien incommodé par la présence de ce personnage et des siens, dans la triste cérémonie du transfert et de l'inhumation.

Maintenant j'ai encore un conseil à vous donner; c'est de prendre bien garde de ne pas prendre froid dans ces voyages et ces cérémonies au cimetière. Ces visites là sont très traîtresses. Prenez toutes vos précautions pour éviter des refroidissements.

J'ai écrit hier tout ce que j'avais à vous dire pour le moment au sujet de la pension Dosithée¹⁶ qui est une affaire faite. Maintenant il faut que vous écrivez des lettres aimables à Nenea Gogou et à Toly: et puis aussi que vous me fassiez savoir le moment où vous aurez encore besoin d'argent.

La temps froid me ramène les douleurs aux jambes; mais pas bien fortes. Je suis resté ce matin au lit; mais j'ai pu faire le choix de mes articles du „Românul“ destinés à figurer dans le 3ème volume¹⁷ qui va aller bien vite. Tout le matériel est déjà remis par moi, tantôt, à l'Imprimerie. Il est probable que le tout sera fait dans la 1ère quinzaine de novembre.

Hier soir je suis retourné au théâtre français où l'on jouait la Fille du Tambour major.

Saga și Ioana Odobescu

Regret din tot sufletul meu că nu pot să îndeplinesc eu însumi această datorie față de sărmana și draga mea mamă, dar pe de altă parte mărturisesc că aş fi fost foarte stingherit de prezența acestui personaj și a alor săi, în trista ceremonie a transferului și a înmormântării.

Acum mai am încă un sfat să vă dau; acela de a nu răci în aceste drumuri și ceremonii la cimitir. Aceste vizite sînt foarte perfide. Luați-vă toate precauțiile pentru a evita răcelile.

Am scris ieri tot ce aveam să vă spun pentru moment în legătură cu pensiunea Dositei care este o afacere făcută. Acum trebuie ca voi să scrieți scrisori amabile lui Nenea Gogu și lui Toly, și apoi să-mi faceți cunoscut momentul cînd veți mai avea încă nevoie de bani.

Timpul friguros îmi readuce durerile de picioare, dar nu prea puternice. Am rămas azi dimineață în pat, dar am putut să aleg articolele mele din „Românul“ destinate să figureze în cel de al treilea volum care va merge foarte repede. Tot materialul este dat deja de mine, de adineauri, Imprimeriei. Este probabil ca totul să fie făcut în prima chenzină a lui noiembrie.

Ieri seară m-am întors la teatrul francez unde se juca Fiica Tambur majorului. Era plictisitor,

¹⁵ Catinca Odobescu murise la Paris la 28 noiembrie 1886. Fiul său ar fi vrut s-o înmormînteze în România, alături de soțul ei, generalul Odobescu, al cărui mormînt se află și azi în curtea Bisericii Icoanei. Din cauza lipsurilor bănești nu s-a putut realiza această dorință a sa. Pînă la sfîrșitul anului 1887 cînd au îngropat-o probabil la cimitirul Montparnasse, rămășițele sale pămîntești au fost depuse, la Capela română din Paris.

¹⁶ Din banii legatului Dositei se trimiteau tineri la învățătură în străinătate. Cu ajutorul membrilor consiliului acestui legat, Grigore Caracas, Apostol (Tol) Mănescu, Nicolae Krețulescu — care erau rude ale familiei Odobescu — a putut beneficia și Ioana de cîteva mii de franci.

¹⁷ Vol. III din *Al. Odobescu. Scrieri literare și istorice* apărute în Editura „Socec“ în anul 1887.

Ce n'était pas drôle, j'en suis parti au second acte. Cela ne m'amuse pas et puis j'ai des remords de conscience d'être au théâtre tandis que vous deux, mes pauvres chères amies vous vous morfondiez dans votre solitude.

Aujourd'hui j'ai emplette chez le sieur Polony de 3 chemises en percale, 6 paires chaussettes, 2 caleçons de flanelle — le tout pour 60 francs. J'en avais la plus grande nécessité. Je voudrais que vous m'écriviez ce que j'ai de vêtements d'hiver envoyables.

Vous pourriez prendre s'il y a besoin comme commissionnaire mon cher de Buzeiano, rue Royale 6.

J'attends avec impatience la surpri-pri-se que tu m'annonces dans ta lettre d'aujourd'hui.

Voilà tout mon paquet pour aujourd'hui : je le ficèle dans ces 7 1/2 pages et vous l'envoie enveloppé de mille tendresses.

Je vais me mettre maintenant à corriger des épreuves que l'on m'apporte.

Embrasse très tendrement ta bonne chère maman de ma part et reçois les tendres baisers de ton père.

ODOBESCU A.

J'ai reçu aujourd'hui une lettre de Berge. Je lui répondrai. Il n'y a rien d'important dedans.

[M.L.R 4619/1-4 — 95/III/1]

VIII

Paris, 15 rue Faraday
le 3 oct[obre]/21 sept[embre] 1888

*Mon cher Monsieur Rosetti*¹⁸

J'attends une lettre de M. Maioresco pour fixer mon retour à Bucarest, où je serai probablement dans le courant de ce mois (nouveau style, bien entendu).

Je corrige en ce moment les dernières feuilles de mon enorme volume in folio.

am plecat la actul doi. Aceasta nu mă amuză și apoi am remușcări de conștiință să fiu la teatru în timp ce voi două, dragele mele sărmane prietene, voi vă plictisiți în singurătatea voastră.

Azi am cumpărat la domnul Polony 3 cămăși de pinză de bumbac subțire, 6 perechi de șosete, 2 chiloți de flanelă — totul pentru 60 franci. Aveam cea mai mare nevoie. Aș vrea ca voi să-mi scrieți ce haine de iarnă expediabile am. Ați putea lua dacă e nevoie, drept comisionar, pe dragul meu Buzoianu din strada Royale 6.

Aștept cu nerăbdare surpri-pri-za pe care mi-o vestești în scrisoarea de astăzi.

Iată tot pachetul meu pentru astăzi.

Îi leg în aceste 7 1/2 pagini și vi-l trimit învelit cu mii de mîngîieri.

Mă voi apuca acum de corectat colile ce mi se aduc.

Îmbrățișează cu multă dragoste pe buna și draga ta mamă din partea mea și primește duioasele sărutări ale tatălui tău.

ODOBESCU A.

Am primit azi o scrisoare de la Berge. Îi voi răspunde.

Nu este nimic important înăuntru.

VIII

Paris, strada Faraday, 15
3 octombrie/21 septembrie 1888

Dragă domnule Rosetti,

Aștept o scrisoare de la domnul Maiorescu pentru a fixa întoarcerea mea la București, unde voi fi probabil în cursul acestei luni (stil nou, bineînțeles).

Corectez în acest moment ultimele foi ale enormului meu volum in folio.

¹⁸ Teodor Rosetti (1834–1923) — unul din întemeietorii „Junimii” împreună cu Titu Maiorescu, P. Carp, Vasile Pogor și Iacob Negruzzi. A fost magistrat și om politic. În perioada 21 martie–12 noiembrie 1888 era prim-ministru și ministru de interne.

Les 60 feuilles qui contiennent le texte de¹ ce premier volume sur le Trésor de Petrossa — plus de 500 pages avec 250 illustrations archéologiques — ces 60 feuilles dis-je, sont déjà imprimées. On hâte l'impression des six autres, dans lesquelles seront les suppléments, table des matières avec amples sommaires et les titres. Voilà ce que vous seriez bien aimable d'annoncer dans un entrefilet de l'„Epoca“.

J'espère donc qu'avant un mois, nous nous reverrons à Bucarest.

Je tâcherai même d'être là pour les élections auxquelles je serai, très contrarié de ne pas prendre part, si quelque circonstance m'arrêtait ici plus longtemps que je ne le voudrais.

Bien que^m j'ai écrit à M. Maiorescu, il n'y a que trois jours, je vous prie de lui communiquer toutes mes amitiés et de présenter mes hommages à Madame Maiorescu¹⁹.

Quant à vous, mon cher Monsieur Rosetti, je vous serre la main très amicalement.

ODOBESCU A.

urmează que
sters

M.L.R. 13.030/1-2, 95/II/1)

Cele 60 de file care conțin textul acestui prim volum asupra Tezaurului de la Pietroasa — mai mult de 500 pagini cu 250 ilustrații arheologice — aceste 60 de file, spuneam, sînt deja imprimate. Se grăbește imprimarea celorlalte șase, în care vor fi suplimentele, tabla de materii cu ample sumare și titlurile. Iată ce ați fi destul de amabil să anunțați într-o notiță din „Epoca“.

Sper deci ca înainte de o lună să ne vedem la București. Voi căuta chiar să fiu acolo pentru alegeri, la care voi fi foarte contrariat de a nu lua parte, dacă cine știe ce împrejurări m-ar opri aici mai mult timp decît aș vrea.

Cu toate că nu sînt decît trei zile de cînd am scris domnului Maiorescu, vă rog să-i transmiteți toată prietenia mea și să prezentați doamnei Maiorescu omagiile mele.

Iar dumneavoastră, dragă domnule Rosetti, vă string mîna foarte amical.

ODOBESCU A.

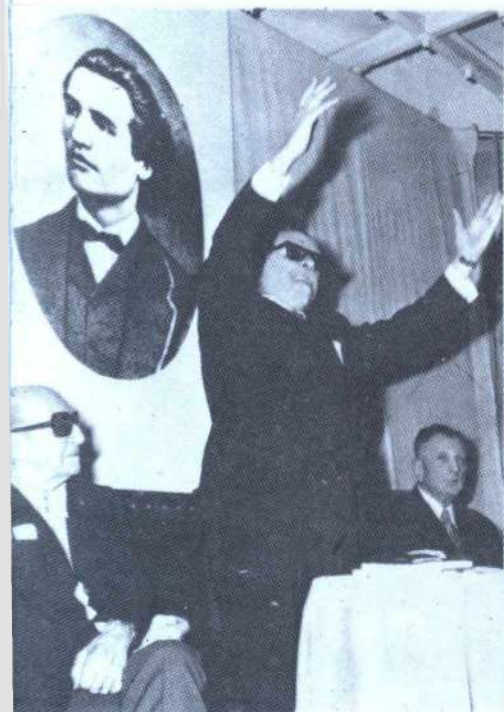
¹⁹ Cea de a doua soție a lui Titu Maiorescu era Ana, fiica lui Radu Rosetti.

(Traduceri de Rodica BICHIS și Florența MIHAI)

Ioana Odobescu

Trei «amici» ai lui Caragiale:
Al. Oprea, Șerban Cioculescu, Șt. Ca-
simir.

La o „Rotundă 13”; alături
de I. Suchianu.

Alături de Paul Cornea și Al. Oprea.

Printre microfoane...

Interambulans

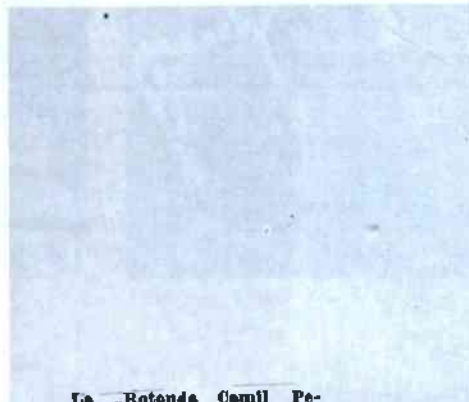

Alături de Al. Rosetti.

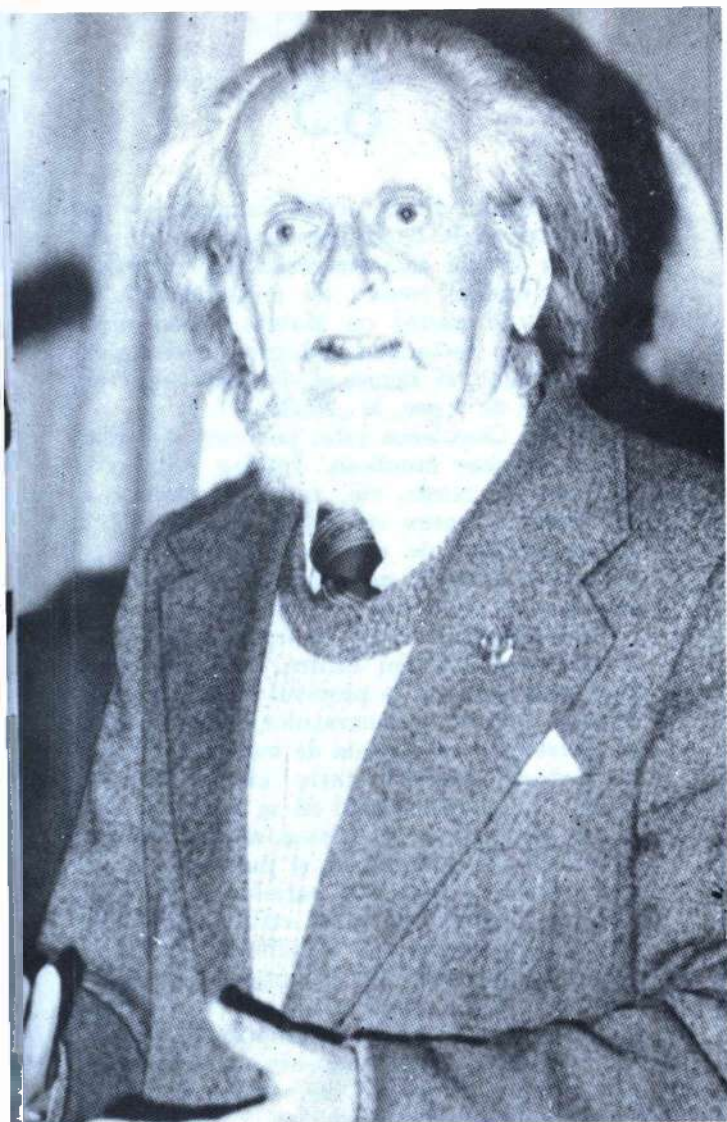
G. Ștrempel, laureat al Premiului „Perșessolus”, sârăătorit de acad. Șerban Cioculescu și de actrița Silvia Popovici.

La „Rotonda C. Conachi”, împreună cu Al. Graur și Iorgu Iordan.

La „Rotonda Camil Pe-

intimplat invers. Niciodată nu mi-am putut masca entuziasmul spontan, pe care, de cînd m-am pomenit citindu-l, mi-l produce prezența acestui subtil circotaș. Acolo unde toți sînt *pentru* la festinul mereu junei noastre inspirațiuni. De aceea, spre a nu mă repeta, mă voi opri aici. Nu înainte de a merge, vorba aceea, pînă la capăt, recapitulînd: Șerban Cioculescu — corecția necesară pentru însciere pe orbită a navetei temporale și ex-temporale (spațiale încă nu ne dă mîna). De consultat obligatoriu la lansări, devieri, pierderi de sub control, aterizări forțate. (În eterul literelor cite nu se pot întimpla!) Ochi limpede și calcul electronic la dispoziția dumneavoastră.

Este singurul critic găsit de literatura română, la orice oră din zi și din noapte, într-o excelentă dispoziție.

Marin SORESCU

Descendent direct al lui Caragiale — pe linie mai mult decât bărbătească —, înzestrat cu lentilă microscopică: pentru cusururi și moftul român (și enciclopedic); în gilceavă de partaj cu Mateiu — nici unul neavînd un testament autograf, căci bătrînul, prudent, se temea să dea acte în scris, din cauză de « pac, la „Războiul“... ».

Șerban Cioculescu este, pe scurt, cel mai mare cronicar muntean. Înțeleg prin asta și sfoara de moșie, vie, seacă și precisă a lui Radu Popescu cel Tăios, asumată, tot ca moștenitor, de cel care avea să întocmească o cronică *pe dedesupt* a literaturii române, pe o durată aproape seculară.

Exceptional în toate direcțiile, deci și în longevitatea creației critice, în stare să-și prezideze *Rotonda* la propriul centenar, spre bucuria noastră, a generațiilor mărunte, iuți și amestecate ca piraiele de munte, animate de patosul anulării între ele, blestemul fiind a nu avea răgazul să se nască personalitatea. Șerban Cioculescu răzbună fenomenul. E o personalitate și jumătate, e un răsfenomen. (*Meta* sau *para-fenomen*, s-ar zice, cu pre-spunerile dragi criticii mai noi.) Uimește la domnia-sa luciditatea și exactitatea în inefabil, adică exact acolo unde ne pierdem toți măsura. Calupul de spirit (dobîndit dar, cum spuneam, și moștenit, pentru că e imposibil ca cineva să poată face rost — într-o singură viață — chiar de atîta), i-a rămas aproape intact, ca în tine-rețe. Avînd probabil perioada de înjumătățire foarte lungă.

Șerban Cioculescu, un monument al naturii, care a știut să răzbată neocrotit decât de propria vigoare a fibrei. Și așa spune: și de o pojghiță de umor, care, învăluindu-l cu blîndețe, i-a ținut de cald iarna și vara i-a făcut-o răcoroasă. (De primăvară și de toamnă nu se teme, la noi, nimeni.)

Să notăm, apoi, stabilitatea opiniei (pe un sol care se complăce a fi mișina cutremurelor!) și concordanța gestului cu gustul, acest om aparent fragil, nelăsîndu-se nici-cînd intimidat de formă (ori de conținut).

Am scris de mai multe ori despre Șerban Cioculescu. Mai bucuros așa fi fost să se fi

Dialog peste timp ...

La „Rotonda Tudor Ar-
ghezi” din 16 mai 1974. De
la stînga la dreapta: Ion
Bănuș, Mitsura Argezi, Ser-
ban Cioculescu, Radu Bou-
reanu, I. Th. Ilea.

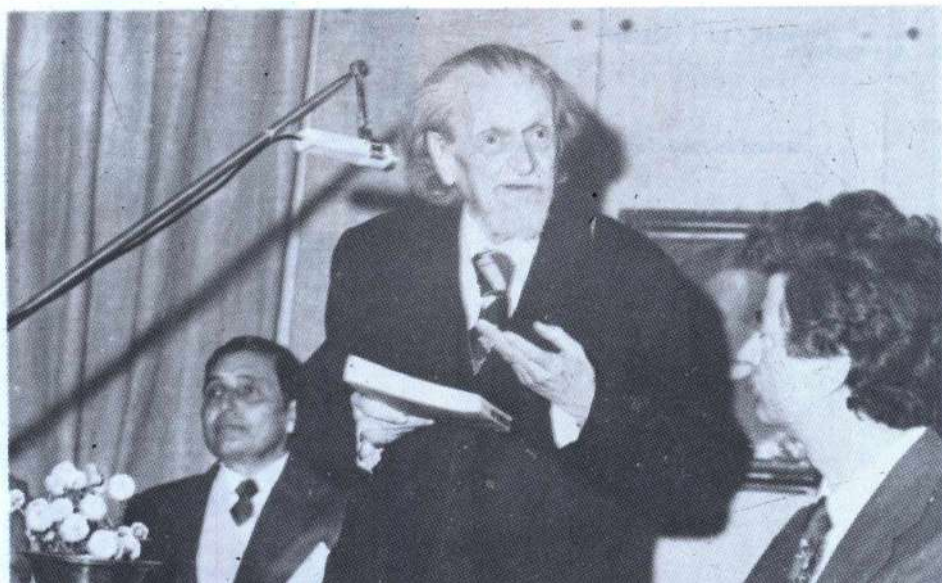
Învingând Premiul
„Perseusius” Emiliei St.
Milicescu (pentru ediția
operei lui Delavrancea)...

...și lui Dan Stă-
nescu (pentru ediția Can-
temir).

De la stînga la dreapta:
Al. Piru, Virgil Cândea,
Șorban Cioculescu, Edgar
Papu.

Vorbind la decernarea
Premiului „Perseusius”
pe anul 1986 (24 octom-
brie 1987). Alături Nico-
lae Ciobanu directorul
Muzeului Literaturii Ro-
mâne.

Cu ce condei, de argint sau de aur, mi s-ar cuveni să aştern aceste câteva rânduri omagiale adresate profesorului Dan Simonescu, la împlinirea unui număr de ani?! Căci dacă aurul rămîne preţios şi fascinant, prin el însuşi, argintului i se atribuie, în schimb, puteri şi calităţi deosebite, din vechime ştiute. Pe acest condei îl voi folosi alb şi strălucitor ca superba sa podoabă capilară de astăzi, pe care am reţinut-o, din primul moment cînd l-am cunoscut (era prin anul 1947) şi cînd abia începuse să se arginteze.

Mi-a fost dat să străbat unele din cărările croite de profesorul Dan Simonescu, al cărui ucenic mă mărturisesc a fi. L-am urmat, la mai bine de două decenii, pe culoarele liceului Brătianu din Piteşti. L-am preluat făclia în activitatea de la Biblioteca Academiei şi n-am lăsat-o să se stingă aproape patruzeci de ani. L-am fost urmaş la şcoala de bibliotecari. Iar atunci cînd morbul cercetării m-a încercat şi, odată cu el, nenumăratele îndoieli, l-am zărit prin tunelul timpului făcîndu-mi semn încurajator să-l urmez, să nu mă opresc, căci el este gata să-mi lărgască poteca, să-mi atenueze poticniurile. Dar eu nu sînt singurul său ucenic. Profesorul Dan Simonescu a avut sumedenie de elevi, în bănci, la seminarii, a creat — cum se spune — şcoală. Pe lângă aceştia, produs al învăţămîntului organizat, a avut o mulţime de ciraci, care beneficiază de izvoarele cunoştinţelor sale. Aceştia au găsit la mentorul lor metodă de lucru, cînd a fost vorba de ediţii critice, de studii de veche literatură sau de investigaţii bibliologice. Au găsit la el un vast material documentar ce acoperă mai bine de două treimi din istoria spiritualităţii neamului românesc, clasat în mintea sa ca într-un imens fişier. Au găsit la el soluţii şi sfat pentru atîtea probleme etern omeneşti şi nu o dată sprijin concret. L-am surprins mlînit numai de lipsa de recunoştinţă a unora, în care investise mai mult capital moral decît s-ar fi cuvenit. Căci detestă necinstea şi minciuna. Dar a iertat; mai mult, a ştiut să uite.

Zîmbetul său cald de profesor şi prieten,

dincolo de conveniențe, a învăluit pe atîția dintre noi, care ne vom aduna de pretutindeni, cei de departe numai cu gîndul, la sărbătorirea lui. Profesorul Simonescu nu ne-a îndepărtat de la sine. Bătăile noastre discrete la fereastra inimii sale n-au fost niciodată zadarnice. El nu ne-a azvîrlit piatra răutății și a urii, ci plinea plămădită din bunătate, încurajare și îndemn, așa cum o doream. Ce suflet generos a moștenit acest om, de care este streină invidia, în care răutatea n-a sălăsluit și care ne-a împărtășit tuturor din comoara sa nescăpată de cunoștințe?!

Profesorul Dan Simonescu a lucrat mult și opera sa, în continuă plămuire — chiar dacă ritmul a mai încetinit —, nu poate fi ocolită de nici un cercetător al istoriei culturii românești. Bibliografia scrierilor sale — ea însăși un volum — înregistrează peste 650 de titluri.

Profesorul Dan Simonescu este un savant pe care nevoia noastră de informare îl verifică zilnic. Spiritul său de observație, manifestat în mod cu totul deosebit de la primele sale încercări științifice pe care ni le-a dat în anul de grație 1926, a rămas nealterat pînă astăzi.

Statornic a rămas în prietenie. Cine nu știe cu cîtă atență și pioasă amintire a adunat și a definitivat edițiile rămase de la regretatul Constantin Grecescu, fundamentale pentru istoriografia Țării Românești? Și cine nu cunoaște generozitatea sa în munca de colaborare? A fost și a rămas un om al dreptei măsuri, un om înțelept, blînd și deosebit de muncitor. Profesorul Dan Simonescu este pentru noi, cei îndrumați de el în diferite împrejurări, o pavăză și un îndemn, o călăuză sigură în cercetarea trecutului nostru, pe care l-a slujit cu atîta pasiune. Lui îi aducem omagiul nostru cald de dragoste, de stimă neumbrită și îi urăm să trăiască încă mulți ani și să se bucure că sămînța pe care a aruncat-o în patru vînturi n-a căzut între mărăcini, ci pe pămînt roditor.

Gabriel ȘTREMPER

Dan Simonescu

La „Rotonda Ion Blanu“, alături de Ovidiu Papadima și Șerban Cioculescu.

În „Rotonda“ Muzeului Literaturii Române.

Vernisajul o Expoziție de carte rară.

**În dialog cu Angela Popescu -
Brediceanu, directoarea Biblio-
teci Centrale de Stat.**

**Împreună cu Șerban Cioculescu,
Marieta Călinescu și Vasile Netea.**

...Pe gânduri...

EPISTOLAR

Liviu REBREANU

Correspondență cu Octavian GOGA și G. BOGDAN-DUICĂ

SIMBOLICĂ ȘI EMBLEMATICĂ ERA DORINȚA lui Liviu Rebreanu de a primi, în loc de drepturi de autor pentru un material trimis spre publicare lui Octavian Goga, volumul acestuia recent apărut, *Ne cheamă pământul*. Tânărul prislopean, demisionat din armată, încerca să ia un prim contact cu revistele literare și, implicit, cu personalitățile care le dirijau. Se cunoaște scrisoarea adresată lui G. Ibrăileanu la „*Viața Românească*” din Iași, rămasă fără răspuns. Mai norocos a fost în demersurile sale către Octavian Tăslăoanu, în revista „*Luceafărul*” din Sibiu tipărindu-i-se prima povestire, *Codrea* (1 noiembrie 1908).

Octavian Goga era copilul răsfățat al presei din toate provinciile românești. Poeziile sale puternic ancorate în realitățile sociale și naționale ale Transilvaniei fuseseră elogios primite de critici și intraseră definitiv în conștiința publică. Așa se face că întâlnim numele «poetului pămîntului noastre» în caietele debutantului, alături de Creangă, Sadoveanu, Brătescu-Voinești ș.a.

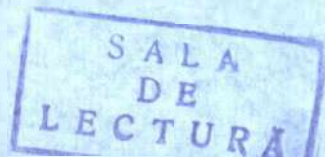
Fiul preotului din Săliște se angajase în lupta de apărare a drepturilor românilor transilvăneni și destinul său literar părea că se împletește armonios cu vocația politică. În 1909, Octavian Goga era proprietar-editor al ziarului „*Țara noastră*” și activitatea sa de gazetar nu va fi deloc pe placul autorităților ungurești care-l vor încarcera la închisoarea din Szegedin, unde va fi vizitat de însuși I. L. Caragiale.

Nu ne mirăm deci că tânărul Liviu Rebreanu i se adresează, în 5 aprilie 1909, propunându-i spre publicare o traducere din Maxim Gorki. Alegerea tălmăcitorului este semnificativă. Unde

putea oare mai bine să apară povestirea lui Gorki decât în revista „insurgentului” Goga? Și, într-adevăr, peste nici două săptămîni de la expedierea corespondenței din Prislop, *Moartea șoimului*, în traducerea lui Liviu Rebreanu, vedea lumina tiparului în revista „*Țara noastră*” din Sibiu (anul III, nr. 14, 5/18 aprilie 1909, pp. 110—112). Era un imn al libertăților și al luptătorilor curajoși care se acorda perfect cu poziția militantă a revistei: «O, tu șoim îndrăzneț! În lupta crîncenă cu dușmanii ți-ai vărsat sîngele... Veni-va însă timpul cînd picurii sîngelui tău fierbinte vor lumina în noaptea vieții ca niște scînteie de aur și vor aprinde în multe inimi curajoase setea nebună a libertății și a luminei. Tu ai murit, dar în sufletul celor cîntecători și tari tu vei fi chipul viu și lozincă mîreață a libertății și a luminei!» (p. 112).

În scrisoarea ce însoțește traducerea, Liviu Rebreanu nu era atât de preocupat de ideologia revoluționară a poemului, cît mai ales de arta lui poetică. El făcea distincție între partea de povestire și «cîntecul propriu-zis» care este scris într-un «limbaj foarte greu»: «are un fel de ritm, o undulare cu totul originală ca un cîntec sălbatec». Observația este de mare

fineze și reprezintă prima manifestare atestată a conștiinței sale critice, cu rolul cunoscut în procesul de creație al viitoarelor sale opere. Tinărul se destăinuie cu sinceritate: «acest ritm ciudat eu nu l-am putut reda în traducere». Nu i-a reușit, într-adevăr, dar truda sa asupra textului lui Gorki i-a inculcat una din ideile suverane ale scrisului său: *ritmul*. De acum încolo frazele sale vor trebui să *palpite*, începuturile romanelor sale vor fi mereu dificultoase, în căutarea propoziției care să marcheze *ritmul* întregii cărți, iar capodoperele sale vor fi creditate de critică cu *ritmuri* cadențate de epopee.

Atât de importantă este descoperirea lui Rebreanu încât înclinăm să-l credem că a avut la îndemână un original rusesc al poemului gorkian, deși știm că limba rusă nu-i era familiară. Desigur, baza traducerii sale a constituit-o varianta germană (ca și în cazul lui Tolstoi), pe care o și numește în scrisoare. Dar nu este exclus să fi văzut și un text rusesc (ajutat poate de cineva), cunoscându-i curiozitatea și cerbicia.

Scrisoarea pe care o comentăm noi conține o frază pe care tinărul o socotea de efect din moment ce o repeta *non varietur* și în epistolele, din aceeași perioadă, adresate lui G. Ibrăileanu, Octavian Tăslăoanu, Mihail Dragomirescu: «dacă veți găsi că așa nu merge traducerea, vă rog s-o aruncați în coș». Dar, imediat, un adaos mută accentul pe speranța emitentului că, totuși, lucrarea lui va deștepta interesul poetului director de revistă: «Dacă însă veți binevoi a o publica, vă rog ca în schimb să drept onorar să-mi trimiteți un exemplar din noul volum de poezii, *Ne cheamă pământul*. M-aș foarte bucura să pot avea un asemenea dar de Paști». Nu știm dacă dorința i-a fost împlinită. O relație însă se impune de la sine între «chemarea pământului» din opera romancierului și titlul volumului lui Goga. Tinărul din Prislop mărturisea mai târziu cum a descoperit pe hotarul satului un țăran, îmbrăcat în straie de sărbătoare, care săruta pământul ca pe o ibovnică. Cum ideea „pământului” se metamorfoza în proiecte literare, cartea cu titlu incitant a lui Octavian Goga va fi avut un rol de ferment în cristalizările viitoare.

Volumul *Ne cheamă pământul* de Octavian Goga, apărut în 1909 la Editura „Minerva” din București, va fi avut pentru tinărul debutant și rolul unui crez în virtuțile spirituale ale pământului ardelean în care s-a născut. Acest pământ îi oferea subiecte pentru viitoarele cărți,

ce îl vor propulsa spre culmile gloriei literare. Urarea pe care tatăl său i-a adresat-o când pleca să se stabilească în București («să ajungi cit Coșbuc de mare») este într-un fel o formulare indirectă a propriei sale credințe că avea o misiune de împlinit. Până a ajunge să declare că problema pământului este însăși esența românismului, Liviu Rebreanu va fi străbătut un drum lung și ocolit care pornise din Prislop, trecind peste podul de lemn de pe apa Someșului, întorcându-se mereu, în intervalele decisive ale creațiilor sale, la oamenii și locurile de care nu s-a putut despărți niciodată.

În acest context a ne apleca asupra relațiilor cu scriitori, critici, oameni de cultură, rude, prieteni și cunoscuți din părțile Transilvaniei ni se pare o deschidere promițătoare de generalizări interesante privind profilul marelui romancier. Am început cu Octavian Goga, deși în arhiva de la Biblioteca Academiei nu se află decât o scrisoare a lui Liviu Rebreanu și un bilet al poetului adresat «președintelui S.S.R.». Dar autorul lui *Ion* a manifestat o disponibilitate constantă pentru relații mai strînse. Amintim, ca două puncte de reper, cronicile elogioase din „*Rampa*” la piesa *Domnul notar* și o cuvîntare din 1941 la Teatrul Național, cu ocazia împlinirii a 60 de ani de la nașterea celui ce își dormea somnul de veci la Ciucea, căzută sub cotropirea horthistă. În acest document, publicat de noi încă din 1983, Liviu Rebreanu, deși a fost mereu ignorat, combătut și dușmănit de poet (vezi însemnarea din *Jurnal* cu data de 18 mai 1938), declara că Octavian Goga «reprezintă în chipul cel mai profund unirea cea mare a românilor», fiind «singurul poet-profet ce l-a avut literatura noastră». El vorbea și de «coborîrea în arena politică» — sursă a multor «primejdii pentru scriitor». Este sugerată aici și cauza care a împiedicat o comunicare normală între cei doi mari fii ai Transilvaniei.

Schimbul de scrisori cu G. Bogdan-Duică ilustrează alt gen de relații. În 22 septembrie 1912, se adresa istoricului literar cu rugămintea de a-l recomanda lui Goldiș pentru o colaborare la foiletonul „*Românului*” din Arad. Voia să scrie un articol pe săptămîină pentru o sută de lei lunar. Ar fi «un serviciu enorm și material și mai ales moral, făcîndu-mă cunoscut în cercuri mai largi din Ardeal». Tinărul stabilit de curînd în București proceda metodic trimițînd profesorului la Cluj primul său volum apărut la Orăștie și hîrtia epistolei avea imprimat

«Nu știu dacă ați citit ceva din ce am scris»

[BAR, S $\frac{61}{CDx}$; c. inv. 181131]

I

Prea stimate domnule,

Vă trimit o povestire de M. Gorki și vă rog să binevoiți a o publica în revista d-voastră.

Traducerea s-a făcut după originalul rusesc, dar trebuie să mărturisesc totodată că la traducerea cîntecului propriu-zis m-am folosit și de o traducere germană (ediția ieftină a lui I. Guadenfeld et Co., Berlin). Această parte a povestirii e scrisă într-un limbaj foarte greu și întortocheat și are un fel de ritm, o undulare cu totul originală ca un cîntec sălbatec; acest ritm ciudat eu nu l-am putut reda în traducere. Am folosit aici, cum zic, și traducerea nemțească, dar degeaba, căci nici în acea traducere nu e redat. Astfel nu mi-a rămas alta, decît să încerc o traducere fără să țin seama de acel ritm.

Firește, dacă veți găsi că așa nu merge traducerea, vă rog s-o aruncați în coș.

Dacă însă veți binevoi a o publica, vă rog ca în schimb și drept onorar să-mi trimiteți un exemplar din noul volum de poezii *Ne cheamă pămîntul*. M-aș foarte bucura să pot avea un asemenea minunat dar de Paști.

Voi aștepta orîcicum avizul d-voastră cu multă nerăbdare.

Primiți, vă rog, prea stimate domnule, asigurarea deosebitei mele stime.

Liviu REBREANU

Prislop, 5.IV.909

p.u. Năsăud

Bistrița-Năsăud

un antet în care se recomanda ca „director“ (împreună cu Barbu Sion) al „*Almanahului artistic*“ ce urma să apară în editura ziarului „*Rampa*“. O altă scrisoare poartă data de 22 august 1925. Rebreanu îi cerea, pentru „*Mîșcarea literară*“, un articol despre Ioan Slavici: «Știu că d-ta ți-ai început activitatea publicistică la „*Tribuna*“ și mi se pare tocmai cînd era Slavici acolo. În orice caz cunoașteți prea bine opera și influența lui asupra scriitorilor ardeleni de pe vremea aceea». Criticul n-a răspuns solicitării lui Rebreanu. Într-un post-scriptum nu uita să-l întrebe de articolul care nu va mai apărea, despre *Adam și Eva* din „*Societatea de mîine*“.

Două scrisori ale lui Bogdan-Duică vizează dorința profesorului de a-l studia în seminar, cerîndu-i cărțile: «1) pentru a te ceti încă o dată; 2) pentru a te expune clar și drept; 3) pentru a te scrie». Metodica profesorului s-a dovedit însă nefastă și Liviu Rebreanu,

deși îi va trimite o parte din cărțile cerute, va fi primul care va ironiza pretenția istoricului literar de a identifica prototipurile personajelor romanului *Ion*, vădînd o înțelegere rudimentară a relației dintre artă și realitate. Ultima scrisoare din 16 noiembrie 1925, pe care o publicăm, în numărul de față al revistei „*Manuscriptum*“, ne aduce precizări interesante pe care scriitorul le comunică la Cluj privind succesul de librărie al cărților sale: «Ca să-ți pot trimite toate cărțile mele, ar trebui să le am, și nu le am pe toate. A trebuit să alerg pe la diverși editori să le adun. Unele din ele, fiind epuizate, nu le-am putut găsi». Sînt informații pe care romancierul le încredința de obicei celor apropiați. Finalul scrisorii cuprinde nu o formulă protocolară («te rog să crezi în simțămîntele mele de dragoste și respect»), ci o stare de spirit ce a dominat relațiile dintre scriitor și critic.

Stancu ILIN

II

[BAR, ³⁴
CDLXXXV III c. inv. 143067]

Iubite domnule Rebreanu,
Îți mulțumesc pentru bunele cuvinte
ce mi-ai trimis. Voi veni duminică.
Asupra detaliilor ne vom înțelege.

Cu prietenie

Oct. GOGA

[Adresa pe plic:]

D-sale domnului

Liviu Rebreanu

Preș[edintele] S.S.R.

III

[BAR, ¹³⁽¹⁾
CCC; c. inv. 107047]

[Antet tipărit:]

„Almanahul artistic“

București, 22 septembrie 1912

Director: L. Rebreanu și

Barbu Sion

Editura ziarului „Rampa“

— 7, Strada Sf. Ionică, 7 —

Stimate domnule Duică,

Deși n-am plăcerea să vă cunosc personal, îmi iau totuși voie să adresez numaimdeci o rugăciune. Mă adresez dv. fiindcă știu că puteți să mi-o faceți și fiindcă știu că sunteți omul care cînd puteți face un bine, îl faceți.

Iată de ce este vorba. Sunt atîți scriitori cari colaborează la foiletonul „Românului“ din Arad, mulți chemați și mulți nechemati. Aș dori foarte mult să colaborez și eu. Poate și eu aș fi dintre cei nechemati, dar însfîșit aș avea cel puțin scuza că sînt ardelean și că, deci, în loc să se ajute un nechemat care are și nevoie de ajutor și care e oarecum mai aproape de năzuințele ziarului. Știu că dv. sunteți acela care recomandați pe scriitorii ce ar putea să colaboreze și a căror colaborare să se ceară. De ce nu m-ați recomanda și pe mine? Nu știu dacă ați citit ceva din ce am scris; ca să vedeți vă trimit un volum ce a ieșit chiar acum la Librăria lui Bornemisa din Orăștie. Dacă o să răsfoiți într-însul și o să găsiți că merit și pot și eu să colaborez la foiletonul „Românului“, vă rog foarte mult să-mi faceți rost să pot colabora, să scrieți cîteva rînduri d-lui Goldiș.

Aș scrie cîte un foileton pe săptămînă. Și cred că n-aș fi pretențios cîrînd 10 lei lunar. Nu e treabă mare pentru ziar și mie mi se face un serviciu enorm și material și mai ales moral, făcîndu-mă cunoscut în cercuri mai largi în Ardeal.

Cred că n-o să-mi refuzați rugăciunea aceasta?

Mulțumindu-vă dinainte și rugîndu-vă să-mi comunicați cît mai curînd rezultatul, vă încredințez de sentimentele mele de stimă și respect.

Liviu REBREANU

Calea Griviței 65

Octavian Soga

[BAR, S $\frac{13(2)}{000}$, c. Inv. 107048]

[Antet imprimat:]

„Mișcarea literară“

Gazetă săptăminală de critică

și informație literară, artistică

și culturală

Redacția

București 22 august 1925

109, Str. Popa-Tatu

Iubite domnule Duică,

Numărul viitor al „Mișcării literare“ aș vrea să fie un omagiu pentru Ion Slavici, mort deunăzi. Un omagiu însă care să rămie un document al activității și valorii literare a scriitorului.

Știu că d-ta ți-ai început activitatea publicistică la „Tribuna“ și mi se pare tocmai când era Slavici acolo. În orice caz cunoști prea bine opera și influența lui asupra scriitorilor ardeleni de pe vremea aceea. Ți-aș fi recunoscător dacă ai binevoi să scrii pentru „Mișcarea literară“ câteva rânduri despre Slavici așa cum l-ai cunoscut d-ta atunci și cum era atunci în conștiința publică. Articolul d-tale ar fi o contribuție minunată la cunoașterea unui scriitor care și-a câștigat un loc bun în istoria literaturii noastre.

Deși ești mult ocupat, sînt sigur că ai să onorezi omagiul revistei mele cu colaborarea d-tale pe care o aștept pînă duminică, 30 seara. Cu corectura, conștiincioasă, mă însărcinez eu.

Ți mulțumesc cu anticipație și te rog, iubite domnule Duică, să primești salutările mele cele mai respectuoase.

Liviu REBREANU

P.S. Am tot așteptat critica d-tale despre *Adam și Eva* și n-am văzut-o. Sau voi fi scăpat tocmai numărul respectiv din „Societatea de mîine“?

V

[BAR, c. Inv. 142266]

[Antet tipărit:]

Cluj, 6 oct. 1925

Universitatea din Cluj

Facultatea de Filosofie și Litere

Amice,

Te-am rugat să-mi trimiți p[entru] Seminarul meu o colecție din scrierile d-tale. N-a sosit nimic! Îmi pare rău că nu vrei să fii studiat în seminar. Trebuie să ai mulți cetitori... Cel puțin scrie-mi că editorii d-tale nu vreau să facă atîta jertfă, cînd eu sînt dispus să jertfesc timp: 1) pentru a te ceti încă o dată, 2) pentru a te expune clar și drept; 3) pentru a te și scrie...! Adresa seminarului este la Universitate; a mea, tot acolo. Să-ți mulțumesc?

Cu dragoste

G. BOGDAN-DUICĂ

[Adresa pe plic:]

D-lui

Liviu Rebreanu

Str. Popa Tatu 106

La ziarul „România“

VI

[BAR, c. Inv. 142267]

Dragă d-le Rebreanu

Venindu-ți rindul la cursul meu aş dori să-l ușurez dăruindu-i Seminarului o serie întreagă din operele d-tale.

Eu însumi nu le am toate!

Dacă le dai, le citesc eu întâi, apoi le trec Seminarului.

O rușine: Seminarul n-are bani de-ajuns să cumpere tot ce-ar trebui.

Regret că „*Ideea Română*” se amână...

Dacă-l vezi pe Dragnea, spune-i că eu lipsesc de aici 23—27 c[urent].

Cu dragoste

G. B. DUICĂ

[Adresa pe plic:]

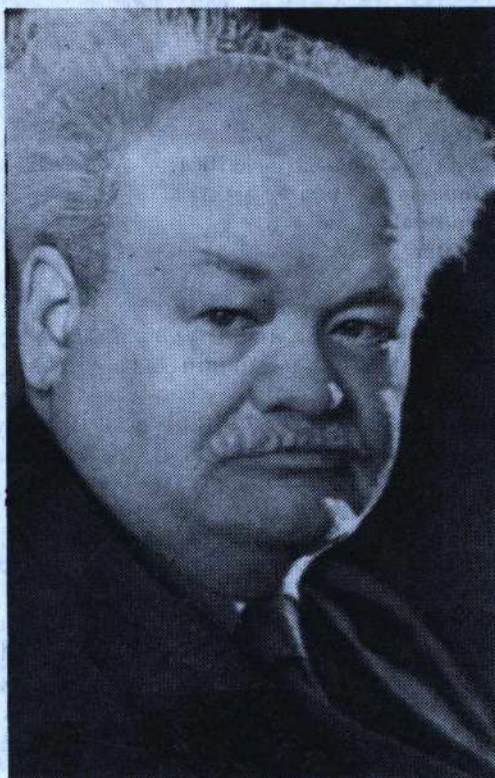
D-lui Liviu Rebreanu

la redacția z[iarului] „*România*”

Str. Popa Tatu 109

București

Str. Sărindar, 14.

VII

[BAR, S ¹³⁽³⁾
CCC, c. Inv. 107049]

[Antet imprimat:]

Liviu Rebreanu

București

85, Str. Popa Tatu

Iubite domnule Duică,

N-a fost neglijență că n-am răspuns îndată la chemarea d-tale atât de amicală, ci imposibilitate. Ca să-ți pot trimite toate cărțile mele, ar trebui să le am, și nu le am pe toate. A trebuit să alerg pe la diverșii editori, să le adun. Unele din ele, fiind epuizate, nici nu le-am putut găsi. Chiar pentru *Ion* care se află sub tipar în a patra ediție, a trebuit să iau exemplarul din biblioteca Cărții Românești. În sfârșit, azi am izbutit să-ți expediez următoarele: *Ion*, *Pădurea Spînzurașilor*, *Adam și Eva*, *Trei nucele* și *Golanii*. Sper să-ți mai pot trimite în curînd *Plicul* (se află sub tipar) și *Cadrilul*, eventual și *Răfuiala*. De altfel în ediția aceasta din *Golanii* am pus bucățile mai de seamă din *Răfuiala* [pe] care nu o voi mai tipări.

Îți mulțumesc pentru toate bunele d-tale gânduri și te rog să crezi în simțămintele mele de dragoste și respect.

Liviu REBREANU

16.XI.1925 Buc.

PASIUNEA ESEULUI

Mircea ELIADE Orientalist

PROTEICA PERSONALITATE A LUI MIRcea Eliade a fost prezentă în paginile revistei „*Manuscriptum*” prin memorialistică, beletristică și eseistică. Astfel, în nr. 3/1986 am publicat manuscrisul inedit *Caracterul subiectiv al fizicii indiene*, redactat în 1931, într-o colibă din Himalaya.

Textul pe care-l încredințăm acum tiparului face parte din aceleași preocupări de indianistică și ne-a fost dăruit de autor la Paris, în toamna anului 1985. Versiunea originală a rămas vreme de jumătate de veac inedită, deși o traducere engleză a apărut în „*Journal of Oriental Art*”, editat la Calcutta de Stella Kramrisch (1937).

Fragmente din cercetările de indianistică ale lui Mircea Eliade au fost cunoscute încă din anii când se găsea departe de țară: *Umanismul indian* („*Gândirea*”, an. X, (1930), ianuarie—februarie, nr. 1—2, p. 34—41); *Problematika filosofiei indiene: Linii de orientare*, în „*Revista de Filosofie*”, serie nouă, an. XV, (1930), ianuarie—martie, nr. 1, p. 50—72; *Introducere în filosofia Sāṅkhya*, în aceeași revistă, nr. 2, p. 152—177; *Contribuții la psihologia yoga*, în aceeași publicație, nr. 1, ianuarie—martie 1931, p. 221—237; *Cunoștințele botanice în vechea Ind*ie apare în „*Buletinul Societății de științe din Cluj*” (an. VI — 1931), octombrie, p. 221—237. Tot în această perioadă, în limbi străine publică *Il male e la liberazione nella filosofia Sāṅkhya-Yoga* („*Ricerche Religiose*”, an. VI, 1930, p. 200—221) și *Il Rituale Hindu e la vita interiore*, în aceeași revistă, an. VIII (1932, pp. 229—240). Începută în 1929, monografia despre contemplația indiană va fi depusă în trei exemplare

dactilografiate la secretariatul Facultății de Litere și Filosofie din București în 1932. Este teza de doctorat a lui Mircea Eliade.¹ Aceasta, amplificată și restructurată, va deveni tratatul *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne*, tipărit în vara anului 1936. În cei șase ani cîți i-au trebuit pînă la definitivare, autorul a insistat asupra a ceea ce-l atrăgea în mod deosebit: tantrismul și diferitele forme de Yoga populară, așa cum le întâlnea în legende și folclor. Aceste aspecte fuseseră neglijate atît de savanții occidentali, cît și de cei autohtoni: «Descopeream în textele tantrice că India nu era pe de-a întregul ascetică, idealistă și pesimistă. Exista o tradiție întreagă care accepta viața și trupul; nu le considera nici iluzii, nici izvor de suferință încarnată ca singurul fel de

¹ Publicată cu titlul *Psihologia meditației indiene*, sub îngrijirea lui Constantin Popescu-Cadem, în folionul „*Revistei de istorie și teorie literară*”, între anii 1983 (nr. 1) și 1985 (nr. 2).

a fi în Lume, în care libertatea absolută poate fi cucerită. De pe atunci înțelesesem deja că India nu cunoscuse numai dorința de eliberare, ci și setea de *libertate*; crezuse în posibilitatea unei existențe beatifice și autonome, aici pe pământ și în timp »².

Revista „*Vremea*” din 13 iunie 1937 reproduce câteva din aprecierile de ansamblu ale specialiștilor străini asupra acestei lucrări. Unele din ele au apărut în publicații de specialitate, altele au fost extrase din scrisori particulare. Acestea din urmă vor putea fi cunoscute în *extenso* de-abia când vom avea la dispoziție întregul *Epistolar* al savantului. Ernesto Buonaiuti se referă la o « monografie capitală asupra filosofiei Yoga... Se citește cu interes, cu emoție... J. Przyluski, profesor la College de France, consideră cartea lui Mircea Eliade « operă de maestru... România intră în indianism ». Carl Henze, profesor la o universitate din Belgia, scrie despre o « lucrare excelentă, plină de informații prețioase ». Din Roma (Giuseppe Tucci), Edinburg (A. B. Keith), Tübingen (J. D. Hander), Sydney (S. Angus), Bolonia (Valentino Papesso), Leningrad (S. K. Stcherbatzky), Boston (Ananda Coomaraswamy) primește nenumărate elogii. Un mare savant orientalist, Raffaele Petazzoni, membru al Academiei italiene, îi scria la 9 iunie 1936 despre « magnificul volum Yoga »: « Ce subiect interesant ați ales și în ce modalitate genială ați știut să-l tratați. Ideea de a desemna preistoria Yogăii urcând la epoca Mohenjo Daro este printre cele mai captivante. Vă felicit și vă asigur că am urmărit totdeauna cu cea mai vie simpatie eforturile D-ștră perseverente în domeniul științei religiilor. Ați vrea să figurați printre colaboratorii periodicului nostru *Studi e materiali di storia della religione*? Aș fi fericit să public unul din articolele D-ștră în franțuzește sau în oricare altă limbă »...

Ecoul entuziasmului stîrnit de această primă ediție nu s-a stins nici peste un deceniu. La 14 februarie 1947, Eliade, profund impresionat, nota în *Jurnal* cum a venit să-l vadă un tînar funcționar ce căuta de patru ani Yoga prin toate librăriile și anticariatele din Paris și provincie. « În 1944 a văzut-o anunțată în catalogul unei anticării din Lyon. A luat trenul și s-a dus să-și cumpere cartea; se vinduse. În sfîrșit, anul trecut, s-a hotărît: a început

s-o transcrie, pagină cu pagină, de pe exemplarul pe care-l găsise la Biblioteca Muzeului Guimet. Dar el, fiind funcționar, nu are libere decît după amiezele de sîmbătă și n-a izbutit să transcrie pînă acum decît vreo 150 de pagini (cu note cu tot). L-am liniștit asigurîndu-l că; în curînd va apare cartea la Gallimard, iar într-un an-doi o nouă ediție, revizuită și completată din vechea Yoga. Era atît de încîntat, încît m-a rugat să iau împreună cu el un aperitiv »³. Într-adevăr, pasionatul lector n-a avut prea mult de așteptat, căci în 1948 a apărut *Techniques du Yoga*, șase ani după aceea, tratatul intitulat *Yoga, Immortalité et liberté*, care a cunoscut în trei decenii peste zece ediții, făcîndu-i-se o primire extraordinară de către specialiști și cititorii de rînd. În 1962, în colecția „*Maîtres spirituels*” a Editurii Seuil s-a tipărit *Pantajali et le Yoga*.

Istoricul apariției acestor cărți, traduse în toate limbile de circulație, e simplu. De-abia sosit la Paris, în toamna anului 1945, Georges Dumézil îl recomandă editorului Gallimard pentru ca acesta să-i tipărească o *Introducere în studiul Yoga*. Eliade își procură dicționarul sanscrit-francez al lui Renou, câteva texte esențiale de orientalistă și se cufundă cu febrilitate în redactarea acestei cărți. În martie 1946 ține câteva conferințe la Institutul de civilizație orientală din Paris despre *Lexicul Yoga*. Deși termină, în 1946, cartea, care se va numi *Techniques du Yoga*, va apărea în primăvara anului 1948. Georges Bataille, conducătorul revistei „*Critique*”, cu care se împrieteniise, citise prima versiune din 1936, manifestîndu-și interesul față de capitolele despre tantrism. « Inghite » și recentul studiu, fiind entuziasmat de erudiția și hermeneutica istoricului religiilor, precum și de reflecțiile filosofului. André Breton, Puech, Gaston Bachelard nu-și ascund uimirea și admirația. Louis Renou, una din autoritățile de necontestat în indianistică, îi scrie în mai 1948: « Dans la masse de littérature insipide ou fausse, relative au Yoga, vous avez réussi le premier à écrire un livre exact, bien documenté, vigoureusement pensé ».

Nu numai europenii și americanii recunosc în Mircea Eliade un desăvîrșit indianist. Manuscrisul original al *Jurnalului* are următoarea însemnare neinclusă în volumul tipărit la Editura Gallimard în 1981:

² Mircea Eliade, *Memoires I, Les promesses de l'équilibre*, Ed. Gallimard, 1980, p. 249.

³ M. Eliade, *Fragments d'un journal*, op. cit., p. 60.

«24 februarie 1971

Nu știu dacă am notat ce-l spunea Raja Rao lui Sykas; că Yoga mea e considerată de indienii drept singura carte a unui occidental în care nu au nimic de schimbat, nici de adăugat. Singura carte scrisă nu ca un autor indian, dar dintr-o perspectivă pe care o acceptă în întregime, deși nu e perspectivă pe care o acceptă în întregime, deși nu e perspectiva în care se situează autorii indieni»...

Păcat că memorialistul — dintr-un exces de modestie — a renunțat la reproducerea acestui pasaj, care nu e, așa cum ar părea, un autoelogiu, ci o referință de istorie literară și o judecată de valoare.

Considerațiile din paginile de față nu reprezintă o analiză la obiect a contribuției indianiste a autorului Yogai. Acest lucru l-a făcut, înaintea noastră, cu competență, regretatul Sergiu Al. George, într-un excepțional studiu: *India în destinul cultural al lui Mircea Eliade*.⁴ N-am considerat necesar nici să rezumăm, nici să parafrazăm această lucrare.

Textul pe care-l prezentăm revistei „*Manuscriptum*” — *Omologare cosmică și Yoga* — a fost scris de Mircea Eliade în limba română la începutul anului 1937, fiindu-i cerut de Stella Kramrisch, profesoară de istoria artei la Calcutta, cunoscută în 1929, în „perioada indiană”. Autoare a citorva studii de istoria artei orientale, Stella Kramrisch a publicat abia în 1946 lucrarea sa de bază în două volume *The Hindu Temple*.

Scrisă cu cerneală albastră, forma (ultimă!) pe care o avem la dispoziție are o grafie îngrijită și conține 36 jumătăți de coli „ministeriale” (29 pagini text propriu-zis + 7 notele). Desigur că nu ne putem aștepta ca o lucrare de circa 15 pagini dactilografiate să prezinte, de la un capăt la altul, lucruri absolut noi. Cunoșcătorii cărților lui Mircea Eliade despre yoga sînt familiarizați cu unele din ideile de bază ale textului reprodus de noi (tendința către concret a tehnicilor yoga, pranayama — unificarea respirației, axis mundi, călătoria spre centru etc.). Acest text concis aduce însă completări, face trimiteri la tratatul din 1936, precizîndu-se terminologia, îmbogățindu-se sfera semantică a unor cuvinte și expresii.

⁴ Sergiu Al. George, *Arhaic și universal*, Editura „Eminescu” 1981, pp. 123—220.

Deși studiu de orientalistă, avem de-a face cu o glosă de filosofie a culturii, unde sînt discutate, mai mult sau mai puțin succint, analogiile firești și surprinzătoare între «răsufierea unificată drept corespondent fiziologic la *Axis mundi*», distincția netă dintre sacru și profan, sistemul cosmologic ce stă la baza arhitecturii (nu numai indiene), vagile aluzii la «ieșirea din timp». Enciclopedismul autorului îi permite să se miște cu ușurință nu numai în orientalistă, ci și în lumea greco-romană și egipteană, în cosmologia babiloniană. Schelăria celor 64 de trimiteri bibliografice nu strivește prin erudiția lor lectorul, oricît de modest ar fi el.

Manuscrisul din paginile următoare, deși de dimensiuni reduse, nu e un text oarecare. *Tratatul de istorie a religiilor* se referă la el, indicîndu-l drept bibliografie la tema elementelor lunare și tantrism. Volumul omagial ce i-a fost consacrat în 1978, în Franța, lui Mircea Eliade — *Cahier de l'Herne* — amintește de cîteva ori titlul *Cosmical Homology and Yoga*. În *A propos d'une nouvelle philosophie de la lune*, discutînd despre concepția unitară a omului asupra cosmosului, nu ca un «Tot» abstract, ci ca unul viu, dramatic, ritmic, într-o notă de subsol Eliade trimite la studiul de față. (op. cit. p. 249). Nota 68 a eseului eliadesc *Arhitectura sacră și simbolismul* precizează: «Vom reveni asupra acestei probleme [omologarea cosmos casă — corp omenesc — M.H.] într-un studiu special. Vezi, pentru moment, *Cosmical homology and Yoga* (*Cahier de l'Herne*, p. 155). Și în studiul *Concepția libertății în gîndirea indiană* rememorează ceea ce scrisese la 30 de ani: «Le chemin du supreme „renversement” de la condition humaine implique, comme je l'ai indiqué par ailleurs (*Cosmical Homology and Yoga*) une homologie préalable des l'ascète et des principes regulateurs du Cosmos. La libération finale suppose une étape préalable d'harmonie parfaite entre l'homme et les rythmes cosmiques. L'homme ne pourra pas se desolidariser totalement du Cosmos aussi longtemps qu'il ne se sera parfaitement „cosmisé” lui même. On ne peut passer du chaos à la liberté» (*idem*, p. 170).

Orientalistica a fost doar una din fațetele personalității lui Mircea Eliade. Și în acest domeniu — ca și în celelalte dealtfel — rigoarea și acribia se îngemănează cu originalitatea și fervoarea scriptoare.

Mircea HANDOCA

COSMICAL HOMOLOGY AND YOGA*

Fixing the vital breaths Prāna and
Apāna and Samāna and Udāna
and Vyāna in the heart, they connected
the mind in Prāna and Apāna u-
nited together. & They then placed the
two united breaths in the abdomen,

În cartea mea recentă asupra originilor mistice indiene¹, am încercat să demonstrez că practicile asiatice și tehnicile mistico-fiziologice, care sunt cunoscute sub termenul generic de Yoga, prezintă toate un caracter comun: *tendința către concret*. Cu alte cuvinte, toate aceste practici și tehnici acordă o importanță capitală experienței, realizării experimentale a etapelor eliberării. Nu există o formă de yoga în care „practica”, „realizarea”, „experiența” să nu aibă un rol preponderent.

Evident, aceste „experiențe” pot avea (au) structuri diferite. Într-o yoga devoțională domină experiența mistică. Când avem de-a face cu o yoga „filosofică”, tehnica ascetic-contemplativă („magică”) este predominantă. Am discutat toate aceste forme de yoga în cartea mea, și nu e nevoie să revenim aici.

Aș vrea însă să atrag atenția asupra sensului pe care îl are termenul *tendința către concret* în legătură cu aceste forme ale spiritualității indiene. Tendința către concret, efortul către *real*, înseamnă ieșirea din experiența cotidiană, profană, nesemnificativă, „iluzorie”, în care omul trăiește pînă în clipa cînd se hotărăște să-și obțină eliberarea prin Yoga. Viața profană e „iluzorie” nu numai pentru filosofia vedantină — ci pentru orice sistem de mistică sau metafizică. *Real* cu adevărat nu e decît „sacral”, oricare ar fi sensul pe care l-a avut acest termen în cursul istoriei. Tot ce există dincolo de zona sacră, este *ireal*, *that is to say* e efemer, nesemnificativ, relativ. Spiritualitatea indiană post-vedică nu mai poate însă realiza „sacral”, absolutul, prin sacrificii și rituale. Din motive pe care le-am examinat în cartea mai sus menționată² — magia gestului (ritului) și a cuvîntului nu mai satisface întotdeauna. Asistăm atunci la începuturile unei revoluții spirituale de mari proporții, care nu este nici astăzi desăvîrșită (încheiată). O serie de reforme mistice și de speculații metafizice încearcă să descopere *realul*, absolutul, realitatea ultimă, în altă parte decît în sacrificiu, acolo unde o găseau Vedele și Brahmanele. Este ușor de observat că toate aceste revoluții spirituale indiene au o notă comună: indiferența sau chiar critica vehementă față de ritualism. Upanishadele parivrājikas, Pārśvanātha, Māhāvira, Buddha, „yoginii” și ascetii feluritelor secte contemporane mesagiului buddhist — nu mai cred în eficiența ritualului vedic. Toți caută și găsesc *realul*, „sacral”, absolutul într-o „interiorizare” a sacrificiului³. Pentru acești reformatori, ascetii și mistici, gesturile și formulele rituale erau „abstracte”, „moarte”, „iluzorii”. Tendința către *concret* caracterizează toate mișcările mistice și ascetice indiene. Am arătat în cartea mea *Yoga*, că această sete de *experiență* și *real* se manifestă tot mai accentuat în curentele devoționale medievale, în tantrism, fiziologie mistică, alchimie și erotică mistică.

Practicile preliminare ale Yogei — ca și preliminariile oricărei asceze — încearcă, înainte de orice, să sustragă pe neofit din devenirea dureroasă și nesemnificativă a existenței — ca să-l poată așeza în propriul său centru.

* Titlu original. În traducere: Omologare cosmică și Yoga.

JOURNAL OF THE INDIAN SOCIETY OF ORIENTAL ART

DEDICATED TO A. K. COOMARASWAMY
ON HIS SIXTIETH BIRTHDAY

Devenirea, pentru yoga, nu este o iluzie, ca pentru Vedânta. Dar este tot atât de nesemnificativă și primejdioasă. Acest ocean de forme și experiențe psiho-mentale este, întocmai ca și pentru vedânta și întreaga gândire indiană, izvorul suferinții, cauza „robiei” sufletului. Omul suferă pentru că participă la o lume pluriformă și dinamică, adică „profană”. Drumul către liberare este drumul către *real*. Dar *realul* nu poate fi găsit în pluralitate, în „profan” și în „devenire”. *Realul* — știm asta din întreaga istorie religioasă a Indiei, și vom reveni — este unul, este static, este sacru.

Izolarea yoginului⁴, continuile sale purificări⁵, *ekāgratā*⁶, *āsana*⁷, *prāṇāyāma*⁸ — toate aceste lungi și dificile practici⁹ au ca țel suprem: să *unifice*. Tot ce e multifarious e fragil, efemer, dureros. Tendința către unificare se observă lesne în toate practicile yoga. Cea mai dificilă este *unificarea* respirației, *prāṇāyāma*. În locul respirației obișnuite, neregulate, yoginul obține o respirație ritmică, uniformă. El poate unifica chiar cele patru mari „specii” de răsuflare: răsuflarea stării de veghe, a somnului cu

vis, a somnului fără vise și a stării cataleptice (*tūriya*). Aceste „stări” sunt, în condiție normală, discontinue. Yoginul încercă să le *unifice*, să obțină o „continuitate” a ritmurilor respiratorii, realizând în același timp continuitatea stărilor de conștiință, unificarea lor¹⁰. Această uniformizare a respirației aduce după sine o unificare a conștiinței căci, după cum afirmă Bhoja¹¹ « All the functions of the organs are preceded by that of the breath », and there is always « a correlation of breath and mind in their respective functions »^a. Alte practici yogice trădează tendința de unificare a corpului: *āsanas* nu au numai scopul să dea corpului uman o poziție statică și cu un efort minim, pentru a facilita concentrarea, — dar încearcă să dea o perfectă *unitate* corpului. Hathayoga, după cum se știe, afirmă că un corp sănătos ajută f[or]tă mult atingerea minții¹².

Dar un corp sănătos înseamnă înainte de toate un corp întreg, *total*. Experiența normală <cotidiană> cunoaște un corp alcătuit din membre, din „părți” și *joints*^b. Yoginul încearcă să-și unifice corpul, să obțină o prezență „totală” a corpului. De aceea atâtea practici hathayogice au ca scop controlul asupra mușchilor care în condiție normală stau sub stăpânirea sistemului nervos vegetativ. Anumite texte hathayogice vorbesc de cum trebuie „scoasă” răsuflarea dintr-un anumit organ și condusă prin tot restul corpului, ca un circuit. Tradiția acestor tehnici este incontestabil mai veche, întâlnindu-se chiar în texte de mare circulație ca *Mahābhārata*.

« Fixing the vital breaths *Prāṇa* and *Apāna* and *Samāna* and *Udāna* and *Vyāna* in the heart, they concentrated the mind in *Prāṇa* and *Apāna* united together. They then placed the two united breaths in the abdomen, and directed their gaze to the

^a « Toate funcțiile organelor sînt precedate de cele ale respirației », și întotdeauna se află « o corelare a respirației și minții în funcțiile lor respective ».

^b încheieturi

tip of the nose and then immediately below the two eye brows. They next held the two breaths, with the aid of the mind, in the spot that intervenes between the two eyebrows, bringing them there very gradually. With bodies perfectly inactive, they were absorbed with fixed gaze. Having control over their souls, they then placed the soul within the brain... »^{13 c}.

Tehnici similare se întâlnesc în mistică islamică. Iată, după Hughes¹⁴, începutul unui *zikr jali* (that which is recited aloud) as given in the book *Qaulu'l — Jamil*, by Maulawi Shāh Waliyn' elah, of Delhi: « The worshipper sits in the usual sitting posture and shouts the word *Allāh*, drawing his voice from his left side and then from his throat.

Sitting as at prayers he repeats the word *Allāh* still louder than before, first from his right knee, and then from his left side. Folding his legs under him he repeats the word *Allāh* first from his right knee and then from his left side, still louder! etc. »^{15 d}.

Ritmarea respirației cu scopul de a o unifica și de a obține o prezență totală a corpului, pentru a putea apoi realiza concentrarea (unificarea) mentală — era practică și în mediile taoiste¹⁶. Prof. Marcel Granet rezumă admirabil funcțiunea respirației ritmate în ascetismul și mistică chineză. « Celui veut éviter passions et vertiges doit apprendre à respirer non par le gosier seul, mais avec tout le corps — à partir des talons. Seule cette respiration, profonde et silencieuse, affine et enrichit la substance. C'est, au reste, la respiration qui s'impose tant pendant l'hibernation que pendant l'extase. En respirant le cou cassé ou tendu, on arrive, si je puis dire, à laminer le souffle et à quintessencier sa puissance vivifiante. Le but suprême est d'établir une sorte de circulation intérieure des principes vitaux telle que l'individu puisse demeurer parfaitement étanche et subir sans dommage l'épreuve de l'immersion. On devient imperméable, autonome, invulnérable dès qu'on possède l'art de se nourrir et de respirer en circuit fermé, à la manière d'un *embryon* »^{17 c}. Este vorba, evident, de dobândirea unui corp perfect închis, impermeabil, întocmai ca un Cosmos, care, după cum se știe, era conceput de toate culturile orientale¹⁸ ca o sferă perfect închisă (în budhism, o picătură de apă era imaginea Cosmosului).

Nu este deloc greu de observat că aceste practici yoga care au ca scop unificarea corpului, a respirației și a conștiinței yoginului — păstrează orientarea mentală a tradițiilor vedice, care și ele, la rândul lor, își găsesc corespondențe în credințe general umane. Căci ce este altceva „răsufierea unificată“, care străbate și susține corpul omenesc, decât corespondența fiziologică al axei Lumii, al Pomului Vieții, care susține Universul? Întocmai după cum Indra, personificând axa Universului, desface ziua

^c « Făcând suflurile vitale Prāṇa și Apāṇa și Samāna și Udāna și Vyāna în inimă, ei au concentrat mintea în Prāṇa și Apāṇa unite împreună. Apoi au plasat două sufluri unite în abdomen, și au dirijat privirea la vârful nasului și apoi sub cele două sprâncene. După aceea, au ținut cele două sufluri, cu ajutorul minții, în punctul care intervine între sprâncene, aducându-le acolo treptat. Cu trupurile perfect inactive și privirea fixă, ei au fost absorbiți. Având controlul asupra suflurilor lor, ei au plasat apoi suflul înăuntrul creierului... »

^d *Zikr jali* (ceea ce este recitat cu voce tare) așa cum este indicat în cartea *Qaulu'l-Jamil* de Maulawi-Shāh Waliyn'-elah din Delhi: « Adoratorul stă în postura obișnuită de așezare și strigă cuvântul *Allāh*, scoțând glasul din partea sa stângă și apoi din gât. Așezându-se ca pentru rugăciune el repetă cuvântul *Allāh* mai tare decât înainte, întâi de la genunchiul drept și apoi din partea lui stângă. Îndoiindu-și picioarele sub el, repetă cuvântul *Allāh* întâi de la genunchiul drept și apoi din partea sa stângă, și mai tare! » etc.

^e « Cel care vrea să evite suferințele și tulburarea trebuie să învețe să respire nu numai prin gât, ci cu tot corpul — începând de la călcâie. Numai această respirație, profundă și tăcută, rafinează și îmbogățește substanța. Dealtfel respirația este cea care se impune atât în timpul hibernării cât și în timpul extazului. Respirând cu gâtul frânt sau întins, se ajunge, dacă pot spune, să se subțieze suflul și să se chintesească puterea lui vivifiantă. Scopul suprem este să se stabilească un fel de circulație interioară a principiilor vitale, astfel că individul să poată rămâne perfect etanș și să suporte fără daune proba imersiunii. El devine impermeabil, autonom, invulnerabil din moment ce posedă arta de a se hrăni și de a respira în circuit închis, ca un embrion. »

de noapte, Cerul de Pământ, și face să fie Cosmosul — tot așa răsuflarea unificată joacă în corpul omenesc rolul de coloană¹⁹. Descrierea lui Buddha este făcută în același simbolism. Buddhaghōṣa, comentînd un pasagiu din Mahāpadāna și Lakkhaṇa Suttantas, spune că Buddha «will not stoop nor lean backward nor have a crooked spine, but tower up symmetrically»²⁰. Tot Buddhaghōṣa explică astfel un text din Mahāparinibbāna Suttanta: «Buddha were accustomed on looking backwards, to turn the whole body round as an elephant does, because the bones in their neck were firmly fixed»²⁰. Simbolismul „fixității”, „a[l]”, „naturii adamantine” este exprimat aici în termeni de anatomie mistică. Buddha, centru al realului este el însuși reprezentat prin formule iconografice rigide, statice, imobile.

Răsuflarea unificată prin *prāṇāyāma* face real pe om pentru că îi redă propriul său centru, suspendînd, anulîndu-i participarea oarbă la devenirea cosmică. (Să nu uităm că pentru yoga, ea și pentru Sāṃkhya, viața psiho-mentală aparține „Cosmosului”, fiind doar un produs de evoluție al lui *prakṛti*.) Toate preliminariile ascetice, care se întîlnesc ca un leit-motiv în textele yogice, hāthayogice, tantrice și devoționale pot fi înțelese ca stadii necesare în calea spre concret, spre sacru, spre *real*. Este o reînnoire a omului către Centru; sau, spusă altfel, o restaurare a „Centrului” în om.

Cum orice act spiritual absolut — religios, mistic sau metafizic — nu este altceva decît regăsirea „Centrului”, fixarea omului în centrul realității, nu e deloc surprinzătoare analogia acestui itinerar ascetic yoga, cu sensul pe care îl are, pentru un devot, pelerinajul la un sanctuar. «Un temple indien est, bâti en pierre, un voyage à l'axe du monde, et l'entrée processionnelle de ses portes est un „rite d'entrée”...»²¹.

Călătoria la centru se poate face în multiple feluri, și dacă yoginul nu mai acordă importanță pelerinajului la templu, tehnica lui este totuși un „substitut” al acestor vizite; întocmai după cum *prāṇāyāma*, cel puțin într-o anumită epocă, era un substitut al sacrificiului²². Și cele ce am spus noi la începutul notelor de față despre caracterul revoluționar, anti-ritualistic al Yogei trebuie înțeles astfel: la o anumită epocă, și pentru anumite clase, ritualul vedic nu mai era eficient, nu mai conducea în *real*. Și atunci ajungerea la real s-a obținut prin alte instrumente <mijloace> spirituale: meditație, contemplație, devoție, fiziologie mistică etc. Dar sensul și valoarea acestui itinerariu către concret nu s-a putut modifica, pentru că era vorba de experiențe fundamentale naturii <sufletului> omenesci. Am asistat deci la o tendință tot mai accentuată către un concret viu, de multe ori „fiziologic” (erotica mistică etc.) — întocmai după cum în iconografia buddhistă simbolismul geometric de la început a fost înlocuit cu figuri antropomorfe²³. Nu e deloc exclus, după cum credem a fi demonstrat în cartea noastră, că această violentă tendință către concret și „fiziologie” să se datoreze influenței elementelor autohtone, pre-ariene²⁴.

Unificarea corpului, a răsuflării și a conștiinței, nu este decît primul rezultat al practicilor Yoga. Adevărata „unitate” a omului se obține printr-o omologare cu Cosmosul. Yoga — ca și alte tehnici mistico-fiziologice — transformă haosul corpului și al conștiinței omului, într-un Cosmos. A depăși iluzia și durerea, a deveni *real* — înseamnă a ieși din haos, a deveni „Cosmos”. Yoginul va trebui să tranșeze, în cele din urmă, și acest „Cosmos” al corpului și conștiinței sale, dar numai după ce îl va realiza²⁵. Dealtfel, credința că omul devine *real*, numai printr-o omologare cu Cosmosul, adică că astrele care „măsoară” spațiul și timpul, creînd ordinea universală (*ṛta*) — este destul de veche. În anumite culturi primitive, oamenii se tatuau cu imaginea soarelui și a lunii, pentru a se integra eficient în Cosmos²⁶.

¹⁹ «Nu se va pleca nici în față nici în spate, nici nu va avea spinarea încovoată, dar se va ține drept și simetric.»

²⁰ «Buddha obișnuia să privească în spate, să întoarcă întregul corp asemenea unui elefant, pentru că oasele din gîtul lor au fost prinse ferm.» [pare o greșeală — propun textul în its neck — din, gîtul lui — A.B.]

²¹ «Un templu indian este, construit în piatră, o călătorie spre axa lumii, și intrarea procesională a porților sale este un „rit de intrare”...»

Nu este vorba numai de o „superstiție magică“. Aici, ca și în culturile superioare pe care le vom menționa îndată, întâlnim aceeași străveche, universală, sete a omului după <de, către> *real*, dorința lui de integrare într-un ritm cosmic. Corpul uman este un microcosmos în adevăratul înțeles al cuvântului. Este împărțit și el în quarters, fiecare organ fiind în strinsă legătură cu un anumit *cosmical quarter*¹, un anumit sezon, astru, piatră prețioasă etc. În China, corespondențele între macrocosmos și organele, viscerele, virtuțile omenesti, joacă un rol atât de important încât aceste corespondențe pot fi considerate ca un mod specific al gândirii chineze. « In [*indescifrabil*] (fung-shui), the liver & gall are associated with the East, the heart & intestines with the South, the lungs & small intestines with the West, & the kidney & bladder with the North »^{27j}. În alchimie, se precizează corespondențele între semnele zodiacului, organele corpului uman și metale²⁸. « The Maya connected the South with the belly, the „serpent being“ organ with the East, the „white being“ organ with the North, and „disembowelled“ with the West »^{29k}. Lumea greco-romană cunoștea de asemenea omologia între organele corpului uman și Cosmos, cele 12 zodii (zodiacal signs) (macrocosmos) corespundeau celor 12 organe în care era împărțit corpul (microcosmos)³⁰. În Egipt, fiecare parte din corpul omenesc este asociată cu un zeu. *The Book of the Dead* (ch. 43, etc.) dă o lungă listă a divinităților tutelare, cu care este asimilat fiecare organ în parte³¹. Mai târziu, părțile corpului sunt așezate sub influența unui semn zodiacal³².

Relația dintre Vânturi și punctele cardinale sunt cunoscute [*sic*] în China, India, Mesopotamia, Persia și lumea greco-romană. Lactantius (*Divin. Inst.* II, 9, 9) și alți autori tardivi ne-au păstrat teoriile cosmologice care erau foarte răspândite în timpul Imperiului. Aceste teorii conexasu printemps, orient, air — été, midi, feu — automne, occident, terre — hiver, nord, eau. Alte sisteme cosmologice indicau următoarele corespondențe între divinitățile anotimpurilor, punctele cardinale și Vânturi: Zefir (Favonius), printemps, vine de la Vest, ploi; Notus (Auster), arrive du midi, chaleurs, été; toamna, Eurus, qui souffle de l'orient; Borée (Aquilo) Nord, iarna³³. Dealtfel, conexările acestea nu corespund întotdeauna realității; ele sunt impuse de necesitatea de a atribui fiecărui punct cardinal un anumit anotimp și un anumit Vânt. Originea babiloniană a acestor teorii, afirmată cu fermitate de Jensen³⁴, a fost verificată de cercetări recente. Tallquist precizează că, în cosmologiile mesopotamiene, punctele cardinale sunt desemnate cu termeni expliciți: Vent de Montagne d'Orient = Est; Vent Propice = Nord; Vent Nuageux = Sud; Vent des Tempêtes = Vest³⁵.

Dr. Filliozat³⁶ a arătat, de asemenea, că fiziologia indiană este clădită pe o cosmologie. Teoria celor cinci *prāṇas* este numai o aplicare, în lumea organică, a teoriei celor cinci Vânturi care împart Cosmosul; și *prāṇa*, ca și Vântul, este o forță cosmică. Identitatea între „răsuflare“ și Vânt se întâlnește încă din timpurile vedice³⁷. Corespondența *prāṇas* — puncte cardinale, este de asemenea foarte veche³⁸. Aerul „țese“ Universul, and all creatures are strung together^{39l}. Același aer se „țese“ și în om, prin răsuflare: « Who wove in him breath?... »^{40m}. Fiziologia e elaborată pe scheme cosmologice⁴¹; adică, se caută aceeași omologare a omului cu Cosmosul, aceeași „realizare“ a lui în plan cosmic. Întâlnim, cu alte cuvinte, tendința universal umană de a ieși din „haos“, din viața nesemnificativă, din „ireal“ — și a participa la „real“ prin „unificare“ și omologare cu centrele cosmice.

Același sistem cosmologic stă la baza arhitecturii sacre indiene. Polivalența simbolică a monumentelor sacre este astăzi definitiv probată, mai cu seamă prin contri-

¹ regiune cosmică

^j « In [*indescifrabil*] ficatul și bila sînt asociate cu estul, inima și intestinalele cu sudul, plămîinii și intestinalele mici cu vestul, și rinichii și bîșica cu nordul. »

^k « Maya a legat sudul cu pîntecele, organul „ființă șarpe“ cu estul, „ființă albă“ cu nordul, și „evisceratul“ cu vestul. »

^l « și toate creaturile sînt legate împreună. »

^m « Cine a țesut respirația în el? »

GITANJALI

(SONG OFFERINGS)

BY

RABINDRANATH TAGORE

A COLLECTION OF PROSE TRANSLATIONS
MADE BY THE AUTHOR FROM
THE ORIGINAL BENGALI

WITH AN INTRODUCTION BY

W. B. YEATS

MACMILLAN AND CO., LIMITED
ST. MARTIN'S STREET, LONDON

1926

buțiile lui Coomaraswamy și Mus. Toată arhitectura religioasă indiană este totuși dominată de simbolismul cosmologic. O *stūpa* este un Cosmos închis, avînd <cu cele> 4 quarters, zenith etc. Templul indian este o perfectă *imago mundi*, este în același timp, centrul Universului, „muntele cosmic”. Ascensiunea teraselor de la Borobudur este o operație mistică⁴², similară ascensiunii contemplative pe care o realizează yoginul prin meditațiile și „treptele” sale spirituale. De asemenea, contemplarea unei imagini, „asimilarea” simbolurilor exprimate iconografic — are ca rezultat o *imitatio dei*: este, cu alte cuvinte, o tehnică mistică prin care se depășește condiția umană, întocmai ca o practică yoga.

Deși scopul final al Yogei este eliberarea <*moksha*, *mukti*> adică desolidarizarea omului de Cosmos, — practicile preliminare tind să integreze perfect pe ascet în ritmurile cosmice. În privința aceasta este semnificativ rolul pe care îl joacă luna în istoria spiritualității indiene, mai cu seamă în fiziologia mistică păstrată în tradițiile tantrice. Hillebrandt⁴³, reacționînd contra teoriilor solare, afirmă ferm că, «the moon occupied the central place in Vedic belief and cult. In a much higher degree than the sun, the moon is, in the Vedas, the Creator & Governor of the Universe»⁴⁴. Studii recente au demonstrat că mitologia și teologia lunară domină îndeosebi culturile

austro-asiatice, ale căror relații cu India sunt încă obscure⁴⁵.

Tantra și Hathayoga au elaborat într-un sistem coerent această omologare a corpului uman cu ritmurile lunare. „Viața” lunei conduce întreaga natură. Nu numai vegetația și fertilitatea universală este regisată de ritmurile lunare, dar, așa cum au dovedit cercetările d-rului V. Capparelli⁴⁶, ciclul hebdomader s-ar recunoaște și în fenomenele patologice. Luna „unifică” Cosmosul; atîtea niveluri cosmice mult deosebite între ele (atmosfera, mările, ploaia, vegetația, femeia etc.) sunt dominate de același ritm lunar, care le „unifică”. Este firesc deci ca același ritm lunar să fie folosit în tehnicile fiziologiei mistice pentru a dobîndi „unificarea” și „cosmizarea” omului. Dealtfel, luna nu domină numai corpul omului — ci orice fel de „corp mistic”. De exemplu, corpul fonetic, alcătuit din literele alfabetului, are, la toate popoarele, o origină și o structură lunară. Fazele lunii nu regisează numai viața organică a întregului pămînt; ele creează (pentru că „măsoară” și ritmează) și „sunetele mistice”, și literele alfabetice. Runele scandinave au o origine lunară⁴⁶. Alfabetul milesian ca și cel vest-semitic, sunt în strînsă legătură cu ritmul lunei. Stuchen⁴⁷ a dovedit magistral relația între seria literelor alfabetice și fazele lunare. Hommel⁴⁸ arată cum

⁴² «luna ocupă poziția centrală în credința vedică și în cultul vedic. În Vede, luna este creatorul și guvernatorul universului într-o măsură mai mare decît soarele.»

vreo 10 litere ebraice sunt în același timp simboluri pentru fazele lunii. Fiecare *statio* trebuie să aparțină unui sunet ⁴⁹.

Aceleași idei se întâlnesc la greci. Vocalele se găsesc fiecare în legătură cu un anumit zeu și deci cu o anumită sferă cerească; iar prin elementele lor muzicale aduc pe om în legătură directă cu sferele. Este ușor de recunoscut aici valoarea „unificatoare” a sunetelor, care alcătuiesc laolaltă, prin perfecta lor armonie, un „corp mistic”. Prin asimilarea acestui „corp mistic” sonor, omul se integrează în Cosmos, adică își însușește ritmurile astrale, în speță cel lunar. Asemănarea aceasta între „corpul mistic” fonetic (sau alfabetul mistic) și fazele lunii este dusă pînă la limitele ei extreme într-o scholia în Dionys. Thrac; care afirmă că die Vokale entsprechen dem Vollmond, die tönende Konsonanten dem Halbmond, der Neumond den stummen ⁵⁰.

„Corpul mistic” sonor este uneori identificat cu corpul uman, cele 49 de litere ale alfabetului corespunzînd elementelor somatice ale corpului. Stutterheim și P. Mus ⁵¹ au atras atenția asupra unui tratat tantric javenez, *Sang hyang Karnahyānīkan*, care exprimă precis omologia între stūpa-prāsāda, corpul uman, și alfabetul mistic. Fiecare literă corespunde unui element somatic: «telle étant l'énumération des lettres constituant le dedans du corps, celui-ci se présente comme un prāsāda» ⁵². Trei „corpuri mistice” se suprapun: corpul mistic sonor, corpul mistic arhitectonic (simbolism cosmologic) și corpul mistic uman (divizat în *cakras*). În texte mult mai vechi, omologia între microcosmos (human body) și macrocosmos („sacrificiul”) este și mai clară. Fiecare organ și funcție fiziologică omenească este asimilată unei piese rituale: «...the intellect is the house-wife; the heart-lotus is the *vedi*; the hairs on the body are the darbha-grass; the prāṇa is the *Gārhapatya* etc.» ⁵³.

Se cunoaște îndeajuns, și nu mai e nevoie să stăruim, importanța acestor „sunete mistice” în mistica și iconografia indiană. Imaginea zeității se obține prin vizualizarea unei seed-letter. The Kimcit-Vistara-Tārā Sādhana (No. 98 in the Sādhanamāla) descrie astfel meditația preliminară „realizării imaginii divine”, pe care artistul trebuie s-o exprime iconografic: «Conceiving in his own heart the moon's orb as developed from the primal sound (prathama-svaraparīṇatan, i.e. evolved from the letter A), let him visualise therein a beautiful blue lotus, within its filaments the moon's unpotted orb, and thereon the yellow seed-syllable Tam, etc.» ⁵⁴. Meditațiile asupra seed-letters și seed-syllables sunt tot atît de obligatorii pentru un „yogin”, cît sunt pentru un „artist”. Tattvārthasāradīpaka a lui Sakalakīrti (about 1464 A.D.) cuprinde prețioase amănunte asupra of the Jaina Dhyāna. A doua dhāraṇā of the piṇḍastha dhyāna (ch. V) se referă tocmai la visualisation of the seed-syllables: «The yogin should imagine a shining and beautiful lotus with 16 petals jutting out, as existing in the hollow of his navel. He should contemplate the 14 vowels and *am*, *aḥ* as marked on the 16 petals, and the great mantra *arhem* with the dot over the line as shining on the pericarp. Then he should imagine a volume of smoke arising from

⁴⁹ «Vocalele corespund lunii pline, consoanele sonore semilunii, lunii noi cele surde.»

⁵⁰ «astfel fiind enumerarea literelor care constituie înăuntrul corpului, acesta se prezintă ca o prāsāda».

⁵¹ «...intelectul este gospodina; lotusul inimii este altarul; perii de pe corp sînt iarba darbha; prāṇa este [focul] gārhapatya, etc.

⁵² «Conceptînd din propria-i inimă globul lunii ca fiind dezvoltat din sunetul primar (adică evoluat din litera A), să preconizeze în el un lotus frumos și albastru, globul nepătat al lunii în filamentele lui, și de acolo silaba-sămînță galbenă, Tam, etc.

To Mircea Eliade

Rabindranath Tagore

Dedicție dată de Rabindranath Tagore lui Mircea Eliade pe volumul Gitanjali.

the curviliniar *r* on *repha* of the mantra, then a succession of sparks, and then a continuous flame' etc. ». More important are the padastha dhyānas, which are effected exclusively by using seed-letters. The yogin should imagine lotuses in certain parts of the body with a certain number of petals: and think of the 16 vowels written on the petals of one, the 24 consonants from *k* to *m* on those of another and the remaining eight, *y*, *r* etc. on those of a third, and then sit muttering and contemplating them ⁵⁵.

Este semnificativ, în aceste meditații, numărul lunar 16. Luna joacă un rol de frunte în tehnicile de fiziologie mistică indiană. Profesor Tucci a urmărit, într-un studiu remarcabil ⁵⁶, urniele cultului lunar în practicile și iconografia indiană, folosind îndeosebi texte tantrice puțin cercetate. După cum se știe, Zeița Durgă e reprezentată cu 16 brațe, corespunzând celor 16 fracțiuni (*kalā*) ale lunii. Pūjā, introdusă de tantrism, e fixată pe cursul lunii. Atît în *Saubhāgyabhāskara* a lui Bhāskara Rāja, cit și în *Rudrayāmala*, se prescrie începerea pujei în prima zi a lunii noi. *Rudrayāmala* acordă mare importanță to the Kumāri-pūjā, unde <în care> fata simbolizează Zeița. În loc de 16 brahmani ca în *Saubhāgyabhāskara*, se folosesc aici 16 fete (*Kumāri*) reprezentînd respectiv 16 *iithi* și 16 aspecte ale Zeiței. The Kumāri sunt adorate aici *vrddhibhedena*, adică în ordinea progresivă a vîrstei, întocmai cum cresc cele 16 *Kalās* ale lunii.

Sensul acestor omologii lunare nu e greu de descifrat. Nu e vorba numai de bine cunoscutele raporturi între Lună-Femeie-Marea Zeiță. Avem de-a face aici cu un „tot viu”: ciclul lunar. „Viața Lunii” simbolizează perfect „unitatea în devenire”; căci, deși luna apare („se naște”), crește și dispăre („moare”), ea este totuși un „întreg” și alcătuiește o unitate de măsură valabilă pentru tot Universul. Scopul practicilor mistice și ritualelor mai sus amintite este să „unifice” omul, ca să-l poată așeza în propriul său centru, în „Real”. Și o treaptă necesară, foarte importantă, către această „unificare” a omului — este homologarea lui cu ritmurile cosmice, în special cu ritmul lunar ⁵⁷. În Tantrism și anumite școli yogice, care au acordat o mare importanță homologării prealabile cu Soarele și Luna — adică, cu ritmurile cosmice — regăsim aceeași intimă relație (întîlnită și în alte culturi) între sunete și astre. « The sun and the moon, in some of the Caryās, are further connected with *Kālī* (consonants beginning with *Ka*) and *ālī* (vowels beginning with *a*); ex. Caryā 11 (*Kṛṣṇa-pāda*): *Alī* and *Kālī* i.e. vowels and consonants have been made into the anklets and the sun and the moon into rings of the ears » ⁵⁸.

⁵⁵ Vizualizarea silabelor-semințe. « Yoghinul trebuie să-și închipuie un lotus frumos și strălucit cu 16 petale, proiectîndu-se în afară, ca existînd în golul buricului său. El trebuie să contemple cele 14 vocale și am, ah așa cum sînt scrise pe cele 16 petale, și marea mantra arhem cu punctul deasupra liniei care strălucește pe pericarp. Apoi el trebuie să-și închipuie un volum de fum ridicîndu-se din *r* sau *repha* curviliniară a mantrei, apoi o succesiune de scîpîri, apoi o flacără continuă, etc. Mai importante sînt padastha dhyana, care sînt efectuate numai prin folosirea literelor-semințe. Yoghinul

Notă

trebuie să-și închipuie lotușii cu un anumit număr de petale în anumite părți ale corpului; și să se gîndească la cele 16 vocale scrise pe petalele unuia, cele 24 de consoane [trebuie 25 — A.B.] de la *k* la *m* pe petalele altuia și ultimele opt [consoane], *y*, *r*, etc. pe cele ale unui al treilea, și apoi să se așeze, să le contemple și să le rostească în șoaptă. »

⁵⁶ « Soarele și luna, în unele Caryā [poezia mistică bengaleză — A.B.], sînt legate cu *Kālī* (consoanele începînd cu *Ka* și *ālī* — vocalele începînd cu *a*) [se referă la tabelul alfabetic în sanscrită, în care vocalele și consoanele sînt grupate separat; *a* este prima vocală și *ka* este prima consoană — A.B.]: de ex. Caryā 11 (*Kṛṣṇa-pāda*): *Alī* și *Kālī*, adică vocalele și consoanele au fost transformate în podoaie de gîzne și soarele și luna au fost transformate în cercei ».

(1) *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (Paris, Ed. Gauthier, 1936).

(2) *Yoga*, p. 102 79.

(3) *Ibid.* p. 179 79.

(4) *Yogasārasaṅgah* II, 25-36, etc.

(5) *Yoga-sūtras*, II, etc.

(6) *Yoga-sūtras*, III, 111, etc.

Omologia între corpul mistic uman și nivelurile cosmice dirijate de Lună și Soare, este evidentă mai ales în Tantras și Hatha yoga. Este acceptată, așadar, ca o bază sine qua non a fiziologiei mistice, atât de Buddhism cât și de tradiția brahmanică. Să amintim cele mai importante omologări, realizate în jurul celor două structuri cosmice, Soarele și Luna:

I ravi, sūrya, the Sun, lalanā, rajas, piṅgalā, the right nostril, the river-goddess Yamunā:

II śaśin, candra, the moon, rasanā, śukra (semen virile) idā, the left nostril, the river-goddess Gaṅgā.⁵⁹

În *Hevajra Tantra* și *Herukta Tantra*, lalanā, carries the akṣobhya (śukra or the semen) and the rasanā carries the blood (rakta)⁶⁰. Aceleași omologări se întâlnesc într-o authoritative Brahmanical Tantra, the *Śāradātilaka* (I, 39). Because the human body has two aspects, agni and soma, this is why the bindu also has two aspects. The right portion is called sūrya and the left niśākara, i.e. moon, In the left is the nāḍi idā, in the right piṅgalā. Bindu is supposed to be the cause of creation and its two aspects are thus explained by the commentator of the *Śāradātilaka*: «the bindu is composed of two elements, śukra and rakta, of which the former has the character of agni and the latter that of Soma»⁶⁰.

Anumite practici de fiziologie mistică, destul de obscure, au ca scop imobilizarea celor două artere, lalanā (right) și rasanā (left), și trecerea răsufării prin artera centrală, avadhūta⁶¹. Asta înseamnă o perfectă întoarcere la „centru”, ieșirea din ritmurile cosmice, deci din timp⁶², din viața cosmică, din existență. Yoginul a obținut o perfectă omologare cu ritmurile cosmice, ca să poată transcende aceste ritmuri. „Cucerirea centrului” se realizează prin certain yogic processes, which carried up to the head the bodhicitta (the semen)⁶³. Dar această „reîntoarcere” provoacă o „revoluție”: the introversion of all the faculties of senses, and of the vital wind⁶³. The bodhicitta se întoarce prin toate trei nāḍi.

Este deosebit de semnificativă această practică yogic-tantrică, a „reîntoarcerii” semenului. Dealtfel, ea nu este decât o formă „fiziologică” a unei tehnici mistice universale: „trecerea (ruperea) de nivel”, prin care se obține o totală „răsturnare a tuturor lucrurilor”. Suspendarea respirației — cel mai important proces yogic — are aceeași funcție ca și „reîntoarcerea” semenului: Prin suspendarea totală a ritmului respirator, yoginul se desolidarizează de ritmurile cosmice, devine „autonom” pentru că nu mai participă la devenirea universală. Respirația fiind caracterul sine qua non al „vieții” — transcenderea acestei vieți umane se realizează prin suspendarea ritmului respiratoriu. Să ne amintim că o „răsturnare” similară, o „rupere de nivel” echivalentă suspendării respirației sau „întoarcerii” semenul[ui] — explică chiar funcțiunea sacrificiului brahmanic. Formula inversiunii rituale — «tot ce e divin este inversul a ceea ce este uman» — se verifică constant în sacrificiul brahmanic, mîna dreaptă a omului corespunde mîinii stîngi a zeului, un obiect spart pe pămînt este un obiect întreg în cealaltă lume etc. Magia sacrificiului realizează această „răsturnare”, prin care oficiantul „rupe nivelul cosmic” și participă la o realitate inaccesibilă

⁵⁹ I ravi, sūrya, Soarele, lalanā, rajas, piṅgalā, nara dreaptă, zeia riului Yamunā;

II śaśin, candra, luna, rasanā, śukra (semen virile), și idā, nara stîngă, zeia riului Gaṅgā.

În *Hevajra Tantra* și *Herukta Tantra*, lalanā poartă akṣobhya (śukra sau semen) și rasanā poartă sînge (rakta).

⁶⁰ Deoarece corpul uman are două aspecte, agni și soma, are și bindu două aspecte. Partea din dreapta este numită sūrya (soare) și cea de stînga niśākara, adică lună. Nāḍi idā se află la stînga, piṅgalā se află la dreapta. Bindu este crezul cauza creației, și cele două aspecte ale lui sînt astfel explicate de comentatorul textului *Śāradātilaka*: «bindu este compus din două elemente, śukra și rakta, din care primul are caracterul lui agni și ultimul are caracterul lui soma.»

⁶¹ anumite procedee yogice, care poartă bodhicitta (semen) pînă la cap.

⁶² introversiunea tuturor facultăților de simț și a suflului vital.

condiției umane. Paradoxul acestei „ruperi de nivel“ este evident în cîteși trele împrejurări: sacrificiul brahmanic, suspendarea respirației (yoga), reîntoarcerea semen-ului (Tantra). Sacrificiul face să coincidă *sat* (Prajāpati) cu *asat* (obiectele rituale etc.) being with non-being. Suspendarea ritmului respirator creează yoginului o stare tot atît de paradoxală: deși el nu mai participă la condiția umană, este des-solidarizat de devenirea universală — el continuă să rămînă în „Viață“. Reîntoarcerea semen-ului, de asemenea, scoate pe om din legea Morții, pentru că prin acest gest este suprimată însăși condiția umană. „Ruperea de nivel“, în toate trei cazurile, realizează acest paradox: face să coincidă being with the non-being, *sat* with *asat*. Acesta este tipul perfect de transcendență indiană.

Yoga practică, ca și celelalte tehnici prin care India încearcă să realizeze autonomia absolută a sufletului, începe prin „unificarea“ corpului yoginului și a vieții sale psihomentale. Aceste prime etape îi urmează o homologare cu ritmurile cosmice, în special cu Luna, care joacă un rol principal în Tantra și în fiziologia mistică. „Unificarea“ și „homologarea“ au de scop să suspende haosul biologic și mental al omului: să transforme Haosul în Cosmos. În sfîrșit, etapa finală este transcenderea acestui „Cosmos“, „unirea Soarelui cu a Lunii“⁶⁴ în limbaj tantric și alchimic, adică, într-un cuvînt, scoaterea definitivă a yoginului din condiția umană. Această „izolare“ se obține, cum am văzut, printr-o tehnică mistică de „rupere de nivel“, printr-o „răsturnare“, care poate fi realizată yогic (suspendarea răsufllării) sau tantric (boddhicittam notsṛjet). Această „stare“ absolută este exprimată prin paradoxele și limbajul contradictoriu al atîtor texte obscure (*Dohā-Koṣa*, *Kāpha* etc.).

² *ființă cu neființă, sat cu asat.*

N.B. Cuvintele sanscrite obișnuite au fost traduse de autor. Termenii filosofici nu au corespundențe în limbile europene; în textele științifice, ei sînt folosiți ca atare.

(Traduceri din engleză și explicații pentru limba sanscrită de Amita BHOSE)

NOTELE AUTORULUI

- ¹ *Yoga. Essai sur les origines de la mystique indienne* (Paris, Ed. Geuthner, 1936).
- ² *Yoga*, p. 102, sq.
- ³ *Ibid.*, p. 179 sq.
- ⁴ *Yogasārasaṅgraha*, II, 35—36, etc.
- ⁵ *Yoga-sūtra*, II, etc.
- ⁶ *Yoga-sūtra*, III, 111, etc.
- ⁷ *Y.S.* II, 46, etc.
- ⁸ *Y.S.* II, 49; Bhoja, ad. *Y.S.* I, 34, etc.
- ⁹ *My Yoga*, p. 65 sq.
- ¹⁰ *My Yoga*, p. 83 sq.
- ¹¹ Ad *Y.S.* I, 34.
- ¹² *Ghera da-saṃhitā*, I, 8.
- ¹³ *Mokṣadharmā*, ch. 200, 17—19.
- ¹⁴ *Dictionary of Islam*, London, 1885, p. 703 sq.
- ¹⁵ Cf. *my Yoga*, p. 215 sq.; L. Massignon, *Essai sur les origines du lexique technique de la mystique musulmane* (Paris, 1922) p. 86 sq.; *Al-Hallay, Martyr mystique de l'Islam* (Paris, 1922), vol. I, p. 340 sq.
- ¹⁶ Alchimia chineză a asimilat toate aceste tehnici respiratorii; cf. *Yoga*, p. 269; *my book on asiatic alchemy* (București, 1935, vol. I, passim) și bibliografia citată.
- ¹⁷ Granet, *La pensée chinoise* (Paris, 1934), 514 sq.
- ¹⁸ A. Jeremias, *Handbuch der altorientalischen Geisteskultur* (ed. II, Berlin, 1929), p. 130 sq.
- ¹⁹ Paul Mus, *Barobudur* (Paris, 1935) t. I, p. 454. Despre simbolismul Pomului Vieții și Axei Universului, cf. Mus, *Barobudur*, p. 117 sq.; Coomaraswamy, *Elements of Buddhist Iconography* (Cambridge, 1935), p. 82; A. J. Wensinck, *The Ideas of the Western Semites concerning the Navel of the Earth* (Amsterdam, 1966), p. 5 sq.; Uno Holmbey, *Das Baum das Lebens* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae, Helsinki, 1933, passim); *Mythology of all Races*, vol. IV, Finnougric, Siberian (Boston, 1927), p. 333 sq., etc.
- ²⁰ Kramrisch, *Emblems of the Universal Being* (JISOA, Dec. 1935), p. 158—159.

- ²¹ Mus, *Barobudur*, p. 315.
- ²² Cf. my *Yoga*, p. 113 sq.
- ²³ Coomaraswamy, *Elements of Buddhist Iconography*, p. 39.
- ²⁴ *Yoga*, p. 284 sq.
- ²⁵ Se știe că caracteristica practicilor Yoga — și îndeosebi a Yogei lui Patañjali — este să creze un alt „om”, mai pur(ificat), mai unitar, pe care-l distruge la rîndul lui, ca să-l înlocuiască cu altul, superior, și așa mai departe. Cf. my *Yoga*, p. 77.
- ²⁶ Tatuaie cu soare și lună pe « male & female soul figures for the temporary accomodation of the souls of the dead, pending the removal of the souls to a stove cist » (Hutton, *Man*, April 1927, nr. 44, p. 61); cf. Madeleine Colani, *Haches et bijoux*, (BEFEO, XXXV, 1935), p. 355, sq. paralele entografice.
- ²⁷ Marcel Granet, *La pensée chinoise*, p. 378 sq.
- ²⁸ A. Waley, *Notes on Chinese Alchemy* (BOSL, VI, 1930), p. 16 sq.
- ²⁹ Donald A. Mackenzie, *Myths of Pre-Columbian America* (London, 1928), p. 244 cf. Walis Budge, *Gods of the Egyptians* (London, 1904), I, p. 492.
- ³⁰ Sextus Empiricus, *adv. astrologi* 21, Augustin, *de haeres.* 70, etc.; cf. Franz Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie* (ed. II, Leipzig, 1925), p. 81 sq.
- ³¹ Wallis Budge, *The Book of the Dead* (II ed. London, 1928), vol. II, p. 176 sq.; *Pyr Texts*, 1303—1315, etc.
- ³² Warren Dawson, *Magician and Leech* (London, 1929), p. 60 sq.
- ³³ Franz Cumont, *Textes et Monuments figurés relatifs aux Mysteres de Mithra* (Bruxelles, 1896—1899), I, p. 92 sq.
- ³⁴ P. Jensen, *Die Kosmologie der Babylonier* (Strasburg, 1890), p. 163 sq.
- ³⁵ Jeremias, *Handbuch*, p. 147, n. 1.
- ³⁶ *La force organique et la force cosmique dans la philosophie médicale de l'Inde et dans le Véda* („Revue Philosophique”, 1933, p. 410—429), in special p. 421 sq.
- ³⁷ A V XI, IV, 15.
- ³⁸ *Chândogya Up.* III, 13, 1—5.
- ³⁹ *Brahmāranyaka Up.* II, 7, 2; Kramrisch, *Emblems of the Universal Being*, p. 161 sq.
- ⁴⁰ A V, X, 2, 13.
- ⁴¹ Deși „fiziologia mistică”, pe care o întîlnim în textele yogice și tantrice, nu are la bază o teorie cosmologică, ci o serie de experiențe ascetico-contemplative, Cf. my *Yoga*, p. 229 sq.
- ⁴² Mus, *Barobudur*, p. 466, etc.
- ⁴³ *Vedische mythologie*, I (Breslau, 1891), p. 277, 313.
- ⁴⁴ W. Schmidt, *La Semaine Religieuse* (II, 1914), p. 294 sq, 303 sq. Carl Hentze, *Mythes et symboles lunaires* (Anvers, 1932), passim.
- ⁴⁵ *L'ordine dei tempi e delle forme in natura*, 2 vols. (Bologna, 1928—1929).
- ⁴⁶ Wolfgang Schultz, *Zeitrechnung und Weltordnung* (Leipzig, 1924), p. 89 sq.
- ⁴⁷ *Der Ursprung des Alphabets und die Mondstationen* (Leipzig, 1913).
- ⁴⁸ *Grundriss der Geographie und Geschichte Vorderasiens* (München, 1904), p. 99 sq.
- ⁴⁹ Schultz, *op cit.*, p. 91.
- ⁵⁰ Dornseiff, *Das Alphabet in Mystik und Magie*, p. 34.
- ⁵¹ Cf. Mus, *Barobudur*, p. 66 sq.
- ⁵² Comentariul textului, citat de Mus, *op. cit.*, p. 66.
- ⁵³ *Vaikhānasaśmārtasūtra*, -II, 18. On the cosmological and ritual significance of *maithuna*, cf. *Rgveda*, X, 184, 1; *Brahmāranyaka Up.* VI, 4, 3 sq.; *Satapatha Brāhmaṇa*, XI, 6, 2, 10; *Āitareya Br.* II, 5, 3; etc.
- ⁵⁴ Coomaraswamy's rendering, in *The intellectual Operation in Indian Art*. JISOA, June 1935, p. 2 of the extract Cf. *Elements of Buddhist Iconography*, plate X, nr. 32, etc.
- ⁵⁵ Bhandarkar, *Report on the Search for Sanskrit manuscripts during the year 1883—84* (Bombay, 1887), p. 110 sq.
- ⁵⁶ *Tracce di culto lunare in India* („Rivista di Studi Orientali”, XII, 1929—1930, p. 419—427).
- ⁵⁷ Cf. Kramrisch, *Note on Uṣṇīṣa* (J.I.S.O.A.), IV, nr. 16, 1936, p. 79—83.
- ⁵⁸ P. C. Bagchi, *Some technical terms of the Tantras* („The Calcutta Oriental Journal”, Nov. 1933, p. 75—88), p. 78.
- ⁵⁹ Cf. my *Yoga*, p. 236; N. Shahidullah, *Les Chants mystiques de Kāṇha et de Dohā-Koṣa* (Paris, 1928), p. 8—10; Bagchi, *Some technical terms*, p. 71. The mystical vein pîngată este menționată și în *Vaikhānasaśmārtasūtra*, VIII, 11.
- ⁶⁰ Bagchi, *Some technical terms*, p. 82; Arthur A. Ewig the *Sāradā-ulaka Tantra* (JAOS, 1912, p. 65—76).
- ⁶¹ My *Yoga*, p. 238.
- ⁶² „Sushumna devorează timpul”, *Hāṭhayogapradīpikā*, IV, 16—17.
- ⁶³ Bagchi, *Some aspects of Buddhist Mysticism in the Caryāpadas* („The Calcutta Oriental Journal”, february 1934, pp. 201—214), p. 208.
- ⁶⁴ Este evident că o asemenea „unire” anulează Cosmosul, căci îl „totalizează”, încercînd să obțină „întregul” dinainte de Creație.

CONSEMĂRI

Ediții critice

Ioan SLAVICI

Opere, vol. XIV

ULTIMUL VOLUM APĂRUT PÎNĂ ACUM din ediția critică Slavici¹ cuprinde scrieri istorice, etnografice, sociale, economice, reproduceri din ziarele și revistele în care le-a publicat autorul și din care nici el, nici altcineva nu le-a strîns vreodată într-o carte: din „*Convorbiri literare*“, „*Revista contemporană*“, „*Vatra*“, „*Tribuna poporului*“, „*Minerva*“ ș.a. Avem, așadar, în față scrieri dintre cele mai puțin cunoscute ale lui Slavici, și cel dintîi merit al editorilor (C. Mohanu și D. Vatamaniuc) e de a le fi recuperat pentru conștiința culturală a cititorului de azi. Ele aparțin unei activități publice în legătură cu care e de observat mai întîi că a fost foarte bogată, diversă tematic și ca formulă și relativ constantă de-a lungul a peste o jumătate de secol cît a durat biografia literară a scriitorului. Amintind că în volumul al VIII-lea au fost grupate scrierile social-politice, istorice, etnografice tipărite de Slavici însuși în cărți sau broșuri, să vedem textele culegerii recent apărute, multe dintre ele foarte apropiate, sti-

listic și tematic, de ceea ce ne-a oferit tomul anterior, dar toate mai puțin cunoscute și mai greu accesibile pînă acum.

Cel mai important este cel intitulat *Studii asupra maghiarilor*, publicat în „*Convorbiri literare*“, începînd din 1871 (pînă în 1873), anul în care Slavici debuta ca scriitor (cu piesa *Fata de birdu*). Important mai întîi pentru că are o introducere teoretică ce-i servește în parte de fundament, prelungindu-se apoi, prin unele elemente, în mai toată opera publicistică a autorului. Slavici schițează aici o concepție sociologică și de filosofie a istoriei care poate fi rezumată astfel: spiritul, înțeles ca posibilitatea de a cugeta și a voi, este, în principiu, prezent integral în fiecare om, dar se realizează numai parțial din cauza limitării spațiale (aria observațiilor asupra lumii) și temporale (durata vieții umane) a individului, care rămîne temelia pe care se dezvoltă spiritul omenesc. Iată cum. Noțiunea de individ este una de diferențiere prin comparație, ea presupune coexistența oamenilor în cadrul vieții sociale ale cărei forme sînt familia, națiunea, omenirea. În interiorul familiei, deosebiri individuale sînt atenuate și dominate de elemente comune, de care membrii ei își dau seama în contactul cu alte familii: «această conștiință comună face din familie o individualitate de ordine superioară, care o putem numi personală față cu individualitatea naturală a omului singuratic. Conținutul (ideal) al acestei individualități e de o parte aceea ce e comun în membrii familiei, de alta ceea ce o deosebește pe ea de altele». Într-un fel analog se constituie națiunea, care «e o individualitate personală de categoria a 2-a». «În urma atingerii neîntrerupte a familiilor, cari sînt membrii ei, caracterul familial al singuratecilor devine din ce în ce mai palid și mai neînsemnat și numai cel național apare în ei cu colori mai vii. Caracterul general șterge cele particulare și le asimilează.» Omogenitatea nu este una de ordin natural, biologic, ci social, ea privește adică limba, portul, obiceiurile. Ca și în cazul

¹ Istoria ediției arată pe scurt astfel: vol. I, 1967, cuprinde poveștile (text stabilit, variante și glosar: Dumitru Pop, Ion Seulean, Octavian Schiau; note: Dumitru Pop; vol. II—V, 1967—1971 — nuvelele (text stabilit și variante: Teofil Teaha; note: D. Vatamaniuc); vol. VI, 1972, teatrul (text stabilit și note: Ion Dodu Bălan); vol. VII—VIII, 1972—1976 — romanele și narațiunile istorice; vol. IX, 1978 — scrierile memorialistice; vol. X, 1981 — studiile și articolele literare și culturale; vol. XI—XII, 1983 — scrierile pedagogice; vol. XIII, 1984 — scrieri social-politice, istorice, etnografice. Începînd cu vol. VII, textul este ales și stabilit de C. Mohanu, iar notele aparțin lui D. Vatamaniuc. (Editura pentru literatură, Editura „Minerva“, București, 1967—1987.)

familiei, conștiința identității o presupune pe aceea a alterității în raport cu alte realități de același ordin, în cazul de față națiunii. În fine, din comunicarea și influențarea reciprocă a națiunilor se va ajunge la omogenizarea umanității: «atunci spiritul va ajunge la aceea stare a nemărginirii, la care pare a fi menit. Proprietatea spirituală a fiecăruia din popoare va fi devenit proprietate comună, fiecare popor va trăi în toate și toate în fiecare, atunci fiecare om va putea cugeta *ce* și *cum* cugetă omenirea întreagă. Această omenire ar fi individualitate personală de ordine supremă, ar fi însăși realitatea nemărginirii spirituale, dar e și singurul ideal posibil al omenirii». Extensiunii spațiale maxime a conceptului de omenire îi corespunde una temporală similară, și aceasta este istoria: («Această omenire are o viață unitară: *Istoria*».) Omenirea este o realitate, care, înglobând entități ca națiunea sau individul, le și determină într-un sens, transformându-le în organe ale sale: «Națiunile dară nu sunt decât momente în dezvoltarea omenirii»; națiunea franceză, care a făcut revoluția de la 1789, nu a fost «decît organul unor idei, carele-i trebuiau omenirii întregi, astfel încît dacă n-ar fi fost ea aceea care a produs revoluțiunea cea mare cu ideile ei, trebuia ca o altă națiune să producă un analog al acestei revoluțiuni». Tot așa, nu individul creează ideile generale, «ci spiritul societății și-l alege pe el de mediu», «se personifică în el», marile personalități istorice nu pot să fi fost altceva decît «expresiunea societății cu care ei au trăit». Într-o perspectivă mai restrînsă, același este raportul între societate și oamenii care o compun.

Înțeles — am văzut — ca posibilitate de a cugeta și de a voi, spiritul se manifestă, practic, la toate nivelele «individualității» în accepția arătată, ca *faptă*: «*Cugetul, voința și fapta* sunt formule în care trăiește personalitatea; cugetul și voința sunt viața ei *subiectivă*, prin *faptă* se începe manifestarea acestei vieți subiective în afară față cu lumea exterioară. Ca trei momente a aceleiași vieți personale ele formează *unitate*».

Toate ideile pe care le-a dezvoltat pînă aici îl conduc pe Slavici la formularea a ceea ce reprezintă de fapt miezul concepției sale: «Cînd omenirea cugetă, voiește, lucrează și se dezvoltă, cînd ea trăiește prin aceste funcțiuni ale ei, atunci viața ei nu poate fi întâmplătoare, ea

trebuie să aibă un organism. Pe acesta eu îl numesc *organismul social*, acel organism nematerial de raporturi, care conține în el legile, conform cărora cugetă, voiește, lucrează și se dezvoltă omenirea prin oameni și oamenii prin omenire. Acest organism social e ceea ce-i esențial în societate. În lipsa unui asemenea organism, conform căruia cauze și rezultate stau în cea mai strînsă legătură, studiul societății nu ar fi decît o petrecere plăcută. Este o concepție organicistă, în care putem recunoaște ideea hegeliană, într-o construcție marcată în chip hotărîtor de interpretarea psihologică a «spiritului» și de accentul pus pe «realizarea», practică a acestuia, prin «*fapta*» determinată de unitatea de cugetare și de voință a «individualității» sau «personalității» de diverse grade (familia, națiunea, omenirea). Nu o filosofie a istoriei propune Slavici, ci un instrument teoretic gîndit în vederea unor «studii sociale», obiectul propriu-zis al interesului său. «Studiul social e elementul meu, aș putea zice atmosfera mea spirituală» — îi mărturisea el lui Iacob Negruzzi într-o scrisoare din aprilie 1871. Ceea ce e de observat, așadar, la debutul publicistic al lui Slavici, nu e atît o vocație teoretică, speculativă, cît o nevoie de a se orienta după idei generale, de a judeca realitățile pornind de la principii. Adăugînd, la sfîrșitul introducerii care ne-a reținut atenția: «Recunoscînd odată că orice ființă porcede și se dezvoltă din rădăcina cea nedescifrabilă a individualității sale proprii, trebuie să recunoaștem, totodată, că e determinată în multe din însușirile sale caracteristice prin timpul în care trăiește și prin locul pe care-l ocupă în spațiu», Slavici trece la expunerea considerațiilor astfel pregătite asupra poporului maghiar. E vorba, prin urmare, de caracterizarea unei națiuni pe baza istoriei ei, a elementelor de psihologie socială, a influenței mediilor naturale în care a trăit succesiv și a influenței altor națiuni cu care a venit în contact, a evoluției și specificului culturii, dreptului, politicii sale etc. Informația autorului în legătură cu toate aspectele analizate este bogată și substanțială, documentării livrești i se adaugă observarea îndelungată a unor oameni alături de care a trăit el însuși. Caracterizarea lasă frecvent loc formulării de idei generale prin care schița teoretică din introducere este dezvoltată și nuanțată. Efectul influenței altor națiuni, de pildă, depinde de durata coexistenței, de

raportul numeric și raportul spiritual (de nivel cultural), de gradul eterogenității națiunilor în contact. Aceste «legi» sociologice generale au și valoarea unor principii fundamentale în studiul culturii unei națiuni. Primordială rămâne tendința de omogenizare a spiritului în cadrul «organismului social» al omenirii, de care a fost vorba în paginile de doctrină. Așadar, «în complexul unor națiuni cu diferite graduri de dezvoltare spiritul social va tinde a deveni general prin nivelarea și asimilarea acestor diferențe». Iar acest proces poate duce uneori la asimilarea culturală a unor națiuni mai puțin dezvoltate de către altele; însă «națiunea în care conștiința comună e îndestul de puternică va naționaliza recepțiunea, adică va acomoda cultura receptată trebuințelor și individualității sale naționale». Națiunile care prelungesc această receptare «naționalizată» într-o producție culturală cu valoare generală «o numim cu tot dreptul națiune cultă», în vreme ce națiunile care se limitează la receptare «nu conlucrează nicidecum la dezvoltarea socială a omenimei». Sociologia culturii pe care o schițează Slavici în acest studiu nu e, cum se vede, prea departe de aceea pe care o va dezvolta Lovinescu. O subliniere merită ideea următoare, indicând o deplasare de accent mai conformă cu realitatea procesului culturii: «Spiritul nu poate recepe decât ce poate pricepe și nu poate pricepe decât la ce ar fi putut ajunge și pe calea unei judecăți de sine stătătoare. Recepțiunea e în adevăr numai un proces mai răpede a propriei produceri spirituale». Când îi scria lui Iacob Negruzzi «Studiul social e elementul meu», Slavici se definea exact, căci propoziția privește nu numai o ordine de preocupări, ci și un mod de a vedea lumea. Publicistul și prozatorul au deopotrivă o viziune sociologică asupra omului, pe care o găsim limpede exprimată în acest studiu de debut: «Aflând omul numai în viața socială adevăratele condițiuni pentru dezvoltarea sa sufletească, noi nu ni-l putem înfățișa în gândirile noastre concrete decât dimpreună cu raporturile sociale, în mijlocul cărora el trăiește, fiindcă dacă l-am lipsi de aceste raporturi, el nu ar mai fi ce e într-un timp hotărât tocmai prin influența lor».

Ultima parte a lucrării *Studii asupra maghiarilor* (de fapt, o treime din cele peste 180 de pagini) se intitulează *Noi și maghiarii*. Compararea celor două entități naționale, frecventă de-a lungul întregii lucrări, devine aici siste-

matică și are drept scop principal reliefaarea pe această cale a specificității istorice, psihice, morale a românilor, stabilirea nivelului dezvoltării lor economice și perspectivei acestora. Observând mai întâi că partea ultimă face mai clar sensul sau mobilul întregului studiu (să ne cunoaștem vecinii spre a ne putea cunoaște mai bine pe noi înșine), să subliniem că nicăieri nu apare mai pregnantă concepția organicistă a lui Slavici decât aici: «un popor numai lucrând în direcția purceasă din firea sa specifică poate să fie și pentru omenire productiv», «progresul nu poate să fie silit», «pentru o lentă, dar sigură dezvoltare...» etc. Alte pasaje, privind dragostea de frumos a românului, manifestată în împodobirea obiectelor (vase, îmbrăcăminte ș.a.) și a locuinței, anticipează pagini din *Spațiul mioritic* a lui Blaga. În general privit, textul poartă o clară pecete junimistă (efect al întâlnirii, nu neapărat al influenței), nu numai datorită concepției organiciste amintite, ci și modului în care sînt judecate stările de lucruri din viața socială, economică și culturală.

Să nu închidem acest studiu fundamental al lui Slavici, în marginea căruia s-ar putea glosa îndelung, înainte de a nota cel puțin una dintre ideile politice afirmate aici. Neîmpărtășind încă atitudinea filohabsburgică a unora dintre oamenii politici transilvăneni și în care el însuși se va fixa mai târziu, Slavici înțelege că toate popoarele asuprite din imperiu «au o singură aspirațiune negativă: să piară Austria; precum s-a compus așa să se discompună, căci cîtă vreme ea va exista, ele nu pot să pornească spre o dezvoltare îndestul de vie». După cum este convins că «numai într-un stat național, cuprinzînd în sine pe toți românii», se va desăvîrși structura morală unitară a nației, «caracterul român».

Un «studiu social» este și scrierea intitulată *Crișenii noștri*, consacrată populației românești situate între versantul vestic al Carpaților apuseni și Mureș, din care însă n-a apărut în 1876 decât partea întâi, *Stări topografice și etnografice* (căreia ar fi trebuit să-i urmeze: *Stări economice și etice și Stări politice*). Laborios întemeiat pe statistici oficiale, ca și pe cercetări și observații proprii, studiul impune, împreună cu cel comentat mai sus și cu unele cuprinse în volumul anterior al ediției, imaginea convingătoare a unui Slavici sociolog al Ardealului.

O secțiune întinsă a volumului de față grupează articole pe teme istorice. Unele comunică

informații din colecția de documente Hurmuzachi, din care Slavici însuși a editat un număr mare de volume. Cele mai multe articole privesc istoria Transilvaniei sau evenimente și personalități cu rol semnificativ în această istorie. Nu-i de mirare, căci autorul mărturisește undeva: «nimic nu m-a ademenit în viața mea mai mult decât gândul că voi avea odată și eu răgaz să scriu istoria românilor din Ardeal». N-a scris-o și nici n-a fost propriu-zis un istoric; l-a pasionat însă studiul istoriei, din care a scos mereu argumente pentru susținerea idealurilor naționale. Această publicistică pe teme istorice se trage în fond din scrierea de debut care ne-a reținut în special atenția.

Există, în fine, în volumul al XIV-lea al ediției, un număr mare de texte cu caracter jurnalistic, articole despre chestiuni la ordinea zilei. Multe au, tocmai de aceea, o valoare documentară. Sunt însă și unele care se salvează din efemer prin reflecția generală a scriitorului. Este cazul, de pildă, al seriei de articole cu titlul: *Țăranul român*. «Nu este cu puțință un legiutor mai genial decât însăși firea lucrurilor și tocmai pentru aceea nu este organizație mai bună decât aceea care se face pe sine» — sună o frază de aci cu referire la viața comunală rurală și în care regăsim concepția sociologică organicistă a lui Slavici, ilustrată de el cu deosebite exemple din acest spațiu social: «țăranul are un tipic convențional, de la care nu se abate, căci orice abatere de la acest tipic e o greșală». În felul acesta «el înaintează încet și cu băgare de seamă pe căile vieții, dar pasul îi este sigur». Din ce e alcătuit acest corp de convenții? Din «vederile și obiceiurile rămase din moși și strămoși». El are, pentru o comunitate dată, valabilitate generală și funcție de normă morală: «omul *cumsecade* e tocmai acela care e *cum se cuvine*, care trăiește potrivit cu cuviințele, adică convențiunile societății în care se află»; «Nu s-a pomenit un sătean [...] care să lepede portul satului, să are altfel decât ceilalți săteni, să ție la gospodăria sa alte scule și alte rânduiri decât cele obicnuite în sat...». Pe scurt, «țăranul nu e individ, ci expresia individuală a unui sistem de viețuire». Formularea e remarcabilă și trebuie reținută dacă nu pentru adevărul ei, cel puțin ca expresie a modului sociologic de a vedea al lui Slavici.

Celor doi editori ai volumului de față le revine o bună parte din meritul realizării ediției critice Slavici. Cît de calificată, de rigu-

roasă și de utilă pentru restituirea și înțelegerea adecvată a operei scriitorului este munca lor se va putea vedea și judeca mai bine la încheierea seriei, pe care o sperăm cît mai apropiată, dar se poate observa și la lectura acestui volum. Fiind vorba de lecturi preluate din ziare și reviste, n-am putut, mărturisesc, să verific, fie și prin sondaj, corectitudinea textului. Dar atît prezența unor particularități de limbă și stil ale prozatorului, cît și diferențele de expresie dintre scrierile mai greoaie de la început și cele de mai târziu ne asigură că editorul cu experiență care este C. Mohanu s-a străduit și a reușit să ne ofere imaginea corectă a scrisului lui Slavici. Am resimțit însă unele sincopae ale atenției în supravegherea punctuației, mai exact, în așezarea virgulelor. Există o logică a virgulei, a cărei nerespectare poate schimba sensul frazei. Cînd abaterea de la ea i se datorează autorului — adică neglijenței, lipsei lui de preocupare sau lipsei de rigoare a normelor de scriere ale epocii, editorul trebuie să facă să funcționeze această logică. Mă gîndeam uneori, citind, la încercătura în care s-ar afla elevii puși să analizeze fraze în care punctuația dă alt sens textului. Și Slavici e un „clasic“, un autor care se studiază în clasă.

Amplul aparat de note istoric-literare al volumului ne încredințează încă o dată că D. Vatamaniuc este un excelent cunoscător al vieții și operei lui Slavici, ca și al epocii în care ele s-au desfășurat, al împrejurărilor sociale, politice, culturale, al publicațiilor importante ca și al unora obscure azi. Oricine cercetează publicistica lui Slavici poate folosi cu toată încrederea această substanțială informație.

În fine, încă două observații. Ar fi fost nevoie, cred, ca o scurtă notă a editorilor să ne spună în ce punct al traseului ei se află, cu acest volum, ediția. Sau, întrucît planul ediției a fost anunțat în volumul I, să ni se reamintească (de atunci au trecut douăzeci de ani), precizîndu-se eventualele modificări — în principiu, normale — ale aceluși plan. Apoi: ce reprezintă sumarul acestui volum în raport cu totalitatea scrierilor istorice, etnografice, sociale, economice publicate de Slavici numai în periodice? Sunt, se înțelege, observații care nu vor — și nu pot — să scadă cu nimic valoarea muncii editorilor, cu sublinierea căreia închei aceste însemnări.

George GANĂ

Repere

Tranziția ca spectacol

și auroră*

EPOCILE DE TRANZIȚIE NU PREA AU nume bun. Ele dau senzația de amalgam, de eclectism, de inconsistență și confuzie, iar eterogenia displace pentru că n-are curajul opțiunii, nici stil; ea se exprimă atât în viața socială, cât și în artă prin forme compozite, lipsite de vertebrație, dezbinat launtric, care devin, fără voie, surse de ridicol, manifestări flagrante ale lipsei de gust și de discernămint.

Există însă și un alt mod de a înțelege tranziția; în adevăr, ea nu e doar «învălmășeală», ci și «punte» sau «culoar», nu se limitează la a fi o răspîntie de manifestări opuse, ci și o zonă de trecere, un mijloc esențial de legătură. Ea articulează părțile unui discurs, etapele unei desfășurări, asigură continuitatea între secvențe și epoci, reprezentînd, în acest sens, o cauziune a inteligibilității, un factor de coeziune și ordine. În «*dulcele stil clasic*» arta de a menaja tranziții constituie o calitate importantă și invidiabilă a bunului autor. Iar pentru o sociologie a culturii, eliberată de prejudecăți, tranzițiile sînt perioade de căutări febrile, în care tensiunea antagonismelor și ciocnirea ideilor e de multe ori fertilă, accelerînd ritmul dezvoltării și stimulînd inițiativele.

Ocupîndu-se de epoca pașoptistă, cuprinsă aproximativ între anii 1830—1860, una din cele mai spectaculoase și explozive tranziții cunoscute de cultura românească pe întreg parcursul ei, Ștefan Cazimir face partea cuvenită ambelor perspective, își consideră tema, deopotrivă, cu ochi estetic și simț istoric.

Primul «strat» al cărții, cel imediat perceptibil și probabil cel mai atrăgător, constă în zugrăvirea tabloului extraordinarei ciocniri dintre vechi și nou, caracteristică vremii și manifestă în toate sferele existenței sociale, de la vestimentație și moravuri la modul de a scrie și de a construi case, de la stilul de viață și formele civilizației, la limbă și literatură. Om de spirit prin excelență, eminent cunoscător al epocii, Cazimir întreprinde această trecere în

revistă cu dezinvoltură și grație, pe un ton de badinaj superior. Exhibările de erudiție (prin care de obicei autorii vor să se pună la adăpost) sînt expulzate din pagini, chiar și ordinea narativă pare a avea ceva din spontaneitatea (căutată) și aerul de improvizație (premeditat) al unui eseu din familia *Pseudo-kynegeticos*, dar cu și mai mare degajare conversativă. Mărturiile citate nu sînt desigur noi, specialistul le cunoaște, cu toate astea Cazimir are arta de a le pune în scenă cu atîta vervă și umor, încît ele capătă o nebanuită prospețime, multiplicîndu-și semnificația și puterea persuasivă. Nu mai puțin remarcabil e că el abordează cu același zîmbet cordial, cu aceeași nonșalanță agreabilă, chestiuni complexe, cum ar fi cea a trecerii de la alfabetul chirilic la alfabetul latin, cărora nu le-ar sta rău în severe studii de specialitate. Aici se dovedește că rigoarea nu suferă din cauza colocvialității; e un exemplu de antipedantism militant care reconfortează într-o perioadă de intensă proliferare a moftologiei teoretice.

Dar, treptat, treptat, avansînd în lectură, cititorul începe să-și dea seama că itinerarul cărții nu e muzeistic sau nu e doar muzeistic. Descripția contrastelor e numai una din fețele expunerii, cea mai frapantă, dar și cea mai superficială. A doua față, mai ascunsă, care însă o contextualizează pe prima, dîndu-i sens și finalitate, e interpretativă. Cazimir pledează, de fapt, pentru deculpabilizarea epocii de tranziție, oropsită de vovediliști, ideologi, dar și de genul lui Caragiale, fiindcă a cultivat «formele fără fond». Teza sa e clară și poate fi rezumată într-o propoziție: elanul inovației trage mai greu în cumpănă decît inaptitudinea judecății selective. Altfel spus: în condițiile date la jumătatea secolului trecut, «formele fără fond», adică ele înseși constituiau fondul, identificîndu-se provizoriu cu el în scopul de a-l genera. Și tot atât de adevărat este că, în orice timp, formele fără fond, așa cum ucenicul fură meseria: sînt goluri dornice, primitoare, fremătătoare, o intrupare sensibilă a spaimii de vid. Calamburul e excelent și nu doar calamburul...

Inevitabilitatea drumului de la formă la fond — ca să reiau problema în termenii ei tradiționali — adică de la crearea instituțiilor la funcționarea lor cu randament optim a fost argumentată de Lovinescu, de pe alte poziții, d^o Gherea și Ibrăileanu. În varianta lui originală, criticismul junimist s-a plasat pe o poziție eronată: o societate angrenată în circuitul inter-

* Ștefan Cazimir, *Alfabetul de tranziție*, Editura „Cartea Românească”, 1986.

național al mărfurilor, dornică să-și consolideze legăturile cu Europa — cauziune a independenței, sale de stat — nu avea altă cale decât a modernizării rapide. Ceea ce nu înseamnă însă că trebuie să aprobăm și excesele — cum făcea cîndva Zeletin — aplicînd sofistic principiiu hegelian al raționalității realului (căci a explica nu e sinonim cu a justifica).

Tocmai din acest ultim motiv mi se pare că unul din exemplele de care se servește Cazimir spre a-și argumenta convingerea nu e fericit ales: «Dacă vrei să ai o frumoasă alee de promenadă — scrie el — trebuie mai întîi s-o trasezi, apoi să sîdești puieții, în fine, să aștepți preschimbarea lor în arbori. Pînă la vremea cînd aceștia din urmă vor dobîndi statura cuvenită, aleea va fi o... formă fără fond». Însă relația dintre «fond» și «formă» nu e doar de la proiect la realizare, ci implică și concordanța mijloacelor la scop. Cu alte cuvinte, faptul că întotdeauna se scurge un răstimp de la faza de plan la faza de execuție nu ne autorizează să atribuim oricărui proiect caracterul de «formă fără fond». Acesta ar fi cazul numai dacă planul (de a trasa o alee) s-ar dovedi inadecvat circumstanțelor ori dacă, în loc de esențe arboricole indigene, ne-am apuca să sîdim puieți de euclipt sau de cocotier...

O sugestie care se desprinde din portretul făcut de Cazimir epocii de tranziție (discutată și de mine, pe larg, în alt context) privește raportul specific dintre novatori și «tombatere».

Cum știm, contemporanii evaluează totdeauna tranziția în chip diferit: unii deplîng schimbările, alții le exaltă. Și e firesc să fie așa de vreme ce, văzută din trecut, ea echivalează cu un declin, iar dinspre viitor, cu o auroră. Însă la noi, la 1848, entuziasmele și regretele nu s-au echilibrat. Vreau să spun că motivația nostalgicilor era pur egoistă — pierderea privilegiilor —, că ei nu-și puteau asocia realizări de nici un ordin, nici în planul rînduieiilor publice, nici al izbînzilor culturale, nici al reușitelor politice, cu atît mai puțin al comportamentului moral. Ca atare, cine să-i simpatizeze? Cine să plîngă pe ruinele vechiului regim, al hatîrului venalității, umilinței naționale, corupției generalizate?

În schimb, novatorii, deși deosebiți între ei, căci unii erau fascinați de țeluri, neglijînd piedicile, alții conștienți în așa măsură de piedici încît reclamau o tactică excesiv de prudentă — „novatorii“ aveau de partea lor, așa dar, toate forțele active și luminate ale națiunii.

Trecutul fanariot nu putea constitui la noi un obiect de poezie ori de litanii contrarevoluționare, un Chateaubriand sau un Joseph de Maistre indigeni erau imposibili. Singurii dispuși să apere vechiul regim se recrutau dintre dregători și polițai. Progresului nu i s-a opus o ideologie de semn contrar, ci inerția.

Așa se explică marele elan al înaintării, extraordinara emulație a implantării noului, dar probabil și multe dintre confuziile și arătările amfibii ale epocii de tranziție. Lipsa unei tradiții de cultură și civilitate în clasele de mijloc a făcut cu puțință importul necugetat al modelor Apusului, acea imitație pe care tot un pașoptist, Ion Maiorescu, tatăl mentorului «Junimii», a denunțat-o epigramatic, într-o uimitoare anticipare a formulei fiului cu cuvintele «mască fără creieri».

«Epoca de tranziție — scrie Cazimir — a hibridat toate limbajele estetice, a permis între mode, modele și moduri, toate etajările și joncțiunile posibile». Foarte adevărat. Dar ea trebuie creditată și cu două din marile evenimente ale istoriei românești (de care Cazimir nu se ocupă fiindcă nu intră în raza cercetării sale) — Revoluția de la 1848 și Unirea, manifestări simbolice ale voinței de autodeterminare a națiunii, ale reintrării sale, pe ușa din față, în arena istoriei europene.

Afabeul de tranziție e un eseu aerisit, spusmos și instructiv; după ce-l înghiți dintr-o sorbire, constăți că amintirea de farmec al lecturii continuă să dănuie în memorie.

Paul CORNEA

Post-scriptum. În *Post-scriptum*-ul articolului meu din numărul trecut (*Un Dicționar controversat*) s-au strecurat 2 erori de tipar, pe care, deși sper că cititorii le-au rectificat singuri, țin totuși să le semnalez: la rîndul 7, de jos în sus, în loc de «echilibrează» se va citi «echivalează»; la rîndul 10, în loc de «consemnatar» se va citi «cosemnatar». (P.C.)

Eugène MONTFORT

O călătorie
în
România

PRINTRE CEI O SUTA DE SCRITORI ȘI ziaristi străini care au participat la cel de-al șaselea *Congres al Presei Latine* de la București din 1—3 octombrie 1927, se numără și prozatorul francez Eugène Montfort (1877—1936)¹. Numele său, cît și opera sa, circulase în spațiu literar românesc pînă la acea dată cu o oarecare frecvență. În revista „*Viața nouă*” (1905—1925) adesea întîlnim note, precizări și recenzii² la unele din cărțile sale, precum și la anumite conferințe și interviuri acordate presei franceze. La București a venit ca reprezentant al presti-

EUGÈNE MONTFORT
„*Les Marges*” și „*Journal des Debats*” (Paris)

¹ Poet, prozator și eseist. Romanele sale au ca temă dragostea sub aspect spiritual și senzual. Amintim cîteva: *Les coeurs malades*, *La Turque*, *La Maitresse américaine*, *La chanson de Naples*, *La Belle Enfant ou l'amour à quarante ans*. A condus publicarea cărții *Vingt-cinq ans de littérature française, de 1895 à 1920*.

² „*Viața nouă*” 10, nr. 1, aprilie 1914, p. 64, col. 1—2 (Mișcarea intelectuală la noi și în străinătate — Sărbătorirea jubileului de zece ani de la apariția revistei „*Les Marges*”; nr. 5, iulie 1914, pp. 173—174, col. 1—2, (E în decadență Academia Franceză?). Se reproduc și opiniile lui Eugène Montfort); 15, nr. 1—4, 1 martie — 1 iunie 1919, pp. 46—47 (Se discută un articol al lui E. Montfort publicat în „*Le Figaro*”); nr. 7—9, 1 septembrie — 1 noiembrie 1919, pp. 140—141. (Despre o teorie scîntată a epocii lui Eugène Montfort la noi și chiar în Franța); 18, nr. 10—11, 1 decembrie 1922 — 1 ianuarie 1923, p. 192, col. 1—2 (Despre publicarea în fascicule a *Vingt-cinq ans de littérature française*); Mla Frolo — Romanul francez contemporan (II) în „*Viața nouă*”, 19, nr. 7—8, 1 septembrie — 1 octombrie 1923, p. 78, jos. (Despre romanul *L'oubli des morts*). De asemenea, i se recenzează *La Chanson de Naples*, în *Adverbul literar și artistic* 2, nr. 17, 20 martie 1921, p. 4, col. 3 și *Brelan marin*, 2, nr. 62, 29 ianuarie 1922, p. 4, col. 2. În 1928 Dora Arian îi traduce nuvela *Strigoii din Mindstirea Capușinilor*. București, Editor G. Filip, 1928, 16 pagini. (Nuvela. Mărgăritare din literaturile străine).

gioaselor reviste pe care le conducea: „*Les Marges*” și „*Journal des Debats*”. Dictionarele și istoriile literare franceze³ consemnează faptul că meritul esențial al lui Eugène Montfort este acela de a fi fondat și condus cu pricepere și entuziasm revista „*Les Marges*” în intervalul 1903—1914; 1918—1936. Prin intermediul acestei reviste literare s-au făcut cunoscuți un mare număr de poeți, prozatori și esești. Din cercetările întreprinse în presa anului 1927, am constatat că Eugène Montfort nu a participat la discuții și nu a intervenit în nici un fel în cadrul celor trei ședințe ale Congresului Presei Latine care

³ Cf. *Dictionnaire de la littérature* publié sous la direction de Philippe van Tieghem avec la collaboration de Pierre Jossierand. Tome second. G.-N. Paris. Presses Universitaires de France, 1968, p. 2697. (Mais son principal mérite reste peut-être d'avoir fondé, dirigé en rédige en grande partie la revue „*Les Marges*” (1903—1914 puis 1918—1936), qui permet à nombre de poètes de se faire connaître).

s-a desfășurat în sala Palatului Sindicatelor Ziaristilor din București. În presă i-am întâlnit doar numele și fotografia⁴. După terminarea lucrărilor, congresiștii au întreprins o călătorie în țară, vizitând locuri, monumente și instituții demne de reținut. Printre scriitorii români care îi însoțeau era și Cincinat Pavelescu, care îl cunoștea pe Eugène Montfort din perioada sa pariziană. Prin cele două mici discursuri⁵ ținute de Cincinat Pavelescu și consemnate în

presa din 1927, se aduce un emoționant elogiu scriitorilor din lumea latină care au onorat cu prezența și cuvântul lor pământul României. Misiva lui Eugène Montfort, ce se publică acum în această oară, conține în câteva propoziții numai admirația și atașamentul scriitorilor francezi față de această țară atât de izolată și vitregită care a izbutit să se impună lumii europene prin tot ceea ce a realizat în ordine spirituală și materială.

LES MARGES

Rédaction

164, Boulevard Montparnasse

PARIS

2 février 1928

Mon cher Cincinat,

J'ai vu l'autre jour Alice, qui m'a donné votre adresse. J'avais désarmement de ne pas vous avoir encore écrit, alors que j'aurais dû vous remercier depuis longtemps de toutes les gentilleses, de toutes vos bontés pendant cet admirable voyage en Roumanie. Croyez bien, cher ami, que je vous en gardais pas moins dans mon silence un souvenir très ému et reconnaissant. Car vous êtes un des hommes les meilleurs que je connais et je pense bien souvent à vous, regrettant bien que vous soyez si loin et que je ne puisse pas vous voir.

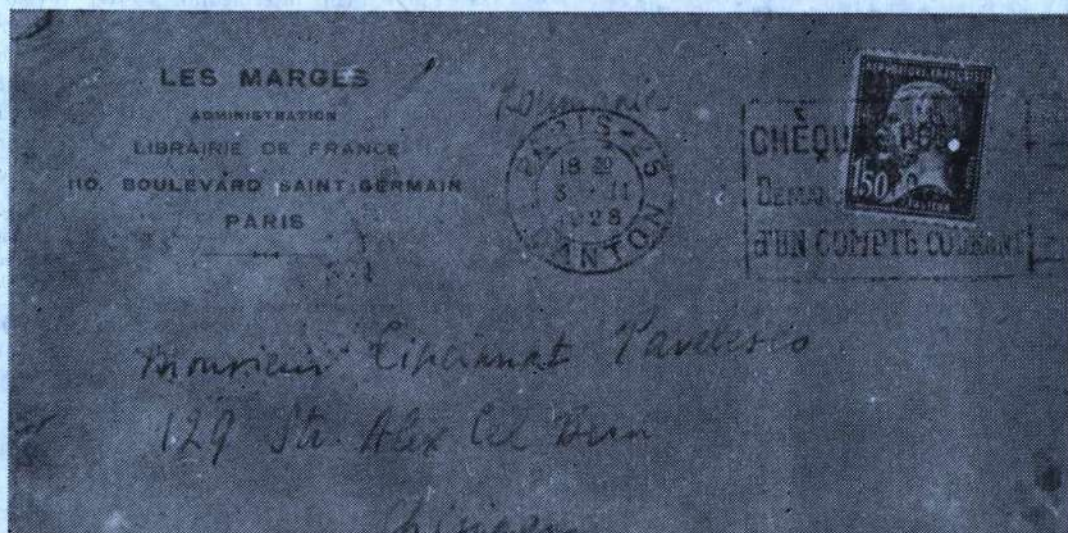
La Roumanie et les Roumains m'ont infiniment plu. Nous avons été conquis, nous autres français. Nous nous le répétons encore il y a deux jours avec Dumont Wilden chez qui j'ai dîné en compagnie de Paltanea. Celui-ci m'a longuement parlé de vous. Il espère toujours que vous serez nommé à Sinaia comme vous le désirez.

Donnez-moi un peu de vos nouvelles, cher ami, et croyez-moi bien affectueusement à vous.

E. MONTFORT

⁴ Eugène Montfort în „Universul”, 45, nr. 228, sîmbătă, 1 octombrie 1927, p. 4, col. 8, jos. (Bust) și nr. 229, duminică, 2 octombrie 1927, p. 1, col. 5, jos (Desen de Ross).

⁵ Cincinat Pavelescu — Tăranul se lupă și se roagă, în „Universul”, 45, nr. 237, miercuri, 12 octombrie 1927 p. 7, col. 3—4, jos și Desprețirea de congresiștii presei latine în „Universul”, 45, nr. 239, vineri, 14 octombrie 1927, p. 1, col. 4, jos. (Alte cuvîntări).

Dragul meu Cincinat,

Am văzut-o zilele trecute pe Alice ⁶ care mi-a dat adresa dumitale. Aveam remușcări că nu-ți scrisesem încă, deși de multă vreme ar fi trebuit să-ți mulțumesc pentru toate atențiile, pentru toate amabilitățile dumitale, de-a lungul acestei minunate călătorii în România. Te rog să crezi, dragă prietene, că-ți păstram totuși în tăcerea mea o amintire plină de emoție și recunoștință. Deoarece ești unul dintre oamenii cei mai buni dintre cîți cunosc și mă gîndesc adesea la dumneata, cu marele regret că ești atît de departe și că nu te pot vedea.

România și românii mi-au plăcut nespuse de mult. Noi, francezii am fost cucerîți. Ne repetam asta și acum două zile cu Dumont Wilden ⁷, la care am luat cina împreună cu Paltanea ⁸. Acesta mi-a vorbit îndelung de dumneata. El nădăjduiește mereu că vei fi numit la Sinaia ⁹ așa cum dorești.

Dă-mi cîteva vești despre dumneata, dragă prietene, și crede-mă că sînt al dumitale cu multă afecțiune.

E. MONTFORT

E. MONTFORT

⁶ Nu putem preciza dacă Cincinat Pavelescu i-a răspuns sau nu. După cît era de atent și punctual cu scriitorii din România, înclinăm să credem că a dat curs invitației lui Eugène Monfort. O investigație în arhiva și biblioteca scriitorului francez cred că ar fi de tot interesul pentru istoria noastră literară.

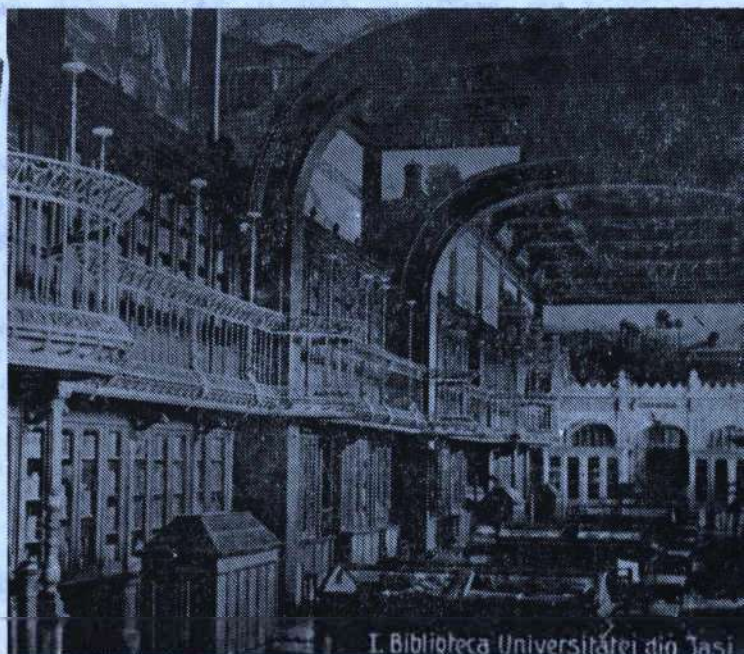
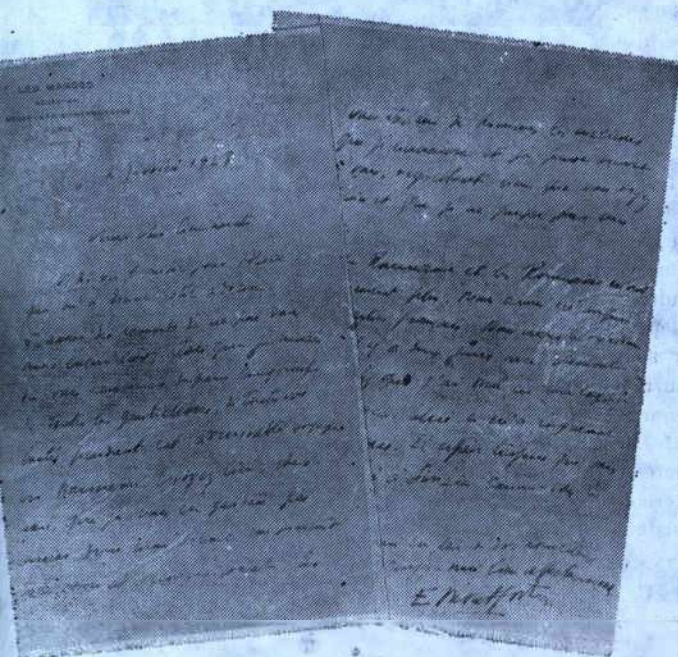
Nicolae SCURTU

⁷ Alice Vlardot-Garcia, nepoata scriitorului rus Ivan Turgheniev, cîntăreață la Monte Carlo și Scala 'din Milano, a doua soție a lui Cincinat Pavelescu în răstimpul 1919—1928. Nu s-a despărțit de Paris. A fost și în România cîțva timp.

⁸ Louis Dumont Wilden, reprezentantul presei belgiene la Congresul Presei Latine, membru al Academiei Regale din Belgia; i se reproduce fotografia în „Universul“ 45, nr. 228, sîmbătă, 1 octombrie 1927, p. 3, col. 7, jos.

⁹ Pompiliu Păltanea, publicist, prieten al poetului Cincinat Pavelescu, reprezentantul presei române în Franța. Unul din detractorii lui Nicolae Iorga.

Nu ȳa fost numit procuror la Sinaia, ci la Brașov, unde și moare în urma unei boli necruțătoare.

I. Biblioteca Universității din Iași

C. DOBROGEANU-GHEREA

În corespondență cu V. G. KOROLENKO

ÎN ARHIVA DE MANUSCRISE A BIBLIOTECII Unionale „V. I. Lenin” din Moscova, se află o importantă corespondență pe care V. G. Korolenko a purtat-o în timpul vieții sale cu mari personalități ale epocii. Printre aceste manuscrise se află și mai multe scrisori pe care V. G. Korolenko le-a primit de la C. Dobrogeanu-Gherea. Din scrisori, dar mai ales din povestirile pe care le-a scris V. G. Korolenko după vizitele sale în România în anii 1893, 1897, 1903, 1907, 1911 și 1915, la București, Sinaia, Ploiești, Galați, Tulcea și Sulina, se desprindea marea admirație pe care scriitorul rus a nutrit-o față de țara noastră, dorința lui de a face cunoscută în Rusia viața socială, economică, politică și culturală a României, frumusețile naturii și folclorului, obiceiurile și tradițiile specifice ale poporului român. Unele dintre povestirile sale, printre care *Dundrea și România*, *Dobrogea, Turcii și noi*, *Ai noștri la Dundre*, sînt însoțite de desene, creionate de autor, cu imagini ale naturii și satului românesc, sau portrete de copii. Interesul lui V. G. Korolenko față de cultura și spiritualitatea românească a fost atât de mare, încît, prin intermediul unei scrisori trimise de C. Dobrogeanu-Gherea, acesta din urmă îi transcria zeci de cuvinte românești din toate sferile vieții sociale, cu traducerea în limba rusă, încît scriitorul rus începea la rîndu-i să învețe limba română și chiar să scrie în această limbă doinele pe care le-a auzit în timpul călătoriilor sale în țara noastră (*Doina, Oltule, Oltejule, M-a făcut maica băiat, Țăranii*).

Îndrăgostit de limba română, cerea prietenilor din țara noastră, printre care lui C. Stere, N. Dunăreanu, V. Crătescu, să-i trimită reviste

pentru exersarea limbii române. În arhiva amintită se află numere din gazetele vremii, printre care: „*Dimineața*”, „*Adevărul*”, „*România muncitoare*”, „*Facla*” și altele. O asemenea admirație față de cultura și spiritualitatea noastră nu putea să nu-i stîrnească lui V. G. Korolenko și dorința de a cunoaște literatura română, creațiile cele mai valoroase ale unor scriitori contemporani cu el. Așa se face că în aceeași arhivă se păstrează și manuscrise cu traducerea în limba rusă a *Telegramelor* lui Ion Luca Caragiale.

Revenind la scrisorile trimise de C. Dobrogeanu-Gherea lui Korolenko, din care s-au publicat după știința noastră fragmente în „*Literaturnaia gazeta*” și „*Dnestr*” din U.R.S.S. cu aproape 30 de ani în urmă, criticul român

«Din nou s-a început mișcarea muncitorească...»

6 decembrie 1906

Dragul și scumpul meu Vladimir Galactionovici!

Am primit ambele Dumneavoastră scrisori pentru care vă sînt foarte, foarte recunoscător. Mă sfătuiți să nu plec în Germania și să nu-mi părăsesc sălașul. Vezi, dragul meu, într-adevăr, locul acesta e un bun culcuș, destul de cald, poți să stai în el cît îți place, ba chiar să te tolănești; dar să te miști în el e imposibil, de aceea mă tot gîndesc să găsesc un loc unde aș putea măcar cît de cît să-mi destind ciolanele amorțite și țepene. Pînă acum aceasta nu mi-a reușit și nu știu de-mi va reuși în viitor. De altminteri nici nu m-am gîndit să părăsesc definitiv România. Iată care mi-a fost planul: Soția cu Ionel ar fi trecut la Leipzig, unde locuiește fiică-mea cu soțul și copiii. Ionel ar fi urmat școala, primind o educație germană, iar eu voiam, cum spun francezii, «faire la navette» între Leipzig și Poltava; și ne-am fi petrecut împreună vara la Sinaia. Planul îl mai găsesc bun și acum, dar toți ceilalți, cu excepția prietenului meu apropiat, Caragiale, găsesc că planul nu e bun de nimic. Astfel totul s-a destrămat. Vom trăi și vom vedea. Cu sănătatea o duc așa și așa. În ultimul timp mă simțeam binișor și chiar mă apucasem de lucru. Am scris o mică *[indescifrabil]*, dar mi s-a făcut mai rău. Dimineața am niște amețeli grozave, sînt aproape în stare de leșin, chiar și în timpul zilei mi se întunecă privirea. Ce or fi însemnînd toate acestea, nu știu. Vom vedea. E neplăcut mai ales că aveam și eu planurile mele de muncă. Iar de muncit ar trebui... Dar ce să-i faci? Închipuiți-vă, dragă Vladimir Galactionovici, că cele 4 volume ale mele cu articole de critică nu numai că s-au epuizat, ci au devenit o raritate bibliofilă. Acum pentru un volum plătesc 15 franci, în loc de trei, dar pînă-n prezent nu le-am putut reedita, căci trebuiesc revăzute, iar după obiceiul țării și cererea redactorului, în fiecare volum trebuie să includ cîte un articol nou. Dacă starea mea nu se va schimba, nu voi izbuti nimic.

Vă interesați de afacerile de aici. Pentru ruși afacerile într-adevăr sînt interesante și povățuitoare, dar într-o scrisoare despre aceasta n-o să spun prea mult.

Din nou s-a început mișcarea muncitorească și pentru vremurile și condițiile noastre nu merge chiar atît de prost. Rakovsky e foarte, foarte satisfăcut. Politica predominantă e următoarea: Conservatorii sînt la putere, iar liberalii cu „Tinerimea Generosa” rămîn în opoziție; fiecare cu ale lui. Nici tu deputat, nici tu birocrat. După toate probabilitățile, conservatorii vor pleca în curînd de la conducere și atunci vor

vorbește despre marile evenimente care aveau loc în România, despre poziția diferitelor partide politice față de răscoala din 1907, despre viața intelectuală, precum și despre unele probleme personale cu care se confrunta acesta, inclusiv despre starea sănătății sale și a cumnatului lui Korolenko, doctorul Petru Vasile Semionovici Ivanovski, care emigrase în România și se stabilise la Tulcea.

Scrisorile despre care aminteam la început, trimise de C. Dobrogeanu-Gherea lui Korolenko, acoperă o perioadă de 10 ani, prima fiind tri-

misă în 17/30 ianuarie 1904, iar ultima la 23 aprilie 1914. Din aceste scrisori se desprinde marea prietenie dintre cei doi scriitori, dorința de a cunoaște, și unul și celălalt, realitățile sociale și mai ales literatura din cele două țări, informațiile lor fiind de natură să mențină o veche și statornică prietenie, stabilită cu ocazia primei întîlniri din 1893, la Londra, și care a continuat pînă în preajma Marii Revoluții Socialiste din Octombrie. Redăm, în traducere, textul integral al acestor scrisori.

Bucur CHIRIAC

veni liberalii cu „Tinerimea Generosa“, ocupând toate locurile, conservatorii luînd-o care încotro, pînă le va veni rîndul. Și se schimbă liberalii cu conservatorii, conservatorii cu liberalii, după cum ziua se schimbă în noapte și noaptea în zi... Doar atît. Asta e tot ceea ce se numește regim parlamentar român.

Mă întrebați, dragă Vladimir Galactionovici, de ce nu colaborez la revista lui Stere „Viața Românească“¹, și dacă nu cumva e un boicot din partea mea. De ați cunoaște afacerile de aici, probabil că totul v-ar părea destul de clar, dar intrucît nu știți situația, și e greu de explicat, totuși o să încerc.

Probabil, știți, dragă Vladimir Galactionovici, anecdota despre evreul împotriva căruia negustorul a intentat un proces pentru că acesta i-ar fi spart oala. La proces evreul se justifica după următoarele trei puncte:

Mai întîi, n-am luat nici o oală de la domnul negustor. În al doilea rînd, cînd am luat oala domnului negustor era de acum spartă. Iar în al treilea rînd, cînd i-am întors domnului negustor oala era întregă.

Ei, bine, mă pot și eu justifica după trei criterii:

În primul rînd, în ultimii ani, în genere, nu am scris nimic. În al doilea, tot acel puțin și neînsemnat material îl public din obișnuință în culegeri, care corespund intrucîtva spiritului și existenței mele.

În al treilea, revista despre care îmi amintiți, are tot atît de puțin comun și înrudit cu spiritul și persoana-mi, ba chiar e atît de departe de ele, că, la drept vorbind, nici nu știu, de ce aș scrie?

Petre e la Tulcea, are mulți bolnavi pe care nu poate să-i părăsească. Ruda, care a sosit la noi, a plecat la Petre², iar după vreo 3—4 săptămîni vor sosi împreună aici. Iar tu, dragul meu, și Avdotia Semionovna, Sonia și Natașa, cînd veți sosi la noi?

Mă bucur că Sonia o duce bine la Petersburg, că Natașa e sănătoasă și că evenimentele oribile ce se petrec în Rusia nu v-au zdruncinat nervii. Doamne, dumnezeule! Cînd se vor termina toate acestea?

Sîntem cu toții bine și dorim foarte mult să vă vedem la noi, în România.

Vă sîrut mult pe toți, pe Dumneavoastră, pe Avdotia Semionovna, pe Sonia și Natașa.

Al Dumneavoastră

COSTICĂ.

7 iunie 1907 [Notat de mîna
lui Korolenko «30 iunie 07»]

Scumpul și dragul meu Vladimir Galactionovici!

Nu vă puteți imagina bucuria mea cînd am primit ilustrata din Bad Nauheim. Iar eu îmi închipuiam că ați rămas la Bad Nauheim timp de 3 săptămîni și că v-ați reîntors. Ce mai necaz! Am scris la Bad Nauheim și neprimind nici un răspuns am telegrafiat.

Telegrama de răspuns (pe care v-o trimit) spunea că ați plecat nu se știe unde. Închipuți-vă regretul meu! Și cînd colo ilustrata din Bad Nauheim! Trebuie să ne vedem neapărat. V-ați supărat, probabil, că nu v-am scris în ultimul timp. Pașa, desigur, și ea e supărată. Judecați și singuri, îmi mai ardea oare de scrisori?

Iată doar cîteva fapte mai reliefate din viața noastră. În cursul a 3—4 săptămîni au fost împușcați 6000 (șase mii!!!) de oameni, și aceasta numai după mărturisirile ofițerilor, după alte surse — 9000, iar alte cîteva zeci de mii au fost schingiuiți ca pe vremurile inchiziției³. Și fiindcă trebuia cu orice preț să fie găsit vinovatul ori vinovații răscoalei țărănești, s-au făcut încercări serioase de a mă face țap ispășitor. Precum că Gherea împreună cu revoluționarii ruși și străini, prin intermediul potemchinistilor au ridicat țărănimea. Am fost încercuit de spioni, mi s-a confiscat corespondența pînă la ultimul rînd, au fost arestați potemchinistii din regiunea Ploiești, mai bine de o sută de oameni, pentru a fi supuși unui interogatoriu, dacă nu cumva eu am fost acel care i-a trimis să ridice țărănimea.

Cînd, în sfîrșit, s-au convins că e imposibil de creat vreo versiune, i-au eliberat pe potemehiniști, rupți de la muncă și fără salariu, și, desigur, toate acestea au căzut pe spatele meu. Căci mulți dintre potemehiniști aveau soții și copii. Vă puteți închipui ce a fost. Și dacă mai amintesc că în timpul acela la cîrmă era (și acum mai este) „Tinerimea Generosa“, vă puteți ușor imagina ce se petrecea cu mine. Sint complet epuizat.⁴

Presupunem că și la voi în Rusia e același lucru, cu toate că în unele privințe lucrurile la noi sînt cu mult mai triste. Ei, dar despre toate acestea vom vorbi personal. Tare aș mai vrea să vă ascult, să vă vorbesc și să-mi ușurez și eu sufletul. Dar cum să ne vedem? Ce rău îmi pare că n-ați venit la Hassengein. Doar băile de aici în comparație cu cele de la Bad Nauchheim sînt mai bune. Nauchheimul e mai specializat în tratarea bolilor de inimă. Aici, însă, apa e minunată, locul e excelent și împrejurimile sînt fermecătoare. Cît despre Nauchheim, nemții mi-au spus: «Das ist ein Nest». Dar acum nu mai putem face nimic. Vom mai rămîne aici vreo 2 săptămîni și dacă fiică-mea din Leipzig va nimeri la mare, ne gîndim și noi să plecăm după tratament la mare, tot aici, în Germania. Probabil pe insula Rügen (Ostec). În cazul că timpul va mai fi tot atît de rece și ploios ca acum, vom pleca direct la fiică, la Leipzig.

Poate că pînă atunci ne veți scrie unde veți pleca după Nauchheim.

În zilele următoare îmi aștept fiica de la Leipzig, care va sosi aici pentru două-trei zile și atunci vom hotărî negreșit. Vă rugăm să ne scrieți măcar cîteva rînduri. Cum vă simțiți, cum se simt Avdotia Semionovna, Sonia și Natașa? Din ce considerente ați ales pentru odihnă Bad Nauchheimul? Care totuși vă sînt planurile după Nauchheim?

Scrieți-mi doar cîteva cuvinte pe o carte poștală, iar eu voi răspunde îndată.

Am plecat din România complet buimăcit. Acum sînt ceva mai bine, cu toate că băile mă obosesc foarte mult. Ei, deocamdată adio, sau mai bine zis, la revedere. Vă îmbrățișez de un număr infinit de ori pe Dumneavoastră, pe Avdotia Semionovna, pe Sonia și Natașa.

Al vostru

COSTICĂ

Sofia și Ionel vă sărută pe toți.

E posibil, ca terminînd tratamentul înaintea Dumneavoastră, să trec pentru o zi-două la Nauchheim. Vom vedea, mai avem timp. Încă odată vă îmbrățișez puternic.

Vă rog, scrieți-mi îndată măcar cîteva cuvinte.

¹ E vorba de „Viața Românească“, apărută la Iași, în martie 1906, sub conducerea lui C. Stere și G. Ibrăileanu. Prin ideologia ei poporanistă, revista era antisocialistă, angajînd încă de la primele numere polemici cu punctele de vedere pe care le reprezenta C. Dobrogeanu-Gherea. De aceea, tocmăi, Gherea nu a colaborat la „Viața Românească“.

² E vorba de dr. Petru Alexandru (Alexandrov) (?-1912), revoluționar rus emigrat în România. S-a stabilit la Tulcea, unde a practicat medicina. Era cunoscut cu V. G. Korolenko.

³ E vorba, desigur, de victimele represiunii răscoalei țărănilor din 1907. Ulterior, analiștii au apreciat că numărul acestor victime ar fi fost 11.000.

⁴ Gherea se referă aici la grupul așa-zisilor generoși care, în 1899, au abandonat P.S.D.M.R., intrînd în P.N.L. În martie 1907, la conducerea țării venise guvernul liberal condus de D.A. Sturdza. Printre miniștrii acestui guvern se află și fostul fruntaș socialist V. G. Morțun, deținînd portofoliul Lucrărilor Publice. (Z. ORNEA)

C. G. JUNG

În dialog cu Mircea ELIADE

AFINITĂȚILE ELECTIVE DINTRE MIRCEA Eliade și C. G. Jung datează de-acum jumătate de veac.

Studiile marelui psiholog elvețian l-au avut... predecesor pe savantul român. Mai precis, două cărți ale lui: *Alchimia asiatică* (1934) și *Cosmologia și alchimia babiloniană* (1937). Nu fără orgoliu Mircea Eliade nota în *Memorii*: «Douăzeci de ani după apariția *Alchimiei asiatice* interpretarea pe care am propus-o e aproape unanim acceptată. Încercam să arăt că alchimia nu e pre-chimie, nu e o știință elementară, ci o tehnică tradițională, implicând totodată o cosmologie și soteriologie. În măsura în care ținem seama de acest lucru, alchimia poate deveni o problemă interesantă, căci studiul ei ne poate lumina o fază obscură din istoria spiritului. Considerată o pre-chimie, o știință embrionară, în stadiu infantil, studiul alchimiei își pierde orice valoare culturală, devenind o simplă curiozitate erudită. Șase luni după apariția *Alchimiei asiatice* C. G. Jung ținea la *Eranos* o conferință despre valoarea psihologică a alchimiei, care va fi publicată în 1936 și care a fost punctul de plecare al unor serii de studii încheiate cu un sfert de veac mai târziu».¹

Pe Jung îl va cunoaște personal abia în 1950, la Ascona, în cadrul cercului *Eranos*, unde fusese invitat să țină o conferință.

Încă din 1932, D-na Olga Froebe Kapteyn, pasionată cercetătoare a studiilor lui Jung, a început să invite, în fiecare an, în a doua jumătate a lunii august, savanți pentru a discuta simbolismul din diferite puncte de vedere: psihologic, de istorie a religiilor, teologic, mate-

matic, biologic. Spiritus rector al acestor consfătuiri interdisciplinare era mentorul înimoasei organizatoare.

Cei doi s-au întâlnit apoi de nenumărate ori și-au discutat îndelung despre inconștientul colectiv și structurile lui arhetipale, despre interpretarea miturilor și visurilor, despre proiectele lor științifice. Esența uneia dintre întreveneri va fi sintetizată într-un interviu.²

Cei ce-au avut răgazul de a răsfoi numărul din „*Cahier de l'Herne*” consacrat lui Eliade au reținut o splendidă fotografie a celor doi, surprinși discutând în mijlocul unei vegetații abundente.

Al doilea volum al *Autobiografiei* lui Mircea Eliade — cunoscut de noi în manuscris — conține scurte însemnări privitoare la prima întâlnire cu Jung: «M-au frapat vigoarea lui trupească și tinerețea privirilor. Dar de-abia în ziua următoare, la dejun, aflându-mă în stînga lui, și stînd de vorbă mai mult de două ceasuri, am

¹ *Mémoires*, I (1907 — 1937), Ed. „Gallimard”, 1980, p. 409;

² *Rencontre avec Jung*, în „*Combat*” din 9 octombrie 1952.

Cher Monsieur,

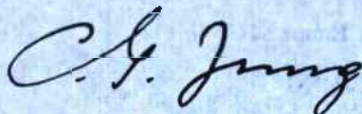
Je puis vous informer que depuis ma dernière lettre que je vous ai adressée, Monsieur Hellens, le collaborateur de M. de Solier, m'a écrit à nouveau en essayant de me faire croire que le tout n'avait été qu'un malentendu. En réalité, cependant, ils avaient l'intention de demander la coopération de MM Flournoy et Boss.

Quoiqu'il en soit, étant donné qu'ils renoncent à la réalisation de leur premier projet, je leur ai donné mon accord de collaborer.

Ce que vous me dites au sujet de votre nouveau livre "C.G. Jung et la Mythologie de l'âme", m'intéresse vivement.

Agréez, cher Monsieur, l'expression de ma parfaite considération.

annexe: copie de la lettre de
M. Hellens

Început să-i admir înțelepciunea și candoarea. Am notat în *Jurnal* câteva din mărturisirile lui (amare) în legătură cu știința oficială.

Mircea Eliade va reveni la Ascona în următorii ani, fiind fascinat de frumusețea locurilor, de splendidul peisaj din apropiere de Lago Maggiore. Conferințele sale *Timpul și eternitatea în gândirea indiană* (1951), *Puterea și sacralitatea în istoria religiilor* (1952) vor stârni un viu interes din partea lui Jung.

Am în arhiva mea invitația prin care Dr. med. C. A. Maier, Directorul Institutului C. G. Jung din Zürich îl invită pe Mircea Eliade să țină un curs despre *Șamanism*, în urma propunerii lui Jung însuși. Cele cinci conferințe (de câte două ore fiecare) vor fi ținute între 22 aprilie și 18 mai 1953.

Jurnalul a imortalizat crîmpeie de impresii: «18 mai 1953. A cincea și ultima lecție la Institut. Vorbesc liber, „inspirat“, cu o vervă neobișnuită și spun lucruri care mi se par foarte interesante. Nu-mi dau seama în ce măsură sînt înțeles de auditori, care sînt, în marea lor majoritate, fascinați de psihologia lui Jung și incapabili să aprecieze o idee dacă nu știu cum să o pună în valoare integrînd-o în dimensiunile inconștientului colectiv și al arhetipurilor».²

Institutul C. G. Jung a publicat în 1955 în volumul colectiv *Studien zu analytischen Psychologie* eseuul lui Mircea Eliade *Symbolisme et rituels métallurgiques babyloniens* (pp. 15-40, Zürich, 1955, Rescher Verlag).

Ultima învedere dintre cei doi învățați a avut loc la 6 iunie 1959. Eliade fusese din nou

invitat la Zürich să țină un curs despre *Mitologia și riturile inițiatice*, în care a insistat asupra tradițiilor societăților arhaice și orientale.

Impresii asupra întrevederii de o oră și jumătate din grădina locuinței marelui psiholog vom găsi în memorialistica lui.

Jung va muri senin și împăcat exact peste doi ani: la 6 iunie 1961.

Capitolul al XXII-lea din inedita *Autobiografie* la care m-am mai referit oferă amănunte asupra aprecierilor entuziaste ale interlocutorului său asupra *Șamanismului*. În experiențele onirice și psiho-patologice de inițiere șamanică, Jung găsisse confirmarea unora din ipotezele sale.

Cea mai importantă scrisoare a lui Jung către Eliade a apărut în „*Cahier de l'Herne*” nr. 33 (p. 286). În paginile următoare publicăm alte două scrisori inedite ale lui Jung și una a soției acestuia, Emma. Xeroxul lor ne-a fost dăruit de Mircea Eliade în septembrie 1985.

Acei ce doresc să cunoască, în toată amplexarea, legăturile dintre cei doi savanți, trebuie să fie la curent cu comunicările lui Mircea Eliade în cadrul cercului *Eranos*, precum și la Institutul de psihologie din Zürich ce purta numele ilustrului psiholog.

Correspondența autorului *Traiatului de istorie a religiilor* cu Aniela Jaffé, secretara acestei instituții, precum și cea cu Olga Froebe Kapiteyn se află și ea în posesia noastră, datorită generozității destinatarului.

Tipărirea acestor documente va dezvălui noi detalii din biografia spirituală a lui Eliade.

Mircea HANDOCA

² *Fragments d'un Journal*, Ed. „Gallimard”, 1973, pp. 209-210.

I

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

2 Mars 1952

Cher Monsieur Eliade

Je vous écris pour vous recommander un des étudiants de C. G. Jung Institut, M. Jacques Berr qui est en ce moment à Paris, sa ville natale, et aimerait beaucoup faire votre connaissance. M. Berr est philologue et fait maintenant des études de Psychologie chez nous.

Il est un jeune homme très sérieux, intelligent et avec beaucoup d'intérêts. Je lui ai promis de vous écrire et vous m'obligeriez beaucoup si vouliez bien le recevoir.

J'espère que vous avez passé un bon hiver et que nous nous reverrons à Eranos l'été prochain, dont je viens de recevoir le programme.

Mon mari va bien, sauf une légère grippe, dont il est en train de se remettre.

Il se joint à moi pour vous envoyer nos meilleures salutations, à vous-même ainsi qu'à M-me Eliade.

Emma JUNG

II

Prof. Dr. C. G. JUNG

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

16 oct. 1953

Monsieur le Prof. M. ELIADE

11, rue Duhesme

Paris XVIII-e

Cher Monsieur,

Comme vous m'avez averti, M. de Solier, représentant du „Disque Vert“ est venu me voir. En expliquant son plan, il a malheureusement oublié de me dire aussi qu'on veut ajouter les opinions de mes adversaires freudiens comme celle de M. Flournoy, qui n'a aucune idée de mes travaux. Il est évident qu'on veut saboter la représentation de mes idées, un manœuvre auquel je ne prête pas mon assistance.

M. de Solier a trahi son secret à Madame Jaffé. Elle a aussi refusé de collaborer. J'avoue que je ne comprends pas pourquoi les éditeurs du „Disque Vert“ tiennent à me jouer un tric qui indigne.

Agréez, cher Monsieur, l'expression de mes sentiments distingués.

C. G. JUNG

III

Prof. Dr. C. G. JUNG

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

27 oct. 1953

Monsieur le Prof. M. ELIADE

62 bis, rue de la Tour

Paris XVI-e

Cher Monsieur,

je puis vous informer que depuis ma dernière lettre que je vous ai adressée, Monsieur Hellens, le collaborateur de M. de Solier, m'a écrit à nouveau en essayant de me faire croire que le tout n'avait été qu'on malentendu. En réalité, cependant, ils avaient l'intention de demander la coopération de MM. Flournoy et Boss.

Quoiqu'il en soit, étant donné qu'ils renoncent à la réalisation de leur premier projet, je leur ai donné mon accord de collaborer.

Ce que vous me dites au sujet de votre nouveau livre C. G. Jung et la Mythologie de l'âme, m'intéresse vivement.

Agréez, cher Monsieur, l'expression de ma parfaite considération.

C. G. JUNG

annexe: copie de la lettre de M. Hellens.

I

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

2 martie 1952

Dragă Domnule Eliade,

Vă scriu pentru a vă recomanda pe unul din studenții Institutului C. G. Jung, Dl. Jacques Berr, care se află în acest moment la Paris, orașul său natal, și dorește mult să vă cunoască.

Dl. Berr este filolog și urmează acum studii de psihologie la noi.

E un tânăr foarte serios, inteligent și cu sete de cunoaștere. I-am promis să vă scriu și vă voi fi îndatorată dacă veți binevoi să-l primiți.

Sper că ați trecut cu bine prin iarnă și că ne vom revedea vara viitoare la *Eranos*, de unde am primit programul cursurilor.

Soful meu e bine sănătos, în afară de o ușoară gripă, dar e pe cale de a-și restabili sănătatea.

Se alătură mie pentru a vă trimite cele mai sincere salutări D-stră și D-nei Eliade.

Emma JUNG

II

Prof. Dr. C. G. Jung

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

16 oct. 1953

D-lui Profesor Mircea ELIADE

11, str. Duhesme

Paris XVIII

Dragă Domnule,

Așa cum m-ați anunțat, dl. de Solier reprezentantul revistei „*Disque vert*” a venit să mă vadă. Explicînd planul său, a uitat din nenorocire să-mi spună că vrea să adauge opiniile adversarilor mei freudieni, ca dl. Flournoy care n-are nici o idee despre lucrările mele. Este evident că se vrea sabotarea reprezentării ideilor mele, o manevră cu care nu sint de acord.

Dl. de Solier și-a trădat secretul d-nei Jaffé. Ea de asemenea refuză să colaboreze. Mărturisesc că nu înțeleg de ce editorii „*Discului verde*” țin să mă tragă pe sfoară.

Primiți, vă rog, dragă Domnule, distinsele mele sentimente

C. G. JUNG

III

Prof. Dr. C. G. JUNG

KÜSNACHT-ZÜRICH

Seestrasse 228

27 oct. 1953

D-lui Profesor Mircea Eliade

62 bis, rue de la Tour

Paris XVIII

Dragă Domnule,

pot să vă informez că după ultima mea scrisoare pe care v-am adresat-o Dl. Hellens, colaboratorul D-lui de Solier, mi-a scris din nou, încercînd să mă facă să cred că totul n-a fost decît o neînțelegere. În realitate, cu toate acestea, ei aveau intenția să ceară colaborarea D-lor Flournoy și Boss.

Orice-ar fi, dat fiind că renunță la realizarea primului lor proiect, le-am dat acordul meu de a colabora.

Ceea ce-mi spuneți despre noua D-stră carte *C. G. Jung și Mitologia sufletului*⁴, mă interesează în mod deosebit.

Primiți, dragă Domnule, expresia deosebitei mele considerații.

C. G. JUNG

Anexă: copie după scrisoarea d-lui Hellens,

⁴ M. Eliade va publica studiul *Note sur Jung et l'Alchimie*, în „*Le Disque vert*”, 1955, pp. 97-109.

FIȘIER BIBLIOGRAFIC

(1 aprilie — 30 iunie 1987)

A

ARGHEZI, Tudor

- Arghezi, Mitzura — 20 de ani de la moartea poetului [Un poem] — „*Luceafărul*“, 23 mai 1987, nr. 21 (1306), an. XXX, p. 1.
— Poeme inedite, „*Viața românească*“, nr. 5, mai 1987, pp. 5–6.
— *Hai la drum... — O invitație în țara noastră* [Două tablete pentru un album turistic], „*Manuscriptum*“, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 76–77.
* * * — [O strofă], „*Luceafărul*“, 16 mai 1987, nr. 20 (1305), anul XXX, p. 1.
— [Două strofe], „*Luceafărul*“, 6 iunie 1987, nr. 23 (1308), an. XXX, p. 1.

B

BARÎȚIU, George

- Chindriș, Ioan; Matei, Al. — *Calea ferată din Transilvania* [Proiecte gazetărești]. „*Manuscriptum*“, nr. 2/1987, (67), an. XVIII, pp. 138–145.

BĂLCESCU, Nicolae

- Coloșenco, Mircea — În jurul nașterii lui Bălcescu — „*Revista de istorie și teorie literară*“, nr. 4, octombrie–decembrie 1986, an. XXXIV, p. 109.

BĂRNUȚIU, Simion

- Merișcă, Costin — [O poezie], „*Transilvania*“, nr. 4/1987, serie nouă, an. XVI(XCIII), p. V.

BLAGA, Lucian

- Jebeleanu, Al. — Epistolar [Două scrisori: 30 nov. 1954; 29 iunie 1965], „*Orizont*“, nr. 22 (158), serie nouă XXXVIII, p. 11.
Cenușă, Mircea — *Un text necunoscut de Lucian Blaga* [1930] — „*Orizont*“, nr. 26 (162), 26 iunie 1987, serie nouă, an. XXXVIII, p. 7.

BOLINTINEANU, Dimitrie

- I.D. — Două epitalamuri ale lui Dimitrie Bolintineanu la nunta fiicei lui Ion Ghica, (27 februarie 1969) — „*Transilvania*“, nr. 4/1987, serie nouă, an. XVI, (XCIII), p. VI.

BOTEZ, Alice

- Murnu, Ion Lucian — Dialogul artistului cu lumea — [august 1985]. „*Convorbiri literare*“, nr. 6, iunie 1987, an. XCIII, nr. 1210, p. 11.

C

CAMILAR, Eusebiu

Scurtu, Nicolae — Două poezii inedite ale lui Eusebiu Camilar şi Sorana Gurian. *După miezul nopţii; Ritm regăsit*, [Iaşi, 22 august 1939]. „*Luceafărul*”, 30 mai 1987, nr. 22 (1307), an. XXX, p. 10.

CANTEMIR, Dimitrie

Țărălungă, Ecaterina — *Jurnal persan* — [Documente din arhiva Tocilescu]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 88—96.

CARAGIALE, Ion Luca

Cazimir, Ștefan — O fotografie uitată — „*România literară*”, anul XX, nr. 25, 18 iunie 1987, p. 13.

Ene, Ileana — Corespondență cu Mihail Dragomirescu — „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987 (67), anul XVIII, pp. 44—46.

CARIANOPOL, Virgil

Jebeleanu, Al. — [Cinci scrisori: 25 martie 1970; 17 iulie 1975; 8 iunie 1978; 11 februarie 1983; 24 noiembrie 1983]. „*Orizont*”, nr. 26(162), 26 iunie 1987, serie nouă, anul XXXVIII, p. 11.

CARTOJAN, Nicolae

Pop, Marius — [Correspondență cu G. Bogdan-Duică, cuprinde corectura articolului lui G. Bogdan-Duică, *Un amic necunoscut al lui Eminescu*]. „*Tribuna*”, nr. 25 (1591), anul XXXI, 18 iunie 1987, p. 2.

CĂLINESCU, George

Bălu, Ion — *Note în jurul piesei «Suflete tari» pentru prietenul Camil Petrescu*. „*România literară*”, an. XX, nr. 20, 14 mai 1987, p. 13.

CISEK, Oscar Walter

Cisek, Ioana — *Sebastian* — [fragment de roman]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987 (67), anul XVIII, pp. 81—87.

COMARNESCU, Petru

Cărlan, Nicolae — Tentațiile epicii [Două proiecte de roman]. „*Convorbiri literare*”, nr. 5, mai 1987, anul XCIII, nr. 1209, supliment „*Pagini bucovinene*”, anul VI, nr. 5 (65), p. 2.

*** *Viaja lui Luchian rămâne exemplul înalt al împlinirii unei vocații superioare*. [Correspondență cu Marin Gherasim]. „*Caiete botoșenene*”, anul V, nr. 4, (52), p. 3.

COȘBUC, George

Brezu, Constandina — Itinerar european. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 119—121.

D

DRAGOMIR, Mihai

Stoian, Nicolae — [Două poeme:] *Iubita pierdută; Semnele caută drum înapoi* (1939—1943). „*Luceafărul*”, 30 mai 1987, nr. 22(1307), an. XXX, p. 5.

E**ELIADE, Mircea**

- Handoca, Mircea — *...visez la pustietatea apelor pe care le voi străbate.* — [File de jurnal]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 133—137.
- Martin, Aurel — *Opera Omnia* [Două scrisori: aprilie — 1978. Un proiect editorial]. „*Revista de istorie și teorie literară*”, nr. 4, octombrie—decembrie 1986, an. 34, pp. 145—148.

EMINESCU, Mihai

- Creția, Petru — *Mahomed biruitorul* — poem reconstituit. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 12—15.
- Vatamaniuc, D. — *Despre psihologia popoarelor*, — X. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 17—24.

G**GOGA, Octavian**

- Mușat, Mircea; Șerb, Ioan — *Jurnal politic 1931*. „*Revista de istorie și teorie literară*” nr. 4, octombrie—decembrie 1986, an. XXXIV, pp. 177—184.
- Glück, Eugen — *În dialog cu poezii maghiari*. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 178—179.

GUGA, Romulus

- * * * — *Străbunicul din cămară* — [fragment de roman]. „*Vatra*”, nr. 6, serie nouă (1971), anul XVIII, nr. 195, p. 8.

H**HASDEU, Bogdan-Petriceicu**

- Plop, Teodor — *Când și unde s-a născut B. P. Hasdeu*. „*Revista de istorie și teorie literară*”, nr. 4, octombrie — decembrie 1986, anul XXXIV, pp. 100—103.

I**ISAC, Emil**

- Glück, Eugen — *În dialog cu poezii maghiari*. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987 (67), anul XVIII, pp. 179—180.

IVASIUC, Alexandru

- Caranfil, Constantina — Interviu restant — „*Ramuri*”, nr. 6, (276), 1987, 15 iunie, p. 4.

M**MAIORESCU, Titu**

- Rădulescu-Dulgheru, Georgeta — *Călătoria în Rusia — Vara, 1895* — [Însemnări turistice], „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987 (67), anul XVIII, pp. 108—118.

MARINO-MOSCU, Constanța

- Popescu, Elisabeta; Popescu, Pamfil — *Jurnal* — [fragment]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 146—159.

MĂRGEANU, Elie

- Braga, Mircea — *Un animator cultural* [Poem inedit]. „*Transilvania*”, nr. 4/1987, serie nouă, XVI, (XCH), p. 55.

MILESCU SPĂATARUL, Nicolae

Mihail, Zamfira — *Cărticica despre tătari*. „Manuscriptum”. nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 59—67.

N

NECULCE, Ion

Dumitriu-Snagov, Ion — *O samă de cuvinte*, II — [manuscris descoperit în biblioteca Vaticanului]. „Manuscriptum”, nr. 2/1987 (67), anul XVIII, pp. 68—75.

P

PAPADAT-BENGESCU, Hortensia

Crăciun, Victor — *Scriitorii vor fi la înălțimea misiunii lor — (6 februarie 1949)*. „Contemporanul”, nr. 15 (2108), 10 aprilie 1987, p. 6.

POPA, George

Andronic, Titus — Victor Papilian sau modestia omului superior — [din proiectatului volum de memorialistică *Scriitori la ora amintirii*]. „Transilvania”, nr. 4/1987, serie nouă, XIV (CXIII), p. 3.

R

ROȘCA, D. D.

Mircea, Cenușă — *Catedra universitară a lui Lucian Blaga*. „Vatra”, nr. 6, serie nouă (1971) anul XVIII, nr. 195, p. 9.

S

SEBASTIAN, Mihail

Ștefănescu, Cornelia — *Jurnal* [— alte fragmente, II]. „Revista de istorie și teorie literară”, nr. 4, octombrie—decembrie 1986, anul XXXIV, p. 109.

STĂNESCU, Nichita

Simion, Eugen — *Poetul și legenda sa* [poem inedit]. „România literară”, nr. 14, an. XX, 2^a aprilie 1987, p. 10.

STOLNICU, Simion

Bărbulescu, Simion — *Note sburătoriste...* [Pagini memorialistice]. „Manuscriptum”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 161—177.

T

TITEL, Sorin

* * * — *Visul* — [proză]. „Convorbiri literare”, nr. 6, iunie 1987, anul XCIII, nr. 1210, p. 8.

* * * *În așteptarea unui bilet de tren* — [proză]. „Viața Românească”, nr. 5, mai 1987, anul LXXXII, pp. 31—35.

* * * *Vai cum zboară anii* — [fragment din romanul inedit *Melancolie*]. „România literară”, an. XX, nr. 17, 23 aprilie 1987, p. 11.

TOCILESCU, Grigore

Țarălungă, Ecaterina — *Principele Dimitrie Cantemir* [Plan de lucrare și conferință]. „Manuscriptum”, nr. 2/1987, (67), an. XVIII, pp. 103—105.

TOPÎRCEANU, George

Scurtu, Nicolae — George Topîrceanu — scrisori inedite. [O scrisoare către Sandra Cotovu — Iași, 2 aprilie 1935]. „*România literară*”, an. XX, nr. 20, 14 mai 1987, p. 8.

V

VELEA, Nicolae

* * * — *Ultima* — [proză]. „*Luceafărul*”, 11 aprilie 1987, nr. 15, (1300), anul XXX, p. 6

VOICULESCU, Vasile

Popescu, Florentin — *Nu-ți ridica degrabă ochii; Cu trupul istovit de viții; Când totul este amăgire* — [poezii]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 78—80.

Z

ZAMFIRESCU, Al. Duiliu

Zamfirescu, Lascăr — *Note din timpul războiului — 1916—1917* — [fragmente memoria listice]. „*Manuscriptum*”, nr. 2/1987, (67), anul XVIII, pp. 125—132.

Ofelia CONDEESCU

NOTĂ. Precizăm că fotografia lui Marin Preda apărută în „*Manuscriptum*” nr. 3/1987, (p. 106) aparține prof. Dobre BURCEA — Videle (Red.)

PRECIZĂRI LA UN «TEXT» DE MARIN PEDA

CELE DOUĂ FRAZE PUBLIFICATE SUB titlul *Cuvînt înainte la lansarea romanului «Delirul»*, în „*Manuscriptum*”, an. XVIII, nr. 3 (68), 1987, p. 106, nu reprezintă decît un fragment din «textul», mult mai amplu, rostit de Marin Preda la 29 ianuarie 1975, cu ocazia apariției sus-menționatului roman. «Frazele» din „*Manuscriptum*”, deși stilizate (citește: substanțial modificate!) nu constituie — așa cum s-ar putea crede, eventual — un «fragment inedit». Transcris de pe bandă de magnetofon, întregul «cuvînt» al lui Marin Preda a fost publicat de noi în „*Cronica*”, an. XVII, nr. 22 (852), 28 mai 1982, p. 8, sub titlul *Mai puțin un autograf și mai mult o mărturisire*: la doi ani de la fulgerătoarea dispariție a marelui prozator.

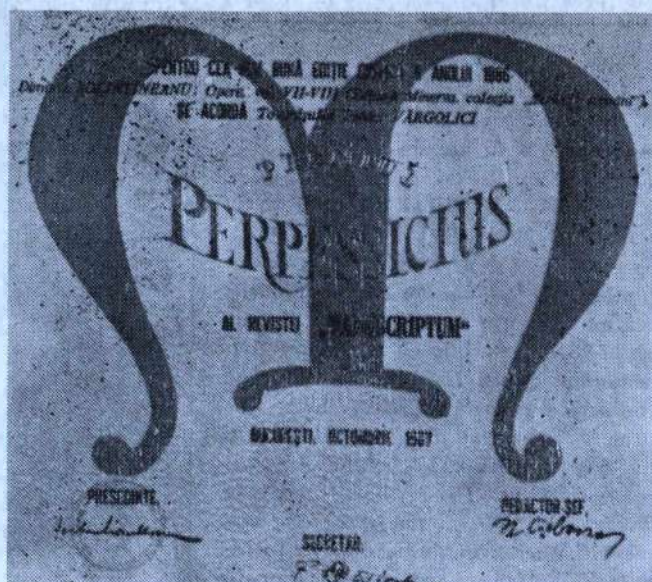
Profit de această precizare pentru a informa cititorul și asupra faptului că — potrivit înre-

gistrării după care am transcris «textul» respectiv — la festivitatea «lansării» romanului *Delirul* au vorbit atunci, în ianuarie 1975, la librăria Editurii „Cartea Românească”, Mihai Gafița și Eugen Simion, iar Sergiu Filerot a înfățișat cîteva amintiri semnificative asupra «raporturilor» romancierului cu «epoca» pe care o proiecta în cartea nou apărută.

Marin Preda, înainte de a acorda primele sale autografe pe romanul *Delirul*, nu a citit un «text» anterior redactat, ci a improvizat unul, «la liber». De aici decurg — după opinia noastră — atît obligația fidelității față de un «text» (un text atribuit unui scriitor de importanță și dimensiunile lui Marin Preda), cît și întreaga responsabilitate istoriografică față de... «context».

30.X.1987

Nicolae FLORESCU

JURIUL CELOR 13

(Președinte: Șerban CIOCULESCU)

a acordat
PREMIUL
„PERPESICIUS“
lui
Teodor VÂRGOLICI
pentru ediția

Dimitrie BOLINTINEANU – Opere, vol. I–VIII

(Editura „Minerva“, București, 1981–1986)

Data și locul nașterii: 12 februarie 1930, în comuna Valea Cînepii, județul Brăila.

Studii: Facultatea de Filologie a Universității din București (1953), Doctor în filologie.

Ocupații: Cercetător științific la Institutul de Istorie și Teorie Literară „G. Călinescu“ (1952–1966); director adjunct la Muzeul Literaturii Române (1966–1968); redactor șef al Editurii „Minerva“ (1970).

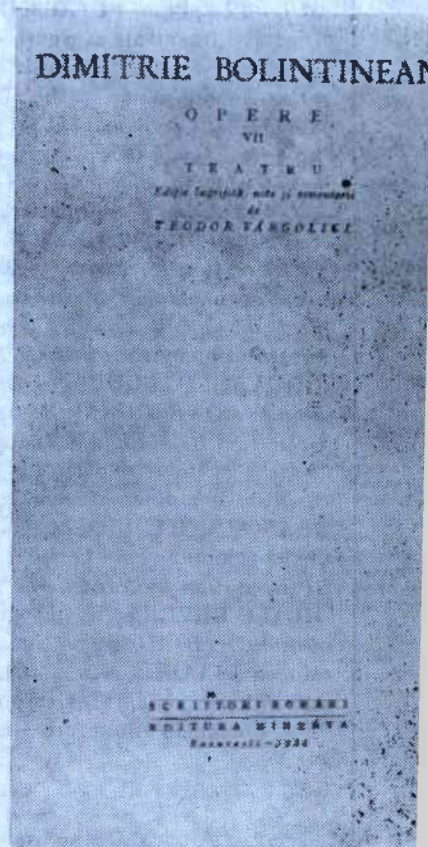
Lucrări: *Inceputurile romanului românesc* (1963); *Alecu Russo* (monografie – 1964); *Doi nuvelisti Emil Gârleanu și I. A. Bassarabescu* (1965); *Dimitrie Anghel* (monografie – 1966); *Gala Galaction* (monografie – 1967); *Retrospective literare* (1969); *Mateiu I. Caragiale* (monografie – 1970); *Comentarii literare*; *Dimitrie Bolintineanu și epoca sa* (monografie – 1971); *Introducere în opera lui Dimitrie Bolintineanu* (1972); *Aspecte istorico-literare* (1973); *Perpessicius* (monografie – 1974); *Prietenia literară* (1975); *Ecourile literare ale cuceririi Independenței naționale* (1976); *Interferențe literare româno-franceze* (1977); *Scriitori și opere* (1978); *Epopeea națională în literatura română* (1980); *Scriitorii clasici și armata română* (1986); *Idei și idealuri* (1987).

Ediții: Gala Galaction – Opere, vol. I–IX; Gala Galaction – Jurnal, vol. I–III; I. A. Bassarabescu – Emil Gârleanu – Scrieri; *** – *Epopei naționale*; Dimitrie Bolintineanu – Opere, vol. I–IX.

DIPLOMA DE ONOARE

Volumului **TEATRU ROMÂNESC INEDIT DIN SECOLUL AL XIX-LEA**. Ediție îngrijită de Paul CORNEA, Andrei NESTORESCU, Petre COSTINESCU.
(Editura „MINERVA“, București, 1986).

SALA
DE
LECTURĂ

● **The Literature of the Republic** — editorial („Manuscriptum“) ● *40 years since the Proclamation of the Republic* — Nichita STĂNESCU: [Verse], „The Ron, Impulse to the Sword, Reconstitution, Landscape, Sound — poems (Presented by Al. CONDEESCU); Mihail SADOVEANU: „The new world is ... the world of justice.“ — fragments of speeches (Preamble by R. MARIAN) ● „... our eternal guardians of the everlasting ground ...“ ● M. EMINESCU: *German Pages — The Psychology of the People*, XI — student notes from Vienna and Berlin (Transliteration and preface by D. VATAMANIUC; translation by G. PINTEA) ● T. MAIORESCU: „... in this very time of war ...“ — other pages of diary (established and annotated by Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU) ● *The Revelation of the Document* — Gheorghe BRANCOVICI: A new version of the chronicle (Foreword by Gabriel ŞTREMPEL); *The Slovenes Chronicle ...* (Presentation, text established and notes by Ileana ENE). ● *The Masks of Prose* — A proteic style (Essay by Nicolae CIOBANU); Ioan SLAVICI: A complex personality (Introduction by D. VATAMANIUC); *The Ialomitza Cave, The Million* — pages of prose (Preliminary note and text established by Violeta POPOVICI); „The specific of our life ... the feeling of national unity“ — epistolary dialogue with the memorandist Nicolae CRISTEA (Documentary by Anca SĂRGHIE); „... the fruits of my long ... work“ — petition to the Minister of Culture (Note by Mircea COLOŞENCO); An exemplary pedagogic model — letters to Ana CONTA-KERNBACH (Commented by I. ENE); Mihail SADOVEANU: „Whatever you decide, we remain friends“ — Correspondence with Petre LOCUSTEANU (Annotations by Aureliu GOCI); M. BLECHER: *Fever, Mab, Love* — pages of prose (Presented by Nicolae SCURTU); Cezar PETRESCU: *The Culprit Evil hour, The Ionel's present* — sketches; [Pages of Diary] — fragments of youth (Preamble by Ion APETROAIE); Sorin TITEL: *Melancholy* — fragment of novel (Editorial note by Nicolae CIOBANU) ● *Akademios' Garden* — Laurenţiu FULGA conjured up at the „Rotonda 13“ by: Ştefan Augustin DOINĂŞ, Ion HOREA, Radu THEODORU, Romulus VULPESCU, Nicolae CIOBANU (Transcription from the magnetic tape by Elena FLUERAŞU) ● *Ideas, People, Deeds* — Nicolae IORGA: *The Best One* — comedy, act II (Introductory note by Claudia DIMIU); „... The protection that one grants to some poor quiet young people ...“ — letters from T. ARGHEZI, Lucian BLAGA, Otilia CAZIMIR, Al. DAVILA, Mihail DRAGOMIRESCU, Mircea ELIADE, Mihail SADOVEANU (Annotations by Petre ŢURLEA) ● *Restitutions* — Timotei CIPARIU: *The History of the Romanian Literature* — fragment (Commentary by Mircea POPA) ● *Epistolary* — Al. ODOBESCU: „... perhaps I should need many qualities which I don't have ...“ — letters of family (Text established, translation and presentation by Rodica BICHIS and Florenţa MIHAI); Liviu REBREANU: Letters to Octavian GOGA and G. BOGDAN-DUICĂ (Stancu ILIN) ● *Album Leaves* — Şerban CIOCULESCU — Dan SIMONESCU (At the age of 85): *At the Anniversary* (Tablets by Marin SORESCU and Gabriel ŞTREMPEL) ● *The Passion for the Essay* — Mircea ELIADE: *Cosmical Homology and Yoga* — sketches of scientific treatise (Foreword by Mircea HANDOCA; text established in English and notes of Sanskrit literature by Amita BHOSE). ● *Notes* — Critical editions: IOAN SLAVICI — *Works*, vol. XIV (G. GANĂ) ● *Reference Points*: Transition as a Show and Beginning (Paul CORNEA); ● *Meridians* — Eugène MONTFORT: A journey in Romania (Presentation by NICOLAE SCURTU) ● *Romanian writers in foreign archives* — C. DOBROGEANU-GHEREA: in dialogue with V. G. KOROLENKO (Presentation and translation by Bucur CHIRIAC) ● *Foreign writers in Romanian archives* — C.G. JUNG in correspondence with Mircea ELIADE (Mircea HANDOCA) ● *Bibliographical Index* ● The „Perpessicius“ Prize of the „Manuscriptum“ review on 1986 ● *Summary* (in English, French, German and Russian) ● The Romanian Literature Museum Agenda (July 1 — September 30/1987 — A. CIULEI) ●

● **La littérature de la République** — éditorial („*Manuscriptum*“) ● **40 années de la Proclamation de la République** — Nichita STĂNESCU: [*Vers*], *Le Rhon, L'impulsion du sabre, La réconstitution, Paysage, Son* — poèmes (Présentation par Alexandru CONDEESCU); M. SADOVEANU: « *Le monde nouveau est ... le monde de la raison ...* » — fragments de discours (Préambule par Rodica MARIAN) ● M. EMINESCU — *Pages allemandes: Sur la psychologie des peuples* ..., XI — notes de cours de la période des études à Vienne et à Berlin (Translittération et préface par D. VATAMANIUC; traduction par G. PINTEA); T. MAIORESCU: « *... même dans ce temps de guerre ...* » — autres feuilles de journal (soignées et annotées par Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU) ● **La Révélation du document** — Gheorghe BRANCOVICI: Une version nouvelle de la chronique (Avant-propos par Gabriel ŞTREMPEL) La chronique des slovens (Présentation, notes et texte établi par Ileana ENE) ● **Les masques de la prose** — Un genre protéique (Essai par Nicolae CIOBANU); Ioan SLAVICI: Une personnalité complexe (Introduction par D. VATAMANIUC); *La grotte de Ialomitza, Le million* — pages de prose (Note préliminaire et texte soigné par Violeta POPOVICI); « *La note caractéristique de notre vie ... le sentiment de l'unité nationale* » — dialogue épistolaire avec Nicolae CRISTEA (Documentaire par Anca SĂRGHIE); « *... le fruit de ma longue ... ouvrage* » — pétition vers le ministre de la culture (Note par Mircea COLOŞENCO); « *Un exemple pédagogique à suivre* » — lettres vers Ana CONTA-KERNBACH (commentées par I. ENE); Mihail SADOVEANU: « *Quelle décision tu prendras nous resterons amis* » — correspondance avec Petre LOCUSTEANU (Annotations par Aureliu GOCI); M. BLECHER: *Fièvre, Mab, Amour* — prose (Présentation par Nicolae SCURTU); Cezar PETRESCU: *Le coupable, Mauvaise heure, Le cadeau de Ionel* — nouvelles, [Pages de journal] — fragments de jeunesse. (Préambule par Ion APETROAIE); Sorin TITEL: *Mélancolie* — fragment de roman (Note éditoriale par Nicolae CIOBANU) ● **Jardin d'Akademos** — Évocation — Laurenţiu FULGA au cadre de la „Rotonda 13“ du Musée de la Littérature Roumaine. Participants: Ştefan Aug. DOINAŞ, Ion HOREA, Radu THEODORU, Romulus VULPESCU et Nicolae CIOBANU (Transcription de la bande magnétique par Elena FLUERAŞU) ● **Idées, hommes, faites** — Nicolae IORGA: *La meilleure* — comédie, l'acte II (Avant propos par Claudia DIMIU); « *... la protection accordée aux jeunes pauvres et sages* » — des lettres de Tudor ARGHEZI, Lucian BLAGA, Otilia CAZIMIR, Al. DAVILLA, Mihail DRAGOMIRESCU, Mircea ELIADE, Mihail SADOVEANU (Annotations par Petre ŢURLEA) ● **Restitutions** — Timotei CIPARIU: *L'histoire de la littérature roumaine* — fragment (commentaire par Mircea POPA) ● **Épistolaire** — Al. ODOBESCU: « *... Peut-être il me foudrait des qualités que je n'en ai pas* » — lettres de famille (Texte établi, traduction et présentation par Rodica BICHIS et Florenţa MIHAL); Liviu REBREANU: « *Je ne sais pas si vous avez lu quelque chose de mes écritures ...* » — correspondance avec Octavian GOGA et G. BOGDAN-DUICĂ (Introduction par Stancu ILIN) ● **Feuilles d'album** — Şerban CIOCULESCU — Dan SIMONESCU (à 85 ans): À l'anniversaire (Tablettes par Marin SORESCU et Gabriel ŞTREMPEL) ● **La passion de l'essai** — Mircea ELIADE: *Cosmical Homology and Yoga* — esquisses d'ouvrage scientifique (Propos introductive par Mircea HANDOCA; textes établis en anglais et notes de littérature sanskrite par Amita BHOSSE) ● **Editions critiques**: Ioan SLAVICI — *Oeuvres*, vol. XIV (G. GANĂ); *Répères*: La transition comme spectacle et aurore (Paul CORNEA) ● **Méridiens** — Eugène MONIFORT: *Un voyage en Roumanie* (Présentation par Nicolae SCURTU) ● **Ecrivains roumains dans des archives étrangères** — C. DOBROGEANU-GHEREA en dialogue avec V. G. KOROLENKO (Présentation et traductions par Bucur CHIRIAC) ● **Ecrivains étrangers dans des archives roumaines** — C.G. JUNG en correspondance avec Mircea ELIADE (Mircea HANDOCA) ● **Fichier bibliographique** ● **Prix „Perseusius“** de la revue „*Manuscriptum*“ pour l'année 1986 ● **Sommaire** (en anglais, français, allemand, russe.) *Agenda* du Musée de la Littérature Roumaine (1 juillet — 30 septembre 1987 — A. CIULEI) ●

• **Literatur der Republik** — Leitartikel („*Manuscriptum*“) • **40 Jahre seit der Proklamation der Republik** — **Nichita STĂNESCU**: [Vers], *Ronul, Impuls für Sabel, Wiederherstellung, Landschaft, Laut* — Poeme (Vorstellung von **AL. CONDEESCU**); **Mihail SADOVEANU**: «*Die neue Welt ist ... die Welt der Gerechtigkeit ...*» Redesfragmente (Vorwort von **R. MARIAN**) • «*... die ewig-unseren Hütern der ewigen Erde ...*» — **M. EMINESCU**: *Deutsche Blätter*, XI — Kursnoten von Wiener und Berlineruniversität (Transkription und Vorwort von **D. VATAMANIUC**; Übersetzung von **G. PINTEA**); **T. MAIORESCU**: «*... eben in dieser Kriegzeit ...*» — andere Journalblätter (Vorstellung und Anmerkungen von **Georgeta RĂDULESCU-DULGHERU**)

• **Revelation des Dokuments** — **Gheorghe BRANCOVICI**: Eine neue Version der Chronik (Vorwort von **Gabriel STREMPPEL**); *Die Chronik der Slovenen von Iliricum, die von Oben- und Untenmoesia ...* (Vorstellung, Festsetzung des Textes und Anmerkungen von **Ileana ENE**)

• **Die Masken der Prosa** — Eine protheischen Gattung (Essai von **Nicolae CIOBANU**); **Ioan SLAVICI**: Eine komplexe Personalität (Einleitung von **D. VATAMANIUC**); *Die Ialomitza-holhe, Der Million* — Prozablätter (Vornote und Vorstellung von **Violeta POPOVICI**); «*Die besondere Note der unseren Lebe ... das Gefühl der nationalen Einheits*» — Briefdialog mit dem Memorialist **Nicolae CRISTEA** (Dokumentar von **Anca SĂRGHIE**); «*... die Frucht meiner langen Arbeit*» — Petition an den Kulturminister (Note von **Mircea COLOŞENCO**); *Pädagogisches Model als Beispiel* — Briefe an **Ana CONTA-KERNBACH** (Kommentar von **Ileana ENE**); **Mihail SADOVEANU**: «*Was auch Entscheidung wirst du nehmen, wir Freunde bleiben werden*» — Briefwechsel mit **Petre LOCUSTEANU** (Anmerkungen von **Aureliu GOCI**); **M. BLECHER**: *Fieber, Mab, Liebe* — Prosablätter (Vorstellung von **Nicolae SCURTU**); **Cezar PETRESCU**: *Der Schuldige, Schlechte Stunde, Ionel's Geschenk* — Skizze, [Journalblätter] — Fragmente aus Jugendjahre (Vorwort von **Ion APETROAIE**); **Sorin TITEL**: *Melankolie* — Romanfragment (Notiz von **Nicolae CIOBANU**).

• **Akademias Garten** — **Laurenţiu FULGA**: Wachrufen bei „Rotonda 13“ von **Ştefan Aug. DOINAŞ**, **Ion HOREA**, **Radu THEODORU**, **Romulus VULPESCU** und **Nicolae CIOBANU** (Transkription von Magnettonband **Elena FLUERAŞU**)

• **Ideen, Menschen, Tatsachen** — **Nicolae IORGA**: *Die beste* — Komödie, II. Akt (Vorwort von **Claudia DIMIU**); «*... die Protektion für die armen und braven Junge ...*» — Briefe von **Tudor ARGHEZI**, **Lucian BLAGA**, **Otilia CAZIMIR**, **AL. DAVILA**, **Mihail DRAGOMIRESCU**, **Mircea ELIADE**, **Mihail SADOVEANU** (Anmerkungen von **Petre TURLEA**)

• **Wiederherstellungen** — **Timotei CIPARIU**: *Geschichte der rumänischen Literatur* — Fragment (Kommentar von **Mircea POPA**) • **Briefwechsel** — **AL. ODOBESCU**: «*... ich brauche vielleicht mehrere Kalitäten, die ich nicht habe ...*» — Familienbriefe (Textfeststellung, Übersetzung und Vorstellung von **Rodica BICHIS** und **Florenţa MIHAI**); **Liviu REBREANU**: Briefe mit **Octavian GOGA** und **G. BOGDAN-DUICĂ** (Vorwort von **Stancu ILIN**)

• **Albumblätter** — **Serban CIOCULESCU** — **Dan SIMONESCU** (bei 85 Jahre): Bei Jahrestag (Tablette von **Marin SORESCU** und **Gabriel STREMPPEL**)

• **Die Passion des Essais** — **Mircea ELIADE**: *Cosmic Homology and Yoga* — skizzen von wissenschaftlicher Handlung (Vorwort von **Mircea HANDOCA**; Textfeststellung in englische Sprache und Anmerkungen von sanskritische Literatur von **Amrita BHOSE**)

• **Verzeichnungen** — kritische Aufgabe: **Ioan SLAVICI** — *Werke*, XIV, Bd. (**George GANĂ**); *Merkmale*: Die Transition als Spektakel und Morgenrote (**Paul CORNEA**)

• **Meridiens** — **Eugène MONTFORT** in Rumänien (**N. SCURTU**)

• **Rumänische Schrifsteller in fremde Archive** — **C. DOBROGEANU-GHEREA** in Gespräch mit **V. G. KOROLENKO** (Vorstellung und Übersetzungen von **Bucur CHIRIAC**)

• **Fremde Schrifsteller in rumänische Archive** — **C.G. JUNG** in Briefwechsel mit **Mircea ELIADE** (**Mircea HANDOCA**).

• **Bibliographische Zettelkartei** • „*Perpessicius*“ Premium der Zeitschrift „*Manuscriptum*“ für Jahre 1986 • **Inhalt** (in englischer, französischer, deutscher und russischer Sprache) • **Notizbuch** des Museums der rumänischen Literatur (1 juli — 30 septembrie — **A. CIULEI**) •

- Литература Республики — от редакции («Манускриптум») ● 40 лет со дня Провозглашения республики — **Никита СТЕНЕСКУ**: [Стихи]; *Ромул, Толчок сабле, Восстановление, Пейзаж, Звон* — поэмы (представляет **Ал. КОНДЕЕСКУ**); **Михаил САДОВЯНУ**: «Новый мир . . . мир правоты . . .» — отрывки из выступлений (Предисловие **Р. МАРИАН**) ● «... вечные наши защитники вечной земли . . .» — **М. ЭМИНЕСКУ**: *Немецкие страницы — О психологии народов* XI — курсовые заметки в Университетах в Вене и Берлине (Транслитерация и предисловие **Д. ВАТАМАНЮК**; перевод **Г. ПИНТЯ**); **Т. МАЙОРЕСКУ**: «... даже в эту пору войны . . .» — другие страницы дневника (под редакцией и аннотацией **Джеорджеты РЭДУЛЕСКУ-ДУЛГЕРУ**)
- Открытие документа — **Георге БРАНКОВИЧ**: Новая версия хроники (Вводное слово **Габриел ШТРЕМПЕЛЬ**); *Хроника словян из Иллирии* (представление, текст и заметки **Иляна ЭНЕ**) ● **Маски прозы** — Протестический жанр (Очерк **Николае ЧОБАНУ**); **Иоан СЛАВИЧ**: Сложная личность (Введение **Д. ВАТАМАНЮК**); *Пещера Яломицы, Миллион* — страницы прозы (Вводное слово и редакция **Виолета ПОПОВИЧ**); «Характеристическая черта нашей жизни . . . чувство национального единства» — письменный диалог с меморандистом **Николае КРИСТЯ** (Документарный **Анка СЫРГИЕ**); «... плод долгой . . . моей работы» — ходатайство к министру культуры (Примечание **Мирча КОЛОШЕНКО**); Педагогический модель — письма к **Ане КОНТАКЕРНБАХ** (комментарии **И. ЕНЕ**); **Михаил САДОВЯНУ**: «Несмотря на твоё решение, мы останемся приятелями» — Переписка с **Петре ЛОКУСТЯНУ** (Аннотации **Аурелиу ГОЧ**); **М. БЛЕХЕР**: Страницы прозы (представляет **Николае СКУРТУ**); **Чезар ПЕТРЕСКУ**: *Виноват* — очерк, Страницы дневника — отрывки из проведений молодости (Вводное слово **Ион АПЕТРОАНИЕ**); **Сорин ТИТЕЛ**: *Меланхолия* — отрывок романа (Издательская заметка **Н. Ч.**)
- *Сад Академоса* — **Лауренциу ФУЛГА** в словах **Шмефана Ауг. ДОИНАШ**, **Ион ХОРЯ**, **Раду ТЕОДОРУ**, **Ромулус ВУЛПЕСКУ** и **Николае ЧОБАНУ** в «Ротонде 13» (Перепись с магнитной ленты **Елена ФЛУЕРАШУ**) ● *Идеи, люди, дела* — **Николае ИОРГА**: *Самая хорошая* — комедия II акт (Вводное слово **Клаудия ДИМИУ**); «... покровительство бедных и благоразумных молодых людей . . .» — письма от **Тудор АРГЕЗИ**, **Лучиан БЛАГА**, **Отфия КАЗИМИР**, **Ал. ДАВИЛА**, **Михаил ДРАГОМИРЕСКУ**, **Мирча ЭЛИАДЕ**, **Михаил САДОВЯНУ** (Аннотации **Петре ЦУРЛЯ**)
- *Возвращения* — **Тимотей ЧИПАРИУ**: *История румынской литературы* — отрывок (Комментарий **Мирча ПОПА**) ● *Переписка* — **Ал. ОДОБЕСКУ**: «... может мне надо было бы иметь качества, которых у меня их нет . . .» — семейные письма (Текст, перевод и представление **Родика БИКИС** и **Флоренца МИХАЙ**); **Ливью РЕБРЯНУ** — письма к **Г. БОГДАНА-ДУИКА** и **Октавиана ГОГА** (*Станку ИЛИН*) ● *Страница альбома* — **Шербан ЧОКУЛЕСКУ** — **Дан СИМОНЕСКУ** (85 лет); На годовщине (Таблетки **Марин СОРЕСКУ** и **Габриел ШТРЕМПЕЛЬ**) ● *Увлечение очерком* — **Мирча ЭЛИАДЕ**: *Cosmical Homology and Yoga* — наброски научного трактата (Предисловие **Мирча ХАНДОКА**; установление текстов на английском языке и замечания по санскритной литературе **Амита БХОСЕ**) ● *Примечания* — *Критические издания*: **Иоан СЛАВИЧ** — *Произведения*, том XIV (**Г. ГАНЭ**); *Ориентир*: Транзиция как спектакль и аврора (**П. КОРНЯ**) ● *Меридианы* — **Эуджен МОНФОР** в Румынии (**Н. СКУРТУ**) ● *Румынские писатели в иностранных архивах* — **К. ДОБРОДЖАНУ ГЕРЯ** в диалоге с **В. Г. КОРОЛЕНКО** (представление и переводы **Букур КИРИАК**) ● *Иностранные писатели в румынских архивах* — **К.Г. ЮНГ** в переписке с **Мирча ЭЛИАДЕ** (**М. ХАНДОКА**) ● *Библиографическая карточка* ● Премия «Перпессичиус» журнала «Манускриптум» за 1986 г. ● Содержание (на английском, французском, немецком, русском языках) ● Справочник Музея румынской литературы (I.VII — 30.IX 1987 — **А. ЧУЛЭЙ**) ●

● Rotonda 13

● *Horia Lovinescu* — 70 (14 septembrie). Cuvînt înainte: Nicolae Ciobanu. A prezidat acad. Șerban Cioculescu. Au vorbit Paul Everac, Alecu Popovici, Alexandru Repan, Valentin Silvestru, Natalia Stancu, Dan Tărchilă, Pavel Țugui. Momente din teatrul lui Horia Lovinescu au fost interpretate de Gilda Marinescu, George Constantin și Al. Repan.

● Expoziții

● *Copii desenează — chipuri de scriitori*. (21 septembrie). Realizată în colaborare cu Cercul de pictură al elevilor Școlii generale nr. 1 din Petrila. Cuvînt de deschidere: Constandina Stoian. A prezentat criticul de artă Tudor Octavian. Au vorbit: Ion Barbu și Fănuș Băileșteanu.

● Simpozioane — dezbateri

● *Tudor Arghezi — poet al omului* (19 iulie — 20 de ani de la trecerea poetului în neîntîlnire). Cuvînt introductiv: Nicolae Ciobanu. Au vorbit: Al. Andrișoiu, Paul Anghel, Al. Balaci, Constantin Piliuță și Mitzura Arghezi. Au citit poezie originală: Tudor George, Gheorghe Istrate și Gh. D. Vasile. Recital din lirica argheziană susținut de actorii: Simona Bondoc, Alexandru Hasnaș și George Oancea.

● *Trăim în miezul unui ev aprins* (17 septembrie). Au luat cuvîntul: Constandina Stoian, Nicolae Dragoș, Emil Manu, Platon Pardău, Doru Popovici. Recital de poezie contemporană susținut de actorii: Ilinca Tomoroveanu, Matei Gheorghiu și George Oancea. S-au auzit pe bandă fragmente din concertele Irinei Odăgescu-Țuțuianu și Doru Popovici.

● *Medalion literar „George Mihail-Zamfirescu”* — 60 de ani de la premiera piesei *Domnișoara Nastasia* (28 septembrie, în Rotonda M.L.R.). Au participat Radu Boureanu, Ion Coja, Sorana Coroamă, Olga Delia Mateescu, Traian Șelmaru, Raluca Zamfirescu și Claudia Dimiu, din partea M.L.R. S-au prezentat fragmente din piesă în interpretarea actorilor Gheorghe Cozorici și Raluca Zamfirescu.

● Cîntecul: „Scriitorii români și muzică”

● *Serata literar-muzicală Vasile Alecsandri și muzica* (21 iulie, la Clubul Academiei de Științe Economice). Au vorbit: I. C. Chișimă și Doru Popovici. S-a pre-

zentat un recital de versuri și muzică. A colaborat actrița Violeta Berbiuc.

● *Seară literar muzicală Dan Botta* — 80 (24 septembrie în Rotonda M.L.R.). Au luat cuvîntul: Alexandru Paleologu, Ion Pop, Doru Popovici, Radu Costinescu. Recital din poezia lui Dan Botta și muzică, la care și-au dat concursul: actrița Lucia Mureșan, soprana Georgeta Stoleru, pianista Ilinca Dumitrescu, violonista Luminița Petre-Rogacev și Steluța Radu.

● Festivaluri de poezie și muzică

● *Imnuri către țară și partid* (16 iulie, la Clubul I.C.T.B.). Cuvînt înainte Aurel Ciulei. Au citit din creația proprie: Dumitru Bălăeș, Gabriel Bacovia și Ion Potopin. Recital din lirica românească, prezentat de actorii Anca Băjenaru, Adina Popescu și Viorel Comănici. Program muzical susținut de orchestra Clubului I.C.T.B.

● *„Cîntare omului”* (6 august, Casa memorială „Tudor Arghezi” de la Mărtișor). Cuvînt înainte: Nicolae Ciobanu. Au citit versuri proprii: Mihail Crama, Arcadie Donos, Ion Drăgănoiu, Grișa Gherghei, Pan Izverna, Petru Matinescu, Ion Larian Postolache și Pan Viziurescu. Au citit din poezia contemporană actorii: Mariana Cercel și Mugur Arvunescu.

● *Cantata patriei* (27 august, la Clubul F.E.A. — Floreasca). A prezentat Radu Bagdasar. Actorii Gilda Marinescu, Matei Gheorghiu, Sorin Postelnicu și Nicolae Urs au interpretat versuri din poezii contemporani, după care s-au auzit fragmente din muzica compozitorilor: Irina Odăgescu-Țuțuianu, Doru Popovici și Nicolae Țăranu.

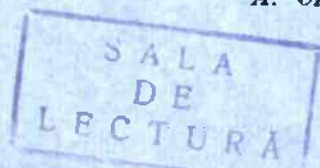
● Cîntecul Scriitorilor români — exponenți ai idealurilor naționale

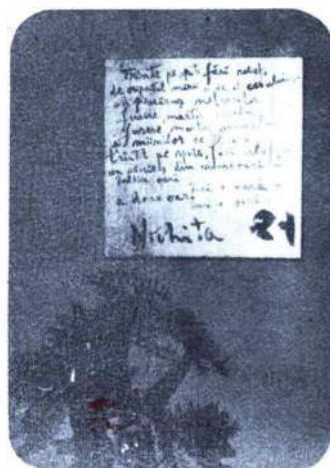
● *Tema: Patria română, Țară de eroi*. (28 iulie). A vorbit Radu Bagdasar. A interpretat poezie patriotică actorul Matei Gheorghiu. (Manifestare organizată în colaborare cu C.N.O.P.).

● *Tema: Idealul de libertate și independență oglindit în opera marilor scriitori*. (18 august, Tabăra școlară de la Mogoșoaia). A prezentat: Mina Lampert.

● *Umanismul — dimensiune esențială a literaturii române*. (12 august, la Clubul I.S.C.I.F.). Au participat: Constantin Atomii, Radu Bagdasar, Mihail Crama, Ion Sofia Manolescu, Ion Larian Postolache, Dan Tărchilă. Actorii Olga Delia Mateescu și Eugen Ungureanu au citit versuri din mari poezii române.

A. CIULEI

Poezie scrisă de Nichita STĂNESCU pe o bucată de lemn preparată special de pictorul Sorin DUMITRESCU (Fotografie color de Augustin MĂRCULESCU, comunicată de Florin ZAMFIRESCU)

Fotoreproduceri: Magdalena BUZĂ

Retuș foto: Florica PRICIU

Din sumarul numărului viitor:

- Publicistica lui M. EMINESCU — dezbateri
- Un poem revoluționar de A. T. LAURIAN
- T. ARGHEZI — versuri și corespondență
- Epistole ale corifeilor Școlii Ardelene
- Zaharia STANCU — fragment de roman
- Nicolae LABIȘ — versuri
- B. P. HASDEU — întemeietor al Arhivelor Statului
- Panait ISTRATI — caiete de creație
- *File de album* — chipuri de scriitori în viziunea elevilor Școlii generale nr. 1 Petrla.

„MANUSCRIPTUM“

Revistă editată de
MUZEUL LITERATURII ROMÂNE

DIRECTOR

NICOLAE CIOBANU

SECRETAR RESPONSABIL DE REDACȚIE
FĂNUȘ BAILEȘTEANU

COLECTIV REDACȚIONAL

ADRIAN BOTA

DIANA CRISTEV

RUXANDRA MIHAILA

MANUELA TANASESCU

(responsabil de număr)

SECRETARIAT DE REDACȚIE

FLOREA VLAD

TAXELE POSTALE ACHITATE CONFORM
APROBĂRII D.G.P. nr. 137/5274/1976

Lei 35

[illegible]

Nichita STĂNESCU
(Carlea de recitare — 1972)

